

MIKKO VÄHÄ-SIPILÄ

Ignalinan tapaus

Liettualaiset ympäristöjärjestöt Euroopan
integraation ja kansallisen suvereniteettipolitiikan
ristipaineessa

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA

Esitetään Tampereen yliopiston
yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Tampereen yliopiston
Attilan kiinteistön luentosalissa B 660, Yliopistonkatu 38, Tampere,
4. päivänä joulukuuta 2004 klo 12.

English summary

Acta Universitatis Tamperensis 1050

AKATEEMINEN VÄITÖSKIRJA
Tampereen yliopisto
Politiikan tutkimuksen laitos

Myynti
Tiedekirjakauppa TAJU
PL 617
33014 Tampereen yliopisto

Kannen suunnittelu
Juha Siro

Painettu väitöskirja
Acta Universitatis Tamperensis 1050
ISBN 951-44-6149-5
ISSN 1455-1616

Puh. (03) 215 6055
Fax (03) 215 7685
taju@uta.fi
www.uta.fi/taju
<http://granum.uta.fi>

Sähköinen väitöskirja
Acta Electronica Universitatis Tamperensis 398
ISBN 951-44-6150-9
ISSN 1456-954X
<http://acta.uta.fi>

Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print
Tampere 2004

Esipuhe ja kiitokset

Sain alkuperäisen idean väitöskirjatutkimukseeni toimiessani harjoittelijana Tampereen kaupungin kansainvälisten asioiden yksikössä vuoden 2000 keväällä. Valmistelin tuolloin EU:n Equal-yhteisöaloitteen alaan kuuluvaa hankehakemusta, jossa kansalaisjärjestöillä oli määrä olla keskeinen rooli. Tutustuessani lähemmin kansalaisjärjestöelämään ja havaitessani EU:n rakennerahastoihin liittyvien käytäntöjen vaikuttavan monin tavoin järjestöjen tavoitteenmäärittelyyn ja ominaisuuteeseen kiinnostuin laajemmin siitä, miten kansalaisjärjestöt oikeastaan sopeutuvat EU:n institutionaalisen rakenteen määrittämiin työtapoihin, rutiineihin ja normeihin.

Myöhemmin samana vuonna, aloittaessani jatko-opintojani, minulle tarjoutui mahdollisuus opiskeluun Vilnassa, Liettuan lakiyliopistossa. Koska aiempi tutkimus Euroopan integraation vaikutuksista Liettuan ja muun itäisen Keski-Euroopan kansalaisjärjestötoimintaan oli suhteellisen vähäistä, päätin keskittyä tutkimaan edellä mainittua problematiikkaa nimenomaan Liettuan tapauksen valossa.

Vilnan opintojeni jälkeen vietin Liettuassa useita kuukausia vuosien 2001-2003 aikana keräten haastatteluaineistoa eri puolilla maata. Valitsin ympäristöjärjestösektorin tutkimukseni ensisijaiseksi kohteeksi, sillä nimenomaan ympäristöliike ja -järjestöt ovat viimeisten kahden vuosikymmenen aikana toimineet Liettuan yhteiskunnallisen ja institutionaalisen muutoksen keskiössä, sekä muutosta edesauttavina toimijoina että muutoksen indikaattoreina.

Liettualaiset ympäristöjärjestöt eivät ehkä ole kaikkein ilmeisin valtiopillisen tutkimuksen kohde, mutta tutkimusprosessin edetessä kävi selväksi, että asetelmaan sisältyi laajempaa selittävää potentiaalia. Haastattelututkimusta tehdessäni tutustuin myös laajemmin Liettuan yhteiskuntaan, historiaan, kieleen ja kulttuuriin – kiinnostukseni liettualaista yhteiskuntaa kohtaan ei siis jäänyt ainoastaan akateemiseksi harjoitukseksi.

Kaiken kaikkiaan tutkimusprosessi tarjosi minulle tilaisuuden seurata kansallisen identiteettipoliittikan ja Euroopan integraation kohtaamista, jossa nykyinen poliittinen 'todellisuus' muodostuu paitsi tulevaisuuden odotuksista myös – ja ennen kaikkea – menneisyyden tulkinnoista. Seuratessani kansallisromanttisen symboliikan sävyttämiä EU-jäsenyyshulluuksia Vilnassa vappuaattona 2004 tunsin, että niin Liettuan lähihistorian kuin kaukaisemmankin menneisyyden poliittiset tulkinnat olivat tapahtumissa vahvasti läsnä.

* * *

Osoitan kiitokseni kaikille niille ihmisille, jotka ovat tavalla tai toisella myötävaikuttaneet tutkimukseni valmistumiseen.

Kiitän väitöskirjani esitarkastajia professori Pekka Kettusta ja YTT Tapio Litmasta työstä ja ajasta, jonka he ovat käyttäneet tekstini arviointiin ja kommentointiin.

Tutkimukseni pääasiallisen ohjaajan YTT Tapani Turkan neuvot osoittautuivat korvaamattomiksi tutkimustyöni eri vaiheissa. Kiitän Tapania hänen työtäni ja työtapojani kohtaan osoittamastaan kiinnostuksesta, ymmärryksestä ja omistautumisesta – arvostan häntä suuresti paitsi tutkijana myös ystävänä.

Väitöskirjani valmistumista ovat edesauttaneet myös emeritusprofessori Olavi Borg, professori Vilho Harle sekä VTT Pami Aalto, mistä kiitän heitä lämpimästi. Erityiset kiitokset osoitan pro gradu -työni ohjaajalle professori Matti Wibergille, joka

rohkaisi minua jatko-opintoihin perustutkintoni jälkeen. Myös Kosmopolis-lehden anonyymit refereet ovat auttaneet tutkimustani eteenpäin rakentavilla kommentteillaan. Kiitän myös tutkimukseni rahoittajia: 1.1.2001-31.8.2004 tutkimustyöni on mahdollistanut Tampereen yliopiston tutkimusstipendi, 1.9.2004 jälkeen puolestaan Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitoksen tutkimusapuraha.

Tutkimustyöni puitteissa minulla on ollut hieno mahdollisuus vaihtaa asemapaikkaa kulloisenkin tarpeen mukaan. Olen kirjoittanut väitöskirjaani paitsi Tampereella myös Vilnassa, Klaipėdassa, Brysselissä, Jyväskylässä, Raumalla ja Helsingissä. Siksi haluaisinkin osoittaa suuret kiitokset Tampereen yliopiston politiikan tutkimuksen laitokselle ja laitoksen johtajalle, Jean Monnet -professori Jyrki Käköselle, tuesta, jota olen aina tarpeen tullen saanut huolimatta siitä, että en ole juurikaan osallistunut laitoksen normaaliin toimintaan. Kiitokset myös Jyväskylän yliopiston yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitoksen henkilökunnalle mahdollisuudesta osallistua valtio-opin jatko-opintoseminaarin tapaamisiin vuoden 2001 aikana.

Tutkimukseni edetessä minulle on samalla tarjoutunut mahdollisuus saada harjoittelusopimusten kautta konkreettista tuntumaa niin eurooppalaisiin kuin kansallisiin hallintokäytäntöihin. Kiitokset näistä opettavaisista kokemuksista kuuluvat komissaari Erkki Liikasen kabinetille (2002) sekä Leena Simosen johtamalle Suomen ympäristöministeriön ympäristönsuojeluosaston EU-yhteistyön tulosryhmälle (2004). Kiitän hyödyllisistä kommentteista myös ylitarkastaja Eija Lummetta ympäristöministeriön kansainvälisten asioiden yksiköstä. Tehdessäni tutkimustyötä Brysselissä olen saanut arvokkaita neuvoja erityisesti Andreas Herdinalta Euroopan komissiosta sekä ystäviltäni Hannele Räikköseltä ja Andrzej Pawlicalta – kiitokset heille.

Liettualaisilla kollegoillani ja ystävilläni on ollut tärkeä rooli erityisesti tutkimusaineiston keräämisen kannalta. Esimerkiksi ilman ystäväni Vilma Karvetytėn apua en olisi onnistunut organisoimaan haastatteluja entisten Sajūdis-vaikuttajien kanssa, suurkiitokset siis hänelle. Myös Vilnassa toimivan kansalaisjärjestötoiminnan yhteistyöelimen (NISC) tarjoama informaatio oli suureksi avuksi aineiston kokoamisessa.

Olen kiitollisuudenvelassa Liettuan lakiyliopiston (Lietuvos teisės universitetas) kansainvälisten asioiden yksikön työntekijöille, joiden apu oli tarpeen erityisesti tutkimukseni alkuvaiheessa. Klaipėdan yliopiston (Klaipėdos universitetas) liettuan kielen opettajat sekä kansainvälisten asioiden yksikön henkilökunta puolestaan osoittivat suurta kiinnostusta tutkimustani kohtaan opiskellessani liettuaa Klaipėdassa vuonna 2003. Erityiset kiitokset osoitan historian professori Vygantas Vareikisille sekä klaipėdalaisille ystäväilleni Ramune Bažytelle ja Marius Suiselisille. Olen samalla kiitollinen kaikille niille liettualaisille ympäristöjärjestöjen edustajille ja alan asiantuntijoille, jotka osallistuivat tutkimushaastatteluihini vuosina 2001-2003 – labai ačiū!

Kiitokset vaimolleni Erjalle, vanhemmilleni Annelille ja Markulle sekä veljelleni Antille kaikesta siitä avusta ja tsemppauksesta, jota olen saanut vuosien varrella.

Brysselissä 7. lokakuuta 2004

Mikko Vähä-Sipilä

Sisällys:

1. Johdanto	7
2. Tutkimuksen lähtökohdat, menetelmät ja aineisto	13
2.1. Poliitiikan tutkimus 'institutionaalisten linssien' läpi	13
2.1.1. Miksi institutionaalinen näkökulma?.....	13
2.1.2. Mitä on 'uusi' institutionalismi?.....	14
2.1.3. Uuden institutionalismin ongelmat.....	17
2.1.4. Soveliaan toiminnan logiikka.....	19
2.1.5. Soveliaan toiminnan logiikka liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa.....	21
2.2. Institutionaalinen järjestys ja europeanisaatio	24
2.2.1. Kansallinen ja eurooppalainen institutionaalinen järjestys.....	24
2.2.2. Mitä on europeanisaatio?	26
2.2.3. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatio: houkuttelevuus ja pakottavuus	30
2.3. Miten tutkia liettualaisia ympäristöjärjestöjä?	34
2.3.1. Liettalaisen kansalais- ja ympäristöjärjestösektorin erityispiirteet.....	34
2.3.2. Liettalaiset ympäristöjärjestöt tutkimuskohteena.....	37
2.3.3. Tutkimusmenetelmistä ja aineistosta	40
2.3.4. Ignalinan ydinvoimalan tapaus keskeisenä aineistokategoriana.....	43
3. Liettalaisen ympäristöliikkeen historia	45
3.1. Liettalaisen kansalaisaktiivisuuden vaiheet 1980-luvun lopulle asti	45
3.1.1. Poliittika historiallisina kehityskulkuina ja niiden tulkintana.....	45
3.1.2. Aseellisen vastarintaliikkeen kausi historiallisena referenssipisteenä.....	46
3.1.3. Kansalaistoiminnan mahdollisuudet ennen perestroikaa.....	49
3.1.4. Poliittisen toisinajattelun ja vastarinnan vaiheet.....	53
3.1.5. Ympäristöliikkeen juuret	55
3.2. Perestroika ja liettualainen ympäristöliike	58
3.2.1. Ympäristöaktiivisuus poliittisen vastarinnan instrumenttina.....	58
3.2.2. Ympäristöliikkeen nousu keskeiseksi toiminnan kehykseksi	60
3.2.3. Miksi juuri ympäristöliike?	68
3.3. Ympäristöjärjestöt itsenäisessä Liettuassa	72
3.3.1. Ympäristöjärjestöjen kukoistus, romahdus ja hidas nousu.....	72
3.3.2. Ympäristöjärjestöjen nykytila	75
3.3.3. Marginaalista massamobilisaatioon ja takaisin	78
4. Ignalinan ydinvoimalan tapaus	81
4.1. Ydinvoimala kansallisen liikehdinnän polttopisteessä	81
4.1.1. Ignalinan ydinvoimala tutkimuksellisenä kiinnekohtana	81
4.1.2. Ignalinan ydinvoimalan alkuvaiheet.....	82
4.1.3. Ignalinan politisoituminen perestroikan ja Tšernobylin onnettomuuden seurauksena.....	84
4.1.4. 'Elämän rinki' – Ignalinan ydinvoimala poliittisen liikehdinnän polttopisteessä	88
4.1.5. Ignalinan ydinvoimalan merkityksen välitön muutos Liettuan itsenäistyessä	90
4.2. Euroopan unionin 'ultimatum'	92
4.2.1. EU:n ydinvoimapolitiikka ja itälaajentuminen.....	92
4.2.2. Ignalinan ydinvoimala Liettuan EU-jäsenyysneuvotteluissa.....	93
4.2.3. EU:n <i>ultimatum</i> poliittisena, kansallisen suvereniteetin haastavana päätöksenä	98
4.3. Ympäristöjärjestöt ja ydinvoimalan muuttuva symbolinen asema	101
4.3.1. 'Kriittiset tapahtumat'	101
4.3.2. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhtautuminen Ignalinan kysymykseen.....	102

5. Kansallisen suvereniteetin problematiikka	108
5.1. 'Kansallinen identiteetti-projekti'	108
5.1.1. Institutionaaliset järjestykset	108
5.1.2. Kansallisen identiteetti-projektin käsite	109
5.1.3. Kansallinen identiteetti: idän uhka ja 'modernin pelko'	112
5.1.4. Ekonationalismi?	118
5.1.5. Suvereniteetti itsestään selvänä normina.....	122
5.1.6. 'Soveliaisuus' kansallista suvereniteettia korostavassa institutionaalisessa järjestyksessä	123
5.1.7. Kansallisen identiteetti-projektin jatko-osa: 'paluu Eurooppaan'	124
5.2. Ympäristöjärjestöjen suhde kansalliseen poliittiseen järjestelmään	127
5.2.1. Ympäristöjärjestöt jälkikommunistisessa yhteiskunnassa	127
5.2.2. Kansallisten poliittisten instituutioiden merkitys	132
6. Euroopan unionin institutionaalinen järjestys	138
6.1. EU:n paradigmat haasteena kansalliselle identiteetti-projektille	138
6.1.1. Vaihtoehtoiset soveliaan toiminnan mallit	138
6.1.2. 'Kestävän kehityksen paradigma' esimerkkinä EU:n normatiivisesta vaikutuspiiristä.....	141
6.1.3. 'Meidän pitää joko pelata EU:n säännöillä tai olla kokonaan pelaamatta'	144
6.2. EU:n institutionaalisen rakenteen merkitys	148
6.2.1. Ympäristöjärjestöjen europeanisaatio	148
6.2.2. EU:n normit ympäristöjärjestöjen vaatimusten legitimoijina	149
6.2.3. Houkutteleva ja ehdollistava EU-rahoitus.....	154
6.2.4. 'Eurooppalainen kansalaisyhteiskunta'	160
6.2.5. EU:n määrittämät pelisäännöt	164
6.3. Sopeutumisen problematiikasta	168
6.3.1. Europeanisaation tuottamat ongelmat.....	168
6.3.2. Identiteettikriisi	171
7. Lopuksi	176
<i>Liite 1: Kronologinen esitys liettualaisen ympäristöliikkeen ja Ignalinan ydinvoimalan vaiheista sekä keskeisimmistä poliittisista tapahtumista</i>	183
<i>Lähteet</i>	186
<i>Summary</i>	203

1. Johdanto

Eletään suuren yhteiskunnallisen murroksen, Gorbatšovin perestroikan aikaa neuvosto-Liettuassa vuonna 1988. Syyskuun puolella välissä tuhannet liettualaiset kerääntyvät neuvostotasavallan koillisosassa sijaitsevan Ignalinan ydinvoimalan liepeille. He istuttavat puuta, laulavat liettualaisia kansanlauluja ja tanssivat kansantansseja. Viikonlopun yli kestävän tapahtuman loppuhuipeenuksena osallistujat muodostavat käsi kädessä 'elämän ringin' voimalan kahden yksikön ympärille vaatien näiden maailman suurimpiin kuuluvien Tšernobyl-tyyppisten reaktorien välitöntä turvallisuustarkistusta ja kolmannen yksikön rakennustöiden pysäyttämistä. Neuvostoviranomaiset voivat vain seurata sivusta, kuinka liettualaiset järjestäytyvät massoittain ympäristökysymyksen ympärille ja Ignalinan ydinvoimalasta muodostuu poliittisen vastarinnan tärkein symboli.

Kymmenisen vuotta myöhemmin itsenäinen Liettua valmistautuu Euroopan unionin (EU) jäsenyysneuvotteluihin. Ignalinan ydinvoimala nousee jälleen poliittiselle agendalle Euroopan komission edustajan antaessa ymmärtää, että voimalan alasajo on ennakkoehto Liettuan EU-jäsenyydelle. Samat henkilöt, jotka kymmenen vuotta aikaisemmin seisoivat 'elämän ringissä', pitävät EU:n vaatimuksia epäoikeudenmukaisina. Liettuassa koetaan, että EU kajoaa maan kansalliseen suvereniteettiin. Ignalinan ydinvoimala on muuttunut neuvostovallan symbolista kansallisen itsemääräämisoikeuden symboliksi.

* * *

Edellä kuvailtu asetelma palvelee tässä tutkimuksessa kiinnekohtana, jonka valossa pohditaan eräitä kansallisen suvereniteetin eli itsemääräämisoikeuden problematiikkaan liittyviä kysymyksiä kylmän sodan jälkeisessä yhdentyvässä Euroopassa. Tarkastelukulma ei rajoitu Ignalinan tapaukseen, joskin ydinvoimalaan liitetty poliittinen symboliikka nousee tutkimuksessa hyvin keskeiselle sijalle. Liettualaisiin ympäristöjärjestöihin keskittyvien erityiskysymysten kautta tutkimus tuo esiin erään Euroopan integraation vähemmän tutkitun ulottuvuuden: integraation vaikutukset itäisen Keski-Euroopan¹ kansalaisjärjestöihin.

Liettualaiset ympäristöjärjestöt on valittu tutkimuskohteeksi erityisesti kiinnostavan lähihistoriansa vuoksi. Viimeisten viidentoista vuoden aikana ympäristöliikkeen ja -järjestöjen toimintaympäristö, ja siten myös järjestöjen yhteiskunnallinen rooli, on vaihdellut suuresti. Liettualainen ympäristöjärjestösektori tarjoaa rajallisen, mutta samalla hyvin konkreettisen näkökulman järjestöelämän 'europeanisaation' ja tähän prosessiin liittyvän suvereniteetin problematiikan tarkastelemiseksi.

Euroopan integraation suhde kansalliseen suvereniteettiin on säilynyt keskeisenä poliittisena kysymyksenä aina siitä asti, kun yhdentymiskehityksen ensimmäiset instituutiot luotiin 1950-luvun alussa.² Perimmiltään kyse on

¹ Itäisellä Keski-Euroopalla viitataan tässä tutkimuksessa poliittis-maantieteelliseen alueeseen, johon voidaan lukea entinen Itä-Saksa, Puola, Tšekki, Slovakia, Unkari, Romania, Bulgaria, Viro, Latvia, Liettua sekä Kaliningradin alue.

² Toisen maailmansodan jälkeisen Euroopan integraation ensimmäisenä ilmentymänä voidaan pitää ns. Schumanin julistusta vuonna 1950 ja sitä seurannutta Euroopan hiili- ja teräsyhteisön perustamista. Integraatioketjityksen lähtökohdista ks. esim. Burgess 1989; Dedman 1996; Monnet 1976; Vähä-Sipilä 2001.

määrittelykamppailusta: mikä kansallisen suvereniteetin sisällön ja merkityksen tulisi olla? Eräille kansallinen suvereniteetti on itseisarvo, toisille se merkitsee hallinnollista tai taloudellista järjestelyä, kun taas kolmas voi nähdä kansallisen suvereniteetin käsitteen poliittisen manipulaation välineenä.³

Kyse on nimenomaan poliittisista tulkinnoista, ja siksi kysymys integraation ja suvereniteetin suhteesta säilyy ratkaisemattomana. Omat vastauksensa ovat tarjonneet yhtäältä federalistiset poliitikot⁴ sekä toisaalta hallitustenvälisyyden puolustajat⁵ – ja näiden lähestymistapojen väliin mahtuu lukematon määrä erilaisia tulkintoja kansallisen itsemääräämisoikeuden merkityksestä integraatioprosessissa. Euroopan integraation luonne on muokkautunut nykyisen kaltaiseksi tämän poliittisen määrittelykamppailun tuloksena.

Neuvostoliiton hajoaminen vuonna 1991 merkitsi myös Euroopan integraation poliittisen ominaisuutensa olennaista muuttumista. Euroopan yhteisöjen (sittemmin EU:n) laajenemisen logiikka on viimeisten 10-15 vuoden aikana saanut aivan uuden ulottuvuuden. Samalla integraation perustava *raison d'être*, Saksan ja Ranskan historiallisen konfliktin ratkaiseminen, on saanut rinnalleen uuden, toistaiseksi hyvin epäselvän logiikan; Euroopan integraation lopullisista tavoitteista vallitsee hämmennys.

Euroopan integraatio on ollut leimallisesti länsieurooppalainen poliittinen projekti, joka alkujaan nojasi vahvasti maailmansotien traumaattisiin kokemuksiin, Yhdysvaltain poliittiseen tukeen ja Neuvostoliiton taholta koettuun uhkaan. Kylmä sota loi puitteet Euroopan integraatiolle. Siten myös keskustelu kansallisesta suvereniteetista on perinteisesti käyty länsieurooppalaisen poliittisen kontekstin tarjoaman käsitteistön valossa.⁶ Tässä mielessä EU:n laajentuminen vuonna 2004 oli Euroopan integraation poliittisen ominaisuutensa kannalta syvälinen muutos, jonka merkittävyyttä ei ehkä vielä ole täysin ymmärretty.⁷ EU:n laajentuminen itäiseen Keski-Eurooppaan tuo kansallisen itsemääräämisoikeuden käsitteen entistä vahvempaan ja tuoreempaan integraatiokeskusteluihin, sillä 'jälkikommunistinen' politiikka näyttää ladanneen kansallisen suvereniteetin käsitteen hyvin voimakkailla merkityksillä.⁸

Kansallisvaltion heikkenevää poliittista merkitystä on tuotu eri näkökulmista esiin mm. talouden globalisaatioon liittyvissä teorioissa⁹, postmodernismin¹⁰

³ Poliittisen suvereniteetin problematiikasta laajempaan esityksenä ks. esim. Camilleri & Falk 1992.

⁴ Vaikutusvaltaisimpia federalisteja oli esimerkiksi Altiero Spinelli (1907-1986).

⁵ 1960-luvulla hallitustenvälisyyttä korostava lähestymistapa henkilöityi erityisesti Charles de Gaulleen, 1980-luvulla puolestaan Margaret Thatcheriin.

⁶ Aina Schumanin julistuksesta lähtien kysymys on perimmiltään usein palautunut siihen, miten Ranskan *grandeur* ja Ison-Britannian *greatness* ovat sovittavissa jaetun tai yhdistetyn länsieurooppalaisen suvereniteetin (*pooled sovereignty*) ajatukseen. Tästä tematiikasta ks. esim. Monnet 1976.

⁷ Kuten EU:n laajentumisesta vastaava komissaari Günter Verheugen on todennut, ”poliittisessa mielessä EU ei ole kylliksi varautunut laajenemiseen” (EUObserver 2004).

⁸ Perinteinen, westfalenilainen kansallisvaltiojärjestelmä erottaa toisistaan selvästi kaksi politiikan tasoa: kansallisen ja kansainvälisen. Kansallisen politiikan tason tyypillisiä piirteitä ovat perinteisesti olleet institutionaalinen kiinteys, hierarkkiset suhteet ja vahva kollektiivinen identiteetti; kansallisvaltion koherenssi perustuu kansallisen identiteetin ylläpitoon. Kansainvälistä politiikan tasoa ovat sen sijaan määrittäneet vahvojen instituutioiden ja sääntöjen puute sekä erilaisten intressien ja identiteettien konflikti (March & Olsen 1998, 944). Kansallisen tason autonomia suhteessa kansainväliseen on tämän katsantokannan perustava ajatus. Siten kansallisen suvereniteetin käsite on perustava osa jälkikommunististen yhteiskuntien ’uutta vanhaa’ maailmankuvaa.

⁹ Esim. Hirst & Thompson 1996; Strange 1988.

¹⁰ Esim. Bauman 1992.

puitteissa sekä ns. multi-level governance -lähestymistavassa¹¹. Euroopan integraatio voidaan näistä näkökulmista nähdä eräänlaisena merkkinä eurooppalaisen kansallisvaltion hegemonian rikkoutumisesta: perspektiivistä riippuen vallan nähdään siirtyvän kansallisvaltioilta globaalitaloudelle, yksilöille tai EU:lle.

Puhuttaessa eurooppalaisen kansallisvaltion kuolemasta on kuitenkin syytä ottaa huomioon, että samaan aikaan kun EU:n vanhat jäsenvaltiot ovat jo vuosikymmeniä vapaaehtoisesti siirtäneet suvereniteettiaan yhteisille eurooppalaisille toimielimille, itäisen Keski-Euroopan valtiot ovat vasta totutelleet käyttämään nuorta suvereniteettiaan – westfalenilaisella käsityksellä kansallisvaltiosta on siten yhä merkitystä esimerkiksi liettualaisen yhteiskunnan kehitystä tarkasteltaessa. Esimerkiksi talouden tasolla Euroopan integraatio voidaan nähdä eräänlaisena kansallista politiikkaa täydentävänä ulottuvuutena, mutta identiteettipolitiikan tasolla uusia, kansallisvaltion korvaavia tasoja on vaikea luoda.

* * *

Kysymys kansallisen suvereniteetin käsitteen merkityksestä liittyy kiinnostavalla tavalla neuvostohegemonian jälkeisen itäisen Keski-Euroopan ja EU:n suhteisiin. Pohtiessaan maansa nopeaa siirtymistä yhdestä unionista toiseen – *iš Sovietų sąjungos į Europos sąjungą*¹² – muuan tutkimusta varten haastateltu liettualainen eläinlääkäri¹³ viittasi epäsuorasti poliittisen elämän perusluonteeseen: institutionaaliset rajoitukset eivät katoa, ne vain korvautuvat toisilla rajoituksilla. Eräs toinen haastateltu, ympäristöbiologi¹⁴, mietti, kuinka ”[o]limme yhdessä unionissa, ja nyt on tulossa uusi unioni. [...] Sajūdisin¹⁵ aikana taistelimme oman lippumme ja valuuttamme puolesta. Niiden menettäminen on hyvin vaikea tilanne”.

Itäisen Keski-Euroopan integraatio EU:iin on siten luonut eräällä tapaa paradoksaalisen asetelman, jossa kansalliseen suvereniteettiin liitetyt mielikuvat ja odotukset ajautuvat konfliktiin poliittisten käytäntöjen kanssa. Kuten Waller (1998, 36) osuvasti ilmaisee, neuvostovallan romahduksen jälkeen ”[m]ahtavan itäisen vallanpitäjän asettamat kahleet korvautuivat uusilla rajoituksilla. Nämä rajoitukset olivat peräisin juuri siitä hyväntahtoisten maiden joukosta, joiden taloudellisia ja poliittisia käytäntöjä neuvostoajan toisinajattelijat olivat kadehtineet – mutta uudet rajoitukset olivatkin monesti heidän tärkeimpien periaatteidensa vastaisia”.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa tämä paradoksi esittäytyy järjestöjen tosiasiallisena riippuvuutena ulkomaisista toimintamalleista ja rahoituslähteistä. Liettualaiset ympäristöjärjestöt, samoin kuin koko itäisen Keski-Euroopan ympäristöliike, ovat käyneet läpi huomattavan muutoksen viimeisten viidentoista vuoden aikana. Ympäristöjärjestöt ovat muuttuneet neuvostojärjestelmän vastaisen protestin mobilisoivasta voimasta pragmaattisiksi toimijoiksi, joiden omaksumien työtapojen kehitykseen länsimaisilla rahoitus- ja avustusohjelmilla sekä järjestökumppaneilla on ollut keskeinen vaikutus. Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että muutos on vahvistanut liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaresursseja, mutta samalla se on hämärtänyt järjestöidentiteettiä ja paikallista perspektiiviä (Jancar-Webster 1998, 69).

¹¹ Esim. Marks *et al.* 1996; Stone Sweet & Sandholtz 1997.

¹² Suom. ’Neuvostoliitosta Euroopan unioniin’.

¹³ Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Utena 15.11.2001.

¹⁴ Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001.

¹⁵ Sajūdis oli kansallinen liike, joka otti johdon Liettuan itsenäistymisprosessissa. Liikettä käsitellään tarkemmin kolmannessa luvussa.

Nämä ulkoiset tekijät tuottavat järjestöille poliittisen toiminnan malleja, jotka usein haastavat kansallisesta kontekstista nousevat keskeiset periaatteet, kuten kansallisen itsemääräämisoikeuden ideaalin. Asetelma käy ilmi Ignalinan tapauksessa, jossa järjestöjen piirissä tehdyt tulkinnat ja valinnat erilaisten toimijaidentiteettien väliltä osoittautuvat hyvin vaikeiksi:

[Kysymys Ignalinan ydinvoimalan sulkemisesta] koskettaa kaikkia organisaatiossamme, koska ympäristöjärjestönä meidän pitäisi vaatia ydinvoimalan sulkemista, mutta toisaalta voimalan sulkemiseen kohdistuu EU:n painostusta, eikä se ole mukavaa painostusta. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Kuten Ignalinan tapauksesta käy ilmi, liettualaisten ympäristöjärjestöjen aktivistit joutuvat pohtimaan organisaationsa perimmäistä olemusta, kun ympäristöjärjestöjen eurooppalaiselle ideaalityypille sovelias toimintamalli ajautuu konfliktiin nuoreen kansalliseen suvereniteettiin liitettyjen odotusten kanssa. Tapaus tuo esiin, kuinka ristiriitaisia rooliodotuksia jälkikommunistisen kansallisvaltioajattelun ja EU-jäsenyyteen liittyvien institutionaalisten rajoitteiden ja mahdollisuuksien kohtaaminen synnyttää. Yksinkertaistaen voidaan esittää, että yhtäältä nuori kansallinen suvereniteetti ja toisaalta Euroopan integraatio tuottavat järjestöille omat, usein ristiriitaiset 'soveliaan toiminnan' mallinsa.

Kuten tutkimuksen eri vaiheissa huomataan, ympäristöjärjestöt joutuvat määrittelemään oman toimintansa ja identiteettinsä lähtökohdat kahden osin päällekkäisen poliittisen prosessin, Euroopan integraation ja jälkikommunistisen vakiintumisen, ristipaineessa. Eurooppalaisten institutionaalisten rakenteiden luomat soveliaan toiminnan mallit eivät ole helposti sovitettavissa tuoreen kansallisen suvereniteetin tuottamiin sääntöihin.

Kysymys kärjistyy ja konkretisoituu Ignalinan ydinvoimalan tapauksen kaltaisissa tilanteissa, joissa 'kansallinen' ja 'eurooppalainen' joutuvat vastatusten. Kansallista ja eurooppalaista politiikan tasoa ei kuitenkaan voida täysin erottaa toisistaan. On erityisesti syytä panna merkille, kuinka 'eurooppalaiset' toimintamallit ja käsitykset työntyvät osaksi kansallisen tason toimijoiden lähtökohtia. Raja kansallisen ja eurooppalaisen tai kansainvälisen tason välillä on usein kuin veteen piirretty viiva; voidaan usein havaita, että kansalliseksi tai paikalliseksi toimijaksi itsensä tulkitseva järjestö toimiikin tarkemmin katsottuna kansainvälisten normien määrittämällä ehdoilla.

Kansalliseen suvereniteettiin liittyvien kysymysten ja 'eurooppalaisen ympäristöpoliittisen toimijuuden' tuottamien rooliodotusten yksinkertainen vastakkainasettelu antaa jokseenkin mustavalkoisen kuvan siitä päällekkäisten ja vaihtuvien poliittisten identiteettien viidakosta, jossa liettualaiset ympäristöjärjestöt toimivat. Asetelman avulla voidaan kuitenkin hahmottaa ne keskeiset institutionaaliset rakennelmat, joiden puitteissa ympäristöjärjestöjen toiminta ja itsekäsitykset muotoutuvat. Samalla voidaan pohtia laajemmin Euroopan integraation ominaisuutta ja sen mahdollista muutosta EU:n laajenemisen myötä.

Toistaiseksi on epäselvää, kuinka uusien EU-jäsenmaiden kansallinen suvereniteettipolitiikka tulevaisuudessa vaikuttaa EU:n ja Euroopan integraation luonteeseen. Kansallisen itsemääräämisoikeuden ja kansallisen edun käsitteitä on usein käytetty integraatiota jarruttavana voimana. Toisaalta vahva 'kansallinen tietoisuus' ei välttämättä estä esimerkiksi integraation lainsäädännöllistä tai

taloudellista syvenemistä, sillä kansallisen suvereniteetin painottaminen poliittisessa diskurssissa ei välttämättä merkitse käsitteen materialisoitumista käytännön tasolla.

Kansallinen suvereniteetti näyttääkin elävän omaa elämäänsä vahvasti normatiivisena poliittisena käsitteenä.¹⁶ Kansan, kansakunnan ja siten myös kansallisen itsemääräämisoikeuden käsitteet onkin aiheellista problematisoida. Viitaten esimerkiksi Billigin (1995) ja Hobsbawmin (1990) keskusteluihin kansallisvaltioajattelusta on syytä korostaa näiden käsitteiden normatiivisuutta ja poliittista instrumentaalisuutta.

* * *

Teoreettisilta lähtökohdiltaan tutkimus nojaa vahvasti ns. uuteen institutionalismiin; useimpien politologisten kysymysten tapaan myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen ja EU:n kohtaamista voidaan analysoida ”institutionaalisten linssien” (Trondal 2002) läpi. Tutkimuksessa sovellettava teoriakehys vaikuttaa sekä tutkimusongelman muotoiluun että sen käsittelyyn. Kysymys ’soveliaan toiminnan logiikasta’ on tutkimuksessa keskeinen. Uuden institutionalismin hengessä poliittiset instituutiot nähdään erilaisina sääntöjen ja rutiinien kokoelmina, jotka määrittävät soveliaan toiminnan ehdot erilaisissa tilanteissa – politiikassa on siis kyse soveliaasta toiminnasta.

Tutkimusongelmana on selvittää, mitä soveliaan poliittisen toiminnan logiikka merkitsee liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa. Tämä teoreettispainotteinen tutkimuskysymys voidaan jakaa neljään konkreettisempaan alakysymykseen: Ensinnäkin, mikä on liettualaisen ympäristöliikkeen värikkään lähihistorian merkitys ympäristöjärjestöjen nykyisen poliittisen ominaislaadun kannalta? Toiseksi, mitä erityistä kertoo Ignalinan tapaus, jossa vaihtuva institutionaalinen konteksti on tuottanut ydinvoimalalle hyvin erilaisia poliittisiä merkityksiä? Kolmanneksi, millainen tarkalleen ottaen on ympäristöjärjestöjen suhde Liettuan kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen? Neljänneksi, mikä on Euroopan unionin institutionaalisen rakenteen merkitys liettualaisille ympäristöjärjestöille? Vastausten etsiminen näihin kysymyksiin tuottaa kuvan ympäristöjärjestöistä, jotka määrittävät toimintansa ja identiteettinsä lähtökohdat keskenään usein yhteensopimattomien institutionaalisten mahdollisuusrakenteiden ja rajoitteiden puitteissa.

Mikä tahansa erityiseen tarkkailuun valittu kansalaisjärjestötoiminnan sektori on mikrotasolla analysoituna yleensä hyvin kirjava. Keskittyminen yksinomaan liettualaisiin ympäristöjärjestöihin ei kerro kaikkea Liettuan saati koko itäisen Keski-Euroopan kansalaisyhteiskunnallisista realiteeteista. Tutkimusaineiston perusteella rohkenen kuitenkin tutkimuksen edetessä tehdä myös joitakin yleistäviä havaintoja jälkikommunistisen kansalaisjärjestötoiminnan ominaisluonteesta sekä siitä, mistä Euroopan integraatiossa tässä yhteydessä oikeastaan on kyse.

* * *

Tutkimus rakentuu seitsemästä pääluvusta: Johdannon jälkeen, toisessa luvussa, esitellään tarkemmin tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat, aineisto ja

---

¹⁶ Kansallisesta itsemääräämisoikeudesta keskusteltaessa voidaan erottaa toisistaan oikeudellinen ja poliittinen määritelmä: voidaan yhtäältä puhua muodollisesta vallanjoosta kansallisen hallintojärjestelmän ja ylikansallisten hallintojärjestelmien välillä, ja toisaalta kansalliseen suvereniteettiin voidaan viitata vaihtuvia sisältöjä saavana poliittisena tulkintana tai johtoajatukseksi, jopa eräänlaisena ideologiana.

menetelmät. Kolmannessa luvussa luodaan katsaus liettualaisen ympäristöliikkeen ja ympäristöjärjestöjen historiaan. Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen keskitytään tarkemmin neljännessä luvussa. Viidennessä luvussa pohditaan Liettuan kansallisten poliittisten rakenteiden merkitystä ympäristöjärjestöjen toiminnan ja itsekäsityksen kannalta, kun taas kuudes luku tuo ilmi EU:n institutionaalisen kehyksen monet merkitykset. Keskeisimmät havainnot kootaan yhteen seitsemännessä luvussa.

2. Tutkimuksen lähtökohdat, menetelmät ja aineisto

2.1. Poliitiikan tutkimus 'institutionaalisten linssien' läpi

2.1.1. Miksi institutionaalinen näkökulma?

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaa ja identiteettiä 'institutionaalisten linssien' läpi. Tällä viitataan lähestymistapaan, jossa instituutioiden - laajassa merkityksessään - nähdään vaikuttavat syvällisesti politiikan muotoihin ja sisältöihin. Tutkimuksen keskeinen lähtökohta on, että instituutioilla on merkitystä. Institutionaalisten linssien läpi poliittinen elämä näyttäytyy historiallisina kehityskulkuina, kontekstisidonnaisena identiteettien määrittelynä ja yhteiskunnallisten merkitysten tulkintana sen sijaan, että politiikassa olisi kyse ainoastaan hyötyjen maksimoinnista tai rationaalisesta päätöksenteosta. Institutionaalinen lähestymistapa, joka tässä luvussa määritellään tarkemmin palvelemaan tutkimuskysymysten käsittelyä, on hedelmällinen tapa tuoda esiin poliittinen todellisuus monimuotoisuudessaan.¹⁷

Käsillä oleva tutkimus tarkastelee kansallisen suvereniteetin ja Euroopan integraation problematiikkaa liettualaisten ympäristöjärjestöjen näkökulmasta, mikä asettaa tutkimusvälineille tiettyjä erityisvaatimuksia. Kyse on teorian ja käytännön vuoropuhelusta. Euroopan integraatioon liittyvien kehityskulkujen tutkimuksessa jää yleensä leveä kuilu teorian ja käytännön väliin; akateeminen maailma tuottaa runsaasti teoreettisia viitekehyksiä ja analyttisiä välineitä, jotka kuitenkin usein epäonnistuvat integraatioprosessin selittämisessä, saati ennustamisessa (Stubb 1998, 49; empirian roolista EU-tutkimuksessa ks. myös esim. Liefferink & Jordan 2002, 3).¹⁸ Juuri tätä ongelmaa silmällä pitäen institutionaaliset linssit tarjoavat mahdollisuuden käsitellä ja tulkita aineistoa luontevasti siten, että poliittinen toiminta ja ajattelu yhdistetään laajempaan yhteiskunnalliseen ympäristönsä.

Siinä missä politiikan tutkijat näyttävät nykyään olevan pitkälti sitä mieltä, että instituutioilla on merkitystä, vallitsee erimielisyys siitä, *miten* instituutiot tarkalleen ottaen vaikuttavat. Checkelin (2001) mukaan tämä teoreettinen hajanaisuus heijastaa laajempia kehityskulkuja sekä EU:n että kansainvälisten suhteiden tutkimuksessa, joissa voidaan havaita selvä yritys loitontua 'suurista' teorioista kohti keskitason synteettisiä lähestymistapoja¹⁹.

Kansainväliset ja monikulttuuriset instituutiot voidaan nähdä yhteiskunnallisina ympäristöinä. Checkelin mukaan tämä merkitsee uutta analyttistä käännettä eurooppalaisten instituutioiden tutkimuksessa, jota on tähän saakka dominoinut instituutioiden rajoittavaa merkitystä korostava näkökulma. Kun

¹⁷ Kirjoittaessaan Baltian maiden tutkimuksen strategiasta Ruutsoo (2003, 246) esittää, että tutkijoiden toiminnan "takana tulisi olla strategia, joka ottaisi huomioon sellaisia yhteiskunnan ominaisuuksia, jotka eivät mahdu rationaalisen toiminnan malleihin siten kuin niitä määritellään ulkopuolelta."

¹⁸ Ongelma juontuu Euroopan integraation kokonaisvaltaisesta luonteesta. EU:n toimintaa ja Euroopan integraatioon liittyviä prosesseja on vaikea selittää ilman suoraa käytännön kokemusta unionin toiminnasta. Tosin tutkijan ja tutkittavan välinen läheinen suhde voidaan nähdä paitsi vahvuutena myös heikkoutena, sillä usein on hyödyllistä tarkastella asioita nimenomaan tutkittavan 'laatikon' ulkopuolelta.

¹⁹ Tätä suuntausta käsittelee myös Rehn 1997.

instituutiot nähdään laajemmin toimintaympäristöinä sen sijaan, että ne nähtäisiin yksinkertaisesti kimppuina erilaisia rajoituksia, voidaan paremmin hahmottaa kylmän sodan jälkeisen Euroopan empiirinen todellisuus. (Checkel 2001)

Puhuttaessa institutionaalista tai institutionalistista lähestymistavasta viitataan hyvin laajaan ja abstraktiin viitekehykseen. Tämän luvun tarkoitus on täsmentää tutkimuksen teoreettinen perusta ja siten paikantaa tutkimusongelman käsittely politologian laajalla teoreettisella spektrillä. Tutkimuskysymysten muotoilu ja käsittely tukeutuvat 'uuteen institutionalismiin' ja erityisesti tämän lähestymistavan 'alkuperäisten' kehittäjien, Marchin ja Olsenin teksteihin²⁰. Muista kontribuutioista on syytä mainita etenkin 'Oslo koulukunnan'²¹ eurooppalaisen hallintajärjestelmän kehitykseen ja kansallisvaltion 'eurooppalaistamiseen' keskittyvä tutkimustyö. Kansalaisjärjestöille (ja laajemmin 'kansalaisyhteiskunnalle') lankeava rooli kansallisen ja eurooppalaisen tason välimaastossa on vähemmän tutkittu politiikan alue²². Kansalaisjärjestöjä koskevaa erityisproblematiikkaa voidaan kuitenkin tutkia pitkälti saman analyttisen välineistön avulla kuin muodollisempiakin politiikan ulottuvuuksia.

Luvussa 2.1. käsitellään uutta institutionalismia, sen eri muotoja ja relevanssia tutkimuskysymykselle. Marchin ja Olsenin (1998, 948) mukaan "[i]nstitutionalistinen lähestymistapa painottaa instituutioiden ja institutionalisoitumisen roolia organisaation, yhteiskunnallisen järjestyksen tai yhteiskunnan puitteissa tapahtuvan inhimillisen toiminnan ymmärtämisessä". Tässä yhteydessä instituutiot ymmärretään laajassa merkityksessään, paitsi muodollisina rakenteina myös (ja ennen kaikkea) epävirallisten normien ja rutiinien kokoelmina. Instituutio voidaan ymmärtää "suhteellisen pysyvänä kokoelmana käytäntöjä ja sääntöjä, jotka määrittävät soveliaan käyttäytymisen tietyille toimijaryhmille tietyissä tilanteissa" (March & Olsen 1998, 948).

2.1.2. Mitä on 'uusi' institutionalismi?

Kun puhutaan 'uudesta' institutionalismista, ilmaukseen sisältyy ajatus, että on olemassa myös jokin 'vanha' institutionalismi. Peters (1999) on kattavasti selittänyt institutionaalisen lähestymistavan kehityksen 'vanhasta' 'uuteen': Poliitiikan tutkimuksen muodostuessa omaksi akateemiseksi oppiaineeksi 1800-luvun loppupuolella alan keskeisimmät kysymykset olivat institutionaalisia ja normatiivisia politiikan tutkimuksen keskittyessä hallinnon muodollisiin ulottuvuuksiin. Vanhan institutionalistisen koulukunnan työ muodosti politiikan tutkimuksen perustan 1800-luvun lopun ja 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana, kunnes uudet politiikan tutkimuksen suuntaukset, lähinnä behavioralistinen vallankumous, alkoivat irrottaa tutkimusta tästä perinnöstä. (Peters 1999, 3-6) Behavioralistinen vallankumous merkitsi käännettä pois normien tarkastelusta, sillä normeja on hyvin hankala mitata. Suuntaus vahvistui 1970- ja 1980 -luvulla rationaalisen valinnan teorian ja 'realismin' vallatessa alaa. (Finnemore & Sikkink 1998, 889-890)

²⁰ March & Olsen 1984, 1989, 1994, 1996, 1998; Olsen 1988, 1996, 2001, 2002a, 2002b.

²¹ 'Oslo koulukunnalla' viitataan Oslo yliopiston yhteydessä toimivaan, vuonna 1994 perustettuun monitieteiseen ARENA-tutkimusohjelmaan (Advanced Research on the Europeanisation of the Nation state). ARENA tutkii erityisesti kehittyvää eurooppalaista hallintajärjestelmää. Tutkimusohjelman johtajana toimii toinen uuden institutionalismin 'alkuperäisistä' arkkitehteista, Johan P. Olsen. (Ks. www.arena.uio.no.)

²² Keskeisinä esimerkkeinä ks. esim. Jancar-Webster 1998; Raik 2003.

Peters (1999, 6-11) paikantaa viisi vanhan institutionalismin tyypillistä piirrettä: Ensinnäkin, vanha institutionalismi asetti lain keskeiselle paikalle hallintajärjestelmässä; laki nähtiin julkisen sektorin toimintakehyksenä ja hallitusten tapana vaikuttaa kansalaistensa toimintaan.

Toinen vanhan institutionalismin keskeinen oletus oli, että rakenne määräsi käyttäytymistä jättäen vain vähän tilaa yksilöiden mahdollisuudelle vaikuttaa asiain kulkuun. Vanhalle institutionalismille tyypillinen strukturalismi keskittyi lähinnä poliittisten järjestelmien ilmeisimpiin institutionaalisiin piirteisiin, eikä järjestelmän ulkopuolisten rakenteellisten ulottuvuuksien merkitystä juuri otettu huomioon. Rakennedeterminismi olikin eräs keskeisimmistä kritiikin kohteista, kun behavioralistinen tieteenalan uudistus alkoi.

Kolmanneksi, vanha institutionalismi analysoi järjestelmiä *sui generis*; huomio kiinnitettiin kokonaisuun järjestelmiin sen sijaan, että oltaisiin tutkittu järjestelmän sisäisiä osia. Tämä holismi teki yleistyksen ja vertailun vaikeaksi, sillä poliittiset järjestelmät voitiin ymmärtää vain kokonaisuudessaan. Toisaalta holistisella ajattelutavalla oli politiikan tutkimuksen kehityksen kannalta myönteisiä seurauksia, sillä se yhdisti poliittiset ilmiöt laajempaan ympäristöönsä.

Neljäs vanhan institutionalismin piirre oli politiikan ymmärtäminen historiallisten kehityskulkujen kautta. Kollektiivisen historian ja pitkien kehityskulkujen nähtiin luovan merkityksiä poliittisessä elämässä.

Viidenneksi, vanhaan institutionalismiin sisältyi vahva normatiivinen elementti. Aikaisemmat institutionalistit liittivät politiikkaa koskevat arvionsa usein 'hyvän hallinnon' käsitteeseen. Heidän keskittymistään normien ja arvojen problematiikkaan kritisoitiin myöhemmin positivistisesta näkökulmasta. Vanha institutionalismi ei kuitenkaan yhteiskunnallisen elämän tulkinnassaan voinut hyväksyä yksinkertaista erottelua faktojen ja arvojen välillä.

Marchin ja Olsenin uusi institutionalismi pyrki viittaamaan edellä mainittuihin institutionalistisen lähestymistavan vanhoihin analyttisiin perusteisiin: legalismiin, strukturalismiin, holismiin, historiallisten kehityskulkujen tutkimukseen ja normatiiviseen analyysiin. Ennen kaikkea kyseessä oli kuitenkin vastaisku politiikan tutkimuksen vallitsevia käytäntöjä ja niihin liitettyjä vajavaisuuksia vastaan. Uusi institutionalismi syntyi nimenomaan reaktiona behavioralismissa ja rationaalisen valinnan teoriassa nähtyihin puutteisiin. (Hall & Taylor 1996; Peters 1999, 11, 15)

Marchin ja Olsenin institutionalismin juuret voidaankin löytää rationaalisen valinnan teorian kritiikistä 1970-luvulla. Tuolloin Cohen, March ja Olsen (Cohen *et al.* 1972) esittivät tietokonesimulaatiomallin garbage can -päätöksentekoprosessista ns. organisoiduissa anarkioissa. Myöhemmin March ja Olsen (1984) avasivat nykyisen keskustelun uudesta institutionalismista kritisoiden politiikan tutkimuksen vallitsevia suuntauksia, lähinnä behavioralistista lähestymistapaa. He korostivat *poliittisten instituutioiden suhteellista autonomiaa* (yksilöiden käyttäytymisen aggregoitujen vaikutusten sijasta), *historiallisten kehityskulkujen tehottomuuden mahdollisuutta* (sen sijaan, että historian nähtäisiin tuottavan vääjäämättömiä, ainutlaatuisia lopputuloksia) sekä *symbolisen toiminnan ymmärtämisen tärkeyttä politiikan selittämisessä* (sen sijaan, että poliittisen elämän ytimenä nähtäisiin pelkästään päätöksenteko ja resurssien allokaatio).

On käyty keskustelua siitä, voidaanko oikeastaan puhua yhdestä ainoasta uudesta institutionalismista, vai sisältyykö käsitteeseen itse asiassa useita keskenään

hyvinkin erilaisia lähestymistapoja²³. Onko uusi institutionalismi yhtenäinen politiikan tutkimuksen lähestymistapa?

Vaikka uuden institutionalismin sisällä on erilaisia suuntauksia, voidaan kuitenkin tietyissä rajoissa puhua yhtenäisestä lähestymistavasta. Uusi institutionalismi sisältää neljä keskeistä käsitystä: (1) instituutiot ovat yhteiskunnan tai hallintojärjestelmän rakenteellinen piirre; (2) instituutioihin sisältyy ainakin jonkinlaista pysyvyyttä; (3) instituutiot vaikuttavat yksilöiden käyttäytymiseen; (4) instituution jäsenet kokevat jakavansa keskenään joitakin samankaltaisia arvoja ja merkityksiä. (Peters 1999, 18-22)

Tämä tutkimus nojaa erityisesti Marchin ja Olsenin teksteihin sekä osittain myös muihin uuden institutionalismin piiriin luettaviin kontribuutioihin²⁴. Marchin ja Olsenin voidaan katsoa aloittaneen nykyisen keskustelun uudesta institutionalismista politiikan tutkimuksessa, mutta lähestymistavan juuret ovat löydettävissä instituutioiden vanhoista sosiologisista määritelmistä. Monessa suhteessa Marchin ja Olsenin lähestymistapa esittäytyykin samanlaisena kuin institutionalismin sosiologiset²⁵ tai historialliset²⁶ versiot.

Lähestymistapojen päällekkäisyyttä kuvaa se, että siinä missä Peters (1999) nimeää Marchin ja Olsenin normatiivisen institutionalismin edustajiksi, esimerkiksi Hall ja Taylor (1996) lukevat heidän lähestymistapansa luontevasti osaksi määrittelemäänsä 'historiallista institutionalismia'. Börzel ja Risse (2000) puolestaan nimittävät Marchin ja Olsenin tekstejä 'sosiologiseksi institutionalismiksi'. March ja Olsen (1998) ovat viitanneet lähestymistapaansa nimityksellä 'history-dependent institutionalism', mikä ehkä kuvastaa parhaiten tässä tutkimuksessa sovellettua tarkastelukulmaa. Lähestymistavalle annettavaa nimeä tärkeämpi seikka on kuitenkin argumenttien tarkan sisällön määrittely, joka on syytä aloittaa Marchin ja Olsenin institutionalismin perusteiden esittelystä.

March ja Olsen nimesivät lähestymistapansa uudeksi institutionalismiksi yhdistäen uudemmat politologiset metodit vanhempaan, instituutioihin keskittyvään tyyliin. Vaikka March ja Olsen sorvasivat termin 'uusi institutionalismi', heidän työnsä nojaa laajempaan institutionalistiseen kirjallisuuteen politiikan tutkimuksessa²⁷, sosiologiassa²⁸, taloustieteissä²⁹ ja organisaatioteoriassa³⁰.

March ja Olsen kokivat tarpeelliseksi palata takaisin vanhempiin teorioihin poliittisista instituutioista, teorioihin, jotka "esittivät poliittisen päätöksenteon ensisijaisesti tarkoituksen, suunnan, identiteetin ja yhteenkuulumisen tunteen kehitysprosessina", siinä missä "moderni politiikan tutkimuksen näkökulma on yleisesti asettanut etusijalle politiikan tuotokset joko jättäen symbolisen toiminnan huomiotta tai nähden symbolit osana manipulatiivisia yrityksiä tuotosten kontrolloimiseksi" (March & Olsen 1984, 737-738).

---

²³ Erilaisista uuteen institutionalismiin luettavista lähestymistavoista ks. Lowndes 1996; Pedersen 1991; Peters 1999.

²⁴ Kuten Brunsson & Olsen 1993; Börzel & Risse 2000; Friedland & Alford 1991; Meyer & Rowan 1977; Olsen & Peters 1996; Powell & DiMaggio 1991.

²⁵ Hall & Taylor 1996; Meyer & Rowan 1977; Scott 1987, 1995; Tolbert & Zucker 1996.

²⁶ Hall 1992; Krasner 1988; Pierson 1996; Steinmo *et al.* 1992.

²⁷ Esim. Barnard 1938; Edelman 1964; Nordlinger 1981; Krasner 1984, 1988; Skocpol 1980; Wildavsky 1987.

²⁸ Esim. DiMaggio & Powell 1983; Granovetter 1985; Meyer & Rowan 1977; Pfeffer 1981.

²⁹ Esim. Akerlof 1980; Katzenstein 1978; Williamson 1975.

³⁰ Esim. Selznick 1957 yhtenä varhaisimmista ja vaikutusvaltaisimmista institutionaalisen teorian versioista.

Marchin ja Olsenin (1989, 48-49) mukaan symbolit eivät ole pelkästään vallankäytön väline, vaan ne ovat ensisijaisesti tulkinnallisen järjestyksen (interpretive order) instrumentti. Poliitikka liittyy vain osittain tulosten tuottamiseen; päätöksenteko on ennen kaikkea yhteiskunnan symbolista tulkintaa. Päätökset tehdään niiden soveliaisuuden ja legitimiisyyden mukaan, suhteessa toiminnan institutionaalille kontekstille tyypillisiin arvoihin.

Marchin ja Olsenin mukaan poliittinen toiminta kehittyy pikemminkin institutionaalisten roolien kuin laskelmoidun oman edun tavoittelun kautta. Poliittisen elämän syvällistä luonnetta voidaan analysoida parhaiten merkitysten rakentamisen ja tulkinnan kautta sen sijaan, että seurattaisiin vain poliittista päätöksentekoa (March & Olsen 1989, 158). Uuden institutionalismin ydin voidaan hahmottaa kolmen poliittista elämää koskevan keskeisen väittämän avulla (March & Olsen 1989, 38):

- (1) identiteettiin ja soveliaisuuteen perustuva toiminta on tärkeämpää kuin poliittisten kulujen ja hyötyjen laskelmointi;
- (2) historialliset traditiot, siten kuin ne tallennetaan ja tulkitaan säännösten sisällä, ovat tärkeämpiä kuin yksilön persoonallisuus ja poliittisten toimijoiden tahto;
- (3) oppiminen tallennettujen, historiasta riippuvaisten rutiinien ja normien kautta on tärkeämpää kuin tulevaisuuden odotukset.

Tämän tutkimuksen keskeinen teoreettinen lähtökohta on identiteettipoliittisen ja 'soveliaan' toiminnan korostaminen. Uuden institutionalismin sisälle mahtuu huomattava määrä erilaisia näkökulmia, tulkintoja ja analyysitasoja. Yhteinen nimittäjä on kuitenkin huomion kiinnittäminen päätöksenteon kontekstuaalisuuteen, identiteettiin ja yhteenkuuluvaisuuden tunteeseen. Yksilöt nähdään poliittisina toimijoina, ei vain taloudellisina, ja huomio kiinnitetään siihen, miten erilaiset kontekstit muokkaavat käyttäytymistä, identiteettejä ja rooleja. Instituutiot sekä rajoittavat että tuottavat näitä elementtejä. Organisaatioiden jäsenet nähdään identiteettien ja roolien kokoelmina. Erilaiset organisaationaaliset kontekstit aktivoivat ja passivoivat näitä rooleja ja identiteettejä. (Trondal 1999)

Pedersenin (1991, 128) mukaan uuden institutionalismin, erityisesti Marchin ja Olsenin, tärkeä saavutus on ollut huomion kiinnittäminen neljään valtavirran politiikan tutkimuksen vähättelemään piirteeseen: (1) instituutiot analyysin ensisijaisena kohteena; (2) institutionaalisen historian selittämisen relevanssi; (3) merkitysten ja toiminnan selittämisen relevanssi (pelkän käyttäytymisen selittämisen sijaan); sekä (4) huomion kiinnittäminen sopeutumiseen ja oppimiseen muutoksen liikkeellepanevana voimana. Nämä uuden institutionalismin piirteet tuovat kiinnostavia näkökulmia tämän tutkimuksen erityisproblematiikan analysoimiseen.

2.1.3. Uuden institutionalismin ongelmat

Marchin ja Olsenin uuteen institutionalismiin sisältyy kuitenkin joitakin heikkouksia, joihin on syytä kiinnittää huomiota ennen tutkimusongelman tarkempaa käsittelyä. Yksi keskeisimmistä ja samalla ongelmallisimmista kysymyksistä institutionaalisisessa analyysissä on, miten määritellä poliittiset instituutiot. Poliittiset instituutiot voidaan määritellä mitä erilaisimmin tavoin, monista eri lähtökodista.

Uuden institutionalismin näkökulmasta instituutiot ovat rakennelmia, jotka rajoittavat ja muotoilevat politiikkaa merkitysten rakentamisen kautta. Poliittiset

instituutiot siis määrittävät viitekehyksen, jossa politiikka tapahtuu. (March & Olsen 1989, 18) Pedersenin (1991, 131-134) mukaan March ja Olsen viittaavat arvoihin ja normeihin riippuvina muuttujina ja instituutioihin riippumattomina muuttujina. Instituutio siis esittäytyy varsin autonomisena ilmiönä. Tämä logiikka nostaa esiin eräitä kysymyksiä: kun instituutiot selitetään niiden tuottamien arvojen ja normien valossa, mikä jää instituution itsenäiseksi piirteeksi? On aiheellista esimerkiksi kysyä, miten instituutiot ovat erotettavissa normeista.

Tässä tutkimuksessa normilla viitataan soveliaan käyttäytymisen standardiin, joka on tyypillinen tietyille toimijalle tietyssä tilanteessa (vrt. esim. Finnemore & Sikkink 1998, 891). Normit voidaan yleisimmän kategorisoinnin mukaan jakaa regulatiivisiin ja perustaviin normeihin. Siinä missä regulatiiviset normit johtavat ja rajoittavat käyttäytymistä, perustavat normit luovat uusia toimijoita, intressejä ja toiminnan kategorioita. Normin ja instituution keskeinen eroavaisuus siis on, että siinä missä normi merkitsee yhtä käyttäytymisen standardia, instituutiolla viitataan siihen, miten käyttäytymisen säännöt ovat yhteydessä toisiinsa muodostaen distinktiivisen käytäntöjen ja sääntöjen kokoelman. (Finnemore & Sikkink 1998, 891)

Instituutioiden poliittisen ominaisuuden määrittämisessä on tarpeen ottaa huomioon sekä instituutioiden muodolliset että epämuodolliset, sekä materiaaliset että abstraktit ulottuvuudet. Instituutiot voidaan Friedlandin ja Alfordin (1991, 232, 242-243) tapaan käsittää samanaikaisesti sekä materiaalisina että ei-materiaalisina; ne ovat merkkien ja symbolien järjestelmiä, joiden kautta kokemukset ajasta ja paikasta saavat erilaisia merkityksiä. Instituutiot voidaan hahmottaa kahden ulottuvuuden avulla: Ensinnäkin, instituutiot ovat yhteisiin normeihin perustuvia (supra)organisaation toiminnan säännönmukaisuuksia, joiden kautta ihmiset toteuttavat materiaalista elämäänsä. Tämä konventionaalinen näkemys instituutioista ei kuitenkaan ole Friedlandin ja Alfordin mukaan riittävä, sillä instituutiot ovat myös, ja ennen kaikkea, symbolisia järjestelmiä, joiden kautta ihmiset kategorisoivat tätä materiaalista elämää ja luovat sille merkityksiä. Tämän näkemyksen mukaan ulkoisen normatiivisen järjestyksen painoarvoa on syytä korostaa (yksilön) sisäisen kognitiivisen järjestyksen sijasta. Institutionaalisten muotojen noudattamiseen sisältyy legitimitettä, joka ei riipu toimintatapojen organisaation toimivuudesta tai muusta sisäisestä rationaalisuudesta. Yksilön toiminta voidaan siten selittää ainoastaan yhteiskunnallisessa kontekstissaan.

Tämän selitysmallin valossa on mielekästä puhua nimenomaan erilaisista 'institutionaalisten järjestyksistä', jotka asettavat poliittiselle toiminnalle tiettyjä ehtoja. Kuten tutkimuksen viidennessä luvussa esitetään, institutionaaliset järjestykset perustuvat tiettyihin hegemonisiin normeihin, joista kansallisen suvereniteetin normi on yksi vahvimmista. Institutionaalinen järjestys tuottaa sääntöjä, joiden puitteissa poliittiset toimijat muodostavat itsekäsityksensä ja toimintaohjelmansa.

Marchin ja Olsenin uutta institutionalismia ja soveliaan toiminnan logiikkaa voidaan kritisoida myös falsifikaation mahdollisuuden puutteesta: toiminta voidaan aina selittää siten, että se tapahtuu suhteessa toimijaa ympäröivän institutionaalisen kehyksen tulkintaan (Peters 1999, 39).³¹ Siten on tarpeen painottaa empiirisen analyysin merkitystä selitettäessä poliittista toimintaa soveliaan toiminnan valossa. Falsifikaation käsite on yhteiskuntatieteissä ongelmallinen, ja erityisesti identiteettikeskeisten lähestymistapojen selityskyvyn häilyvät rajat on syytä pitää

---

³¹ Toisaalta sama kritiikki pätee myös rationaalisen valinnan teoriaan: käyttäytyminen voidaan selittää aina rationaalisuuden valossa; ulkopuolinen tarkkailija ei vain välttämättä 'ymmärrä' toimijan lähtökohtien rationaalisuutta (Peters 1999, 39).

mielessä. Esimerkiksi hallitustenvälisyyttä korostavan lähestymistavan³² puitteissa uusi institutionalismi voidaan nähdä teoreettisesti puutteellisena. March ja Olsen ovat tästä tietoisia ja ovat myöntäneet, että institutionaalista lähestymistapaa on syytä tässä mielessä edelleen kehittää (ks. March & Olsen, 1996, 287).

Tässä tutkimuksessa pääpaino on soveltaa olemassa olevaa, uuden institutionalismin puitteissa kehitettyä soveliaan toiminnan käsitteistöä liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapaukseen, ei niinkään generoida itse lähestymistapaa eteenpäin. Tapaustudkimuksen pohjalta on kuitenkin mahdollista antaa konkreettista sisältöä soveliaan toiminnan logiikalle, mikä osaltaan täsmentää käsitteen merkitystä tässä nimenomaisessa, europeanisoituvan itäisen Keski-Euroopan, kontekstissa.

2.1.4. Soveliaan toiminnan logiikka

Tulkitessaan muodollisia rakenteita *myyttien* ja *seremonioiden* valossa Meyer ja Rowan (1977, 340-341) esittivät, että institutionaaliset säännöt toimivat myytteinä, joita organisaatiot omaksuvat saaden niistä itselleen legitimitettä, resursseja, pysyvyyttä ja lisääntyneitä selviytymisen mahdollisuuksia. Tämä prosessi ei riipu omaksuttujen toimintatapojen välittömästä tehokkuudesta, vaan organisaatioiden muodolliset rakenteet heijastavat usein institutionaalisen ympäristönsä myyttejä sen sijaan, että ne vastaisivat toiminnallisiin vaatimuksiin. Samaan tapaan March ja Olsen (1989, 22-23) esittävät, että sääntöjen noudattamiseen kuuluu sisäänrakennettu sopimus toimia 'soveliaasti', jotta tulisi vastaavasti kohdelluksi soveliaasti - saman säännöstön mukaisesti. Poliittiset toimijat siis noudattavat 'soveliaan toiminnan logiikkaa'.

Soveliaan toiminnan logiikka (*logic of appropriateness*) on Marchin ja Olsenin institutionalismin keskeinen käsite. Soveliaan toiminnan logiikan mukaan toimijoita ohjaa kollektiivinen näkemys siitä, mikä on sosiaalisesti hyväksyttyä toimintaa minkäkin sääntörakennelman puitteissa. Kollektiiviset näkemykset ja jaetut merkitykset vaikuttavat vahvasti toimijoiden tavoitteenmäärittelyyn ja siihen, minkä ne kokevat rationaaliseksi toiminnaksi. Sen sijaan, että toimijat pyrkisivät maksimoimaan subjektiivisia intressejään, ne täyttävät kunkin tilanteen tuottamia sosiaalisia odotuksia. (Börzel & Risse 2000; March & Olsen 1989; March & Olsen 1998)

Tämän tutkimuksen teoreettinen lähtökohta ja samalla tutkimusongelman keskeinen määrittäjä on ajatus soveliaan toiminnan logiikan relevanssista poliittisessa toiminnassa; poliittiset toimijat yhdistävät tietyt toiminnot tiettyihin tilanteisiin soveliaisuuden sääntöjen perusteella. Sosiaalistumisprosessien kautta poliittiset ja yhteiskunnalliset instituutiot määrittävät, mikä kullekin toimijalle missäkin tilanteessa on sovelias toimintamalli. Soveliaan toiminnan logiikka voidaan hahmottaa vertailemalla taloudellista ja juridista ajattelua. Soveliaan toiminnan logiikka on lähempänä juridista ajattelua, sillä soveliasta toimintaa ei voida selittää intressien ja halujen valossa vaan pikemminkin vertailuna aikaisempiin, samankaltaisiin tilanteisiin. Toimintasäännöt liitetään tilanteisiin analogioiden perusteella. Määritettäessä, mikä on soveliasta toimintaa, käsillä olevaa tilannetta verrataan muihin samankaltaisiin tapauksiin. Sovelias toimintamalli omaksutaan, kun riittävä analogia aikaisempaan kokemukseen löydetään. (March & Olsen 1989, 23-26)

---

³² 'Liberal intergovernmentalism' (ks. esim. Millward 1992; Moravcsik 1998).

Poliittisella toimijatasolla soveliaan toiminnan logiikka voidaan määritellä seuraavaan tapaan: poliittinen toiminta perustuu toimijan suorittamaan tilanteen ja oman identiteettinsä määrittelyyn, jonka pohjalta toimija vertailee olemassa olevia toimintamalleja ja valitsee sen, joka sopii parhaiten tilanteen ja identiteetin vaatimuksiin. Logiikka voidaan hahmottaa yksinkertaistetulla ajatusketjulla, jonka puitteissa toimija etenee (March & Olsen 1989, 23):

- (1) Millainen tilanne tämä on?
- (2) Kuka minä olen?
- (3) Kuinka soveliaita erilaiset toimintamallit ovat minulle tässä tilanteessa?
- (4) Valitse soveliaan toimintavaihtoehto.³³

On helppo todeta, että poliittinen toiminta määräytyy soveliaan toiminnan logiikan mukaisesti, mutta onkin jo paljon monimutkaisempi tehtävä määrittää, mikä on soveliaista toimintaa missäkin tilanteessa. Valinnat tehdään yleensä informaation asymmetriassa, ja siten tuttuihin toimintasääntöihin turvaudutaan herkemmin kuin vieraisiin. (March & Olsen 1989, 25)

Soveliaan toiminnan logiikkaan tukeutuvat politiikan tutkijat eivät väitä, että muut logiikat olisivat merkityksettömiä, vaan että sovelias toiminta on keskeinen poliittisen toiminnan moottori - ja siten tutkimisen arvoinen. Soveliaan toiminnan logiikan sisälläkin on tilaa poliittiselle toimijuudelle ja valinnoille. Toimijat voivat kohdata ristiriitaisia normeja, jotka vaativat keskenään erilaisia toimintatapoja. Nimenomaan tämä on liettualaisiin ympäristöjärjestöihin liittyvän tutkimusongelman keskeinen piirre. Toimijat joutuvat valitsemaan, mitä normeja noudattaa missäkin tilanteessa, ja minkä normin kustannuksella. Kysymyksessä voi usein olla hienojakoinen päätöksentekoprosessi, mutta kysymys hyödyn maksimoinnista ei tässä prosessissa ole keskeisin. Sen sijaan, että toimijat kysyisivät itseltään 'miten parhaiten saan haluamani?', he kysyvät 'millaisessa tilanteessa olen?' ja 'mitä minun nyt kuuluisi tehdä?'. Toimijat joutuvat siis usein valitsemaan erilaisten velvollisuuksien väliltä, jolloin valinta perustuu rationaalisen laskelmoinnin sijasta sosiaalisten normien ymmärtämiseen ja tulkintaan. (Finnemore & Sikkink 1998, 914)

Normit ja rationaalisuus ovat tiiviisti yhteydessä toisiinsa, mutta tutkijat ovat erimielisiä tämän suhteen luonteesta (Finnemore & Sikkink 1998, 888-889). Poliittista toimintaa ei yleensä voida selittää pelkästään laskelmoivan tai soveliaan toiminnan logiikalla. Yleensä kumpikin elementti on läsnä. Polittiseen toimijuuteen vaikuttavat sekä intressit että identiteettiin ja instituutioihin pohjautuvat säännöt (March & Olsen 1998, 952). Soveliaan ja laskelmoivan logiikan suhde voidaan ymmärtää monin eri tavoin (ks. March & Olsen 1998, 952-953). Tässä tutkimuksessa yleinen lähtökohta on, että poliittiset toimijat soveltavat laskelmoivaa logiikkaa soveliaan toiminnan logiikan puitteissa; instrumentaaliset valinnat tehdään erilaisten normatiivisesti soveliaiden vaihtoehtojen väliltä.

Voidaan väittää, että suuri osa poliittisten instituutioiden piirissä tapahtuvasta toiminnasta heijastaa rutiineja. Ihmiset käyttäytyvät siten kuin heidän odotetaan käyttäytyvän. He noudattavat standardien mukaisia käyttäytymisen malleja. Rutiineihin sidottu käytös ei silti tarkoita niiden sokeaa noudattamista. Kyse on tietynlaisen kumuloituneen kokemuksen hyödyntämisestä. Toimijalle jää tilaa ratkaista, miten ja milloin rutiineja sovelletaan. Myös älykäs tai taidokas poliittinen

---

³³ Tutkimuksen edetessä liettualaiset ympäristöjärjestöt asetetaan näiden kysymysten eteen, ks. erityisesti luvut 5.1.6. ja 6.1.2.

käytös voidaan tulkita rutiininomaisena, sillä velvollisuudet, roolit ja säännöt ovat läsnä kaikessa poliittisessa päätöksenteossa. (March & Olsen 1989, 21-23)

Väitettäessä rutiinien ohjaavan suurinta osaa käyttäytymisestä ei välttämättä tarkoiteta, että suurin osa käyttäytymisestä olisi rutiininomaista. Yleensä toimijan valittavana on joukko erilaisia rutiineja. Rationaalinen, laskelmoiva valinta voidaan tehdä näiden rutiinien väliltä. On myös syytä huomata, että poliittiset järjestelmät eivät ole monoliittisia; säännöt ovat moniulotteisia ja siten poliittista käyttäytymistä ei voida redusoida pelkäksi sääntöjen noudattamiseksi (March & Olsen 1989, 25).

Marchille ja Olsenille säännöt merkitsevät rutiineja, rooleja, strategioita, organisaation sisäisiä käytäntöjä ja teknologioita, joiden ympärille poliittinen toiminta rakentuu. Poliittiseen toimintaan vaikuttavat lisäksi erilaiset sääntöjä tukevat ja haastavat uskomukset, paradigmat, koodit, kulttuurit ja tietous. (March & Olsen 1989, 22) Tämä käsitteiden paljous vaatii selvittämään hieman tarkemmin, mitä soveliaan toiminnan logiikka tarkoittaa liettualaisten ympäristöjärjestöjen tasolla.

2.1.5. Soveliaan toiminnan logiikka liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa

Tutkimuskysymysten lähempi tarkastelu siis tapahtuu tulkintakehyksessä, jossa poliittinen toiminta nähdään sidottuna soveliaaseen toimintaan; soveliaan toiminnan säännöt määräytyvät ympäröivien poliittisten ja sosiaalisten instituutioiden mukaan.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan erään järjestösektorin poliittista toimintaa ja identiteettiä tutkien, mikä oikeastaan on soveliaasta toimintaa. Kysymyksen tekee kiinnostavaksi se, että järjestöjä ympäröivä institutionaalinen kehys ei ole yksiselitteinen.

Yhtäältä järjestöt toimivat historiallisen, jokseenkin epäkoherentin, mutta aika ajoin hyvin voimallisesti itsensä ilmaiseva kansallisen abstraktin sääntörakennelman puitteissa. Tätä sääntörakennelmaa voidaan kuvailla 'institutionaaliseksi järjestykseksi', joka koostuu kollektiivisten kokemusten ja omintakeisen poliittisen kulttuurin tulkinnoista. Tämä rakennelma tuottaa tiettyjä soveliaan toiminnan malleja.

Toisaalta järjestöjen toimintaan ja identiteettiin vaikuttaa uusi, vahva ja dominoiva EU:n institutionaalinen kehys, joka tuottaa kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen verrattuna hyvin erilaisia soveliaan toiminnan malleja. Kysymys kuuluu, miten järjestöt tässä tapauksessa reagoivat. Miten järjestöt tulkitsevat vallitsevan tilanteen, ja minkälaiset toiminnan muodot sopivat tähän tulkintaan?

Tutkimuksessa esitetään, että liettualaisten ympäristöjärjestöjen kansallisen toimintaympäristön muodostaa tietty historiaan pohjautuva kansallinen institutionaalinen kehys, institutionaalinen järjestys, jota voidaan nimittää myös 'kansalliseksi identiteettiprojektiksi'³⁴. Tämän institutionaalisen järjestyksen erityispiirteet voidaan paikantaa tarkastelemalla historiallisia konteksteja, joissa liettualainen ympäristöliike on kehittynyt. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen monivaiheinen historia tuodaan esiin kolmannessa luvussa: kuten tullaan huomaamaan, ympäristöliike ja -järjestöt ovat paikoin vahvasti kehittyneet kansallisen institutionaalisen kontekstin rakentamina.

Jälkikommunistinen transitio ja Euroopan integraatio ovat kuitenkin luoneet tilanteen, jossa järjestöjen *raison d'être* problematisoituu: mikä oikeastaan on

---

³⁴ 'Kansallisen identiteettiprojektin' käsitettä tarkastellaan lähemmin luvussa 5.

järjestöjen olemassaolon perimmäinen tarkoitus?³⁵ Tämä asetelma voidaan konkretisoida Ignalinan ydinvoimalan tapauksen avulla. Yksinkertaistaen voidaan väittää, että Ignalinan tapaus pakottaa ympäristöjärjestöt valitsemaan, kumman institutionaalisen järjestyksen - kansallisen vai eurooppalaisen - tuottama malli on niille sovelias. Tämä vastakkainasettelu tuottaa jokseenkin yksinkertaistetun kuvan soveliaan toiminnan logiikasta, mutta sellaisena se liittyy soveliaan toiminnan logiikasta käytävän teoreettisen keskustelun relevanttiin käytännön esimerkkiin.

Kuten neljännen ja viidennen luvun myötä voidaan havaita, Ignalinan ydinvoimalan tapaus on johtanut tietynlaiseen identiteettikriisiin. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen etsiessä paikkaansa yhteiskunnassa ja niiden kohdatessa EU:n kasvavan vaikutuspiirin järjestöt joutuvat aivan uudelleenlaiseen tilanteeseen. Miten tähän uututeen siis suhtaudutaan? Uutuutta ei tuota niinkään tilanne itsessään vaan reaktio siihen. Kun organisaatio kohtaa uuden tilanteen, standardiratkaisu on löytää tilanteeseen sopivat rutiinit. (March & Olsen 1989, 34) Kansalliseen kehykseen ei sisälly toiminnallisia rutiineja, jotka vastaisivat järjestöjen tarpeisiin. Sen sijaan vaikutusvaltaisena institutionaalisenä ympäristönä EU-kehys tarjoaa rutiineja ja mahdollisuuksia - se on samaan aikaan sekä houkutteleva että pakottava institutionaalinen järjestys (vrt. jäljempänä luku 2.2.3.).

Samalla EU-kehys haastaa tietyt kansalliselle kehykselle tyypilliset toimintamallit. Mallit, jotka ovat soveliaita EU:n institutionaalisisessa järjestelmässä, eivät välttämättä ole soveliaita kansallisessa institutionaalisisessa kontekstissa. Ignalinan ydinvoimalan tapaus tuo tämän aspektin hyvin selvästi esiin.

Soveliasta toiminta nojaa olemassaoleviin rutiineihin. Liettulaiselle yhteiskunnalliselle elämälle on tyypillistä rutiinien puute; esimerkiksi kansalaisjärjestösektorin poliittisten vaikutuskanavien vakiinnuttaminen ja institutionalisointi on vasta alussa.³⁶ 'Katkos historiassa' aiheutti sen, että liettulaisella kansalaisjärjestösektorilla ei ole pitkää historiallista perintöä. Erään tarkkailijan mukaan "arvot kokivat suuren inflaation neuvostoajana" (Ilgius 1997, 147), ja saman voidaan katsoa pätevän myös rutiineihin ja normeihin.

Kansalaisjärjestöjen toiminnalliset rutiinit ovat nyt kehittymässä, eikä Liettuan poliittinen konteksti yksin pysty tarjoamaan vakiintuneita politiikan muotoja

---

³⁵ On syytä samalla miettiä, miten voidaan tulkita liettualaisten ympäristöjärjestöjen perustavanlaatuiset olemassaolon syyt, identiteetin perusrakenne. Jos tarkastellaan eurooppalaisten ympäristöjärjestöjen *raison d'être*ä hyvin yleisellä tasolla, toiminnan motivaation lähteenä näyttää ensinäkemältä usein olevan tietynlainen kansallisvaltion ohittava kosmopolitanismi (Kellow 2000, 1). 'Ympäristön etu' tulkitaan tästä näkökulmasta tärkeämmäksi kuin 'kansallinen etu'. Tällaisista lähtökohdista ympäristöjärjestön ideaalityyppinä voidaan nähdä järjestö, joka pyrkii toteuttamaan jonkinlaista objektiivista globaaliekologian normistoa.

Kuten March & Olsen (1998, 961) huomauttavat, nimenomaan ekologiaan ja ympäristöön liittyvät diskurssit ovat usein identiteettiin sidottuja diskursseja, jotka ovat globaalissa politiikassa harvinaisia. Siten voisi ajatella, että ympäristökysymyksillä on potentiaalia tuottaa 'globaaleja' identiteettejä. Tämä pitää ehkä osittain paikkansa, mutta tarkasteltaessa ympäristöjärjestöjä lähemmin voidaan kuitenkin havaita, etteivät ne toimi irrallaan kansallisista etunäkökohdista tai laajemmista institutionaalisisista rajoitteista ja mahdollisuuksista. Niiden toimintaan ja identiteettiin vaikuttavat monet, usein keskenään ristiriitaiset lähtökohdat. Siten ympäristöjärjestöjen 'kosmopoliittinen' ideaalityyppi ei materialisoidu käytännön tasolla; myös ekologiset näkökohdat ovat yleensä jonkinlaisen poliittisen määrittelyprosessin tulos. Kun halutaan selittää ympäristöjärjestöjen noudattamaa soveliaan toiminnan logiikkaa, on mielestäni hedelmällisempää painottaa järjestöjen välittömän institutionaalisen ympäristön luonnetta abstraktin 'kosmopolitanismin' tai vaikkapa jonkin 'globaalin ekologisen diskurssin' sijaan.

³⁶ On syytä huomata, että liettualaisten ympäristöjärjestöjen soveltamien rutiinien paikantaminen on melko vaikeaa, sillä yleisemminkin itäisen Keski-Euroopan politiikkaa tutkittaessa on vaikea sanoa, mikä oikeastaan on rutiinia ja mikä poikkeuksellista (vrt. Manning 1998, 128).

järjestöjen käyttöön. Voidaankin havaita taipumus omaksua toimintamalleja ja ajattelutapoja, jotka perustuvat ulkopuoliseen esimerkkiin, erityisesti EU-kehityksen tuottamiin malleihin. On syytä huomata, että nykyisin liettualaisten kansalaisjärjestöjen piirissä poliittinen vaikuttaminen EU:n ja muiden kansainvälisten areenoiden kautta koetaan usein potentiaalisesti palkitsevammaksi kuin poliittinen vaikuttaminen kansallisen järjestelmän puitteissa (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001). Tämä koskee vain osaa liettualaisesta kansalaisjärjestökentästä, mutta piirre joka tapauksessa kertoo Liettuan kansallisen poliittisen järjestelmän rakenteellisista puutteista (ks. jäljempänä luku 5.2.2.).

Yleisesti voidaan todeta, että järjestöjen piirissä koetaan tärkeäksi saavuttaa tunnustettu yhteiskunnallinen asema, toiminnallinen legitimitetti. Rationalistisesta näkökulmasta tunnustetun yhteiskunnallisen aseman saavuttaminen voidaan nähdä välineellisenä tavoitteena, jonka avulla pyritään maksimoimaan poliittiset vaikutusmahdollisuudet. Uuden institutionalismin puitteissa nämä instrumentaaliset keinot voidaan kuitenkin tulkita jo itsessään tavoitteiksi; kansalaisjärjestöjen piirissä soveliaan itsekäsityksen, identiteetin, saavuttaminen voi olla jopa houkuttelevampi tavoite kuin poliittisen vaikutusvallan maksimointi.³⁷

Huomio voidaan siis kiinnittää identiteettipoliittiseen toimijuuteen, poliittisen toiminnan merkityksellisyyteen toimijan näkökulmasta sekä toiminnan yleiseen hyväksyttävyyteen. Soveliaan toiminnan logiikka merkitsee jatkuvaa tulkintojen tekemistä. Samalla siis politiikan tuotokset saattavat olla vähemmän tärkeitä kuin itse prosessi, joka tuottaa merkitystä elämään (March & Olsen 1989, 51).

---

³⁷ Soveliaan ja legitiimin yhteiskunnallisen aseman saavuttaminen voidaan nähdä itsessään valtaresurssina, mutta ei välttämättä asemaan liittyvän toiminnallisen tehokkuuden vaan nimenomaan legitiimisuuden vuoksi. Friedlandin ja Alfordin (1991, 243) mukaan organisaatio, joka omaksuu soveliaan toiminnan muodot, pystyy toimimaan hyvin, koska nämä muodot mahdollistavat resurssien yhteensovittamisen muiden, samat legitiimisuuden säännöt tunnustavien organisaatioiden kanssa. Tunnustettu asema soveliaan toiminnan logiikkaa noudattamalla tuottaa *raison d'être*n. Sovelias toiminta uusintaa järjestöjen olemassaolon oikeutuksen perusrakennetta.

2.2. Institutionaalinen järjestys ja europeanisaatio

2.2.1. Kansallinen ja eurooppalainen institutionaalinen järjestys

Marchin ja Olsenin lähestymistapa soveltuu laajalti kaikkien, ei ainoastaan poliittisten, organisaatioiden toiminnan ymmärtämiseen. Kyseessä on organisaation toiminnan dynamiikan ymmärtäminen soveliaan toiminnan logiikan kautta. Lähestymistapa ei ole kuitenkaan ongelmaton. Käsiteltäessä tarkasti määriteltyjä, muodollisia organisaatioita, esimerkiksi yliopistohallintoa, operationaaliset käsitteet ovat jokseenkin helposti määriteltävissä, mutta siirryttäessä tutkimaan laajoja institutionaalisia kokonaisuuksia, kuten yhteiskunnallisia liikkeitä tai kansallista poliittista areenaa, lähestymistavan käsitteistö alkaa näyttää melko epätarkalta. Tässä tutkimuksessa kohdataan sama ongelma: mitä ovat tutkimuksen kohteena olevat instituutiot, ja miten uuden institutionalismin käsitteistöä, erityisesti soveliaan toiminnan logiikan käsitettä, voidaan tässä tapauksessa soveltaa?

Kuten edellä viitattiin, tässä tutkimuksessa määritellään kaksi 'institutionaalista järjestystä' - kansallinen ja eurooppalainen - jotka voidaan määritellä sekä tulkinnallisina kehyksinä että konkreettisten esimerkkien kautta. Nämä institutionaaliset järjestykset palvelevat ennen kaikkea teoreettisina välineinä, joiden avulla pyritään osoittamaan tietyt Euroopan integraation ja jälkikommunistisen transition tuottamat poliittiset asetelmat ja prosessit. Kuten tullaan huomaamaan, kansallisen ja eurooppalaisen erottaminen toisistaan ei ole aina mielekäästä tai mahdollista. Tulkinnallisina kehyksinä nämä kategoriat kuitenkin palvelevat analyysin tarkoitusta.

Kuten March ja Olsen (1989, 22) esittävät, on yleinen ja jo kauan sitten tehty havainto, että organisaation toimintaa ohjaavat tietyt standardisoituneet tavat eli rutiinit, joita toimintaympäristö tuottaa sääntöjensä kautta. Nämä säännöt pohjautuvat laajaan kulttuuriseen, poliittiseen ja sosiaaliseen normistoon. Normatiivisesti sovelias käyttäytyminen siis usein määrittää kriteerit, joiden mukaan poliittinen toiminta tapahtuu. Soveliaan toiminnan mallit voidaan johtaa poliittisten toimijoiden institutionaalisesta ympäristöstä. Tämä tutkimus argumentoi, että sekä kansallinen että eurooppalainen normirakenne tuottavat liettualaisille ympäristöjärjestöille omat normatiiviset sääntönsä.

Jos tarkastellaan erilaisia soveliaan toiminnan malleja ja institutionaalisia kehyksiä, joista nämä mallit johdetaan, voidaan ensinnäkin jäsentää eräänlainen kansallisen suvereniteetin käsitteeseen nojaava institutionaalinen järjestys. Kyseessä on 'uusi vanha' kansallisvaltiokeskeinen poliittisen toiminnan malli, joka näyttää esittäytyvän itäisessä Keski-Euroopassa aika ajoin hyvin vahvana. Tämä 'westfalenilainen' maailmankuva, joka saa normatiivista voimaa aikaisemmista historiallisista kokemuksista ja nimenomaan historian tulkinnoista, vaikuttaa monin tavoin liettualaisten ympäristöjärjestötoimijoiden, samoin kuin muiden poliittisten toimijoiden, itsekäsitykseen tuottaen tiettyjä soveliaan toiminnan malleja.

Tämä institutionaalinen järjestys legitimoit tietyntyyppisen poliittisen toiminnan, toisin sanoen sellaisen, joka uusintaa kansallisen suvereniteetin symboliikkaa ja käytäntöjä; kansallinen kehys tarjoaa jatkuvuuden kokemuksia organisaatioille, jotka toimivat yhdenmukaisesti sen normiston kanssa. Kolmannen luvun pohjalta - liettualaisen kansalaisliikehdinnän ja erityisesti ympäristöjärjestöjen historiaa tarkastelemalla - voidaan paikantaa tärkeimmät ympäristöjärjestöjen itsekäsitykseen

ja toimintaan vaikuttavat kansalliset normit. Kaiken kaikkiaan kyseessä on siis eräänlainen 'meta-instituutio', jonka erityispiirteitä käsitellään tarkemmin viidennessä luvussa.³⁸ Tavoitteena on tuoda esiin tämän kansallisen tulkintakehyksen historiasidonnaiset merkitykset sekä myös kansallisen poliittisen järjestelmän käytännöllisemmät ulottuvuudet.

Toinen tutkimusasetelman kannalta keskeinen institutionaalinen järjestys voidaan hahmottaa EU:n instituutioille tyypillisten normien ja käytäntöjen ympärille. Näiden normien ja käytäntöjen omaksuminen haastaa kansallisen institutionaalisen järjestyksen, mutta liittyy järjestöt samalla uuteen, potentiaalisesti palkitsevampaan institutionaaliseen kehykseen. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen näkökulmasta kyseessä on eurooppalaista ympäristöpoliittista toimijuutta korostava konteksti.

Eurooppalaisen institutionaalisen järjestyksen relevanssi liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnan ja itsekäsityksen kehittymisen kannalta tuodaan esiin neljän esimerkin kautta: Ensinnäkin hieman laajempaan esimerkkinä EU:n normatiivisesta vaikutuspiiristä tarkastellaan 'kestävän kehityksen paradigmaa' (ks. tämän tutkimuksen luku 6.1.2.). Tämän lisäksi luodaan katsaus EU:n normeihin ympäristöjärjestöjen vaatimusten legitimoijina (luku 6.2.2.), EU-rahoituksen houkuttelevuuteen ja ehdollistavuuteen (luku 6.2.3.) sekä EU:n 'kansalaisyhteiskuntamallin' merkitykseen (luku 6.2.4.).

Edellä mainitut kaksi institutionaalista järjestystä ovat siis teoreettisesti hahmotettavissa eräänlaisina normien kokoelmia. Käytännössä erottelu kansallisen ja eurooppalaisen välillä on hankalaa, mutta haastatteluaineistoon pohjautuvien esimerkkien avulla tietty soveliaan toiminnan mallien konflikti pyritään todentamaan.

Instituutioiden ja niiden sisältämien normien 'mittaaminen' on luonnollisesti hyvin vaikeaa. Väite kansallisen ja eurooppalaisen institutionaalisen kehyksen relevanssista on kuitenkin perusteltavissa erityisesti Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen liittyvien esimerkkien kautta. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa kysymystä kansallisesta suvereniteetista, sen puolustamisesta ja EU:n tuottamista muutospaineista voidaan tarkastella Ignalinan ydinvoimalan muuttuvan poliittisen symboliaseman valossa. Tutkimusasetelma on hedelmällinen, sillä haastateltujen liettualaisten ympäristöjärjestöjen edustajien näkökulmat Ignalinan ydinvoimalan menneisyyteen, nykyhetkeen ja tulevaisuuteen osoittavat suvereniteettikysymysten keskeisen aseman Liettuassa ja samalla koko itään laajenevassa EU:ssa. On kiinnostava huomata, että 'kansallisen edun' käsite työntyy vahvasti esiin ympäristöliikkeessä, jonka lähtökohdat usein tulkitaan 'universalistisiksi' (vrt. esim. Kellow 2000).

Tutkimalla Ignalinan ydinvoimalan poliittisen symboliaseman kehitystä voidaan siis samalla analysoida liettualaisten ympäristöjärjestöjen kohtaamia poliittisia muutospaineita neuvostoajan lopulta aina Liettuan EU-jäsenyyteen asti. Tutkimusongelma kulminoituu kysymykseen ympäristöjärjestöjen roolista 'kansallisen identiteetti-projektin' ja 'europeanisaation' ristipaineessa. 'Kansallisen identiteetti-projektin' ulottuvuuksia tarkastellaan lähemmin viidennessä luvussa. 'Europeanisaation' käsite puolestaan on hyödyllinen väline tutkittaessa Euroopan integraation aiheuttamia muutospaineita kansallisessa institutionaalisisessa järjestyksessä.

---

³⁸ Tämä tulkintatapa nojaa osittain ns. kriittisen geopolitiikan (ks. esim. Ó Tuathail & Dalby 1998) piirissä kehitettyihin instrumentteihin, erityisesti Harlen ja Moision (2000) Suomen kansallista identiteettipolitiikkaa koskevaan analyysiin. Tässä tutkimuksessa Harlen ja Moision kehittämää "Suomen kansallisen identiteetti-projektin" käsitettä sovelletaan eräänä analyttisena instrumenttina Liettuan tapaukseen.

2.2.2. Mitä on europeanisaatio?

Tarkasteltaessa liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhdetta EU:n institutionaaliseen rakenteeseen³⁹ voidaan ottaa avuksi 'europeanisaation' käsite. Käsitettä on aletty enenevästi käyttää yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa viimeisten noin viiden vuoden aikana (Featherstone 2003, 5). Europeanisaatio on muodikas, joskin vaikeasti hahmotettava käsite. Termiä käytetään mitä erilaisimmissa yhteyksissä, ja on vaikea sanoa, voidaanko käsitteelle antaa yhtä koherenttia merkitystä.

Useimmiten europeanisaatiolla viitataan EU:n instituutioiden ja prosessien vaikutuksiin unionin jäsenvaltioiden tasolla (ks. esim. Buller & Gamble 2002; Featherstone 2003, 7; Haverland 2003, 203; Liefferink & Jordan 2002). Cowles *et al.* (2001, 3) puolestaan näkevät europeanisaation erityislaatuisten Euroopan tason hallintorakenteiden kehittymisenä, jossa poliittiset, lailliset ja sosiaaliset instituutiot muodollistavat toimijoiden väliset suhteet. Europeanisaatio merkitsee useimmiten Euroopan integraation vaikutuksia kansallisiin poliittisiin, taloudellisiin ja sosiaalisiin rakenteisiin. Europeanisaatio on ns. top-down -prosessi. Voidaan ajatella Liefferinkin ja Jordanin (2002, 3) tapaan, että Euroopan integraatio on tekijä, joka tuottaa europeanisaatiota. EU ei ole ainoa europeanisaatioon vaikuttava organisaatio, joskin se on ylivoimaisesti vahvin (Olsen 2001; vrt. myös Grabbe 2003, 305).

Kuten Olsen (2002, 921-922) huomauttaa, europeanisaation käsite on muodikas, mutta samaan aikaan hyvin haavoittuvainen; on väitetty, että europeanisaatiota käytetään useimmiten yleiskäyttöisenä terminä, jolla ei ole selvää sisältöä. Tarkemmin määriteltynä käsite on kuitenkin käyttökelpoinen analyysin väline. Olsenin (2001) mukaan europeanisaatio esitetään usein tietynlaisen eurooppalaisen tason hallintojärjestelmän institutionalisoitumisena; tähän kuuluvat yhteiset instituutiot ja auktoriteetti tehdä ja toimeenpanna sitovia, Euroopan laajuisia päätöksiä. Prosessiin liittyvät myös esimerkiksi kansalaisuutta ja osallisuutta koskevien yhteisten käsitysten ja normien kehittyminen.⁴⁰

Olsenin (2001) mukaan europeanisaatio voidaan määritellä viidellä tavalla: (1) territoriaalisten rajojen muutoksena (esimerkiksi EU:n laajentuessa); (2) Euroopan tasolla tapahtuvana hallintoinstituutioiden kehittymisenä; (3) kansallisten ja paikallisten hallintoinstituutioiden sopeuttamisena eurooppalaisen politiikan keskeisiin rakenteisiin ja Euroopan laajuisiin normeihin; (4) Euroopalle tyypillisen poliittisen järjestelmän ja hallinnon muotojen vientinä Euroopan territorion ulkopuolelle; (5) poliittisena projektina, joka tähtää yhdistyneeseen ja voimakkaaseen Eurooppaan.

Kuten voidaan havaita, edellä mainitut määritelmät keskittyvät lähinnä europeanisaation merkityksiin valtiollisten tai muodollisten hallintoinstituutioiden puitteissa.⁴¹ Määritelmistä etenkin kolme ensimmäistä ovat kuitenkin samalla

---

³⁹ Kun sanotaan, että EU tekee sitä tai tätä, on aihetta kysyä, mikä tai kuka EU kussakin tapauksessa on. On syytä välttää EU:n esittämistä yksittäisenä toimijana. EU:n toimielinten välillä vallitsee jatkuva valtataistelu. Edes toimielimet, kuten komissio, eivät ole yksiselitteisesti koherenteja toimijoita, sillä pääosastojen ja komissaarien välillä vallitsee usein jännitteitä, epäluottamusta sekä ristiriitaisia poliittisia näkemyksiä ja tavoitteita.

⁴⁰ Olsen (2001) ei käsittele europeanisaatiota ainutlaatuisena tai *sui generis* -ilmiönä; europeanisaatio voidaan käsittää siten, että eurooppalaisen hallintojärjestelmän toiminta on periaatteessa vertailtavissa muihin järjestelmiin.

⁴¹ On olemassa runsaasti tutkimusta julkisen sektorin sopeutumisesta eurooppalaisiin rakenteisiin (esim. Mény *et al.* 1996; Hanf & Soetendorp 1998; Radaelli 2003), mutta vastaava

relevantteja myös tämän tutkimuksen ensisijaisen kohteen, liettualaisen ympäristöjärjestösektorin, kannalta. Ensinnäkin, EU:n laajentumiseen sisältyvä tietty mekaanisuus on merkinnyt, että hakijamaiden kansalaisyhteiskunnalliset toimijat omaksuvat EU:n olemassa olevat käytännöt sen sijaan, että ne pystyisivät vaikuttamaan niihin (ks. esim. jäljempänä luku 6.3.1.). Tässä tapauksessa europeanisaatio saa EU:n territoriaalisen laajenemisen muodon. Toiseksi, Euroopan tasolle kehittyneiden hallintoinstituutioiden piirissä on syntynyt yhdenmukaisia tulkintoja kansalaisjärjestöille kuuluvasta yhteiskunnallisesta roolista (ks. luku 6.2.4.). Kolmanneksi, nämä tulkinnat aiheuttavat sopeutumispaineita kansallisella ja paikallisella tasolla. Esimerkiksi ympäristöalan europeanisaatio on tuonut 'kestävän kehityksen paradigman' osaksi liettualaisten ympäristöjärjestöjen perusrakennetta (ks. luku 6.1.2.).

Europeanisaation käsite liittyy läheisesti uuden institutionalismin tuottamiin politiikan tutkimuksen painotuksiin (ks. esim. Featherstone 2003, 12). 1990-luvulla politiikan tutkijat kiinnostuivat enenevästi siitä, miten EU:n jäsenvaltioissa reagoidaan unionin instituutioihin ja poliittisiin prosesseihin. Euroopan integraation poliittiset ja sosiaaliset vaikutukset ovat siten saaneet yhä enemmän huomiota. Vaikka europeanisaatiota käsittelevä tutkimus on lisääntynyt nopeasti viime vuosien aikana, tutkimus ei ole tuottanut koherenttia kuvaa europeanisaation logiikasta. (Lieberink & Jordan 2002, 2-3) Kuten edellä kävi ilmi, käsitteen merkityksestäkään ei olla yksimielisiä.

Onkin Börzelin ja Rissen (2000) mukaan erittäin tarpeellista tutkia näitä Euroopan integraatioon liittyviä top down -prosesseja, jotta voidaan hahmottaa, mikä oikeastaan on EU:n täsmällisempi merkitys. Tämä EU-tutkimuksen kehityssuunta noudattaa laajempaa, kansainvälisten instituutioiden ja normien kansallisia vaikutuksia painottavaa tutkimuksellista tendenssiä (Börzel & Risse 2000). Institutionaalisten normien ja poliittisen toiminnan yhteys integraatioprosessissa on luonut uusia uria alan tutkimukseen. Erilaiset uuden institutionalismin muodot ovat keskittyneet tutkimaan EU:n instituutioita rakenteellisen muutoksen ja poliittisen toimijuuden välimaastossa sen sijaan, että tutkittaisiin ainoastaan instituutioiden muodollisia ulottuvuuksia (ks. esim. Christiansen *et al.* 1999; Pierson 1996).

Europeanisaatio ymmärretään tässä yhteydessä ennen kaikkea prosessina, jossa EU:lle tyypilliset normit, käytännöt ja paradigmat määrittävät EU:n vaikutuspiirissä toimivien poliittisten toimijoiden tekemiä tulkintoja soveliaasta toiminnasta. Marchiin ja Olseniin (1989, 47) viitaten voidaan esittää, että "[s]uurilla, voimakkailla toimijoilla on taipumus pystyä määrittämään omat ympäristönsä siten, että ne pakottavat muut toimijat sopeutumaan niihin".

Kun europeanisaatio määritellään tässä valossa, määritelmän ongelmana on, että EU ei ole koherentti saati yksiselitteinen poliittinen kokonaisuus. EU:n poliittista ominaisluonnetta voidaan lähestyä monesta eri näkökulmasta. Yleispätevää määritelmää ei ole olemassa, sillä EU-tutkimuksen alaan kuuluvien erityisongelmien käsittelyssä painottuvat keskenään hyvinkin erilaiset EU-järjestelmän piirteet. Tässä tutkimuksessa EU:n institutionaalisen rakenteen määrittely on keskeinen osa tutkimusongelman käsittelyä. Tavoitteena on paikantaa erityisesti ne piirteet, jotka tekevät EU:sta relevantin institutionaalisen ympäristön liettualaisten ympäristöjärjestöjen kannalta.

Institutionaalisesti määriteltynä EU:a voidaan luonnehtia suhteellisen "epäyhtenäiseksi hallintojärjestelmäksi" (Caporaso & Stone Sweet 2001, 228). Kullakin

---

kansalaisyhteiskunnallisen problematiikan tarkastelu on etenkin uusien EU-jäsenmaiden tapauksessa vähäistä. Relevanteista kontribuutioista on kuitenkin syytä mainita esim. Raik 2002; Raik 2003.

EU:n toimintasektorilla on erilainen institutionaalinen dynamiikka, ja institutionalisaation taso vaihtelee (Olsen 2001). Enemmän kuin koherentti toimija, EU onkin toimijakehys. Tässä tutkimuksessa EU:iin viitataan instituutiona, jossa monitasoinen, keskenään ristiriitaisiakin tavoitteita sisältävä poliittis-byrokraattinen hallintojärjestelmä muodollisine ja epämuodollisine ulottuvuuksineen tuottaa yhteiskunnallisia päätöksiä, tulkintoja ja paradigmoja jatkuvassa vuorovaikutuksessa kansallisten hallintojärjestelmien sekä erilaisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten eturyhmien kanssa. EU:n tuotokset ja tulkinnat ovat sidoksissa sekä historiallisiin malleihin että vallitsevaan poliittiseen mahdollisuusrakenteeseen, eikä yksikään eturyhmä kykene monopolisoimaan instituution agenda.

Poliittisen toimijuuden näkökulmasta EU:lla ei ole koherenttia toimijaidentiteettiä, mutta institutionaalisen rakenteena sen voidaan nähdä tuottavan säännönmukaisuuksia ja yhteisiä normeja. *Acquis* eli yhteisölaainsäädäntö voidaan nähdä eräänä tärkeänä EU:n institutionaalisen ulottuvuutena (ks. esim. jäljempänä luku 4.2.2.)⁴², mutta samaan aikaan on painotettava myös EU:n epävirallisten, vähittäisten, prosessuaalisten ja kaiken kaikkiaan vähemmän ilmeisten ja hankalammin mitattavien piirteiden merkitystä.

Siinä missä hallitustenvälisyyttä korostava tutkimussuuntaus (ks. esim. Millward 1992; Moravcsik 1998) yleisellä tasolla usein olettaa, että EU:n instituutioilla ei ole merkittävää vaikutusta kansallisiin organisaatioihin, voidaan toimijakeskeisen uuden institutionalismin hengessä väittää, että EU:n instituutioilla on kapasiteettia vaikuttaa yksittäisten toimijoiden preferensseihin ja itsekäsitykseen. Tutkimuksessa pyritään osoittamaan, että EU:lla - määriteltynä edellä mainitulla tavalla - on keskeinen merkitys tutkimuskohteena olevien järjestöjen toiminnan ja itsekäsityksen muodostumisessa. EU:n institutionaaliseen rakenteeseen sisältyy sekä pakottavia että houkuttelevia piirteitä, jotka osittain haastavat kansallisen institutionaalisen kehityksen tuottamat legitimaation ja soveliaisuuden mallit. Samalla poliittiset toimijat joutuvat pohtimaan itsekäsitystään ja toimintansa perusteita.

Europeanisaatiota koskeva kirjallisuus keskittyy useimmiten EU:n vaikutuksiin kansallisen poliittisen järjestelmän virallisilla tasoilla, ja identiteettipoliittisiin kysymyksiin on kiinnitetty huomiota lähinnä tämän virallisen ulottuvuuden puitteissa. Esimerkiksi europeanisaation ja etnisyyden välisiä identiteettipoliittisia ristiriitaisuuksia on tarkasteltu poliittisten puolueiden tasolla (ks. Goldman & Grilland 2001). Käsillä oleva tutkimus pyrkii osaltaan tuomaan selvyttä vähemmän käsiteltyyn, kansalaisjärjestöihin keskittyvään problematiikkaan.

Tarkasteltaessa lähemmin institutionaalisen lähestymistavan tuottamaa sisältöä europeanisaation käsitteelle voidaan huomata, että institutionalismin puitteissa vallitsee eriäviä käsityksiä siitä, millaisia reaktioita Euroopan integraatio aiheuttaa kansallisella tasolla. Voidaan ensinnäkin olettaa, että EU:n instituutiot tuottavat tehokkaita ja houkuttelevia normeja kansallisten toimijoiden ulottuville, mikä johtaa toimintatapojen yhdenmukaistumiseen. Toisaalta taas voidaan nähdä, että nimenomaan kansalliset sääntörakennelmat toimivat poliittisen toiminnan legitimoijina.

---

⁴² Lainsäädännöllä on Petersin (1999, 7) mukaan kapasiteettia levittää normatiivisen institutionalismin kuvaamaa soveliaan toiminnan logiikkaa. Tarkasteltaessa europeanisaatiota muodollisten poliittisten rakenteiden näkökulmasta liettualaisten ympäristöjärjestöjen kannalta merkityksellistä on esimerkiksi EU:n ympäristölaainsäädännöllisen konvergenssin huomioiminen. Tätä aspektia tarkastellaan lähemmin kuudennessa luvussa. Yleisemmin ympäristöpolitiikan europeanisaatiosta ks. esim. Baškyté & Kundrotas 2000; Haverland 2003; Jehlička 2002; Liefferink & Jordan 2002.

Tässä yhteydessä voidaan viitata Liefferinkin ja Jordanin (2002, 4) huomioon 'sosiologisen' ja 'historiallisen' institutionalismin eroista organisaationaalisesta yhdenmukaisuuden ja hajaannuksen selittämisestä. Liefferinkin ja Jordanin mukaan sosiologinen institutionalismi (esim. Meyer & Rowan 1977) esittää, että organisaatioiden yhdenmukaistuminen aiheutuu niiden pyrkimyksestä assimiloidua ympäröivään institutionaaliseen ympäristöön; organisaatiot etsivät menestystä omaksumalla ympäröivän institutionaalisen kehyksen kulttuuristen normien tuottamat soveliaat ja legitiimit mallit. Tästä näkökulmasta esimerkiksi ympäristösektorilla EU:n voidaan katsoa levittävän laajan yhteiskunnallisen ympäristöliikkeen ja ekologisen modernisaation synnyttämiä kulttuurisia ydinkäsityksiä, joihin organisaatiot mukautuvat. (Liefferink & Jordan 2002, 4) Kuudennen luvun esimerkki kestävästä kehityksen paradigmat voidaan nähdä eräänä tällaisena ydinkäsityksenä.

Samaan aikaan on Liefferinkin ja Jordanin mukaan syytä huomata, että historiallisen institutionalismin teoria (esim. March & Olsen 1989) painottaa kansallisten toimintatapojen ja instituutioiden vastustuskykyä ulkoista painetta vastaan; vakiintuneet käytännöt saavat legitimitteittensä nimenomaan kansallisesta historiasta. Kuten tämän tutkimuksen viidennessä luvussa esitetään, kansallisen institutionaalisen kehyksen tuottamat sääntörakennelmat tuottavat omat legitimiisyyden sääntönsä. Sosiologinen ja historiallinen institutionalismi siis tarjoavat eräällä tapaa kaksi kilpailevaa hypoteesia EU:n mahdollisista vaikutuksista kansallisiin rakenteisiin: edellisen ennustaessa yhdenmukaistumista jälkimmäinen ennustaa divergenssiä ja kansallisten rakenteiden vastustuskykyä.

Samaan tapaan on esitetty (Börzel & Risse 2000, 6-7), että 'rationalistinen' ja 'sosiologinen' institutionalismi paikantavat kaksi eriävää institutionaalisen muutoksen mekanismia, joissa painottuvat keskenään erilaiset institutionaalista sopeutumista helpottavat tekijät. Rationalistinen näkemys 'seuraamusten logiikasta' (logic of consequentialism) käsittelee poliittisia toimijoita omasta roolistaan tietoisina, rationaalisina ja tulossuuntautuneina toimijoina, jotka pyrkivät maksimoimaan etunsa tarkasti määriteltyjen preferenssien pohjalta ottaen huomioon toimintansa kulut ja hyödyt. Tästä näkökulmasta europeanisaatio voidaan nähdä poliittisen mahdollisuusrakenteen esiinmarssina, joka tuottaa toimijoille uusia vaikutusmahdollisuuksia ja rajoituksia.

Samaan aikaan sosiologisen institutionalismin puitteissa voidaan hahmottaa kaksi tapaa lähestyä soveliaan toiminnan logiikkaa: Vanhemmat versiot (esim. DiMaggio & Powell 1983; Meyer & Rowan 1977) tarjoavat eräänlaisen rakennedeterministisen mallin, jonka mukaan toimijat pyrkivät sovittamaan instituutioita ympäristön muutoksiin. Toinen, toimijakeskeisempi sosiologisen institutionalismin versio (esim. Checkel 1999; Olsen 1996) tutkii kansallisten normien ja instituutioiden muutosta reaktiona kansainvälisiin institutionaalisiin järjestelyihin keskittyen sosiaalistumisprosessiin, jossa toimijat oppivat ja omaksuvat uusia normeja ja sääntöjä saavuttaakseen yhteiskunnan 'jäsenyyden', usein kansainvälisessä mielessä. Toimijat sosiaalistuvat uusiin normeihin ja soveliaan toiminnan sääntöihin suostuttelun ja sosiaalisen oppimisen kautta, jolloin ne myös määrittävät intressinsä ja identiteettinsä näiden uusien normien ja sääntöjen mukaisesti. (Börzel & Risse 2000, 7-8) Tässä tutkimuksessa tarkoitetaan nimenomaan toimijakeskeisempää institutionalismin muotoa Marchin ja Olsenin⁴³ viitoittaman tien mukaisesti⁴⁴.

⁴³ March & Olsen 1984; 1989; 1994; 1996; 1998 sekä Olsen 1988; 1996; 2001; 2002a; 2002b.

⁴⁴ On syytä viitata samalla toiseen merkittävään toimijakeskeisen institutionalismin perinteeseen (ks. Scharpf 1997). Tässäkin institutionaalisen analyysin versiossa, jota on sovellettu mm. Heikkalan (1998) suomalaisia liikuntajärjestöjä käsittelevässä väitöskirjassa, poliittiset instituutiot (ymmärrettynä

Edellämainitut eroavaisuudet ensinnäkin sosiologisen ja historiallisen sekä toisaalta sosiologisen ja rationalistisen institutionalismin logiikan välillä antavat hieman yksinkertaistetun kuvan institutionalismin eri muodoista. Samalla eri lähestymistapojen vertailu kuitenkin tuo hyödyllisellä tavalla esiin institutionalistisen tutkimussuuntauksen sisältämät painotuserot. Institutionaalisten selitysmallien monimuotoisuus kertoo siitä, että poliittinen toiminta ja identiteetti eivät muokkaudu yksiselitteisessä toimintaympäristössä vaan päällekkäisten ja keskenään ristiriitaisten mallien vaikutuspiirissä. Juuri tämä institutionaalisten vaikutuspiirien moninaisuus antaa aiheen olettaa, että poliittisten toimijoiden kohtaamat soveliaan toiminnan mallit saattavat usein olla keskenään yhteensopimattomia.

Europeanisaatio voi siten tuottaa 'institutionaalista yhteensopimattomuutta' haastaen kansalliset säännöt ja toimintatavat sekä niihin liittyvät kollektiiviset käsitykset. Europeanisaatio voi siis, vaikuttaessaan vallitseviin normeihin, esittäytyä uhkana suhteessa syvälle juurtuneisiin kollektiivisiin käsityksiin kansallisesta suvereniteetista ja identiteetistä. Europeanisaatio voidaan tässä valossa ymmärtää uusien normien, käytäntöjen ja merkitysrakenteiden aiheuttaman muutospaineen ilmaantumisenä kansalliselle tasolle. (Börzel & Risse 2000, 6-7)

2.2.3. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatio: houkuttelevuus ja pakottavuus

Mitä europeanisaatio sitten merkitsee tarkemmin Liettuan ja erityisesti liettualaisten ympäristöjärjestöjen kontekstissa? Europeanisaatiolla on sekä abstrakti että käytännöllinen ulottuvuutensa. On ensinnäkin syytä huomata, että identiteettipoliitikalla on keskeinen merkitys Euroopan integraatiosta Liettuassa käytävissä debateissa.

Yleinen suuntautuminen kohti 'Eurooppaa' nähdään Liettuassa usein demokraattisen kulttuurin konsolidaation ennakkoehtona (ks. esim. Nørgaard *et al.* 1999, 118; Pavlovaite 2000). Pavlovaiten (2000) mukaan Liettuassa käytävissä, Euroopan integraatiota koskevissa keskusteluissa integraatio ja Liettuan EU-jäsenyys ymmärretään ennen muuta 'paluuna Eurooppaan'; Euroopan integraatio nähdään legitimiinä ja turvallisena keinona ottaa etäisyyttä maan kommunistiseen menneisyyteen ja Venäjään (toiseuden⁴⁵ tärkeimpänä representaationa).⁴⁶

EU-jäsenyyden tavoittelu ja sen toteutuminen 1.5.2004, samoin kuin 29.3.2004 toteutunut Nato-jäsenyys, ovat olleet keskeinen osa useimpien itäisen Keski-Euroopan maiden poliittista agenda ja jo lähes vuosikymmenen ajan, ja EU-

---

sääntöjen ja periaatteiden kokoelmina) vaikuttavat poliittisten toimijoiden preferensseihin samoin kuin poliittisten prosessien lopputuloksiin, mutta eivät kuitenkaan täysin määrää niitä.

⁴⁵ 'Toiseudella' viitataan esim. Harlen (1991) keskusteluihin poliittisista viholliskuvista ja identiteettipoliittisista vastakkainasetteluista sekä Donskinin (2003) esitykseen 'vihan' merkityksistä.

⁴⁶ Eurooppa, ja EU sen institutionaalisenä ilmentymänä, koetaan yleisesti Liettuan luonnolliseksi ja historialliseksi viiteryhmäksi (Pavlovaite 2000, 5-7). Tämän tutkimuksen haastatteluaineiston valossa Euroopan integraatiosta ja Liettuan identiteettipoliittisesta asemasta käytävät keskustelut eivät kuitenkaan ole yksiselitteisiä. Eräästä näkökulmasta voidaan esim. esittää, että kyse ei ole Liettuan 'europeanisaatiosta', koska Liettua on aina ollut osa Eurooppaa. Tämän näkökannan mukaan meneillään olevassa prosessissa kyse ei ole niinkään identiteetin transitiosta kuin sen täydennyksestä, Liettuan liittämisestä osaksi EU:n institutionaalista rakennetta. EU:a ei tästä näkökulmasta käsitetä Euroopan ilmentymäksi. Siten europeanisaation käsite voidaan nähdä tarpeettoman holistisena kuvaamaan muutosta, jossa liettualainen yhteiskunta ei suinkaan muutu ei-eurooppalaisesta eurooppalaiseksi vaan sopeutuu laajempaan institutionaaliseen kehukseen.

jäsenyydellä on kansanäänestysten valossa kansalaisten vankka tuki.⁴⁷ On kuitenkin syytä paikantaa myös vähemmän ilmeiset Euroopan integraation ja EU:n merkitykset suhteessa kansalliseen poliittiseen järjestelmään. Uusien jäsenmaiden liittyminen EU:iin ei ole yksioikoisesti selitettävissä niiden 'paluuna Eurooppaan'. Liettuan kansalliseen identiteettipolitiikkaan sisältyy elementtejä, joissa paitsi 'idän' myös 'lännen' hegemonia halutaan kyseenalaistaa. Ympäristöjärjestöt tarjoavat tässä yhteydessä kiinnostavan tapaustutkimuksen kohteen, sillä niiden omaksumat käyttäytymisen säännöt ja itsekäsitykset heijastavat monin tavoin Liettuan kansalliseen identiteettipolitiikkaan liittyviä historiallisia kokemuksia.

Kuten erityisesti viidennen luvun myötä käy ilmi, ympäristöjärjestöt ovat monin tavoin kiinnittyneitä kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen. Kansallisen poliittisen järjestelmän puutteet (poliittisen järjestelmän rakenteellinen jälkeenjääneisyys, politiikan katkonaisuus ja poliittisten traditioiden puute) kuitenkin altistavat järjestöt ulkoisille vaikutuksille.

Yksinkertaisesti ilmaistuna europeanisaation myötä järjestötoimijoiden käsiteltäväksi ja samalla niitä rakentavaksi voimaksi ilmaantuu uusi politiikan alue, jolle ovat samaan aikaan tyypillisiä piirteitä sekä kasvava relevanssi että olemassaolevien rutiinien puute. March ja Olsen (1984, 34-37) käyttävät esimerkkinä tämänkaltaisesta tilanteesta öljyn löytymistä Norjan merialueilta vuonna 1969, kun maan hallitus joutui etsimään tilanteeseen sopivat toimintatavat. Uuden alueen ilmaantuminen kansalliseen politiikkaan nosti esiin uusia kysymyksiä: kuinka määrittää tilanne; mitkä olivat mahdollisuudet ja ongelmat; mitä etuja tulisi ottaa huomioon; ketkä olivat legitiimejä toimijoita? Samaan aikaan nousi esiin vaatimuksia rationaalisesta toiminnasta ja kansallisten etunäkökohtien huomioon ottamisesta.

Samalla tavalla EU:n itälaajeneminen ja sitä edeltävät prosessit saattavat liettualaiset ympäristöjärjestöt uuteen tilanteeseen, josta nousee edellä mainittuun Norjan esimerkkiin verrattuna hyvin samankaltaisia periaattellisia kysymyksiä. Norjan takavuosien kansallisen öljypolitiikan ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen EU-politiikan asettaminen rinnakkain saattaa vaikuttaa kaukaa haetulta, mutta se auttaa hahmottamaan dynamiikan, jonka mukaisesti institutionaaliset rutiinit suhtautuvat uutuuden haasteisiin. Norjan hallitus päätyi lopulta noudattamaan yksinkertaisia, kokemuksiin perustuvia sääntöjä ja standarditoimintatapoja rationaalisen laskelmoinnin ja maksimaalisen voitontavoittelun sijaan. Samalla tavalla ympäristöjärjestöt tulkitsevat tilanteensa olemassa olevien rutiinien valossa. Keskeinen kysymys kuuluu: mistä nämä rutiinit ovat löydettävissä?

Kuten liettualaisten ympäristöjärjestöjen lähistoriaa tarkasteltaessa käy ilmi, itsenäisen Liettuan ympäristöjärjestöt joutuivat aloittamaan toimintansa ilman toimintaa tukevia kansallisia rakenteita tai rutiineja. Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että käytettävissä olevien sääntörakennelmien ja rutiinien ohuus vaikeuttavat jälkikommunistisen poliittisen järjestelmän kehitystä monilla sektoreilla ja jättävät siten keskeisen merkityksen ulkoisille normeille.

Samalla kun EU:n laajeneminen saattaa itäisen Keski-Euroopan kansalaisyhteiskunnan toimijat uudenlaisen tilanteen eteen, europeanisaatio myös tuo toimijoiden ulottuville uusia rutiineja ja toimintatapoja. On samalla tärkeä huomata, että monet järjestötoimijat ovat itse asiassa jo itsessään europeanisaation tuotteita - EU-järjestelmästä johdetut normit ovat kiinteä osa niiden perusrakennetta (ks. luku 6.2.5.).

---

⁴⁷ Liettua EU-jäsenyys sai noin 91 prosentin kannatuksen.

Mukaillen Börzelin ja Rissen (2000) esitystä soveliaan toiminnan logiikasta europeanisaatioprosessissa voidaan muodostaa liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapaista selventävä ajatusketju:

- (1) vallitsee institutionaalinen epäsuhta kansallisen ja EU-järjestelmän välillä;
- (2) kansalliseen järjestelmään suuntautuu muutospainetta;
- (3) uudet normit ja kollektiiviset käsitykset työntyvät kansalliselle areenalle;
- (4) ilmaantuu muutosta helpottavia tekijöitä;
- (5) toimijat sosiaalistuvat uusiin normeihin, kehittyy uusia identiteettejä.

Tässä teoreettisessa mallissa kansallisen ja eurooppalaisen institutionaalisen järjestyksen välinen yhteensopimattomuus johtaa vähitellen uusien normien omaksumiseen. Institutionaalinen epäsuhta ilmenee Liettuan poliittisen järjestelmän rakenteellisena heikkoutena (ks. jäljempänä luku 5.2.2.) EU-järjestelmään verrattuna. Kansalliseen järjestelmään kohdistuva muutospaine ilmenee sekä politiikan muodollisilla että epämuodollisilla tasoilla EU:lle tyypillisten normien edustaessa tiettyä tehokkuutta ja legitimitettä (vrt. esim. luku 6.1.3.) suhteessa kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen. Työntyessään kansalliselle areenalle nämä normit tuottavat myös konfliktipotentialia.

Börzel ja Risse (2000, 9; 2003, 59) nimeävät kaksi muutosta helpottavaa tekijää, jotka vaikuttavat siihen, kuinka vahvasti muutospaine johtaa uusien normien omaksumiseen ja uusien identiteettien kehittymiseen: Ensinnäkin, episteemiset yhteisöt, esimerkiksi tiedeyhteisöt, sekä kollektiivisiin arvoihin tai uskomuksiin perustuvat verkostot (joita Börzel ja Risse kutsuvat nimellä *norm entrepreneurs*) voivat legitimoida uusia normeja ja ajatuksia (ks. jäljempänä esim. luku 6.2.2.). Suostutellakseen muut toimijat arvioimaan uudelleen tavoitteensa ja käsityksensä episteemiset yhteisöt voivat vedota esimerkiksi tieteelliseen näyttöön, siinä missä arvoyhteisöt vetoavat kollektiivisiin uskomuksiin ja identiteetteihin. Toiseksi, sopivat epämuodolliset instituutiot, kuten konsensusmakuinen poliittinen kulttuuri, voivat edesauttaa muutokselle alttiin kontekstin syntyä.

Kuten Marchin ja Olsenin uusi institutionalismi esittää, epämuodolliset instituutiot sisältävät kollektiivisiä käsityksiä siitä, mikä on soveliaista toimintaa. Näillä käsityksillä on suuri merkitys sille, miten kansallisella tasolla reagoidaan ulkoisiin muutospaineisiin. Edellä mainittujen kahden muutosta edesauttavan tekijän mahdollinen läsnäolo vaikuttaa siihen, omaksutaanko EU:lle tyypilliset ajatukset, normit ja kollektiiviset käsitykset kansallisella tasolla.

Kuten edellä mainittiin, institutionaaliset säännöt voidaan Meyerin ja Rowanin (1977, 340-341) tapaan ymmärtää seremonioina tai myyteinä, jotka tuottavat organisaatiolle legitimaatiota, pysyvyyttä ja resursseja. Täten liettualaisten ympäristöjärjestöjenkin voidaan nähdä usein heijastavat institutionaalisen ympäristönsä normeja sen sijaan, että ne vastaisivat toiminnallisiin vaatimuksiin. Olsen (2002a) huomauttaakin, että vaikka jonkin organisationalisen mallin toimivuudesta tai tehokkuudesta ei olisi selviä todisteita, se saatetaan kokea houkuttelevaksi esimerkiksi siihen liitettyjen 'demokraattisten' tai 'rationaalisten' piirteiden vuoksi. Sovelioiden organisationalisten muotojen ympärille rakentuvan konvergenssin syntyminen on mahdollista, mikäli yksi ainoa hallinnollinen muoto saavuttaa normatiivisen hegemonia-aseman (Olsen 2002a).

Uusien institutionaalisten mallien omaksumista voidaankin tarkastella edellä mainitun kaltaisen 'houkuttelevuuden' ja toisaalta myös 'pakottavuuden' käsitteiden valossa. Tutkiessaan eurooppalaista hallinnollista yhdenmukaistumista Olsen (2002a) esittää että tämän konvergenssin tuottavat yhtäältä houkuttelevuus ja toisaalta pakottavuus:

Houkuttelevuudella tarkoitetaan sitä, että ylivertaista mallia imitoidaan ja sille ominaiset tavat opetellaan vapaaehtoisesti. Vastaanottajat jäljittelevät vahvaa organisaationaalista muotoa, koska ne kokevat siten pääsevänsä osalliseksi sen toimivuudesta ja legitimitetistä. Houkuttelevuuteen perustuva konvergenssi syntyy todennäköisimmin silloin, kun yksi ainoa hallinnollinen malli nähdään ylivertaisena muihin nähden. Tämä voi tapahtua niin globaalisti kuin eurooppalaisessakin kontekstissa. Koettu ylivertaisuus voi perustua tekniseen ja toiminnalliseen suorituskykyyn tai suhteelliseen tehokkuuteen. Integraation tuottama lisääntyvä toiminnallinen keskinäisriippuvuus voi esimerkiksi tuottaa 'parhaiden käytäntöjen'⁴⁸ tapaisia sopimuksia. Jotkin organisaationaaliset muodot saattavat kadota, kun ne eivät täytä vallitsevia vähimmäisvaatimuksia. Ylivertaisuudella voidaan tarkoittaa myös normatiivista houkuttelevuutta. (Olsen 2002a)

Pakottavuudella puolestaan tarkoitetaan tässä yhteydessä konvergenssia, joka perustuu vallan tai auktoriteetin käyttöön: yksi malli saavuttaa valta-aseman heikentäen tai syrjäyttäen olemassaolevat instituutiot. Auktoriteetti merkitsee, että jokin ulkoinen malli saavuttaa legitimiin aseman uuden hallinnollisen järjestelmän luomisessa tai uudistamisessa. Malli hyväksytään sen mukanaan tuoman jäsenyyden, legitimitetin tai liitännäishyötyjen vuoksi, eikä niinkään mallin ominaispiirteiden takia. (Olsen 2002a) Houkuttelevuus ja pakottavuus käyvät monin tavoin ilmi liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatioprosessissa.

---

⁴⁸ Parhaat käytännöt (best practices) liittyvät kiinteästi Lissabonin vuoden 2000 Eurooppa-neuvostossa käynnistettyyn avoimeen koordinaatiomenettelyyn (open method of coordination), jossa jäsenmaille asetetaan yhteisiä, vapaaehtoisuuteen ja ns. peer review -periaatteeseen perustuvia tavoitteita esim. työllisyyden alalla.

2.3. Miten tutkia liettualaisia ympäristöjärjestöjä?

2.3.1. Liettualaisen kansalais- ja ympäristöjärjestösektorin erityispiirteet

Kuten edellä kävi ilmi, tutkimuskohde, liettualaiset ympäristöjärjestöt, pyritään hahmottamaan tässä tutkimuksessa osana laajempaa institutionaalista kontekstiaan. Tämä tarkoittaa, että järjestöjä tutkitaan paitsi organisaation ominaispiirteidensä, myös järjestöjen piirissä tehtävien politiikan tulkintojen valossa. Haastatteluvaiheiston avulla siis pyritään hahmottamaan ne laajemmat poliittiset prosessit ja jatkumot, joihin haastatellut liittyvät järjestönsä toiminnan, tavoitteet ja olemassaolon tarkoituksen.

Tutkimus käsittelee liettualaista ympäristöjärjestösektoria kahden laajan, osin päällekkäisen prosessin, Euroopan integraation ja jälkikommunistisen transition aiheuttamien sopeutumispaineiden vaikutuspiirissä. Tavoitteena on määrittää ympäristöjärjestöjen toimintaa ja identiteettiä muokkaavat keskeiset tekijät tässä laajemmassa poliittisessä kontekstissa. Tutkimushaastatteluja analysoimalla on tarkoitus tuoda esiin paitsi järjestöjen toimintatavat ja tavoitteet myös niiden 'syväluonne', *raison d'être*. Miten siis tutkia liettualaisia ympäristöjärjestöjä suhteessa 'kansalliseen' ja 'eurooppalaiseen' institutionaaliseen järjestykseen?

Ensinnäkin on syytä luoda katsaus liettualaisen kansalaisjärjestösektorin erityispiirteisiin. Liettuan kansalaisjärjestösektori on organisaationaalisessa mielessä kehittynyt tasaisesti viime vuosien aikana, mutta kansalaisten yleinen tietoisuus sen toiminnasta on vähäistä. Vuonna 2000 Liettuassa oli rekisteröity runsaat 7000 kansalaisjärjestöä⁴⁹, poislukien uskonnolliset järjestöt. Useimmat järjestöt on rekisteröity suurissa kaupungeissa. (UNPAN 2003, 380)

Liettualainen kansalaisjärjestökenttä on hajanainen, sillä toimijoilla on keskenään hyvin eriäviä motiiveja ja toiminta-ajatuksia. Useimmat järjestöt näyttävät keskittyvän eksplisiittisesti tiettyjen, usein taloudellisten, erityisintressien puolustamiseen, samalla kun kansalaisjärjestösektorin kokonaisroolin vahvistamiseen liittyvät pyrkimykset ovat vähäisiä. Eräät järjestöt ovat kuitenkin onnistuneet saavuttamaan keskeisen aseman koko yhteiskunnallista päätöksentekoa ajatellen. Vaikutusvaltaisimmista organisaatioista voidaan mainita joukko kansainvälisiä ja kansallisia järjestöjä, kuten Caritas⁵⁰, Open Society Foundation⁵¹, Liettuan Punainen

---

⁴⁹ Tutkimusaineistoa kerätessä Liettuan lainsäädäntö jakoi ei-valtiolliset organisaatiot 'julkisiin instituutioihin', 'julkisiin organisaatioihin', 'järjestöihin' ja 'säätiöihin'. Useimmat tässä tutkimuksessa käsitellyt organisaatiot kuuluvat järjestö-kategoriaan, mutta mukana on myös ns. julkisia organisaatioita ja instituutioita.

Liettuan järjestöelämä voidaan jaotella eri osiin myös järjestöjen ammattimaisuuden perusteella. Ensimmäisen ryhmän muodostavat ruohonjuuritason organisaatiot, jotka toimivat lähinnä vapaaehtoisuuspohjalta. Näissä järjestöissä kokemuksen puute ja agendanmuodostuksen epämääräisyys johtaa usein ongelmiin rahoituksen löytämisessä. Toinen ryhmä muodostuu organisaatioista, joissa työskentelee ainakin yksi palkattu henkilö. Tämäntyyppiset organisaatiot toimivat yleensä ulkopuolisen projektirahoituksen turvin ja usein enemmän tai vähemmän edustavat rahoittajan intressejä tai agendaa. Näillä organisaatioilla on usein vaikeuksia toimia aloitteellisesti, sillä resurssit on yleensä sidottu olemassaoleviin ohjelmiin. Ruohonjuuritason järjestöt taas voivat toimia suhteellisen oma-aloitteisesti, mutta niiltä puuttuu tarvittava tietotaito saattaa ideoitana tehokkaasti eteenpäin.

⁵⁰ Caritas on katolisen kirkon hyväntekeväisyysjärjestö, jonka menestys perustuu laajaan alueelliseen ja paikalliseen verkostoon.

Risti⁵², Liettuan Pelastakaa Lapset, vammaisjärjestö Viltis⁵³, Liettuan nuorisjärjestöjen komitea sekä Liettuan Vihreä Liike (LŽJ), jonka vaiheita käsitellään tarkemmin erityisesti tutkimuksen kolmannessa luvussa. Liettualaisen kansalaisjärjestösektorin kehittämisessä erityisen keskeisessä roolissa on ollut vuonna 1995 perustettu kansalaisjärjestötoiminnan informaatio- ja yhteistyöelin NISC⁵⁴.

Ilgiusin (1997, 147) mukaan kansalaisjärjestöt ottivat 1990-luvun puolivälissä vastuun sosiaalisten ongelmien ratkaisemisesta, koska valtio ei näyttänyt tähän pystyvän.⁵⁵ Ilgiusin mukaan kansalaisjärjestöillä on niin kansallisessa kuin eurooppalaisessakin kontekstissa merkittävä potentiaali luoda verkostoja yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseksi. Voidaan kuitenkin yleisellä tasolla sanoa, että liettualaiset eivät juuri osallistu kansalaisjärjestötoimintaan, eikä heillä ole selvää kuvaa maassa toimivista kansalaisjärjestöistä. Tämä näyttää johtuvan suurelta osin järjestötoiminnan perinteiden puutteesta. On vaikea löytää ihmisiä, jotka olisivat kiinnostuneita vapaaehtoistyöstä kansalaisjärjestöjen parissa.

Liettualaiset eivät tiedä kovin paljon kansalaisjärjestöistä, ja heidän yleinen asenteensa niitä kohtaan on varsin kielteinen. [...] Näkemykseni mukaan ihmisillä on vääristynyt kuva kansalaisjärjestöjen luonteesta, niiden toiminnasta ja niiden rahoituksesta. Ihmisten mielestä kansalaisjärjestöjen tulisi saada varansa hyväntekeväisyyslahjoituksina. [...] Toisaalta vuonna 1998 kolme neljäsosaa liettualaisista ei antanut rahaa hyväntekeväisyyteen saati osallistunut vapaaehtoistyöhön. Monet muodostavat käsityksensä kansalaisjärjestöistä ilman mitään käytännön kokemusta niiden toiminnasta. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Taloudellisten kysymysten painottuminen ihmisten jokapäiväisessä elämässä asettaa kansalaisjärjestötoimintaan osallistumisen prioriteettilistan häntäpäähän. Tilanne korostuu vertailtaessa tilannetta Vilnan ja muun maan välillä: "Pikkukaupunkien asukkaat eivät tarvitse kansalaisjärjestöjä, he tarvitsevat työtä. Ihmiset ovat kiinnostuneempia materiaalisista arvoista" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001). Sanotaan, että Liettuasta "puuttuu

---

⁵¹ Organisaation teki tunnetuksi etenkin Lithuanian Free Market Institute, think-tank, joka on saavuttanut kansainvälistä mainetta yhtenä johtavista amerikkalaistyylisen taloudellisen liberalismien äänenkannattajista itäisessä Keski-Euroopassa

⁵² Järjestön perinteet ulottuvat neuvostoaikaan, ja se onnistui muuntautumaan moderniksi organisaatioksi Liettuan itsenäistyttyä.

⁵³ Suom. 'Toivo'.

⁵⁴ UNDP:n ja Soros-säätiön aloitteesta perustettu NISC (Non-governmental Organization Information and Support Centre) tarjoaa kansalaisjärjestöille informaatiota, konsultaatiota ja koulutusta pyrkien samalla lisäämään yleistä tietoisuutta 'kolmannen sektorin' merkityksestä. Organisaatio pyrkii aktiivisesti vaikuttamaan Liettuan kansalaisjärjestötoiminnan lainsäädännölliseen kehitykseen. NISC tarjoaa myös teknistä apua EU-ohjelmiin liittyvissä kysymyksissä.

⁵⁵ Esimerkkinä eräät ympäristötieteelliset järjestöt: "Itsenäisyyden ajan alussa esimerkiksi eräät tiedemiehet eivät olleet tyytyväisiä mahdollisuuksiinsa vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin virallisten rakenteiden kautta, ja he alkoivat etsiä vaihtoehtoisia tapoja saada tahtonsa läpi. Perustettiin monia kansalaisjärjestöjä. Tämä oli järjestöjen toinen aalto, vuosien 1994 ja 1995 tienoilla. Asiaan vaikutti paljon myös kansalaisjärjestösektorille ulkomailta suuntautunut apu" (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001).

kokonaan kansalaisjärjestöjen yksityisen tukemisen kulttuuri" (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001).⁵⁶

Kun otetaan erityiseen tarkasteluun ympäristöjärjestöt, huomataan, että liettualainen ympäristöjärjestösektori on varsin erikoislaatuinen kokonaisuus. Ensinnäkin voidaan panna merkille, että tämä kansalaisjärjestötoiminnan erityisala on syntynyt ja kehittynyt osittain reaktiona olemassaoleviin ympäristökysymyksiin ja yhteiskunnallisen kontekstin tarjoamaan keinovalikoimaan, erityisesti EU:n laajentumisen tuottamiin mahdollisuuksiin ja haasteisiin. Tässä suhteessa liettualaiset ympäristöjärjestöt voidaan nähdä luontevana osana laajempaa eurooppalaisten ympäristöjärjestöjen joukkoa, joka on syntynyt vallitsevien yhteiskunnallisten poliittisten suuntausten, diskurssien ja mahdollisuusrakenteiden tuloksena.

Toisaalta liettualaiseen ympäristöjärjestösektoriin sisältyy erityispiirteitä, jotka ovat peräisin 'ympäristön politiikan'⁵⁷ keskeisestä merkityksestä Liettuan kansallisessa politiikassa, kansakunnan historiallisessa rakentamis- ja selviytymisprojektissa; etniset ja luontoympäristöön liittyvät kysymykset ovat linkittyneet monin tavoin liettualaista kansakuntaa rakennettaessa ja ylläpidettäessä 'kansallista tietoisuutta'. Ympäristökysymyksillä oli esimerkiksi erityinen merkitys Liettuan ja koko itäisen Keski-Euroopan yhteiskunnallisessa protestiliikehännässä 1980-luvun lopulla.

Nämä liettualaisten ympäristöjärjestötoimijoiden toiminnan ja itsekäsityksen taustalla vaikuttavat tekijät tuottavat hyvin värikkään ja monipuolisen kuvan tutkimuskohteena olevista järjestöistä ja niiden poliittisesta ominaisuudesta. Jotta voidaan ymmärtää liettualaisten ympäristöjärjestöjen kohtaama tilanne Euroopan integraation ja jälkikommunistisen muutoksen ristipaineessa, on ymmärrettävä, mistä nämä järjestöt 'tulevat' (tai uskovat tulevansa) ja mihin ne ovat 'menossa' (tai uskovat menevänsä). Tämä asetelma kertoo yleisemmin poliittisen toiminnan ja identiteetin muotoutumisesta erilaisten, osin ristiriitaisten institutionaalisten järjestysten välimaastossa.

Tarkasteltaessa lähemmin liettualaisen ympäristöjärjestösektorin organisaationaalista ulottuvuutta voidaan huomata, että nimellisesti on olemassa suuri määrä liettualaisia ympäristöjärjestöjä, mutta vain pieni osa, muutama kymmenen, niistä toimii aktiivisesti. Alueellisen ympäristökeskuksen (REC 2003) tietojen mukaan ympäristöjärjestöistä yli puolet toimii Vilnassa tai muissa suurimmissa kaupungeissa. Kahdella kolmasosalla ympäristöjärjestöistä on alle 25 jäsentä. Järjestöt hoitavat keskeisimpinä tehtävinään ympäristökoulutusta, ympäristöön liittyvää kenttätyötä ja ympäristöön liittyvän informaation levitystä.

Erään asiantuntijan (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001) mukaan ympäristöjärjestösektoria voidaan pitää toimintansa ja rahoituksensa valossa yhtenä liettualaisen järjestöelämän 'terveimmistä' aloista, joka perustuu suurelta osin yhteiskunnalliseen aktivismiin, ruohonjuuritason toimintaan ja vapaaehtoistyöhön. Tämän näkemyksen mukaan monet ympäristöjärjestöt ovat onnistuneesti omaksuneet yhteiskunnallisen 'vahtikoiran' roolin, jossa ne kritisoiivat sekä valtiovallan että taloudellisen eliitin toimintaa. Näillä järjestöillä on suhteellisen

---

⁵⁶ Toisaalta Nørgaardin *et al.* (1999, 113) mukaan verrattuna vaikkapa Viron tai Latvian tilanteeseen liettualaiset ovat pohjoisia naapureitaan huomattavasti aktiivisempia yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Tähän Nørgaard *et al.* esittävät mahdolliseksi syyksi sitä, että katolinen, perhesiteitä korostava traditio mahdollisti poliittisen aktiivisuuden säilymisen läpi neuvostoajan.

⁵⁷ Vrt. Laine & Peltonen 2003.

suuri näkyvyys kansallisella tasolla, joskin suuren yleisön keskuudessa järjestöjen tarkoitusperiin suhtaudutaan usein ristiriitaisesti.⁵⁸

Ympäristöjärjestöjen käytössä ei ole suuria rahamääriä, mutta toisaalta järjestöt ovat usein hyvin organisoituja. Eräiden, joskin harvojen, ympäristöjärjestöjen jäsenistöstä löytyy syvällistä hallinnollista ja ammatillista tietoutta, joten osa järjestöistä pystyy omatoimisesti lähestymään koti- ja ulkomaisia tukijoita. Erityisesti Liettuan vihreä liike (LŽJ), yksi vanhimmista ympäristöjärjestöistä, voidaan lukea organisaationsa perusteella osaksi liettualaisten kansalaisjärjestöjen 'eliittiä'. Verrattuna useimpiin muihin kansalaistoiminnan sektoreihin ympäristöjärjestöt ovat kyenneet tuomaan agendaansa esiin melko menestyksekkäästi.

Voidaan kuitenkin todeta, että useimmille liettualaisille maan taloudelliseen jälleenrakennukseen liittyvät huolet ovat jättäneet ympäristönäkökohdat varjoonsa. Ympäristönsuojelu on myös hallinnollisten rakenteiden prioriteettilistan hännillä.⁵⁹ Ympäristökysymyksiin liittyvä yhteiskunnallinen aktivismi romahti välittömästi Liettuan itsenäistyttyä. Nørgaard *et al.* (1999, 71) toteavatkin, että ympäristökysymyksellä ei enää ole mobilisoivaa potentiaalia, ja ympäristöön liittyviä poliittisia aloitteita pitävät hengissä pikemminkin ulkomaiset avustusohjelmat kuin Baltian asukkaat itse. Järjestöjen riippuvuus ulkomaisesta rahoituksesta heijastuu myös ihmisten asennoitumisessa järjestöjen harjoittamaan toimintaan; eräissä tapauksissa järjestöt nähdään ulkomaisten intressien ajajina.

Tilanne on tosin vähitellen muuttumassa, sillä kotimaisten rahoituslähteiden osuus on kasvanut 2000-luvun aikana. Myöskään ruohonjuuritason ympäristöjärjestötoiminta ei ole täysin hävinnyt Liettuasta. Uusia järjestöjä, joiden jäsenistö on verraten nuorta, on ilmaantunut läpi 1990- ja 2000-luvun. Monessa tapauksessa 1980-luvun lopun ympäristöliikkeeseen osallistuneet aktivistit ovat toimineet uusien organisaatioiden taustavoimana. (Rinkevičius 2000, 196) Liettualainen ympäristöjärjestökenttä on kuitenkin toiminnallisesti melko hajanainen, joskin aika ajoin aktiivisimmat organisaatiot koordinoivat toimintaansa.⁶⁰

2.3.2. Liettualaiset ympäristöjärjestöt tutkimuskohteena

Erään määritelmän mukaan "[y]mpäristöliikkeet ja -järjestöt ovat erikoistuneet ympäristöön ja sen muuttamisen käytäntöihin liittyvän pelivaran osoittamiseen. Ne ovat olennaisia ympäristöongelmien tuottajia, jotka esittävät ympäristöön liittyviä vaatimuksia, tuottavat ja suodattavat uutta tietoa ja kyseenalaistavat politiikan ja hallinnan mekanismeja" (Laine & Peltonen 2003, 33). Tämä määritelmä on hyödyllinen, sillä se ottaa huomioon ympäristöjärjestöjen moniulotteisen luonteen

⁵⁸ Osa liettualaisista kansalaisjärjestöistä, erityisesti eräät urheilu- ja kulttuuriorganisaatiot, kokevat selvästi vaikeaksi irrottautua neuvostoajalle tyypillisistä tavoista ja asenteista. Näillä järjestöillä, joista osa on hyvin näkyvässä asemassa, voidaan eräissä tapauksissa nähdä olevan jokseenkin negatiivinen vaikutus koko kansalaisjärjestökentän julkisuuskuvaan.

⁵⁹ On kiinnostava panna merkille, että Liettuan presidentti Valdas Adamkus (virassa vuosina 1998-2002 ja 2004-) työskenteli pitkään Yhdysvaltain ympäristöhallinnossa. Liettuan presidenttinä hän keskittyi pitkälti maan ulkopoliitiikan hoitamiseen eikä juuri tehnyt ympäristöpoliittisia aloitteita. Adamkus kuitenkin muistetaan eräistä ympäristönsuojeluun liittyvistä interventioista, kuten päätöksestä estää ympäristölle haitallisen infrastruktuurin laajentaminen Kuurinkynnään ainutlaatuisen luontoympäristön suojelemiseksi.

⁶⁰ Laaja-alaisilla ympäristökysymyksillä on potentiaalia synnyttää järjestöraajat ylittävää yhteistyötä. Esimerkiksi geneettisesti muunneltuihin organismeihin keskittynyt kansallinen kampanja vuonna 2001 yhdisti useiden liettualaisten ympäristöjärjestöjen voimavarat.

paitsi poliittisina toimijoina myös poliittisten tulkintojen tuottajina. Tarkasteltaessa liettualaisten ympäristöjärjestöjen poliittista ominaisuutta huomio voidaan kiinnittää ympäristöpolitiikan sijasta 'ympäristön politiikkaan'.

Siinä missä ympäristöpolitiikka viittaa toimintapolitiikkaan, ympäristön politiikka "voidaan määritellä poliittisen kamppailun ja politisoitumisen prosesseiksi, joissa ympäristöongelmat artikuloituvat ja ympäristöön liittyvistä vaatimuksista muotoutuu ympäristökysymyksiä poliittisen päätöksenteon areenoille. [...] Ympäristökysymykset rakentuvat politiikan ja kulttuurin prosessien risteyskohdassa ja toimivat välittäjinä yhteiskunnallisen toiminnan tason (tulkinat, vaatimukset, määrittelykamppailu) ja rakenteellisen tason vakiintuneiden konstruktioiden (poliittinen järjestelmä, vallitseva kulttuuri) välillä" (Laine & Peltonen 2003, 19-20). Tutkimuksessa kiinnitetään huomio erityisesti ympäristöjärjestöjen ja yhteiskunnallisten rakenteiden tason väliseen suhteeseen, jolloin voidaan huomata, että erilaiset institutionaaliset kontekstit ja niille ominaiset vakiintuneet käsitykset tuottavat toimijoille erityyppisiä poliittisia lähtökohtia ja instrumentteja.

Ympäristökysymysten ja koko yhteiskunnallisen todellisuuden muotoutumisessa "[k]yse on paitsi politiikasta perinteisessä, intressiristiriitojen ja [institutionalisoituneiden] päätöksentekoprosessien mielessä, myös määrittelykamppailuista, joissa punnitaan, millä käsitteillä ja missä kontekstissa asioista puhutaan" (Laine & Peltonen 2003, 18). On siis varottava käsittelemästä ympäristöjärjestöjä tai laajempaa yhteiskunnallista todellisuutta ensisijaisesti edunvalvontana; politiikassa on kyse myös normatiivisista tulkinnoista erilaisten käyttäytymismallien valossa. 'Hyödyn maksimointi' tai 'totuuden etsiminen' tapahtuu aina suhteessa johonkin tulkintakehykseen, joka tuottaa tietyn 'hyödyn' tai 'totuuden' mallin. Siten poliittista elämää selitettäessä on korostettava tulkintaa, kontekstia ja instituutioita.

Tutkittaessa liettualaisia ympäristöjärjestöjä on samalla pidettävä huoli siitä, että analyysia ei alisteta leimallisesti 'länsieurooppalaisille' tai perusteettoman 'funktionalistisille' järjestöelämän tulkinnoille. Itäisen Keski-Euroopan ympäristöliikkeistä ja -järjestöistä keskusteltaessa järjestöjen ominaisuuteen määrittely on vaikeaa, sillä nykyisten ympäristöjärjestöjen syntyyn vaikuttaneet tapahtumat ovat sidoksissa moniulotteisiin poliittisiin kehityskulkuihin. Kuten Rinkevičius (2000, 198-199) korostaa, liettualainen ympäristöliike on monimutkainen ilmiö: ympäristöjärjestöt ovat koko olemassaolonsa ajan yhdistäneet rationaalisiiin ja teknisiin argumentteihinsa romanttisia ja idealistisia uskomuksia ja arvoja. Tämä 'arkaainen' piirre on syytä ottaa huomioon, kun tarkastellaan prosessia, jossa järjestöt määrittävät identiteettiään. Tutkimushaastatteluissa edustettuja liettualaisia ympäristöjärjestöjä ei tutkita ainoastaan ympäristöjärjestöinä vaan laajemmassa mielessä poliittisina toimijoina ja poliittisten tulkintojen tekijöinä.

Koska tämä tutkimus keskittyy kansalaisjärjestöihin, on ilmeistä, että käsillä oleva aihe liittyy läheisesti 'kansalaisyhteiskunnan' käsitteeseen⁶¹. On kuitenkin syytä korostaa, että tutkimus keskittyy ensisijaisesti tiettyihin ympäristöjärjestöihin, ei niinkään kansalaisyhteiskunnan laajaan ja moniselitteiseen konseptiin. Kansalaisyhteiskunnan käsitteen merkitykset ovat oma lukunsa - voisi jopa sanoa, että kansalaisyhteiskuntaan liitetty problematiikka on loputon suo, johon on liiankin helppo upota. Kansalaisjärjestöjä voidaan pitää perustavana osana kansalaisyhteiskuntaa, mutta tässä tutkimuksessa ei pyritä syleilemään koko

---

⁶¹ Kansalaisyhteiskunnan käsitteestä ks. esim. Keane 2003; Touraine 1981; Walzer 1998.

kansalaisyhteiskunnan käsitettä. Siten pyritään välttämään sekavuus, joka usein seuraa käsitteen huolimattomasta käytöstä.⁶²

On kuitenkin tarpeen määritellä, mitä kansalaisyhteiskunnalla tarkoitetaan tässä nimenomaisessa kontekstissa. On syytä tarkastella erityisesti liettualaisen kansalaisyhteiskunnan erityispiirteitä, sillä 'läntiset' käsitykset kansalaisyhteiskunnasta eivät välttämättä kykene onnistuneesti selittämään jälkikommunististen yhteiskuntien dynamiikkaa. Itse asiassa itäisessä Keski-Euroopassa vallalla olevat käsitykset kansalaisten sosiaalisesta osallistumisesta voivat olla hyvinkin erilaisia kuin länsieurooppalaiset näkemykset kansalaisyhteiskunnasta. (Seligman 1995, 200)

Kansalaisyhteiskunnan käsite voidaan tulkita monin eri tavoin riippuen siitä, minkälaisia toiminnan muotoja se koskee. Liettualaisiin ympäristöjärjestöihin ja Ignalinan tapaukseen liittyviä kysymyksiä tarkastellaan tässä yhteydessä liittämällä kansalaisyhteiskunnan käsite hyvin läheisesti poliittiseen toimijuuteen ja nimenomaan kansalaisjärjestöihin. Pitäydyn tässä yhteydessä viittaamaan kansalaisyhteiskunnalla ulkoparlamentaaristen kansalaisjärjestöjen muodostamaan toimijakenttään.

Kansalaisyhteiskunnan kapea määritelmä ei välttämättä tee oikeutta kaikille yhteiskunnallisten liikkeiden syväluonnetta käsitteleville analyyseille (vrt. esim. Touraine 1981), mutta se palvelee tutkittavan liettualaisen ympäristöjärjestösektorin sisäisen dynamiikan hahmottamista. Kysymys siitä, sopiiko tässä tutkimuksessa käsiteltävä liettualainen yhteiskunnallinen aktivismi johonkin kansalaisyhteiskunnan määritelmistä, ei ole tässä yhteydessä keskeinen. Relevantti kysymys kuuluu: miten voidaan ymmärtää tämän päivän liettualaisten ympäristöjärjestöjen poliittinen ominaisluonne?

Voidaan väittää, että liettualainen kansalaisyhteiskunta on melko uusi ilmiö; uusi siinä mielessä, että siihen sisältyvän sosiaalisten suhteiden järjestelmän juuria ei voida perustellusti johtaa kaukaa menneisyydestä, esimerkiksi Liettuan ns. ensimmäisen tasavallan ajalta. Puhuttaessa liettualaisen kansalaisjärjestötoiminnan kehityksestä kysymys ei siis ole mistään hetkellisesti katkaistun järjestelmän jälleenrakennuksesta vaan pikemminkin uuden maailmankuvan luomisesta. On lisäksi ilmeistä, että mikäli aktiivinen ja vapaa kansalaisyhteiskunta halutaan nähdä demokraattisen kulttuurin perustavana osana, Liettuan aktivoituvaa järjestökenttää ei voida selittää paluuna 'perinteisiin arvoihin'. Liettuassa viitataan maailmansotien väliseen jaksoon usein eräänlaisena kulta-aikana, mutta ennen vuotta 1991 liettualaisten kokemukset poliittisesta vapaudesta olivat itse asiassa hyvin vähäiset rajoittuen lyhyeen ajanjaksoon 1920-luvun alkupuolella, ennen Antanas Smetonan autoritaarista hallintoa. (Alenius 2000, 213-214)

---

⁶² On paikallaan viitata keskusteluun, jossa 'kansalaisyhteiskunnan' käsitteellinen selityskyky asetetaan kyseenalaiseksi. Kansalaisyhteiskunnan käsitteeseen ja erityisesti sen selityskykyyn voidaan suhtautua epäilyksellä monestakin eri näkökulmasta. Esimerkiksi Grimond (2001, 16) katsoo, että kansalaisyhteiskunnasta puhutaan yleisesti ikään kuin kyseessä olisi jonkinlainen 'hyvän ruumiillistuma', mutta kukaan ei viitsi tai osaa määritellä, mikä tarkalleen ottaen on kyseessä. Tästä seuraa johtopäätös, että kansalaisyhteiskunta on vain kaunis nimitys massiiviselle määrälle erilaisia eivaltioita, joihin useimmiten viitataan kirjainyhdistelmällä NGO (non-governmental organisation). Kyseessä on tyypillinen ja ilmeinen argumentti sen puolesta, että kansalaisyhteiskunnan käsitettä ei tule ottaa annettuna tieteellisissä analyyseissä. Kansalaisyhteiskunnan käsitteen moniulotteisuus tai 'väärinkäyttö' eivät kuitenkaan ole riittävä syy käsitteen hylkäämiseen. Pikemminkin juuri tämä epävarmuus kansalaisyhteiskunnan määritelmästä antaa aiheen tutkia, mistä niin sanotut kansalaisyhteiskunnalliset toimintamallit ja itsekäsitykset oikeastaan kasvavat ja miten ne ovat selitettävissä.

Siten viittaukset liettualaisen yhteiskunnan ja kansalaisyhteiskunnan 'jälleensyntymään' (*atgimimas*) ovat paljolti vailla konkreettista historiallista kiinnekohtaa, vaikka eräitä sotienvälisen ajan järjestöjä perustettiin uudelleen heti, kun yhteiskunnallinen tilanne sen salli 1980-luvun lopulla (ks. esim. Ardžiūnas *et al.* 1990; Taljunaite *et al.* 1998, 124).

Ensimmäisen tasavallan ajalla on erilainen merkitys eri sukupolville. Liettuassa ei ole kovinkaan paljon ihmisiä, jotka muistavat ensimmäisen tasavallan tilanteen. Kun puhumme ensimmäisestä tasavallasta, on pidettävä mielessä, että vuoden 1926 jälkeen kyseessä oli eräänlainen puolifasistinen regiimi, joka esti suuren osan normaaleista kansalaisyhteiskunnan toiminnoista. Kaikki mielikuvat ja muistot ensimmäisen tasavallan ajalta eivät ole täysin totuudenmukaisia. Sen paremmin maailmansotien välisen ajanjakson kuin neuvostoajankaan muistot eivät ole juuri avuksi, kun halutaan kehittää liettualaisten mahdollisuuksia toimia aktiivisina kansalaisyhteiskunnan jäseninä. Meidän on ikään kuin taisteltava näitä vääristyneitä tapoja ja mielikuvia vastaan. (Liettualaisen kansalaisjärjestö kentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Baltian maista nimenomaan Liettuan poliittisessa elämässä voidaan nähdä jonkinlaista jatkuvuutta sotienväliseen järjestelmään⁶³, mutta etsittäessä liettualaisen järjestöelämän juuria ei voida kuitenkaan puhua paluusta sotienväliseen aikaan tai mihinkään muuhun aikaisempaan poliittiseen järjestykseen, koska realistista kiinnekohtaa ei ole olemassa. Vaikka esimerkiksi Tourainen (1997, 103) mukaan totalitaariset järjestelmät onnistuivat läpäisemään toimijoiden persoonallisuuden ainoastaan pinnallisesti, tämä ei tarkoita, että olisi mahdollista matkustaa ajassa taaksepäin johonkin neuvostoaikaa edeltävään mielentilaan. Kyse on siis ennen kaikkea uuden maailmankuvan luomisesta, ei vanhan palauttamisesta (Lagerspetz 1999; Nørgaard *et al.* 1999, 64, 117).

Liettuan nykyiset ympäristöjärjestöt edustavat uutuutta - ne ovat jälkikommunistisen yhteiskunnallisen vakiintumisen ja Euroopan integraation tuottamia toimijoita. Samaan aikaan järjestöjen piirissä omaksuttuihin käsityksiin vaikuttaa pidempien historiallisten kehityskulkujen ja tapahtumien tulkinta. Kaiken kaikkiaan tämä yhdistelmä uutuutta ja arkaaisuutta tarjoaa kiinnostavan asetelman itäisen Keski-Euroopan poliittisen elämän eräiden erikoispiirteiden tutkimiseksi.

2.3.3. Tutkimusmenetelmistä ja aineistosta

Haluttaessa ymmärtää jonkin tietyn yhteiskunnallisen prosessin sisäinen dynamiikka luonteva tapa tämän tavoitteen saavuttamiseksi on lähestyä suoraan niitä ihmisiä, joita asia koskee (ks. esim. Jokela 1994; sovellutuksena ks. esim. Stubb 1998). Haastattelututkimuksen kaltainen kvalitatiivinen menetelmä sopii erityisen hyvin tähän tarkoitukseen. Kuten Jokela (1994, 1) toteaa, ”[h]aastatteleamalla päästään käsiksi sellaisiin kysymyksiin ja yhteiskuntaelämän alueisiin, joita muuten voi olla

⁶³ Tällä viitataan yleensä tiettyihin yhtymäkohtiin Liettuan nykyisen ja ensimmäisen tasavallan aikaisen perustuslain välillä. Toisaalta esimerkiksi Liettuan puoluejärjestelmä kuitenkin perustuu huomattavasti tuoreempiin poliittisiin raja-aitoihin, jotka syntyivät 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa. Liettuan puoluejärjestelmästä ks. esim. Žeruolis 1998.

vaikea tutkia." Haastattelututkimus soveltuu vähän kartoitettujen alueiden tarkasteluun. Samalla metodi mahdollistaa haastateltavien kokemusten liittämisen laajempaan kontekstiinsa. (Hirsjärvi & Hurme 2000, 35)

Tarkemmin sanottuna tutkimuksen aineistonkeräysmenetelmänä käytettiin teemahaastattelua eli puolistrukturoitua haastattelua. Kyseessä on menetelmä, jossa eräät haastattelun näkökohdat, mutta ei kaikkia, päätetään ennen haastattelutilannetta (Hirsjärvi & Hurme 2000, 47). Metodi sallii tietyn joustavuuden haastattelutilanteessa, jolloin informatiivisiksi koettuja aiheita voidaan tarpeen mukaan syventää. Haastattelujen kohteena olivat liettualaisten ympäristöjärjestöjen johtohenkilöt sekä muut alan asiantuntijat. Osa haastateltavista oli Liettuan 1980-luvun uudistus- ja itsenäisyysliikkeen entisiä johtohenkilöitä, joukossa mm. eräs Liettuan hallituksen entinen ministeri.

Haastattelujen voidaan yhtäältä olettaa antavan kuvan haastateltavien henkilökohtaisista mielipiteistä, arvoista ja aikomuksista, mutta toisaalta järjestöjen edustajien kannat heijastavat myös sitä organisaationaalista ympäristöä, jossa he toimivat. Koska haastateltavat valikoitiin nimenomaan yhteiskunnallisen taustansa kautta, voidaan olettaa, että haastateltavat asettuivat haastattelutilanteessa 'organisaationaaliseen rooliinsa'.

Tutkimusotoksen valintaperusteena käytettiin aineiston tarkoituksenmukaisuutta. Aineistonkeruussa sovellettiin ns. lumipallo-otantaa, jossa mahdollisimman informatiivisten tapausten kautta pyrittiin löytämään uusia tapauksia; otanta oli jatkuva, itseään ruokkiva prosessi (vrt. Jokela 1994, 17). Haastateltuja henkilöitä pyydettiin haastattelujen yhteydessä nimeämään muita alan keskeisiä toimijoita. Lopulta uusia toimijoita ei enää juuri noussut esiin, joten voidaan puhua aineiston tietynasteisesta saturaatiosta (vrt. Hirsjärvi & Hurme 2000, 60).

Tutkimusaineisto koostuu yhteensä 25 teemahaastattelusta. Haastattelut suoritettiin eri puolilla Liettuaa loka-marraskuussa 2001, marraskuussa 2002 sekä elokuussa 2003. Koska haastattelut tehtiin luottamuksellisesti, niihin osallistuneita järjestöjä ei tarkemmin identifioida. Kunkin haastattelun perustiedot, paikka ja ajankohta on kuitenkin liitetty tutkimuksen loppuun.

On syytä huomata, että haastatteluaineistossa ovat edustettuina kaksi keskenään hieman erilaista järjestötyyppiä: ympäristöpoliittiset ja ympäristötieteelliset järjestöt. Ympäristöpoliittisten järjestöjen jäsenistö on yleisesti ottaen melko nuorta, ja niiden tavoitteet ovat selvemmin määriteltävissä poliittisiksi. Ympäristötieteelliset järjestötkin toimivat usein poliittisina painostusryhminä, mutta implisiittisemmin. Ympäristötieteelliset järjestöt ovat toiminnallisesti melko löyhiä tutkijoiden yhteenliittymiä, joiden ensisijaisena tavoitteena on tieteellinen verkostoituminen sekä tutkimus- ja projektirahoituksen etsiminen tätä kautta. Ympäristötieteelliset järjestöt tarjoavat jäsenistölleen mahdollisuuden toteuttaa erilaisia projekteja omien tutkimuslaitostensa välittömän kontrollin ulkopuolella. Sekä ympäristöpoliittiset että ympäristötieteelliset järjestöt työskentelevät yleensä tiettyjen erityisongelmien parissa, useimmiten kansainvälisen projektirahoituksen turvin.

Haastatteluaineisto jakautuu seuraavasti:

- ympäristöpoliittisten järjestöjen edustajia 13;
- ympäristötieteellisten järjestöjen edustajia 6;
- asiantuntijoita 6;

- naisia 10;
- miehiä 15;

- alle 30-vuotiaita 5;
- yli 30-vuotiaita 20.

Tutkimusta varten suoritettujen haastattelujen teema-alueet käsittelivät järjestöjen ja ympäristöliikkeen historiaa, järjestöjen toimintaa, tavoitteita, rahoitusta sekä suhteita kansalliseen, paikalliseen ja EU:n hallintojärjestelmään sekä muihin kansalaisjärjestöihin. Lisäksi haastattelut käsittelivät järjestöjen piirissä koettuja tulevaisuuden odotuksia ja haasteita.

Haastatteluista 21 suoritettiin englanniksi ja neljä kokonaan tai osittain liettuaaksi simultaanitulkkauksen avulla. Haastateltavien englannin kielen taito oli keskimäärin hyvä. Eräissä tapauksissa liettuan kielen käyttö olisi luultavasti lisännyt haastattelujen informatiivisuutta, mutta kaiken kaikkiaan kielivalinta ei erityisemmin vaikuttanut haastattelujen sisältöön. Kielivalinta kuitenkin vaikutti eräissä tapauksissa haastateltavien valintaan. On vaikea arvioida kielivalinnan mahdollista vaikutusta aineiston luonteeseen. Yleisellä tasolla voidaan olettaa, että järjestöjen englantia taitavat edustajat ovat keskimääräistä vahvemmin kosketuksissa järjestöjen kansainväliseen yhteistyöhön, jonka työkielenä käytetään useimmiten englantia. Aineiston mahdollinen painottuminen tähän suuntaan pyrittiin ottamaan huomioon aineiston tulkinnassa.

Kaikki haastattelut nauhoitettiin ja purettiin paperille. Edellisissä luvuissa kuvailtu institutionalistinen lähestymistapa ohjaili sekä aineiston keräämistä että tulkintaa. Samalla aineiston käsittelyssä pyrittiin keskeisimpien aineistokategorioiden löytämisen osalta induktiiviseen analyysiin; aineistossa esiin nousseet säännönmukaisuudet nostettiin keskeisiksi tutkimukselliseksi tapauksiksi, joita sitten tulkittiin teoreettisten johtojatusten valossa. Tutkimus ja sen teoreettiset päätelmät on pyritty ankkuroimaan kerättyyn haastatteluaineistoon aineiston teemoittelun ja yhteyksien tarkastelun kautta. Oletus tutkimustulosten luotettavuudesta perustuu aineiston laajuuteen sekä sen systemaattiseen keräys- ja tulkintatapaan. Oman lisävalaistuksensa aineistoon toi ympäristöjärjestöjen julkaisema taustamateriaali.

Haastatteluaineistoa tukee asiakirja-aineisto, joka koostuu pääosin Euroopan unionin sekä Liettuan hallituksen ja parlamentin virallisista dokumenteista. Asiakirja-aineiston laadulliseen tarkasteluun perustuen voidaan havainnollistaa esimerkiksi tietyt Euroopan komissiolle tyypilliset paradigmat ja diskurssit, esimerkiksi luvussa 6 käsiteltävät keskustelut ‘kestävän kehityksen paradigmasta’ ja ‘eurooppalaisesta kansalaisyhteiskunnasta’.

Tutkimusprosessia viitoitti alusta lähtien edellä mainittu näkemys, että tutkittavasta asiasta saadaan parhaiten tietoa lähestymällä suoraan asianosaisia henkilöitä. Tämä lähestymistapa oli mielestäni erityisen sopiva käsillä olevassa tutkimuksessa, sillä siinä perehdytään alueeseen, joka on aiemmin saanut osakseen suhteellisen vähän huomiota. Tutkimushaastattelut tuottivat runsaasti sekä aiempaa tutkimuskirjallisuutta tukevaa ja täydentävää materiaalia että joissakin tapauksissa aiempia tulkintoja haastavaa aineistoa. Teemahaastattelut osoittautuivat hedelmälliseksi aineistonkeräysmenetelmäksi erityisesti siksi, että suhteellisen vapaamuotoinen vuorovaikutustilanne haastattelijan ja haastateltavan välillä salli haastateltavan tuoda esiin tärkeiksi kokemiaan laajempia ja yleisempiä näkemyksiä esimerkiksi Liettuan yhteiskunnallisesta elämästä, Euroopan integraatiosta ja erilaisista menneisyyden muistoista sekä tulevaisuuden odotuksista ja peloista. Siten

myös aineiston tulkinta teoreettisten johtoideoiden – erityisesti soveliaan toiminnan käsitteen – valossa oli hedelmällisempää kuin mitä jäykempi aineistonkeräysmetodi olisi sallinut.

Vaikka aiempi tutkimus liettualaisista ympäristöjärjestöistä on melko vähäistä, kyseessä ei ole kuitenkaan ensimmäinen kerta, kun liettualaista ympäristöliikettä tutkitaan haastattelun keinoin. Erityisen keskeisinä kontribuutioina voidaan pitää Rinkevičiusin (1992; 2000; 2001) tulkintoja liettualaisesta ympäristöliikkeestä ja Liettuan ekologisesta modernisaatiosta.

On myös kiinnostava panna merille Dawsonin (1996) tutkimus ydinvoiman vastaisen liikehdinnän ja nationalismin välisestä yhteydestä Neuvostoliitossa, tapaustutkimuksina Liettua, Ukraina ja Venäjä.⁶⁴ Dawson suoritti haastatteluihin, sanomalehtiartikkeleihin ja virallisiin asiakirjoihin perustuvan tutkimuksensa vuosina 1990-1995. Liettuan osalta kenttätutkimus rajoittui Vilnaan. (Dawson 1996, x, 6-7) Dawsonin tutkimus on tämän tutkimuksen kannalta erityisen relevantti monestakin erisyistä: Kysymyksenasettelussa ja tutkittavassa kontekstissa on yhteneväisyyksiä. Myös haastattelumateriaali keskittyy kummassakin tapauksessa samankaltaisiin yhteiskunnallisiin piireihin; jopa samoja henkilöitä on haastateltu sekä Dawsonin teosta että tätä tutkimusta varten. Dawsonin analyysia käytetäänkin eräänä tärkeänä viitteenä ja vertailukohtana tämän tutkimuksen eri vaiheissa.

2.3.4. Ignalinan ydinvoimalan tapaus keskeisenä aineistokategoriana

Kun tutkimusaineiston kerääminen alkoi syksyllä 2001, johtoajatuksena oli kerätä käytännöllisiä esimerkkejä siitä, miten EU:n instituutiot vaikuttavat liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaan ja identiteettiin. Haastattelujen myötä kävi selväksi, että monet oletukset esimerkiksi EU-rahoituksen ja yhteisölaainsäädännön sekä eurooppalaisen kansalaisjärjestökentän tarjoamien mallien relevanssista pitivät paikkansa. Tämän lisäksi haastatteluissa kuitenkin toistui eräs odottamattomampi teema. Keskusteltaessa EU:n ja EU-jäsenyyden merkityksistä liettualaiselle yhteiskunnalle monet haastatellut toivat esiin Ignalinan ydinvoimalan tapauksen esimerkkinä EU:n suorasta vaikutuksesta Liettuassa; 1990-2000 -lukujen vaihteessa ydinvoimalan alasajosta muodostui *de facto* ennakkoehto Liettuan EU-jäsenyydelle.

Ignalinan ydinvoimala on ollut runsaasti esillä eurooppalaisessa keskustelussa, useimmiten kielteisessä merkityksessä, onhan kyseessä ns. Tšernobyl-mallinen RBMK-voimala, joita pidetään yleisesti turvallisuudeltaan puutteellisina. Tässä mielessä oli odotettavissa, että ympäristöjärjestöjen kanta ydinvoimalan sulkemiseen olisi myönteinen. Monessa tapauksessa näin olikin; eräät järjestöt olivat toimineet osana laajempaa eurooppalaista ympäristöjärjestöjen verkostoa kampanjassa itäisen Keski-Euroopan neuvostomallisten ydinvoimaloiden sulkemiseksi. Oli kuitenkin kiinnostava havaita, että useimpien ympäristöjärjestöjen suhtautuminen Ignalinan ydinvoimalaan ei ollut yksiselitteisen negatiivinen – itse asiassa vain harvat haastatellut kannattivat ydinvoimalan pikaista sulkemista varauksetta. Useimmiten haastatteluissa korostui näkemys, jonka mukaan ydinvoimalan alasajosta odotettiin merkittäviä kielteisiä taloudellisia ja sosiaalisia seurauksia liettualaisessa

---

⁶⁴ Dawson (1996) esittää, että ydinvoiman vastainen liike Venäjän sosialistisen neuvostotasavallan ulkopuolisessa Neuvostoliitossa, esimerkiksi Liettuassa, toimi lähinnä piilotettujen kansallismielisten vaatimusten korvikkeena. Dawson nimittää liikehdintää eko-nationalismiksi (eco-nationalism). Työ tarjoaa hedelmällisen vertailupohjan erityisesti tämän tutkimuksen neljännessä ja viidennessä luvussa käsiteltäville kysymyksille.

yhteiskunnassa – ja, mikä kiinnostavinta, Ignalinan tapaus liitettiin kiinteästi Euroopan integraation ja kansallisen suvereniteetin laajempaa problematiikkaan.

Ignalinan tapauksen myötä syntyi asetelma, jossa ympäristöjärjestöt eivät enää esittäytyneetkään ensisijaisesti *ympäristöjärjestöinä* vaan poliittisten tulkintojen tekijöinä laajemmassa mielessä. Ignalinan tapaus nousi esiin keskeisenä, monitasoisena ja siten hyvin informatiivisena aineistokategoriana, jonka avulla voitiin kertoa ympäristöjärjestöjen europeanisaatioon liittyvistä ristiriitaisuuksista.

Tapaus auttaa hahmottamaan 'soveliaan toiminnan logiikan' monimuotoisuuden. Poliittiset toimijat eivät toimi selväpiirteisistä saati muuttumattomista lähtökohdista, vaan politiikka muodostuu pikemminkin jatkuvista tulkinnoista ja sopivien toimintamallien etsimisestä: mikä on soveliaasta toimintaa missäkin tilanteessa? Ignalinan tapauksessa tämä käy erityisen selvästi ilmi ympäristöjärjestöjen joutuessa määrittämään identiteettiään ja olemassaolonsa tarkoitusta.

3. Liettualaisen ympäristöliikkeen historia⁶⁵

3.1. Liettualaisen kansalaisaktiivisuuden vaiheet 1980-luvun lopulle asti

3.1.1. Poliittikka historiallisina kehityskulkuina ja niiden tulkintana

Kolmannen luvun tarkoitus on havainnollistaa, millaiset toiminnalliset ja identiteettiin liittyvät historialliset mallit vaikuttavat nykyisen liettualaisen ympäristöjärjestösektorin taustalla. Kansalaisyhteiskuntaan kuuluvat toimijat ovat instituutioiden 'armoilla' siinä missä mitkä tahansa poliittiset toimijat. Kansalaisyhteiskunta tai yhteiskunnallinen liike ei synny tyhjiössä. Sen syntyyn vaikuttavat historialliset ja olemassaolevat mallit ja kokemukset.⁶⁶

Kuten Laine ja Peltonen (2002, 38) esittävät, "[k]ollektiivinen toiminta kuten yhteiskunnalliset liikkeet tulisi aina nähdä toimintaympäristössään, sekä tietyn toimintatilan rakentajina että niiden rakentamina." Sen sijaan, että ympäristöjärjestöt aktiivisesti muuttaisivat poliittisia instituutioita, ne operoivat näiden instituutioiden muodostamassa tilassa. Ympäristöjärjestöt eivät myöskään pääse pakenemaan ns. kansallisia etuja⁶⁷.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen omaksumien soveliaan poliittisen toiminnan mallien taustalla vaikuttaa ympäristöliikkeen värikäs lähihistoria. Jotta voitaisiin kattavasti ymmärtää ne poliittisen kulttuurin perinteet, jotka edelleenkin vaikuttavat liettualaisen kansalaisaktiivisuuden ja erityisesti ympäristöliikkeen itsekäsitykseen, on syytä luoda katsaus ympäristöliikkeen historiaan Liettuassa.

Käsittelen seuraavissa alaluvuissa liettualaisen kansalaisaktiivisuuden vaiheita toisen maailmansodan jälkeen keskittyen erityisesti Mihail Gorbatšoviin henkilöityneen uudistuspolitiikan (perestroika) käynnistämään aikakauteen. Luon myös katsauksen varhaisempaan historiaan, kuten Liettuan sotienvälisen itsenäisyyden ajan mahdollisesti tuottamiin kansalaisliikehdinnän malleihin sekä neuvostoajan alkupuolen aseelliseen vastarintaan. Vaikka viimeksi mainituilla tapahtumilla on vain vähäisiä suoria jatkuvuussuhteita nykyisen ympäristöliikkeen kannalta, niitä ei kuitenkaan voi jättää tarkastelussa paitsioon, sillä kyseessä on ajanjakso, jonka tulkinnat tuottavat edelleen poliittista polttoainetta.

Liettuan poliittisen uudistusliikkeen Sajūdisin noustessa poliittiselle kartalle vuonna 1988 historian tulkinta muodosti politiikan perustan: ihmiset etsivät kadonneeksi koettua kansallista 'totuuttaan' ja historiaansa. Tuolloin historia ei merkinnyt ainoastaan totuutta menneisyyden tapahtumista vaan oli vahvasti kytköksissä myös kansakunnan tulevaisuuteen. Kysymykset kansallisen kulttuurin,

⁶⁵ Liitteessä 1 esitetään kronologisessa järjestyksessä liettualaisen ympäristöliikkeen ja Ignalinan ydinvoimalan vaiheet sekä keskeisimmät poliittiset tapahtumat 1970-luvulta nykypäivään.

⁶⁶ Historiallinen kehitys ei tuota vääjäämättömiä institutionaalisia rakenteita, vaan institutionaalinen kehitys riippuu sekä senhetkisestä yhteiskunnallisesta kontekstista että instituution historiasta ja sisäisestä dynamiikasta. Identiteetit, arvot ja normit määrittävät toimintaa, mutta samanaikaisesti historia muokkaa niitä. (March & Olsen 1998, 955)

⁶⁷ Kansallisen edun käsitteestä tässä yhteydessä ks. esim. Kellow (2000, 2-3) ja laajemmin Camilleri & Falk (1992) sekä kansallisen edun suhteesta universalismiin Canovan (1996, 88-91). On syytä huomata, että 'kansallisen edun' käsite voidaan problematisoida. Kansallinen etu on usein hegemoniseksi diskurssiksi nostettu, tiettyjä erityisintressejä palveleva, poliittinen tulkinta. Kansallisen edun määrittely on pikemminkin politiikan väline kuin sen päämäärä.

perinteiden ja luontoympäristön säilymisestä nousivat keskeiseen asemaan (ks. esim. Senn 1990, 2-7).

Jotta voitaisiin selittää liettualaisten ympäristöjärjestöjen nykyisin kohtaama ristiriita kansallisten näkökohtien ja 'eurooppalaisuuden' paineiden välimaastossa, on tarpeen tarkastella historiallista taustaa, johon järjestöjen identiteetti osittain nojaa. Ympäristöjärjestöjen identiteetinmäärittelyyn näyttää kuuluvan olennaisena osana nykyiseen poliittiseen kontekstiin sidottu historiallisten traditioiden tulkinta. Siksi on syytä tarkastella lähemmin, millaiset traditiot ympäristöjärjestöjen taustalla vaikuttavat. Pohdittaessa liettualaista kansallista identiteettipolitiikkaa suhteessa EU:iin, voidaan etsiä historiallisia referenssipisteitä, jotka muodostavat ns. kansallisen identiteettiprojektin perustan. Nämä referenssipisteet puolestaan määrittävät vahvasti politiikan ja yhteiskunnallisen elämän normeja.

Kun tämän institutionaalisen ympäristön merkitykset tuodaan liettualaisten ympäristöjärjestöjen tasolle, kysymyksestä muodostuu erityisen kiinnostava, sillä kansalaisyhteiskunnan toimijat, ja erityisesti ympäristöliike, näyttävät löytävän oman toimintansa ja itsekäsityksensä vahvimman oikeutuksen liettualaisesta suvereniteettiajattelusta ja osittain itsenäisyysliikkeen ajan ponnisteluista tämän ajattelun historiallisena konkretisoitumana.

Kuten toisessa luvussa painotettiin, tässä tutkimuksessa politiikka ymmärretään instituutioihin ja historiaan sidonnaisena toimintana. Institutionaalisten linssien läpi poliittinen elämä näyttäytyy historiallisina kehityskulkuina, kontekstisidonnaisena identiteettien määrittelyä ja yhteiskunnallisten merkitysten tulkintana. Kollektiivinen historia luo merkityksiä poliittisessä elämässä, vaikkakaan se ei tuota vääjäämättömiä, ainutlaatuisia lopputuloksia.

Liettuan nykyinen ympäristöjärjestösektori voidaan nähdä usean erilaisen kehityksen tuottamana toimijakenttänä. Sen muotoon ovat vahvimmin vaikuttaneet Euroopan unionin institutionaalisen vaikutuspiirin laajentuminen ja sen asettamat sopeutumisen vaatimukset sekä toisaalta ympäristönäkökohtien, mukaanlukien Ignalinan ydinvoimalan kysymyksen, keskeinen rooli Liettuan 1980-luvun lopun itsenäisyysliikkeessä. Omat piirteensä ympäristöjärjestösektoriin ovat lisäksi tuottaneet etnokulttuurisen aktivismin pitkä perinne Liettuassa sekä neuvostoajalla kehittyneet organisationaaliset ja yksilötason käytännöt. Kaiken kaikkiaan liettualainen ympäristöjärjestösektori on monien päällekkäisten, osin ristiriitaisten kehityskulkujen tuote.

3.1.2. Aseellisen vastarintaliikkeen kausi historiallisena referenssipisteenä

Samoin kuin Virossa ja Latviassa, Liettuassa vaikutti toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen maan miehitystä vastaan taistellut aseellinen vastarintaliike, joka kukistettiin lopullisesti vasta vuonna 1956 (Vardys & Sedaitis 1997, 81). Aseellinen vastarintaliike on syytä mainita, kun puhutaan liettualaisen kansalaisaktivismin historiasta. Vaikka vastarinta olikin ikään kuin toisen maailmansodan vaiettu jälkinäytös, ja sen yhteydet esimerkiksi Liettuan myöhempään järjestötoimintaan ovat vähäisiä, ajanjaksoa käytetään historiallisena referenssipisteenä Liettuan kansallisesta identiteetistä keskusteltaessa. Liettuan jälleenitsenäistymiseen johtaneen liikehdinnän aikana 1980-luvun lopulla aloitettiin esimerkiksi aseelliseen vastarintaan osallistuneiden liettualaisten eli 'metsäveljien' kunnianpalautus, kun surmattujen taistelijoiden samoin kuin karkoitettuna menehtyneiden liettualaisten maallisille

jäännöksille alettiin järjestää uusia hautausseremonioita Liettuan maaperällä (Ardžiūnas *et al.* 1990, 43-45).

Vardys ja Sedaitis (1997, 84) toteavat, että aseelliseen vastarintaan osallistuneet liettualaiset jättivät jälkeläisilleen perinnöksi vahvan patriotismin hengen - samoin kuin katkeruuden koetuista tappioista - mikä teki jälkipolvien sosiaalistamisen 'neuvostoihmisen' muottiin vaikeaksi. Yleinen käsitys, että Liettua oli kansakuntana sorretussa asemassa, siirtyi myös nuoremmalle sukupolvelle. Nuoret puolestaan yhdistivät neuvostohallintoa kohtaan tuntemansa epäluulon tietoisuuteen siitä, että Neuvostoliitto alkoi yhä enemmän jäädä elintasossaan jälkeen läntisestä Euroopasta. (Nørgaard *et al.* 1999, 37)

Liettualaisten itsenäisyyspyrkimykset pääsivät todella esiin vasta Gorbatšovin avoimuuspolitiikan myötä, mutta esimerkiksi Vardysin (1989, 54) mukaan kehityksen takana vaikutti pidempi liettualaisen poliittisen kulttuurin perinne, johon kuuluivat vahva kiinnittyminen kansalliseen arvopohjaan, vastarinnan perintö sekä sotienvälisen ajan lyhyet kokemukset demokraattisesta järjestelmästä. Tästä näkökulmasta aseellisen vastarintaliikkeen perintö ja sen tulkinnat voidaan liittää osaksi liettualaisen kansalais- ja ympäristöliikkeen historiallista kehityskaarta.

Aseellinen vastarinta, johon viitataan usein 'partisaanien' tai 'metsäveljien' liikkeenä, levisi toisen maailmansodan jälkeen nopeasti ympäri Liettuaa.⁶⁸ Vaikka liike hallitsi suurta osaa Liettuan maaseudusta, se ei koskaan todella onnistunut sotilaallisessa mielessä haastamaan vallitsevaa hallintojärjestelmää. Liike nautti laajaa kannatusta paikallisen väestön keskuudessa, ja esimerkiksi katolinen kirkko auttoi liikettä monin tavoin. Arvioiden mukaan noin prosentti liettualaisista osallistui aseelliseen vastarintaan; Liettuassa operoi noin 30 000 partisaania vastarinnan huippuvuonna 1945. (Nørgaard *et al.* 1999, 32-34; Petersen 2001, 2; Vardys & Sedaitis 1997, 81)

Kyseessä oli lähes vuosikymmenen kestänyt sissisota, joka vaati kymmeniä tuhansia uhreja⁶⁹. Puna-armeija taisteli partisaaneja vastaan paitsi asein myös massakarkoituksia apuna käyttäen. Laajuudestaan huolimatta tapahtumat eivät juuri saaneet osakseen länsimaiden huomiota (Vardys 1989, 54). Aseellisen vastarinnan suuruusluokka ja kahden vastakkaisen valtarakenteen samanaikainen läsnäolo voidaan käsittää ajalle ominaisen sananparren kautta. Yleisesti näet sanottiin, että Liettua kuului päivänvalossa punaisille, mutta yöllä valkoisille (Nørgaard *et al.* 1999, 34).⁷⁰ Monet vanhemman polven liettualaiset, jotka kokivat sissisodan vaikutukset henkilökohtaisesti, muistelevat ajanjaksoa ristiriitaisin tuntein:

Monet liettualaiset pakenivat maasta, lähinnä vuonna 1944, kun neuvostojoukot vyöryivät länteen murskaten natsit. Olin muuten itse niiden joukossa, jotka yrittivät paeta Liettuasta. Näitä tapahtumia seuranneiden vuosien aikana emigrantit - jotka olivat enimmäkseen älymystöä, tiedemiehiä, kirjailijoita, liikemiehiä, maanomistajia, papistoa ja

⁶⁸ Liettuan aseellisesta vastarintaliikkeestä ovat kirjoittaneet mm. Lukša (pseud.) (1975), Remeikis (1980), Vardys (1963; 1989) sekä Vardys & Sedaitis (1997).

⁶⁹ Kuolleiden määrästä ei ole täyttä varmuutta. Arviot vaihtelevat 40 000 ja 60 000 välillä (Vardys & Sedaitis 1997, 83).

⁷⁰ Liettuan vastarintaliikettä on kuvailtu elävästi, tapahtumien keskelle tahtomattaan joutuneiden yksilöiden näkökulmasta Vytautas Zalakiavičiusin ohjaamassa elokuvassa 'Kukaan ei halunnut kuolla' (*Niekas nenorėjo mirti*, 1965). Tällä elokuvalla on ollut tärkeä asema Liettuan sodanjälkeisen poliittisen painolastin käsittelemisessä. Sissisodan ristiriitaisuuksia moniulotteisesti käsittelevään elokuvaan kätkeytyy poliittisia jännitteitä, joskin Neuvostoliiton elokuvateollisuuden edustajat tulkitsivat ohjauksen yksioikoisesti vallitsevan järjestelmän kannalta edullisesta perspektiivistä.

aristokraatteja - käyttivät [radiokanava] Voice of American kaltaisia välineitä liettualaisten aktivoimiseen [neuvostojärjestelmää vastaan]. Ulkomailla asuvat liettualaiset levittivät propagandaa ja pitivät yllä uskoa siitä, että amerikkalaiset vapauttaisivat Liettuan voimakeinoja käyttäen ja ajaisivat kommunistit ulos maasta. Tätä kesti vuosikausia, ja se toi mukanaan sekä hyötyjä että haittoja. Monet Liettuassa alkoivat näet uskoa, että neuvostojoukot ajetaan pian pois, ja tämä kannusti ihmisiä lähtemään metsiin [aseelliseen vastarintaan]. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Kuten edellisestä haastattelulainauksesta käy ilmi, toisen maailmansodan jälkimainingeissa neuvostovalta koettiin väliaikaiseksi olotilaksi; monet liettualaiset uskoivat Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen erimielisyyksien kärjistyvän pian sodaksi, joka samalla palauttaisi Liettuan itsenäisyyden. Läntisten propagandaradioiden sanoma ruokki tätä toivoa, ja monet nuoret liittyivät partisaaneihin suoraan koulun penkiltä (Vardys & Sedaitis 1997, 81-82).

Vuonna 1949, ensimmäisen yliopistovuoteni jälkeen, puolue lähetti minut ja muut kesälomaansa viettävät opiskelijat maaseudulle organisoimaan kolhooseja. Jos olisimme joutuneet metsäveljien kynsiin, meidät olisi surmattu välittömästi. Jouduin myös itse metsäveljien takaa-ajamaksi. Mutta en suinkaan tehnyt työtä omasta tahdostani. Mikäli olisin kieltäytynyt lähtemästä kesäksi taivuttelemaan maanviljelijöitä liittymään kolhooseihin, en olisi ikinä voinut palata opiskelemaan Kaunasin yliopistoon. Moni kuoli tuona aikana, ei ole tarkalleen tiedossa kuinka moni. Kyseessä oli oikeastaan todellinen sisällissota. Kiivain jakso oli vuosina 1946-1949. Juuri tuo vuosi 1949, jolloin vietin kaksi viikkoa maaseudulla vakuuttamassa maanviljelijöitä kolhoosiin liittymisen eduista, oli kaikkein pahin. Kymmenen vuoden ajan Liettuan uudelleenvaltauksen 1944 jälkeen maassa riehui sisällissota. Viimeinen partisaani, metsäveli, ammuttiin vuonna 1956. Itse valmistuin vuonna 1953, samana vuonna kuin varsinaisen organisoidun vastarinnan katsotaan loppuneen. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Vuosi 1949 oli kiivaimpien taisteluiden aikaa, ja siitä eteenpäin aseelliset konfliktit vähenivät. Stalinin valtakauden viimeisinä vuosina vastarinta alkoi hiipua, ja hänen kuolemansa jälkeen, kun yhteiskunnalliset olot alkoivat hieman normalisoitua, sopeutuminen vallitsevaan järjestelmään alkoi Baltian asukkaiden silmissä näyttää mahdolliselta vaihtoehdolta. Poliittinen aktivismi, aseellisesta vastarinnasta puhumattakaan, alettiin yhä enemmän nähdä hyödyttömänä ja toivottomana. Keskimääräisen elintason kohentuessa suhteellisen normaali elämä alkoi näyttää mahdolliselta. Sotaa edeltävät perinteet kuitenkin säilyivät esimerkiksi perhepiirissä.⁷¹ (Alenius 2000, 266-267)

---

⁷¹ Tämä väite pätee erityisesti Liettuaan, jossa katolisen kirkon sukusiteitä korostava perinne säilyi, joskin heiketen, läpi neuvostoaajan (Nørgaard *et al.* 1999, 113).

3.1.3. Kansalaistoiminnan mahdollisuudet ennen perestroikaa

Neuvostojärjestelmän ideologisiin lähtökohtiin kuului 'objektiivisten etujen' korostaminen. Tämä oli seurausta marxilais-leniniläisittäin ymmärretyistä tieteellisestä maailmankuvasta; sen katsottiin paitsi mahdollistavan objektiivisten etujen kulloisenkin määrittämisen myös yhteiskunnan tieteellisen kehittämisen. Tässä katsannossa subjektiiviset erityisedut nähtiin porvarilliselle yhteiskunnalle tyypillisenä hajottavana voimana. Neuvostoviranomaisten vakiovastaukset toisinajattelijoiden esittämään yhteiskunnalliseen, poliittiseen ja moraaliseen kritiikkiin sisälsivät usein syytöksiä 'subjektivismista' ja 'epätieteellisyydestä'. Historiankirjoitus nähtiin 'eksaktina' tieteenä, joka ei jättänyt sijaa vallitsevasta ideologiasta poikkeaville tulkinnoille (ks. esim. Senn 1990, 41). Tämän ideologisen asetelman valossa voidaan nähdä, että vapaa kansalaistoiminta asettui subjektiivisten etujen piiriin, eikä sitä siis voitu sallia. Siten valtiosta ja puolueesta riippumattoman organisoidun kansalaistoiminnan mahdollisuudet olivat erittäin rajalliset.⁷²

Puhuttaessa kansalaisaktivismista Neuvostoliitossa viitataan yleensä enemmän tai vähemmän laittomaan toimintaan. Vaikka jonkinlaisen 'kansalaisyhteiskunnan' rakentamista alettiin eräissä Neuvostoliiton hallinnollisissa piireissä kaavailla 1920-luvun alussa, lopputuloksena oli kuitenkin sosiaalisten aktiviteettien miltei totaalinen sääteily. Siten spontaanin, ei-sanktioidun yhteiskunnallisen aktiivisuuden mahdollisuus karsittiin lähes olemattomaksi.⁷³ (Scanlan 1988, 43)

Neuvostoajan totalitaarisella järjestelmällä oli atomisoiva vaikutus yhteiskuntaan⁷⁴, toisin sanoen hallintajärjestelmää kohtaan tunnettu pelko ja epäluottamus estivät yhteiskunnallisten ryhmien järjestäytymisen. Näkemys totaalisesta kontrollista on silti riittämätön, sillä esimerkiksi liettualainen ympäristöaktivismi löysi omat ilmenemismuotonsa totalitaristisessakin järjestelmässä.

Eräs ilmeinen menetelmä arvioida kansalaistoiminnan mahdollisuuksia ja laajuutta neuvosto-Liettuassa on lähestyä suoraan ihmisiä, jotka ovat henkilökohtaisesti kokeneet kyseisen ajanjakson ja vallitsevan järjestelmän luonteen. Kaikki haastatellut, jotka olivat kokeneet neuvostojärjestelmän henkilökohtaisesti, olivat ymmärrettävästi sitä mieltä, että neuvosto-Liettuan tapauksessa ei voida puhua kansalaisyhteiskunnasta samassa merkityksessä, jossa käsite nykyään ymmärretään. Monessa tapauksessa haastateltavat kuitenkin painottivat, että kysymys ei ole mustavalkoinen:

Jos vertaan järjestelmäämme vaikkapa Puolaan, totta kai siellä ja muualla Neuvostoliiton ulkopuolisessa sosialistisessa blokissa kansalaisyhteiskunnan toiminta oli paljon vapaampaa kuin meillä. Valitettavasti Neuvostoliiton sisällä kansalaisjärjestötoiminta oli hyvin rajoitettua, lähes olematonta. Mutta mielestäni käsitys täydellisestä

⁷² Vapaan kansalaistoiminnan problematiikasta Neuvostoliitossa ks. esim. Ruutsoo (2002); Scanlan (1988); Senn (1990). Kuten Alanen (2003, 223) toteaa, esim. Baltian maiden maaseuduilla esiintyi huomattavan paljon erityyppistä harrastustoimintaa, mutta toiminta oli luonteeltaan ylhäältä alaspäin suunnattua; tämäntyyppinen kansalaistoiminta ei siis sisältänyt 'läntiselle' kansalaisyhteiskuntakäsitykselle tyypillisiä etutaistelun elementtejä.

⁷³ Mm. Ruutsoo (2002, 42) pohdiskelee, voidaanko Neuvostoliiton tapauksessa puhua 'kansalaisyhteiskunnasta'. Stalinin kuoleman jälkeen valtiotalistinen järjestelmä menetti joitakin totalitarismin piirteitään, ja järjestelmän puitteissa kehittyi tietynlainen ammatti- ja eturyhmien sekä alakulttuurien verkosto, jonka toimijoilla oli osittaista autonomiaa.

⁷⁴ Neuvostoliiton totalitaarisen järjestelmän luonteesta klassisena esityksenä ks. Arendt 1994.

kontrollista tai totaalisesta rautaesiripusta ei ole riittävä. Eräät ajanjaksot olivat kaikesta huolimatta suhteellisen vapaita, mikä on mielestäni hyvin tärkeää huomioida. (Liettualaisen kansalaisjärjestöentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Rinkevičius (2000, 173-175) analysoi liettualaisten ympäristöjärjestöjen kehitystä neljän erilaisen toimintapoliittisen sektorin - byrokraattisen, taloudellisen, akateemisen ja yhteiskunnallisen - valossa. 1950-luvulta aina 1980-luvulle asti byrokraattinen ala dominoi muita toiminnan ulottuvuuksia, eikä yhteiskunnallisen alan ja kansalaisyhteiskunnan kehittyminen ollut siten mahdollista, vaikka virallinen ideologia korostikin 'työtätekevän kansan' kollektiivista, demokraattista hallintoa. Ympäristöön liittyvä toiminta ei ollut poikkeus tästä säännöstä; neuvostohallinto esti ympäristöaktivismin leviämisen yleiseen diskurssiin aina 1980-luvun lopulle asti. On kuitenkin kiinnostava huomata, että vaikka ympäristökysymysten ei sallittu levitä julkiseen keskusteluun, ympäristötieteellisen tutkimuksen taso oli korkea ja tutkijoiden verkostoituminen ajoittain tehokasta.

Neuvostoaikana meillä ei ollut varoja, hyvin harvalle meistä maksettiin. Onnistuimme kuitenkin järjestämään konferensseja instituuttien välisenä yhteistyönä. Silloin tällöin saimme rahallista apua tai vaikkapa kahvitarjoilun esimerkiksi ammattijärjestöiltä. Asioista keskusteltiin mielestäni enemmän. Siihen aikaan keskustelimme enemmän ympäristöön liittyvistä asioista. [...] Järjestöllämme oli vaikutusvaltaa. Pystyimme järjestämään konferensseja, joiden pohjalta teimme johtopäätöksiä ja ehdotuksia. Nämä ehdotukset lähetettiin hallitukselle ja he saattoivat käyttää niitä hyväkseen. Meillä oli painoarvoa, koska konferenssit olivat hyvin säännöllisiä ja niihin osallistui tiedemiehiä myös muista neuvostotasavalloista. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

On kuitenkin syytä Alasen (2003, 223) tapaan huomata, että neuvostojärjestelmässä ei "ollut julkista tilaa, johon akateeminen keskustelu ja siihen liittyvä käsitteiden ja tutkimusmenetelmien luova käyttö olisivat voineet tukeutua". Aktivismi kansalaisyhteiskunnallisessa merkityksessä oli siis tiukan viranomaiskontrollin takia mahdotonta. Toisaalta – kuten seuraavasta haastattelulainauksesta ilmenee – tiedeyhteisön piirissä eli eräänlainen piilevä yhteiskunnallisen vaikuttamisen suuntaus.

Ennen Liettuan itsenäistymistä 'kansalaisjärjestö' oli vain tyhjä nimitys. Tuolloin meillä ei ollut minkäänlaisia varoja käytössämme. Maksoimme pienen vuosittaisen jäsenmaksun, noin neljännesdollarin henkeä kohti. Järjestöllä ei ollut pankkitiliä. Ostimme rahoilla paketin kahvia tai pullon viiniä vuositapaamiseen, tai vaikkapa kukkia 65 vuotta täyttävälle naisjäsenelle. Lopputulos joka tapauksessa oli se, että ilman omia varoja kansalaisjärjestö ei todellisuudessa voinut toimia kansalaisjärjestönä. [...] Oli kuitenkin olemassa kansalaisyhteiskunta, koska pystyimme sentään järjestämään esimerkiksi konferensseja ja kokouksia. Puhuimme hyvin paljon erilaisista ongelmista. Matkustelimme muissa neuvostotasavalloissa tapaamassa kollegoita paikallisista yhdistyksistä, ja jotkut meistä onnistuivat jopa matkustamaan Neuvostoliiton ulkopuolella.

Oli siis silti olemassa jonkinlaista kansalaisyhteiskunnan toimintaa, mutta se oli hyvin heikkoa. Nykyään kansalaisyhteiskunta on paljon vahvempi. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Omaehtoisen, valtiokoneiston ulkopuolisen kansalaistoiminnan vähäisyys Neuvostoliitossa vuoteen 1985 asti on suurelta osin selitettävissä paitsi järjestelmän ominaispiirteiden erityisesti myös resurssien ja mahdollisuuksien puuttumisen valossa. Puolueorganisaatio hallitsi sekä kouriintuntuvia resursseja (varoja, kokouspaikkoja, kommunikaatioteknologiaa) että abstraktimpia voimavaroja (sosiaalisia verkostoja, organisointi- ja erityisosaamista sekä toiminnan laillista statusta). Kaikki järjestötoiminta tapahtui puolueen asettamissa rajoissa, eikä järjestöjen sallittu operoida poliittisten kysymysten parissa. (Dawson 1996, 13-14)

Neuvosto-Liettuassa toimi karkeasti jaoteltuna kahdentyyppisiä 'järjestöjä'. Ensinnäkin oli olemassa lukuisa joukko järjestöjä, jotka toimivat kommunistisen puolueen jatkeena. Toiminta oli hyvin politisoitunutta ja siihen liittyi usein myös vakavaa korruptiota. Puolueen tiukassa kontrollissa toimiviin organisaatioihin lukeutuivat mm. Punainen risti, eräät vammaisjärjestöt sekä ammattiyhdistykset. Nämä järjestöt toimivat tiukasti poliittisen järjestelmän valvonnassa rahoituksensa ja johtajistonsa kautta. Järjestöt olivat ikään kuin puoli-itsenäisiä toimijoita vallitsevan poliittisen viitekehyksen sisällä. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Esimerkiksi vuonna 1960 perustetun Liettuan luonnonsuojeluliiton annettiin toimia vain hyvin tarkasti määriteltyjen ideologisten ja organisationaalisten rajoitusten puitteissa. Vaikka näitä organisaatioita ei voida kutsua kansalaisjärjestöiksi käsitteen nykyisessä merkityksessä, ne kuitenkin huolehtivat samankaltaisista tehtävistä kuin monet nykyajan kansalaisjärjestöt. Usein järjestöt kuuluivat myös kansainvälisiin eurooppalaisiin rakenteisiin. Niiden toiminta oli silti hyvin kaukana nykyajan käsityksistä 'kolmannesta sektorista', sillä järjestöillä oli erittäin läheinen riippuvuussuhde vallitsevaan poliittiseen järjestelmään (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001; Rinkevičius 2000, 176).

Toista järjestötyyppiä edustivat erilaiset kulttuuri- ja vapaa-ajan kerhot sekä opiskelijajärjestöt, joiden onnistui eräissä tapauksissa toimia suhteellisen itsenäisesti. Yhteiskunnalliselta merkitykseltään ne olivat kuitenkin marginaalisia. Näillä järjestöillä ei ollut mahdollisuuksia osallistua poliittiseen elämään ennen kuin 1980-luvun lopulla, mutta yleisesti ottaen niiden piirissä toimineilla ihmisillä säilyi tietty mahdollisuus osallistua sosiaaliin aktiviteetteihin, jotka jäivät valtionhallinnon välittömän kontrollin ulkopuolelle. Aika ajoin nämä järjestöt ajautuivat hankaluuksiin virallisen järjestelmän kanssa. Tämänkaltaiset organisaatiot, jotka perustuivat vapaaehtoiseen vapaa-ajan toimintaan, olivat osittain valtiollisen kontrollin alaisia, mutta kontrolli ei ollut totaalista. Kansalaisyhteiskuntaa, kuten se nykyisin ymmärretään, ei kuitenkaan ollut olemassa. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Aina 1980-luvun lopulle saakka Liettuan poliittinen kulttuuri näyttäytyi paikoilleen jämähtäneenä. Poliittisella kulttuurilla oli kuitenkin kahdet kasvot: oli olemassa sekä julkisivu että piilevä todellisuus. Tärkeitä institutionaalisia muutoksia tapahtui nimenomaan piilevän ympäristöaktiivisuuden muodossa, lähinnä julkisessa hallinnossa työskentelevien, ympäristönsuojelusta kiinnostuneiden yksittäisten toimijoiden tasolla. Piilevä aktiivisuus tarkoitti, että Moskovan määräyksiä noudatettiin muodollisesti, mutta todellisuudessa ne muokattiin paikallisiin olosuhteisiin sopiviksi. Institutionaalisia ja lainsäädännöllisiä muutoksia saatiin aikaan epävirallisten

verkostojen ja lobbauksen avulla. Siten ympäristönäkökohdat tulivat vähitellen integroiduiksi neuvosto-Liettuan teollisuuspolitiikkaan. Ympäristökysymykset eivät synnyttäneet julkista keskustelua tai kansanliikettä ennen perestroikaa, mutta johtavissa asemassa toimivat yksilöt onnistuivat ohjaamaan kehitystä ympäristöystävällisempään suuntaan. Tasapainoilu byrokraattisen komentotalouden ja paikalliset olot huomioon ottavan toiminnan välillä oli monimutkainen prosessi, jota ei juuri ole jälkeensä tutkittu. (Rinkevičius 2000, 175-180)

Voidaan joka tapauksessa todeta, että ympäristöaktivismia oli olemassa neuvosto-Liettuassa jo ennen 1980-luvun loppua, mutta se oli luonteeltaan pikemminkin hallinnollista aktivismia kuin kansalaisaktivismia. Tässä hallinnollisessa aktivismissa olivat tärkeässä asemassa luonnosta ja ympäristöarvoista kiinnostuneet yksilöt sekä heidän muodostamansa epäviralliset verkostot ja satunnaiset kontaktit.

Ympäristötieteilijät saivat joitakin poliittisesti arkoja aiheita lukuunottamatta operoida melko laajalla alueella, mutta valtion kontrolloima tiedonvälitys esti kansalaismielipiteen muodostumisen (Waller 1998, 32-34). Siten ympäristötieteilijöiden mahdollisuudet vaikuttaa poliittisiin tai hallinnollisiin rakenteisiin olivat hyvin rajalliset. Ympäristökysymykseen pyrittiin vaikuttamaan ammatillisen osaamisen kautta: ”Olimme vain biologeja ilman poliittisia päämääriä. [...] Olimme vain luontoihmisiä” (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001).

Ympäristöjärjestöjä perustettiin valtion taholta kaikkialla itäblokkissa. Järjestöjen ei kuitenkaan sallittu kyseenalaistaa valtiojohtoon asetettavia tavoitteita, vaan ne toimivat lähinnä hallitsevan puolueen suojakilpenä. (Waller 1998, 32-34) Liettuassa toimi useita neuvostohallinnon tukemia ympäristöjärjestöjä, joiden agenda ei millään tavalla uhannut vallitsevaa järjestelmää. Lähinnä kyse oli opiskelijoiden ympäristökerhoista, jotka tavallisesti keskittyivät yleisen ympäristökoulutuksen tapaisiin poliittisesti vaarattomiin tehtäviin. Kerhojen toiminta-ala oli hyvin tarkasti rajoitettu, eivätkä ne juuri koskaan kohdistaneet toimintaansa esimerkiksi valtiollisen raskaan teollisuuden aiheuttamiin ympäristövaikutuksiin. (Dawson 1996, 40)

On esitetty (Lahti 2000, 10), että Neuvostoliitossa ennen perestroikaa toimineet luonnonsuojeluseurat saivat toimia suhteellisen vapaasti, koska luonnonsuojelun nähtiin sisältyvän kiinteänä osana kommunistiseen aatteeseen. Siten ympäristökerhot, vaikkakin niiden toimintaa tarkkailtiin, tarjosivat ihmisille mahdollisuuden keskustella myös muista kuin luonnonsuojeluun liittyvistä asioista. Haastatteluaineiston perusteella voidaan kuitenkin sanoa, että Liettuassa ennen perestroikaa toimineilla luonnonsuojelujärjestöillä ei juuri ollut niiden virallisen toimintakehyksen ylittävää yhteiskunnallista merkitystä, eivätkä ne olleet yhteiskunnallisesti näkyviä. Neuvostojärjestelmän totalitaristinen luonne heijastuu vanhemman polven ympäristöjärjestötoimijoiden muistoissa:

Viidenkymmenen vuoden ajan Liettuan kuuluessa Neuvostoliittoon ei valtiollisia organisaatioita ei todellisuudessa ollut lainkaan. Kaikki oli valtion ja puolueen käsissä. Oli olemassa järjestöjä kuten pioneerit, mutta ne olivat poliittisesti suuntautuneita. Kukaan ei puhunut luonnonsuojelusta, eikä sellaisia järjestöjä ollut ennen muinoin olemassa. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Esimerkiksi Vilnassa toimi neuvostoaikana aktiivinen ympäristönsuojelujärjestö, mutta sen toiminta rajoittui kaupunkilaisten

ympäristötietoisuuden lisäämiseen eikä järjestöllä ollut mahdollisuutta toimia poliittisten kysymysten parissa.

Nykyinen järjestöemme oli olemassa jo Neuvostoliiton aikana. Järjestö oli hyvin aktiivinen julkaisten lehdyköitä ja järjestäen kilpailuja. Luullakseni tämä on yksi Liettuan vanhimmista ympäristöjärjestöistä, joskin Neuvostoliiton aikana järjestö oli vain osittain ei-valtiollinen. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

3.1.4. Poliittisen toisinajattelun ja vastarinnan vaiheet

Kun tarkastellaan liettualaisen kansalaisliikehdinnän historiaa yleisemmällä tasolla, voidaan todeta, että liikehdintä oli läpi viime vuosisadan jälkipuoliskon melko satunnaista ja spontaania sekä vahvasti kiinnittynyt laajempiin poliittisiin kehityskulkuihin. Aseellisen sissisodan jälkeinen poliittinen vastarinta Liettuassa voidaan jakaa kolmeen vaiheeseen: Ensimmäinen protestien aalto ajoittui Unkarin kansannousun yhteyteen vuonna 1956, ja toinen liittyi Tšekkoslovakian miehitykseen vuonna 1968. Kolmas, Liettuan jälleenitsenäistymiseen johtanut liikehdintä kytkeytyi Mihail Gorbatšovin uudistuspolitiikkaan 1980-luvun jälkipuoliskolla.

Stalinin kuoleman jälkeen voimistunut vastarinta ei ollut enää aseellista vaan poliittista ja kulttuurista; se ei tavoitellut niinkään neuvostovallan kaatamista vaan kansallisen kulttuurin, perinteiden ja arvopohjan säilyttämistä neuvostovallasta huolimatta (Vardys & Sedaitis 1997, 80). Ensimmäiset merkit uudesta poliittisesta aktiivisuudesta ilmaantuivat 1950-luvun puolivälissä. Esimerkkinä voidaan mainita, että pyhäinpäivänä vuonna 1956 opiskelijat Kaunasissa ja Vilnassa järjestivät muistotilaisuuden 'ensimmäisen tasavallan sankareille'. Tilaisuudesta muodostui mittava solidaarisuudenosoitus Unkarin kansannousulle. Seuraavana vuonna järjestettiin lisää mielenosoituksia, joiden seurauksena viranomaiset ottivat kiinni noin kaksisataa opiskelijaa. Nämä olivat ensimmäiset ilmentymät uudesta vastarinnasta aseellisten konfliktien päättymisen jälkeen. (Sajūdis-liikkeen aloiteryhmään kuulunut kirjailija, Vilna 27.11.2002; Vardys & Sedaitis 1997, 88)

Poliittisen vastarinnan toinen jakso alkoi vuonna 1968 Tšekkoslovakian tapahtumien jälkeen. 'Prahan kevät' nostatti patriotistisia mielialoja kaikkialla Baltiassa, ja yksittäiset kansallismieliset protestit yleistyivät. Vastarinta ryhmittyi kolmen vahvasti toisiinsa kiinnittyneen suuntauksen ympärille, joiden tavoitteina olivat ensinnäkin kansallisen identiteetin säilyttäminen ja kansallinen itsemääräämisoikeus, toiseksi uskonnolliset oikeudet sekä kolmanneksi ihmisoikeudet. (Vardys & Sedaitis 1997, 84-85)

Neuvostoliiton yhteiskunta- ja talousjärjestelmän stagnaatio aiheutti tilanteen, jossa ihmisillä ei ollut laillisia keinoja tuoda julki poliittista tyytymättömyyttään, jota ruokkivat paitsi neuvostojärjestelmän ilmeiset puutteet myös vertailu länsimaiden elintasoon ja poliittisiin vapauksiin.⁷⁵ Liettuassa, ja Baltiassa yleisemminkin, kansalaiset omaksuivat erilaisia tapoja protestoida vallitsevaa järjestelmää vastaan: 1960-luvun lopulta lähtien yleistyi välinpitämättömyys kaikkea valtiollista ja virallista kohtaan. Tämän asenteen ilmentymiä olivat mm. poissaolo ja varastelu työpaikoilta sekä valtion yleinen 'huijaaminen'. Toinen, vieläkin tietoisempi vastarinnan muoto olivat spontaanit joukkokokoonnotukset, jotka saattoivat houkutella piiriinsä tuhansia

⁷⁵ Neuvostoliiton yhteiskunnan ominaispiirteistä tässä suhteessa ks. esim. Kivinen 1998; Ruutsoo 2002; Zaslavskaya 1990.

ihmisiä. 1960-luvulta lähtien toisinajattelijat ympäri Neuvostoliittoa alkoivat järjestelmällisesti ja joissakin tapauksissa avoimesti kritisoida vallitsevaa järjestelmää. (Alenius 2000, 268-269)

Ideologisesti väritynyt kansallismielinen liikehdintä vahvistui Liettuassa erityisesti Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Ilmeisesti Prahan vuoden 1968 tapahtumien provosoimana 19-vuotias Romas Kalanta teki polttoitsemurhan Kaunasissa toukokuussa 1972. Kalantasta muodostui liettualaisten vastine Tšekkoslovakian Jan Palachille. Neuvostoviranomaiset pyrkivät estämään Kalantan julkisen hautausseremonian, minkä seurauksena Kaunasissa puhkesivat Brezhnevin ajan kiivaimmat mellakat. Mellakat vahvistivat entisestään kaupungin asemaa ja mainetta radikaalin neuvostovastaisen liikehdinnän keskuksena⁷⁶, ja Kaunas oli mellakoiden jälkeen neuvostoviranomaisten erikoistarkkailussa. (Petersen 2001, 289; Vareikis 2003)

1970-luvun alussa myös Liettuan katolinen liike - ihmisoikeuksien, lähinnä katolisen uskonnonvapauden puolestapuhuja - aloitti toimintansa. Liikkeestä muodostui suosituin ja vaikutusvaltaisin epävirallinen toimijakehys tuon ajan Liettuassa. Se oli hyvin organisoitu, mutta myöhemmin liikkeen merkitys väheni pidätysten, karkotusten ja poliittisen häirinnän seurauksena. Katolinen liike julkaisi vuodesta 1972 alkaen maanalaista lehteä *Lietuvos Katalikų Bažnyčios Kronika*⁷⁷. Lehteä julkaistiin salaa viranomaisilta hyvin organisoidun verkoston avulla. Julkaisua salakuljetettiin ulkomaille, ja lehden sanomaa levitettiin Liettuaan Voice of American, Radio Free Europe ja Vatikaanin radion toimittajien lukiessa artikkeleita lähetyksissään. (Gražulis 1989)

Katolisen kirkon organisatoriset rakenteet ja käytännöt olivat varsin keskeisessä roolissa liettualaisen kansallisen tietoisuuden ylläpitämisprosessissa. Läpi neuvostoajan monet liettualaiset näkivät katolisen kirkon selviämiskamppailun osana omaa kansallista identiteettiään. Tämä ilmiö pohjautui maailmansotien väliseen ajanjaksoon, jolloin Liettuan katolinen kirkko oli muodostanut (Antanas Smetonan

---

⁷⁶ Kaunasia voidaan pitää radikaalin liettualaisen kansallismielisyyden keskuspaikkana. Tämä aiheutti jännitteitä sittemmin myös uudistusliike Sąjūdisin sisällä: Vilnan intellektuellien maltillinen siipi halusi vaikuttaa ensisijaisesti perestroikan tukemiseen, kun taas Kaunasin radikaalimpi ryhmä asetti Liettuan itsenäisyyden tärkeimmäksi tavoitteekseen. Vilnan ja Kaunasin välinen ideologinen ja älyllinen jännite oli, ja on edelleen, suuri. Selitys kaupunkien välisiin ristiriitoihin löytyy historiasta: Maailmansotien välillä, Puolan miehittyä Vilnan alueen, Kaunas nousi periferisestä asemastaan Liettuan pääkaupungiksi. Kaunasista muodostui liettualaisen nationalismin vahvin linnake. Noin 90 prosenttia kaupungin asukkaista oli etnisiä liettualaisia, ja radikaaleimmat kansallismieliset ryhmät toimivat nimenomaan Kaunasissa. Kaunasista katsottuna monikulttuurinen Vilna ei näyttänyt liettualaiselta kaupungilta. (Vareikis 2003) Kaunasilaisen sananlaskun mukaan "Vilna on Liettuan pääkaupunki, mutta Kaunas on liettualaisten pääkaupunki" (Senn 1990, 168).

Kun Liettua liitettiin Neuvostoliittoon ja Vilna yhdistettiin takaisin Liettuaan, kaikki tärkeimmät instituutiot siirrettiin Vilnaan. Syntyi eräänlainen 'aivovuoto' Kaunasista Vilnaan. Kansallismielisyyden keskus kuitenkin säilyi Kaunasissa. Siten Sąjūdisia luonnehti alusta lähtien bipolaarisuus Kaunasin radikaalien nationalistien ja Vilnan maltillisten älykköjen välillä. On kiinnostavaa huomata, että Kaunas on suurelta osin edelleen kansallismielisen ja Liettuan EU-jäsenyyttä vastustavan (joskin marginaalisen) liikehdinnän keskuspaikka. Nykyisin Kaunasin ja Vilnan välinen jännite johtuu pitkälti siitä, että Vilna on sekä poliittisesti että kaupallisten investointien suhteen Liettuan ehdoton keskuspaikka. Etenkin Vilnaan ja myös esimerkiksi Klaipėdaan ja jopa Panevežysiin verrattuna Kaunas on eräänlainen väliinputoaja Liettuan yhteiskunnallisessa ja taloudellisessa kehityksessä. Osittaisena selityksenä Kaunasin jälkeenjääneisyyteen on kaupungin voimakas järjestäytynyt rikollisuus. Neuvostoaikana Kaunasista muodostui mustan pörssin liiketoiminnan keskuspaikka, ja alamaailman organisaatiot kasvoivat hyvin vahvoiksi säilyttäen asemansa tähän päivään saakka. (Vareikis 2003)

⁷⁷ Lehti tunnetaan kansainvälisesti nimellä *The Chronicle of the Catholic Church in Lithuania*.

Tautininkai-puolueen ohella) keskeisen viitekehyksen järjestötoiminnalle kontrolloiden monia yhteiskunnallisia ja kulttuuriaktiiviteetteja. Kirkko oli tuolloin tärkeä, rakenteellinen osa käytännön yhteiskunnallista elämää. Säilyttäen osan toimintakapasiteetistaan katolisen kirkon verkostot tarjosivat institutionaalisen vaihtoehdon neuvostojärjestelmälle.⁷⁸ (Senn 1990, 8; Ruutsoo 2002, 79)

Kysymys uskonnollisista vapauksista liittyi laajempaan kysymykseen ihmisoikeuksista. Tässä suhteessa merkittäväksi tekijäksi nousivat 1970-luvun lopulla ympäri Neuvostoliittoa perustetut ns. Helsinki-ryhmät, joiden tarkoitus oli valvoa Helsingissä vuonna 1975 allekirjoitetun ETYK-sopimuksen 'kolmannen korin' ihmisoikeuksia koskevan päätöslauselman toteutumista. Liettuan Helsinki-ryhmä oli yksi Neuvostoliiton aktiivisimmista. Ryhmä perustettiin vuonna 1976, ja se toimi ihmisoikeuskysymysten keskeisimpänä liettualaisena puolestapuhujana, kunnes viranomaiset hajottivat ryhmän vuonna 1978. Neuvostoviranomaiset kohtelivat ryhmää valtionvastaisena toimijana ja sen johtaja tuomittiin pitkään vankeusrangaistukseen. (Vardys & Sedaitis 1997, 90)

3.1.5. Ympäristöliikkeen juuret

1960-luvun lopulta alkaen Liettuassa alkoi vaikuttaa eräänlainen 'etnokulttuurinen' liike, jonka myötä esimerkiksi kansantansseja ja muita kulttuurisia perinteitä alettiin elvyttää. Erityisen aktiivisia olivat niin sanotut 'kävelijät' tai 'matkustelijat', jotka kulkivat ympäri Liettuaa kunnostaen vanhoja kulttuurisesti tai etnisesti tärkeitä kohteita tavoitteenaan liettualaisen kansallisen identiteetin vahvistaminen. Liike nautti suurta suosiota Liettuassa.⁷⁹

Tutkimusaineiston valossa näyttää siltä, että Liettuan ympäristöliikkeen todelliset juuret voidaankin johtaa tähän 1970- ja 1980-luvun ruohonjuuritason toimintaan⁸⁰, jolloin osittain lännestä omaksuttu ympäristötietoisuus ja ns. vaihtoehtokulttuuri alkoi yhdistyä etnokulttuuriin vapaa-ajan aktiviteetteihin. Länsimainen hippiliike ja underground-musiikki sekä muut vaihtoehtokulttuurin piirteet jättivät jälkensä myös neuvosto-Liettuahan. Nämä 'matkustelijat' kuuluivat ryhmiin, jotka olivat omistautuneet kansallisen sekä paikallisten kulttuurien elvyttämiselle ja säilyttämiselle. Liike alkoi eräänlaisena folklore-liikkeenä, ja sen jäsenet vierailivat kulttuurisesti tärkeissä kohteissa, kunnostivat kansallisia monumentteja ja yleisesti ottaen etsivät kansallista identiteettiä liettuan kielen, kulttuurin ja luonnon kautta.

Brezhnevin valtakaudella säilyi tietty, osin laajakin vapaus kansallisten kulttuurien esiintuomiseen, joskin suoraa poliittista provokaatiota ei sallittu. Soveliaisuuden rajat olivat kuitenkin häilyvät. 1970- ja 1980-luvulla yhä useampi näennäisen harmiton kulttuuriaktiiviteetti sai poliittisia ulottuvuuksia (Nørgaard *et al.* 1999, 37). Vuosina 1980-1985 erityisesti Vilnan yliopisto oli keskeinen paikka, kun opiskelijat aktivoituivat kansallisissa ja etnisissä kysymyksissä. Etnokulttuurinen liikehdintä pyrki usein palauttamaan liettualaisten mieliin maan myyttisen keskiaikaisen historian pakanallisena suurvaltana. Esimerkiksi vuonna 1980

⁷⁸ Liettuan katolisen kirkon ja poliittisten toisinajattelijoiden suhteista 1970-luvun puoleenväliin asti ks. Vardys 1978.

⁷⁹ Monet liikkeen aktivistit tulivat myöhemmin valituiksi itsenäisen Liettuan ensimmäiseen parlamenttiin.

⁸⁰ Myös Rinkevičiusin (2000) havainnot tukevat tätä johtopäätöstä.

liettualaiset aktivistit järjestivät Trakaissa, keskiaikaisen Liettuan pääkaupungissa, Vytautas Suuren⁸¹ muistojuhlan.

Tämäntapainen Liettuan kommunistisen nuorisoliiton eli Komjaunimasin ja pioneerien ulkopuolella tapahtunut organisoitu (nuoriso)toiminta, johon sisältyi selvästi poliittinen juonne, oli virallisesti kielletty. Kulttuurikerhot olivat siis luonteeltaan eräänlainen vastarinnan muoto. Samalla liike omaksui vaikutteita myös länsimaailmasta Liettuaan rantautuneesta vihreästä ideologiasta. Ympäristöaktivismi oli kuitenkin suurelta osin sisäsyntyistä, sillä se kiinnitti huomiota liettualaisen luontoyhteyden merkitykseen kansallisen identiteetin kiinteänä osana. Vastaiskuna yhteiskunnalliselle passiivisuudelle, joka oli juurtunut neuvostotasavalloille ominaiseksi piirteeksi, matkustelijat omaksuivat proaktiivisen asenteen kulttuuria ja ympäristöä koskeviin kysymyksiin.

Koska yhdistymis- ja ilmaisunvapautta ei ollut, laitton toiminta jäi toisinajattelijoiden ainoaksi vaikutuskanavaksi. Ennen perestroikan alkua Liettuassa vaikutti toisinajattelijoiden liike, joka oli kuitenkin määrällisesti pieni eikä onnistunut saavuttamaan suurta yleisöä. Dawsonin (1996, 40) mukaan tämä toisinajattelijoiden joukko ei ollut juuri kiinnostunut ympäristökysymyksistä, vaan liettualaisen toisinajattelun päälinja muodostui ennen perestroikaa uskonnonvapauden ja kansallisen tietoisuuden ympärille. Toisinajattelijat tekivät silloin tällöin viittauksia neuvostohallinnon aiheuttamiin ympäristöhaittoihin, mutta Dawson (1996, 40) katsoo, että toisinajattelijoiden liike ei missään tapauksessa syntynyt alun perin ympäristökysymysten ympärille.

Toisaalta voidaan kuitenkin väittää, että ympäristökysymys oli merkitykseltään keskeinen jo toisinajattelijoiden liikkeen varhaisissa vaiheissa; juuri 'matkustelijat' liittivät omalla tavallaan luonnon käsitteen kansallisen tietoisuuden etsimiseen. On luontevaa etsiä kansallista identiteettiä nimenomaan luonnon kautta; tietylle territoriolle ominainen luontoympäristö voidaan nähdä kansan ja kotimaan 'alkuperäisenä' tai 'neitseellisenä' ulottuvuutena. Ympäristökysymys, ymmärrettynä selvästi artikuloituna 'vihreänä' ideologiana, ei ehkä ollut kovin eksplisiittinen osa Liettuan varhaista vastarintaliikettä, mutta liettualainen luonto oli (ja on yhä) erittäin vahva osa kansallisen kulttuuriperinnön käsitettä.

1960- ja 1970-luvun liettualainen 'ympäristöaktivismi' on ymmärrettävissä nimenomaan kulttuurisena ja moraalisena aktivismina. Luontokeskeinen ajattelu on ollut perinteisesti tärkeä osa perinteistä liettualaista maailmankuvaa. Erityisesti ennen toista maailmansotaa Liettuan agraariyhteiskunnassa vaikutti voimakkaana luontoa ja sen parissa työskentelyä kunnioittava kulttuuri. Kyseessä oli panteismia ja kristinuskoa sekoittava perinne, jonka juurien voidaan nähdä ulottuvat aina myöhäiskeskiaikaan asti. Luontokeskeistä, idealistista ja romanttista perinnettä uusinnettiin Liettuan ensimmäisen tasavallan aikana. Tämä 'agraarinen traditionalismi' muodostui merkittäväksi ajattelusuuntaukseksi, joka vaikutti liettualaisessa yhteiskunnassa myös maan miehityksen jälkeen. Esimerkiksi neuvosto-Liettuan julkisen hallinnon johtopaikoilla toimi useita henkilöitä, joiden perhetaustassa tällä luontoyhteyttä korostavalla perinnöllä oli vankka asema. (Rinkevičius 2000, 176, 181)

Vaikka poliittinen toisinajattelu ennen perestroikaa ei varsinaisesti kehittynyt ympäristöliikkeen ympärille, sekä kansallinen tietoisuus että ympäristöaktivismi kumpusivat samankaltaisesta poliittisen ajattelun perinnöstä. Luontoyhteys tarkoittaa tässä tapauksessa romanttista näkemystä siitä, miten liettualainen 'elää luonnosta', miten luonto asetetaan palvelemaan ihmisyyhteisöä. Ajattelutapa ei muistuta niinkään

---

⁸¹ Vytautas Suuri – *Vytautas Didysis* – (1350-1430) oli keskiaikaisen Liettuan hallitsija.

modernia ympäristönsuojelua, vaan kysymys on pikemminkin etnisen yhteisön elinehtojen puolustamisesta. Tämä ajattelutapa yhdisti toisiinsa myyttiset käsitykset liettualaisista agraariyhteisöistä sekä kansallisen kulttuurin ja luontoympäristön erityispiirteistä, joita neuvostoliittolainen teollisuuspolitiikka uhkasi. Käytännön tasolla 'agraarinen traditionalismi' ilmeni edellä mainitun piilevän ympäristöaktiivismin kautta esimerkiksi valtionhallinnossa.

Rinkevičiusin (2000, 178-179) mukaan esimerkiksi Liettuassa harjoitettu teollisuuspolitiikka perustui taktiikkaan, jossa Moskovan ohjeet sopeutettiin paikallisiin oloihin. Teollisuuslaitoksia ei keskitetty suurimpiin kaupunkeihin, vaan ne levitettiin ympäri syrjäseutuja, jolloin paikalliselle, aiemmin maataloudesta elantonsa saanelle väestölle tarjotui uusia työpaikkoja. Verrattuna esimerkiksi Latviaan ja Viroon taktiikka onnistui hyvin. Kun liettualaisen maaseutuväestön sallittiin jatkaa elämäänsä omilla alueillaan, ihmisten sosiaaliset siteet ja yhteys elinympäristöönsä eivät rikkoutuneet samalla tavalla kuin esimerkiksi Latviassa, Valko-Venäjällä ja Ukrainassa. Samalla vältettiin massiivinen muuttoliike Venäjältä ja muualta Neuvostoliitosta Liettuaan. Myös osa liettualaisesta puolue-eliitistä oli siis omalla tavallaan keskeisessä roolissa etnokulttuurisessa liikehdinnässä. Näin myös Liettuan *nomenklatura* osallistui etniseen liikkeeseen.

3.2. Perestroika ja liettualainen ympäristöliike

3.2.1. Ympäristöaktivismi poliittisen vastarinnan instrumenttina

Mihail Gorbatšovin johdolla aloitettu Neuvostoliiton uudistuspolitiikka, perestroika, laukaisi kolmannen ja merkittävimmän poliittisen vastarinnan jakson. Vuosina 1986-1988 Gorbatšovin uudistustoimenpiteet kehittyivät suuntaan, jossa yksilöiden ja ryhmien yhteiskunnallista toimintaa koskevaa sääntelyä löysennettiin ja ei-valtiollista sektoria alettiin laajentaa. Vaikka Gorbatšovin hallinto ei antanut juurikaan painoarvoa ruohonjuuritason toiminnalle, sitä ei myöskään erityisemmin suljettu uudistuspolitiikan ulkopuolelle. (Scanlan 1988, 43-45)

Kansalaisyhteiskunnan syntyminen ongelmana oli kuitenkin se, että ainoa ajateltavissa oleva tapa oli tuottaa jotain kansalaisyhteiskunnan *kaltaista* valtiorakenteiden toimesta, ei sen ulkopuolelta. Tämä näkyi sisäänrakennettuna ajatuksena myös perestroikassa. Toinen ongelma liittyi kansalaisyhteiskunnan käsitteeseen marxilaisessa kontekstissa; ristiriitaisten yhteiskunnallisten intressien olemassaololle ei nähty sijaa neuvostojärjestelmässä. Siten kansalaisyhteiskunnan toimijat erityiskysymysten puolustajina eivät sopineet käsitykseen siitä, että vain NKP:n tulkitsemat työväenluokan objektiiviset edut ovat puolustamisen arvoisia. Käsitys kansalaisyhteiskunnasta yhtenäisenä poliittisen tahdon kanavana, joka tukisi valtionhallinnon elimiä, oli este sille, että kansalaisyhteiskunta olisi voinut kukoistaa Neuvostoliiton yksipuoluejärjestelmän puitteissa. (Scanlan 1988, 43-45; perestroikan valtio- ja puoluekeskeisyydestä ks. esim. Åslund 1991, 66-68)

Gorbatšov julkisti uudistusajatuksensa vuonna 1985.⁸² Uudistuspyrkimysten motiivina oli uudistaa Neuvostoliiton talous- ja yhteiskuntajärjestelmä tilanteessa, jossa järjestelmään kohdistui valtavia haasteita paitsi ulkopuolelta myös neuvostotodellisuudesta itsestään.⁸³ Uudistusprosessin tarkoitus oli säilyttää Neuvostoliiton suurvalta-asema sosialistisessa kehityksessä, ja tässä mielessä Gorbatšovin politiikka luonnollisesti rinnastuu Hruštševin valtakauden destalinisointiin, mutta se oli merkittävydessään laaja-alaisempi. (Vrt. esim. Saarikoski 1994, 112)

Baltian maiden kommunistipuolueiden johto asettui kuitenkin vastustamaan Gorbatšovin esityksiä (Alenius 2000, 277). Liettua oli tuolloin yksi vanhoillisimmista neuvostotasavalloista, ja perestroikan esilläolo oli vaatimatonta.⁸⁴ Liettuaassa perestroikasta ei juuri näkynyt merkkejä ennen vuotta 1988. (Vareikis 2003) Esimerkiksi liettualaiset yliopistoihmiset seurasivat aktiivisesti Moskovassa julkaistuja uudistusmielisiä kirjoituksia, mutta uudistuksista ei käyty todellista julkista keskustelua, ennen kuin korkeakoulujen tutkijat ja opiskelijat aktivoituivat. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

⁸² Perestroikan ohjelmasta ks. Zaslavskaya 1990; Åslund 1991, erityisesti sivut 25-70.

⁸³ Ks. Åslund 1991, 12, 15-23, 114.

⁸⁴ Liettuan kommunistisen puolueen vanhoillisuuteen on esitetty erinäisiä syitä: Liettuan kommunistisen puolueen johto, samoin kuin monet puolueen älymystösiipeen kuuluvat henkilöt, eivät halunneet sitoutua uudistuspolitiikkaan sen sisältämien poliittisten riskien vuoksi. Verrattuna Latviaan ja Viroon neuvostohallinto oli Liettuaassa esittäytynyt vähemmän kansallista selviytymistä uhkaavana, esimerkiksi aiemmin mainitun, Liettuan kannalta onnistuneen teollisuuspolitiikan seurauksena (Vardys 1989, 54).

Korkeakoulujen tiedekuntien johtajat ja edustajat, enimmäkseen nuoret ihmiset, ottivat aloitteen käsiinsä. Yritimme organisoida jotain, jotta liettualaiset voisivat keskustella erilaisista asioista avoimella foorumilla. Halusimme yhdistää voimamme. Emme halunneet pelkäästään puhua asioista keskenämme vaan myös tuoda nämä kysymykset päivänvaloon. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Myös Liettuassa huomattiin Gorbatšovin uudistuspolitiikan vaikutukset yhteiskunnallisiin rakenteisiin. Tämän seurauksena esille tuli myös poliittista ja yhteiskunnallista järjestelmää kriittisesti arvioivia puheenvuoroja. Liettuassa syntyi lyhyessä ajassa myös huomattava määrä erilaisia kansalaisten yhteenliittymiä, eräänlaisia kerhoja, jotka keskittyvät lähinnä kulttuuriperinnön vaalimiseen, ympäristönsuojeluun sekä etnisten vähemmistöjen oikeuksiin. (Sajūdis-liikkeen aloiteryhmään kuulunut kirjailija, Vilna 27.11.2002)

Nämä epäviralliset kerhot muodostuivat keskeisiksi uudistuspolitiikan suunnan määrittämisen kannalta Liettuassa. Tärkeimmät näistä olivat lähinnä historianopiskelijoiden ja -tutkijoiden muodostama *Talka* (suom. 'talkoot'), joka etsi keinoja mm. Vilnan vanhan kaupungin arkkitehtuurin säilyttämiseen, aikuiskoulutukseen keskittynyt *Žinija* (suom. 'tieto'), jonka puitteissa taloustieteilijät ja filosofit keskustelivat yhteiskunnallisista asioista, sekä ympäristöjärjestö *Žemyna*. Myös suosittu liettualaisen *Antis* -rock-yhtyeen fanit on mainittu potentiaalisten yhteiskunnallisten aktivistien kaaderina perestroikan todellisen käynnistysvaiheen Liettuassa. (Senn 1990, 38-39)

Liikehdintä ympäristön suojelemiseksi sisälsi runsaasti poliittista potentiaalia. Siitä muodostui yksi tärkeimmistä kansalaisliikehdinnän muodoista. Neuvostoliiton teollisuuden, kaivosten, voimalaitosten ja sotilasalueiden tuottamat ympäristöhaitat olivat ilmeisiä ja näkyvissä kaikkialla.⁸⁵ Lisäksi Neuvostoliiton keskushallinnon suunnitelmat yhä suurempien teollisuuslaitosten perustamisesta sisälsivät näköalan ongelmien jatkumisesta. Ympäristöliikkeet ilmaantuivat poliittiselle kartalle kaikissa itäisen Keski-Euroopan maissa kommunistisen järjestelmän loppua kohden. Niiden kehitys ei kuitenkaan ollut samanlaista kaikkialla. Siinä missä Neuvostoliitossa, Tšekkoslovakiassa ja Bulgariassa toimivien ympäristöryhmien kontaktit länteen olivat hyvin rajallisia, esimerkiksi slovenialaisilla, unkarilaisilla ja puolalaisilla ympäristöjärjestöillä oli huomattavaa yhteistyötä länsimaisten ympäristöryhmien, lähinnä länsisaksalaisten ja itävaltalaisten, kanssa. (Jancar-Webster 1998, 70)

Kansalaisjärjestöjen keskinäiset eroavuudet ilmenivät myös toimintatavoissa; kun esimerkiksi Liettuassa ympäristöliike omaksui osittain radikaalejakin ajatuksia, eräiden maiden ympäristöliikkeet, esimerkiksi Tšekkoslovakiassa, suosivat vaikuttamista olemassa olevien valtarakenteiden kautta. 1980-luvun loppua kohden ilmaantunut itäisen Keski-Euroopan ympäristöliike ei siis ollut yhtenäinen eikä yksiselitteinen ilmiö. Tärkeä yhteinen piirre liikkeelle oli kuitenkin se seikka, että niiden toiminta perustui ruohonjuuritason yhteiskunnalliseen aktivismiin. On sanottu, että ympäristöliikkeen nousu merkitsi kansalaisyhteiskunnan jälleensyntymistä maissa, joissa valtiosta riippumaton yksilöiden välinen kansalaistoiminta oli ollut kauan kiellettyä. (Jancar-Webster 1998, 70)

⁸⁵ Esimerkiksi Virossa spontaanit protestit pysäyttivät uusien fosforiittikaivosten avaamisen vuonna 1987. Aleniuksen (2000, 277) mukaan juuri Viron tapaus voidaan nähdä balttien ensimmäisenä voittona matkalla kohti itsemääräämisoikeutta.

Nørgaard *et al.* (1999, 96) esittävätkin, että vaikkakin ensimmäiset neuvostovallan vastaiset mielenilmaukset Liettuassa olivat ympäristön saastumista vastaan suunnattuja protesteja, aktivistien varsinaisena motivaationa ei ollut sen enempää ympäristökysymys kuin demokratiakaan vaan nimenomaan 'vapaus', laajemman kansallisen itsemääräämisoikeuden saavuttaminen. Alun perin puhuttiin vain autonomiasta, mutta pian tavoitteena oli täysimääräinen valtiollinen itsenäisyys. Liikkeellepaneva voima oli syvä neuvostovallan vastaisuus.

On huomattava, että tässä prosessissa 'vapaus' tarkoitti nimenomaan kansallista itsemääräämisoikeutta, ei niinkään liberaalia demokratiaa ja sen muotoja. Myös 'demokratiasta' muodostui lähes synonyymi itsenäisyydelle. Neuvostovallan negaatio sai siten aikaan sen, että demokratia idealisoitiin yleisvastaukseksi kaikkiin Baltian yhteiskunnallisiin ongelmiin. Demokratian käsite liitettiin Länsi-Euroopan taloudelliseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin, minkä seurauksena sen toimeenpanoon sisältyi lupaus itsenäisen Liettuan 'palaamisesta Eurooppaan' (Nørgaard *et al.* 1999, 96) myös sosiaalisen ja taloudellisen hyvinvoinnin saavuttamisen mielessä. Protestit eivät siis ainoastaan ilmentäneet kansalaisten ympäristötietoisuutta, vaan kyseessä oli ennen muuta itsenäisyysliike. Protestointi ympäristöongelmia vastaan sisälsi samalla voimakkaan kritiikin vallitsevaa järjestelmää kohtaan. (Rinkevičius 1992)

3.2.2. Ympäristöliikkeen nousu keskeiseksi toiminnan kehikseksi

Ympäristökerhot olivat keskeisessä asemassa, kun todellinen yhteiskunnallinen murros alkoi Liettuassa vuonna 1988. Ympäristöaktiivisuuden nousu Liettuan yhteiskunnallisen politisoitumiskehityksen keskiöön johtui monesta eri tekijästä, joista keskeisimpinä voidaan pitää ensinnäkin Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuutta sekä toiseksi sitä, että ympäristökysymykset tarjosivat luontevan keinon osoittaa neuvostojärjestelmän (lähinnä raskaan teollisuuden ja sotilastukikohtien) aiheuttama vahinko. Kolmantena keskeisenä syynä voidaan nähdä edellä mainittujen kansalliseen luontoympäristöön liittyvien kysymysten tärkeys liettualaisen kansallisen identiteetin kannalta. Kaiken kaikkiaan ns. etnokulttuurinen liike, ympäristöliike ja itsenäisyysliike olivat hyvin päällekkäisiä käsitteitä:

Itsenäisyysliikkeen juuret ovat organisaatioissa, nuorisjärjestöissä, jotka omistautuivat Liettuan kansallisten piirteiden ja kulttuurin varjeluun. Myöhemmin, kun Neuvostoliitto jo alkoi horjua, he nimesivät itsensä vihreiksi. Muut järjestöt kuin Komsomol ja pioneerit olivat kiellettyjä. [...] Kyseessä oli siis jonkilainen vastarinta vallitsevaa kommunistista järjestelmää vastaan. [...] Matkustelijoiden aloittama vastarinta muuntui myöhemmin vihreäksi liikkeeksi. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Liettualainen ympäristöliike siis nojasi osittain aikaisempaan kansallisia ja kulttuurisia näkökohtia korostaneeseen ruohonjuuritason etnokulttuuriseen aktiivisiin. Varsinaisen ympäristöliikkeen lähtölaukaus voidaan kuitenkin ajoittaa vuoteen 1985, jolloin Neuvostoliiton keskushallinto julkisti suunnitelman öljynporauksen aloittamiseksi Liettuan ja Kaliningradin välisellä merialueella, lähellä Kuurinkynnään (Kuršių nerija) ainutlaatuista luontoympäristöä. Tämä nousi keskeiseksi kiistakysymykseksi vuoden 1986 aikana, kun joukko liettualaisia intellektuelleja otti kysymyksen esille pyrkien osoittamaan suunnitelmien

potentiaaliset ympäristöriskit.⁸⁶ (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Kysymys ei ollut ainoastaan ympäristöön liittyvistä huolenaiheista, sillä protesti kohdistui samanaikaisesti Moskovan 'kolonialistiseen' tapaan jättää päätöksissään huomiotta paikalliset olot, kuten tässä tapauksessa suosittu lomaviettopaikan, Nidan, läheisyys. Kysymys oli ennen muuta vallitsevan järjestelmän haastavasta moraalista ja poliittisesta protestista. Kysymys ei saanut aikaan suurta kansalaisliikettä, mutta protestiin liittyi lukuisia joukko opiskelijoita, tutkijoita ja eri alojen taiteilijoita. Liettualaiset aktivistit saivat huomattavaa tukea myös venäläisiltä reformisteilta. Juuri alkanut Neuvostoliiton avoimuuspolitiikka⁸⁷ salli asian julkisen käsittelyn. (Senn 1990, 24; Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Liettuan kirjailijaliitto tekikin neuvosto-Liettuan oloissa ennennäkemättömän aloitteen; se alkoi kerätä allekirjoituksia vastustaakseen keskushallinnon suunnitelmaa. Protesti laajeni pian koskemaan öljynporauksen lisäksi myös muita ympäristökysymyksiä, kuten kemiallisten lannoitteiden aiheuttamaa veden saastumista. Nämä tapahtumat voidaan nähdä liettualaisen ympäristöliikkeen syntyä, joskin kyseessä oli vielä hyvin löyhä ryhmittymä. Kysymyksen ympärille aktivoitunut kahdenkymmenen näkyvän intellektuellin ryhmä, joista kolme oli venäläisiä, toi asian julkisuuteen ensin Moskovan *Literaturnaya Gazyeta* -lehdessä ja muutama viikko myöhemmin Liettuassa kirjailijaliiton *Literatura ir menas* -lehdessä. Liettuan ensimmäiset laajamittaiset ympäristöön liittyvät protestit näkivät päivänvalon juuri tämän kysymyksen ympärillä. (Rinkevičius 2000, 180; Senn 1990, 24; Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002; Vareikis 2003)

Vielä tässä vaiheessa ei kuitenkaan ollut kysymyksessä varsinainen joukkoliike, sillä aktivismi ei juuri ulottunut ns. älymystön ulkopuolelle. Kuurinkynnään tapaus oli kuitenkin tärkeä askel ympäristöliikkeen sosiaalisten verkostojen ja organisointitaitojen kehittämisen kannalta samalla, kun se yhdisti tieteellisen ja kulttuurisen eliitin edustajia toimintaan yhteisen tavoitteen puolesta. (Dawson 1996, 42-43) Eri alojen yhteistyö oli merkki siitä, että ympäristökysymys oli luomassa yhteyksiä byrokraattisen, talodellisen ja akateemisen ulottuvuuden välille. Stagnaatio ja byrokraattisen ulottuvuuden rikkumaton ylivalta oli siis murtumassa.

On painotettava, että kysymyksessä oli ensimmäinen kerta, kun ympäristöön liittyvän kysymyksen avulla yritettiin saada aikaan julkista keskustelua neuvosto-Liettuassa. Kun Neuvostoliiton keskushallinto lopulta taipui luopumaan öljynporausprojektista, kyseessä oli merkittävä tapahtuma: liettualaiset aktivistit huomasivat, että he pystyivät toiminnallaan vaikuttamaan viranomaisten päätöksiin, mikä luonnollisesti antoi heille itseluottamusta. Kuurinkynnään öljynporaussuunnitelmien tapaus voidaankin tulkita Liettuan ympäristöliikkeen todelliseksi lähtölaukaukseksi. (Dawson 1996, 43; Rinkevičius 2000, 180; Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Oli myös merkittävää, että protestin synnyttämässä keskustelussa yhdistyi useita erilaisia positioita: argumentit eivät olleet ainoastaan luonnonsuojelullisia vaan ne viittasivat myös vahvasti esimerkiksi historiaan, kulttuuriin ja mytologiaan (Rinkevičius 2000, 180-181). Ekologisia faktoja ja toisaalta historiallista, myyttistä liettualaista luontoyhteyttä korostavat näkökohdat yhdistyivät laajemmaksi

⁸⁶ Kysymys venäläisestä öljynporauksesta lähellä Liettuan merialueita on noussut kiistakysymykseksi jälleen 2000-luvun alussa.

⁸⁷ Glasnostin käsitteestä ks. esim. Åslund 1991, 4.

kokonaisuudeksi, joka tarkoitti samanaikaisesti protestia Liettuassa koettua kansallista voimattomuutta vastaan.

Tästä eteenpäin ympäristökysymys alettiinkin enenevästi nähdä kansallisena protestiliikkeenä. Esimerkiksi jo maaliskuussa 1987 filosofi Arvydas Juozaitis - esitelmöidessään Liettuan poliittisesta kulttuurista - esitti, että jo pelkästään uhkaava ekologinen tilanne antoi liettualaisille riittävän syyn ottaa kontrolli omasta elämästään (Senn 1990, 39). Tässä ilmapiirissä Liettuan tieteellinen ja kulttuurinen älymystö alkoi järjestää tapaamisia, eritoten kesästä 1987 lähtien, ja perustaa edellä jo mainittuja yhteenliittymiä, kerhoja, yhteiskunnallisen elämän eri aloilla. Samoihin aikoihin siis perustettiin Liettuan ensimmäiset 'ympäristökerhot' - Vilnan Žemyna, Kaunasin Atgaja ja Klaipėdan Žvejone. Ympäristöliikkeen keskeinen vaikuttaja muistelee tapahtumia näin:

Ensin järjestäytyivät niin sanotut ekologiset kerhot. Aloitimme näissä kerhoissa saadaksemme aikaan muodollisen vaikutuskanavan. Gorbatšovin uudistuspolitiikka oli juuri alkanut ja tehnyt tämänkaltaisten valtiosta riippumattomien kerhojen muodostamisen mahdolliseksi. Näistä ensimmäinen oli kerhomme Ekologijos klubas Žemyna, jonka perustivat lähinnä nuoret tutkijat Liettuan tiedeakatemiasta. [...] Kerhon sisällä vallitsi eriäviä näkemyksiä, mutta tärkein yhteinen tavoitteemme oli saada aikaan julkista keskustelua kivuliaista asioista, yhteiskunnallisesta sorrosta. Halusimme tuoda tämän keskustelun julkisuuteen. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Myöhemmin samankaltaisia kerhoja perustettiin myös Liettuan muissa kaupungeissa ja kylissä. Monet kerhoista koostuivat aikaisemmista 'matkustelijoista', ihmisistä, jotka olivat olleet mukana luontomatkailla, kansanperinnettä ja historiallisten muistomerkkien säilyttämistä harjoittaneissa ryhmissä jo 1970-luvulla. (Rinkevičius 2000, 183-184)

Liettualainen ympäristöliike kokoontui laajemmin ensimmäisen kerran vuoden 1987 kesällä, kun Žemyna järjesti keskustelutilaisuuden Liettuan tiedeakatemian suuressa salissa Vilnan keskustassa⁸⁸. Keskustelun aiheena oli Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus ja sen vaikutukset Liettuaan sekä Ignalinan ydinvoimalan tilanne. Paikalle oli kutsuttu asiantuntijoita Ignalinan ydinvoimalasta, eri ministeriöiden virkamiehiä sekä eri alojen tiedemiehiä. Tarkoituksena oli aikaansaada avoin keskustelu näistä vakavista kysymyksistä. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002) Keskustelutilaisuuden järjestäjä kertoo motiiveistaan seuraavasti:

Syy siihen, että aloin järjestää tätä keskustelutilaisuutta, oli, että työskentelin tuolloin fysiikan instituutissa. Erikoisalani oli teoreettinen fysiikka, mutta instituutissamme oli myös atmosfäärin radioaktiivisuuden laitos, joka oli vastuussa Liettuan ja erityisesti Ignalinan ydinvoimalan ympäristön säteilyarvojen seuraamisesta. Voimalan lähellä oli laboratorio, jossa seuranta suoritettiin useiden vuosien ajan. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

⁸⁸ Samassa paikassa valittiin uudistusliike Sajūdisin aloiteryhmä vuotta myöhemmin.

Žemynan jäsenistä suurin osa oli nuoria, 20-30 -vuotiaita tekniikan alan tutkijoita, mutta jäsenistöön kuului myös joitakin vanhempia, arvostettuja tiedemiehiä. Syksyllä 1987 Žemynan jäsenet tekivät yrityksen saada toiminnalleen vakiintuneet ja viranomaisten tunnustamat muodot; he yrittivät saada järjestönsä rekisteröityä jonkin sopivan, viranomaisten hyväksymän organisaation alaisuuteen. Vastaus kaikissa virallisissa organisaatioissa oli aluksi kielteinen. Syy tähän oli kaikille asianomaisille ilmeinen: yleisesti pelättiin hallituksen vastareaktiota Žemynan jo tapahtuneeseen perustamiseen. Joulukuussa Žemynan kuitenkin onnistui rekisteröityä kahden suhteellisen edistyksellisen organisaation, Komjaunimasin ja Liettuan tiedeakatemian johtokunnan, suojiin.⁸⁹ Kuten oli odotettavissa, Liettuan kommunistisen puolueen taholta tehtiin lukuisia yrityksiä järjestön toiminnan estämiseksi talven 1987-1988 aikana, mutta Komjaunimasin ja akatemian tuki esti puoluetta käyttämästä kaikkein järeimpiä aseita. Tämä seikka, Komjaunimasin ja akatemian tuki, mahdollisti myös Žemynan järjestäytymisen. Tiedeakatemian tarjoamien resurssien puitteissa Žemyna järjesti varsinaisen perustavan kokouksensa helmikuussa 1988. Tämän jälkeen se myös alkoi järjestää viikottaisia keskustelutilaisuuksia ja avoimia kokouksia akatemian tiloissa. (Dawson 1996, 44-46)

Vuoden 1988 alussa ympäristöryhmien toiminta oli vielä melko vähäistä ja spontaania. Aktiivisimmat kerhot Kaunasissa, Vilnassa ja Klaipėdassa organisoivat toimintaansa *ad hoc* -pohjalta. Käännös kohti ympäristöliikkeen tiiviimpää maanlaajuista järjestäytymistä tapahtui kesä-heinäkuussa 1988. Nyt Žemyna, Komjaunimasin avustamana, järjesti 'ekologisen protestimarssin'. Yli kahdenkymmenen kaupungin kautta kulkeneen polkupyöräkulkueen osanottajien tarkoitus oli kiinnittää kansalaisten huomio neuvostoteollisuuden aiheuttamiin ympäristösaasteisiin selostaen kansalaisille matkan varrella saastumisarvoja. Kuten oli odotettavissa, paikallisviranomaisten pyrkiessä puuttumaan tapahtumien kulkuun tapahtuma sai yhä poliittisempia piirteitä. Näin tämä erikoislaatuinen protestimarssi yhdisti Liettuan ympäristöryhmät ja toi niille julkista näkyvyyttä maan eri puolilla. (Senn 1990, 72; Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Todiste ympäristöaktivistien kasvaneesta itseluottamuksesta saatiin kesällä 1988, kun vihreät järjestivät ensimmäiset suurimittaiset mielenosoituksensa, jotka kokosivat väkeä eritoten Kaunasissa. Mielenosoitukset kiinnittivät laajojen väestöpiirien huomion ajan yhteiskunnalliseen kehitykseen. Mikä tärkeintä, mielenosoitukset myös auttoivat ihmisiä huomaamaan, että vallitsevaa järjestelmää saattoi kritisoida julkisesti joutumatta siitä vaikeuksiin. Ympäristöryhmien järjestämät mielenosoitukset olivat siten välillisesti neuvostovallan vastaisia protesteja. Tätä ne olivat sisältämällä vertauskuvallisia viittauksia neuvostohallinnon ja valtiososialismin yleisesti tunnettuihin puutteisiin. Näin liettualaisen yhteiskunnan omaksuma ympäristöaktivistien strategia mahdollisti pitkään kyteneen kansallisen itsemääräämisoikeuden toiveen muotoilun poliittisiksi vaatimuksiksi (Rinkevičius 2000, 186).

---

⁸⁹ Rinkevičiusin (2000, 184) tulkinnan mukaan kommunistinen puolue nimenomaan yritti ohjata ympäristökerhoja osaksi Komjaunimasin rakennetta. Lopputulos joka tapauksessa oli se, että vaikka ympäristöaktivisteilla oli hyvin vähän yhteistä kommunistisen puolueen ideologian kanssa, ympäristöaktivistit näkivät parhaaksi tehdä kompromisseja oman toimintansa mahdollistamiseksi ja legitimiin toimijarooliin saavuttamiseksi; monet vihreän liikkeen kautta julkiseen vaikuttamiseen nousseet aktivistit olivat aiemmin olleet aktiivisia Komjaunimasin jäseniä.

Kansallinen tietoisuus ja ympäristökysymykset liitettiin voimakkaasti toisiinsa myös vuoden 1988 syksyllä. Syyskuussa järjestettyyn, Itämeren saastuttamista vastustavaan 'piiri Baltian ympäri' -mielenilmaukseen osallistui eräiden arvioiden mukaan noin satatuhatta liettualaista. Palangan ranta-alueille kerääntyneet osanottajat paitsi lauloivat liettualaisia kansanlauluja myös pitivät esillä Liettuan lippuja. (Senn 1990, 139) Samaan aikaan ympäristökerhot alkoivat toimia yhä enemmän yhteistyössä viranomaisten kanssa. Julkinen hallinto ei siten enää toiminut sellaisena monoliittisena byrokrationa, johon oli totuttu. Monet valtion ja kuntien virkamiehet, kommunistisen puolueen johtohenkilöt ja valtionyritysten johtoportaan jäsenet alkoivat – tavalla tai toisella – tukea ympäristöliikettä. Vaikka neuvostojärjestelmä edelleen pitikin yhteiskuntaa otteessaan, monet relevantit yhteiskunnalliset toimijat omaksuivat demokratiaa ja avointa keskustelua korostavan asenteen, jota ympäristöaktivistit olivat toiminnassaan voimakkaasti tuoneet esille. Siten dialogi hallintokoneiston ja ympäristöliikkeen välillä tuli mahdolliseksi. (Rinkevičius 2000, 187)

Merkittävä askel ympäristöliikkeen kehityksessä otettiin syksyllä 1988, kun Liettuan vihreä liike (*Lietuvos Žaliujų Judėjimas*, LŽJ) perustettiin ympäristöjärjestöjen löyhäksi katto-organisaatioksi. Se levisi myöhemmin kattamaan koko Liettuan väljänä toimintakehyksenä. Ympäristöjärjestöjä ja aktivistiryhmiä perustettiin useimpiin Liettuan suurimmista kaupungeista. Järjestö alkoi myös julkaista *Žaliujų Lietuva* -lehteä (suom. 'Vihreä Liettua'). (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Nyt yhteistyössä toimivat ympäristöryhmät järjestivät näyttävän mielenilmauksen purjehtien alas Nemunas- ja Neris-jokia. Tapahtuman julkilausuttu tavoite oli protestoida jokien saastumista vastaan, mutta tapahtuman poliittinen viesti tuotiin selkeästi ja vaikuttavasti esille, sillä osallistujat pitivät myös nyt näkyvillä kansallisia tunnuksia. Tapahtumaa todistamassa ollut vanhemman polven ympäristötietelijä muistelee tapausta ja 'vihreiden' ilmaantumista Liettuan yhteiskunnalliseen elämään:

Tämä liike ei [alkanut] Liettuassa vihreänä liikkeenä, vaan lähinnä kyse oli ihmisistä, jotka pyrkivät ymmärtämään menneisyyttään, historiaansa, kieltään ja luontoaan matkustellen ja keskustellen. Tämä oli eräänlainen vastarinnan muoto, hiljaista bolševikkiregiimin vastustusta. Myöhemmin he alkoivat esittäytyä enemmän vihreinä. Ja minä muistan, kuinka ensimmäiset vihreät laskivat alas Neris-jokea Liettuan lippujen kanssa. [...] Meillähän oli vain punalippu, joten olin yllättynyt. Näin sen kaiken itse, 20 tai 30 alusta kansallisten lippujen kanssa. Ne liput olivat kiellettyjä siihen aikaan. Tämä historijoitsijoiden, tai matkustelijoiden, vastarinta muotoutui vihreäksi liikkeeksi. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Ympäristöliikkeen ja etnokansallisen liikkeen yhteenkietoutuminen käy ilmi esimerkiksi ympäristöjärjestöjen taipumuksesta liittää toimintansa liettualaiseen kulttuuriperintöön, mikä heijastui mm. aktivistiryhmien nimivalinnoissa. Esimerkiksi kerhoista ensimmäinen ja merkittävin, Žemyna, nimesi itsensä muinaisbalttilaisen maan jumalattaren mukaan. Muutkin nimet, kuten Šiauliain ympäristökerho Aukuras (suom. 'alttari') yhdistivät ympäristöaktiviteetteihin myyttissävytteisiä etnokulttuurisia elementtejä.

Nähdäkseni monet järjestöjen nimistä valittiin samanlaisin perustein. Šiauliain Aukuras suuntautui myös historiallisten asioiden kehittelyyn. Tästä näkökulmasta katsottuna tunteenomaista suhtautumista historiaan voidaan pitää nimenomaan yhtenä liikkeen kehityksen juurista. Mutta ehkä kaikkein tärkein asia kuitenkin olivat tuon ajan kipeät, konkreettiset ongelmat. Venäläisiä oli estettävä saastuttamasta Baltian vesiä, rakentamasta Ignalinaan kolmatta reaktoria ja pakotettava ajattelemaan voimalan turvallisuutta. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Vuoden 1988 loppuun mennessä Liettuassa oli perustettu jo yli 50 ympäristöjärjestöä, mitä on monissa yhteyksissä pidetty osoituksena 'Liettuan kansakunnan jälleensyntymisestä' (ks. esim. Dawson 1996, 52). Ympäristöjärjestöt liittyivät osaksi poliittisen, kulttuurisen ja historiallisen aktivismin, eräänlaisen 'kansallisen identiteettiprojektin' pitkää jatkumoa.

Suurin osa ympäristöjärjestöistä on eräänlaisen poliittisen aktivismin, tai kulttuurisen ja historiallisen aktivismin perillisiä, mihin kuuluu tietty toisinajattelun ominaispiirre. Ympäristöjärjestöjen ensimmäinen aalto oli todellakin lähtöisin poliittisesta ja kulttuurisesta toisinajattelijoiden liikkeestä. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Liettualainen radikaali ympäristöaktivismi protestoi Neuvostoliiton poliittista ja ekologista 'kolonialismia' vastaan. Keskeisiä protestoinnin kohteita olivat Ignalinan ydinvoimalan ohella mm. Kruonisin vesivoimala lähellä Kaunasia sekä Itämeren rannalla sijaitseva Butingen öljyterminaali. Ympäristöliikkeen vaatimukset löysivät huomattavaa kaikupohjaa liettualaisessa yhteiskunnassa.⁹⁰ Vaikka liikkeen agenda keskittyi ekologisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin kysymyksiin, perustavana juonteena oli nimenomaan kritiikki totalitaarista neuvostojärjestelmään vastaan (Rinkevičius 2000, 185), ja kansan syvät rivit ymmärsivät tämän.

Ympäristöjärjestö Žemynalla oli keskeinen rooli uudistusrintama Sajūdisin perustamisessa.⁹¹ Tämä tapahtui toukokuussa 1988 Žemynan järjestämässä

⁹⁰ Tässä mielessä liettualainen ympäristöliike näytti eroavan 1970-luvun läntisistä vaihtoehtokulttuurisista liikkeistä, vaikka niillä olikin joitakin, suurelta osin ulkonaaisia, yhteneväisyyksiä. Siinä missä läntinen vihreä liikehdintä oli 'vaihtoehtoisuutta' korostava yhteiskunnallinen marginaali-ilmio, liettualaisen ympäristöliikkeen agenda puhutteli merkittävää osaa liettualaisesta yhteiskunnasta.

⁹¹ *Lietuvos Persitvarkymo Sajūdis*, eli lyhyemmin ilmaistuna pelkkä *Sajūdis*, oli poliittinen liike, joka tavoitteli aluksi perestroikan toimeenpanoa Liettuassa, myöhemmin Liettuan autonomiaa ja lopulta itsenäisyyttä. *Lietuvos Persitvarkymo Sajūdis* voidaan suomentaa 'Liettuan perestroika-liikkeeksi' tai 'Liettuan jälleensyntymisliikkeeksi'. Käytännössä liike sai alkunsa Liettuan tiedeakatemiassa Vilnassa toukokuussa 1988, ja Sajūdisin toiminnallinen sydän, aloiteryhmä, kesäkuun kolmantena päivänä. Uudistusmieliset ryhmät kokoontuivat tuolloin Liettuan tiedeakatemian suureen kokoussaliin keskustelemaan uudesta perustuslakiluonnoksesta. Paikalle kerääntyi ilman erityistä mandaattia yli 500 osanottajaa - tutkijoita, kirjailijoita, insinöörejä, journalisteja, taiteilijoita ja opiskelijoita. Žemynan puheenjohtajasta tuli heti Sajūdisin perustamisen jälkeen liikkeen ympäristöasioista vastaavan komitean puheenjohtaja. (Dawson 1996, 50; Nørgaard *et al.* 1999, 87; Senn 1990, 58)

Sajūdisin ensimmäisessä kokouksessa käytiin keskustelu liikkeen nimestä. 'Kansallisrintaman' kaltaiset nimet hylättiin, koska 'rintaman' katsottiin viittaavan aseelliseen vastarintaan. Lopulta päädyttiin Sajūdis-nimitykseen, joka voidaan vapaasti kääntää 'liikkeeksi'. Nimitystä oli aiemmin käytetty Liettuan kansallisen heräämisen aikoina 1800-luvun lopulla ja myös neuvostoajan alkupuolen vastarintaliikkeestä puhuttaessa. Kokouksessa valittiin 35-jäseninen aloiteryhmä, joka koostui sekä

tilaisuudessa, jossa joukko eri alojen uudistusmielisiä järjestöjä kokoontui keskustelemaan Liettuan demokratisoituskehityksestä. Kokouksessa kävi ilmi, että Liettuan tiedeakatemiaan johtokunta oli perestroikan hengessä perustanut komitean laatimaan ehdotusta Liettuan uudeksi perustuslaiksi. Kokouksen osanottajat päättivät yhdistää voimansa ja vaativat päästä mukaan vaikuttamaan komitean työhön. Tämä kokous merkitsi alkua sille prosessille, joka sittemmin huipentui uudistusliike Sajūdisin perustamiseen ja järjestäytymiseen. (Nørgaard *et al.* 1999, 87; Senn 1990, 58) Yksi kokouksen koollekutsujista muistelee, kuinka tämä Žemynan järjestämä seminaari ja Liettuassa vierailleiden virolaisten aktivistien esimerkki antoivat kimmokkeen Sajūdisin syntyyn johtaneelle kehitykselle:

Toukokuussa vuonna 1988 Viron kansallisen rintaman edustajat osallistuivat Vilnassa järjestettyyn seminaariimme. Tapasimme yhden näistä henkilöistä, ekonomisti Ivar Raigin. Hän selitti Viron kansallisen rintaman tilanteen ja kehotti meitä tekemään jotain vastaavanlaista. Päätimme jäädä keskustelemaan kysymyksestä varsinaisen kokouksen jälkeen. Kokoontuimme pienellä joukolla ja päätimme organisoida jotain samanlaista kuin Virossa. [...] Valitsimme keskuudestamme kolmen hengen ryhmän organisoimaan seuraavan kokouksen. Kuuluin itse tähän kolmikkoon. Keskustelimme tiedeakatemiaan sihteerin kanssa ja sovimme, että saamme käyttöömmä salin seuraavalla viikolla, 3. kesäkuuta 1988. Painatimme paljon mainoksia ja jaoimme niitä lähinnä tiedeakatemiaan laitoksille ja korkeakouluihin sekä erilaisille järjestöille, kuten kirjailijoiden ja taiteilijoiden liitoille, jotta saisimme paikalle mahdollisimman paljon ihmisiä. Tämä oli alku kaikkien kerhojen ja voimien yhdistämiseksi. Sajūdisin aloiteryhmä valittiin tässä kokouksessa 3. kesäkuuta. Ryhmään kuului sekä nuoria että vanhempia ihmisiä, joista monet olivat hyvin tunnettuja kirjailijoita, tiedemiehiä ja runoilijoita. Tämä oli alku. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Sajūdisin ympäristöasioihin keskittynyt jaosto asetti erääksi keskeiseksi ohjelmakohdaksi ympäristöjärjestö Žemynan tukemisen, ja ympäristökysymyksistä muodostuikin pian yksi tärkeimmistä keinoista suuren yleisön tuen mobilisoinnissa (Senn 1990, 64). Žemynan ympärille muodostettu Liettuan vihreä liike (LŽJ) ja Sajūdis olivat periaatteessa kaksi eri organisaatiota, joilla oli eri rakenteet, vaikkakin suurin osa vihreän liikkeen jäsenistä osallistui myös Sajūdisin toimintaan. Aika ajoin Sajūdis ja LŽJ koordinoivat toimintaansa. Sajūdisilla oli kuitenkin oma, selkeä poliittinen ohjelmansa, ja vihreällä liikkeellä oma ympäristökysymyksiin liittyvä agendansa. Nämä kaksi organisaatiota voidaan nähdä rinnakkaisliikkeinä, joiden toiminnassa oli paljon päällekkäisyyttä.⁹² Monet Sajūdis-aktivistit aloittivat

---

vakiintuneesta älymystöstä (Liettuan tiedeakatemiaan jäsenistä, kirjailijoista, säveltäjistä, näyttelijöistä ja muista taiteilijoista) että perestroikan synnyttämien liikkeiden edustajista (ympäristöaktivisteista, kansallisen kulttuurin suojelijoista sekä nuorista filosofian ja taloustieteiden harjoittajista). Useimmat aloiteryhmän jäsenet olivat tulleet aiemmin tunnetuiksi yhteiskunnallisista sanomalehtikirjoituksistaan. Viikkoa myöhemmin Sajūdisin tukiryhmiä perustettiin Vilnaan ja Kaunasiin. Laajempi järjestäytyminen liikkeen taakse alkoi kesäkuun lopulla, ja kolme kuukautta myöhemmin tukiryhmien määrä Liettuassa laskettiin tuhansissa. Vilnassa ja muissa kaupungeissa järjestetyt mielenilmaukset olivat tehokkain keino levittää Sajūdisin sanomaa, sillä liikkeellä ei ollut vielä tuolloin pääsyä joukkotiedotusvälineisiin. (Čepaitis 1999, 2-3)

⁹² LŽJ ja hieman myöhemmin perustettu Liettuan vihreä puolue erkanivat omiksi organisaatioikseen vuosien 1989 ja 1990 aikana. Vihreä puolue siirtyi parlamentaarisen vaikuttamisen tielle, kun taas LŽJ

yhteiskunnallisen toimintansa nimenomaan vihreässä liikkessä. Suuri joukko Sajūdisin jäseniä kulki jossain vaiheessa vihreän liikkeen läpi. Käytännössä vihreä liike tarjosi jalustan, jolta oli mahdollista ponkaista julkiseen poliittiseen toimintaan.

Hyvin samantyyppinen liike kuin Sajūdis oli perustettu Viroon saman vuoden huhtikuussa (Rahvarinne), ja Latvia seurasi perässä syyskuussa (Tautas Fronte). Sajūdisin aktiviteetit eivät suinkaan rajoittuneet ympäristönsuojeluun, vaan mukana oli erilaisia kerhoja esimerkiksi kulttuurin alalla. Sajūdisin aloiteryhmän jäsenet valittiin siten, että käytännössä kaikki relevantit järjestöt tulivat edustetuiksi. Lisäksi aloiteryhmään kuului mm. tunnettuja kirjailijoita ja taiteilijoita. (Sajūdis-liikkeen aloiteryhmään kuulunut kirjailija, Vilna 27.11.2002, Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Sajūdis oli katto-organisaatio kaikille ei-valtiollisille järjestöille, lukuunottamatta radikaalia, kansallismielistä Liettuan vapausliittoa⁹³ ja katolisen kirkon⁹⁴ organisaatiota sekä suurinta osaa neuvostotasavallan venäläis- ja puolalaisvähemmistöistä, jotka muodostivat oman, Sajūdisia vastustavan liittoumansa vuoden 1988 lopulla. Siten Liettuan vihreän liikkeen aktivistit olivat käytännössä mukana myös Sajūdisin toiminnassa. Tämän ajanjakson 1988-1989 aikana monia uusia toimijoita ilmaantui Liettuan poliittiselle kartalle, ja lähes kaikki niistä toimivat osana Sajūdis-liikettä. Erilaisten yhteiskunnallisten liikkeiden johtohenkilöt asettuivat Sajūdisin johtoasemiin, joskin yleensä epävirallisesti, sillä liike pyrki välttämään hierarkioita ja henkilöitynyttä johtajuutta. (Sajūdis-liikkeen aloiteryhmään kuulunut kirjailija, Vilna 27.11.2002)

---

alkoi työskennellä yhä enemmän käytännöllisten, poliittisesti vähemmän polttavien ja pienemmän mittakaavan kysymysten parissa. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001)

⁹³ Liettuan vapausliitto (*Lietuvos laisves lyga*), joka oli toiminut pienenä maanalaisena ryhmittymänä jo 1970-luvulta alkaen, nousi julkisuuteen toukokuussa 1988 julistaen tavoitteikseen Liettuan kansallisen tietoisuuden tason nostamisen ja valtiollisen itsenäisyyden. Sajūdisin aloiteryhmä suhtautui vapausliittoon ja sen tunnettuihin nationalistisiin johtohenkilöihin kaksijakoisesti: eräät pitivät ryhmittymää haitallisena ääriaineena, toiset olivat valmiit ottamaan vapausliiton mukaan Sajūdisin toimintaan. Kuten eräs Sajūdisin johtohenkilöistä muistelee: ”Joissain tapauksissa vapausliitto yritti mennä kovaa eteenpäin, ja yritimme pidätellä heitä. Usein Sajūdis ja vapausliitto kuitenkin löysivät yhteisen kannan ja auttoivat toisiaan, joitakin kysymyksiä lukuun ottamatta” (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002). Alunperin vapausliitto oli perustettu nationalistiseksi vastapainoksi liettualaisen vastarinnan uskonnolliselle juonteelle. Myöhemmin liiton aktivistit kuitenkin samaistivat itsensä vahvasti katoliseen kirkkoon, jonka he kokivat liettualaisen kulttuurin peruspilarina; he näkivät Sajūdisin suhtautuvan liian välinpitämättömästi katolismiin. Vapausliitto myös etsi avointa konfrontaatiota neuvostoviranomaisten kanssa. Se pysyikin enimmäkseen Sajūdisin toiminnan ulkopuolella nauttien kannatusta ja saaden suurta julkisuutta lähinnä liettualaisten emigranttien piirissä. Emigrantit suhtautuivat Sajūdisiin usein suurella epäilyksellä, olihan sen jäsenistä puolet samalla kommunistisen puolueen jäseniä. (Senn 1990, 69-70, 92; Vardys & Sedaitis 1997, 110-112)

⁹⁴ On kiinnostavaa havaita, että Sajūdisin ohjelma jätti uskonnon ja katolisen kirkon huomiotta. Tähän voidaan nähdä osasyynä se, että Sajūdisin aloiteryhmän jäsenet olivat saaneet koulutuksensa ympäristössä, joka oli tehokkaasti estänyt leimallisesti uskonnollisia henkilöitä etenemästä korkeakoulutusta vaativiin ammatteihin. Toiseksi, aloiteryhmän jäsenet ottivat lähtökohdakseen todellisen uskonnon- ja omatunnon vapauden (joka oli luvattu Neuvostoliiton perustuslaissa). Toisaalta myöskään katolisen kirkon organisaatio ei halunnut sitoutua väliaikaiseksi nähtyyn intellektuellien ryhmittymään. (Senn 1990, 66-67)

3.2.3. Miksi juuri ympäristöliike?

Miksi juuri ympäristökysymyksistä muodostui kanava, jota myöten kansalliset protestiliikkeet purkautuivat ympäri itäistä Keski-Eurooppaa? Syyt siihen, miksi ympäristöliikkeestä ja erityisesti Ignalinan ydinvoimalan vastaisesta liikehdinnästä tuli keskeisin kansalaisyhteiskunnan mobilisaation ilmentymä, ja miksi liikehdintä vuoteen 1991 mennessä kuihtui olemattomiin, ovat selitettävissä mobilisaatioon tarvittavien resurssien epätasaisen jakautumisen kautta. Perestroikan ensimmäisinä vuosina ne liikkeet ja toimijat, jotka näyttivät vähiten uhkaavan kommunistisen puolueen asemaa, esimerkiksi ympäristönsuojelun parissa toimivat kerhot, pääsivät tehokkaimmin käyttämään saatavilla olevia resursseja, kuten kokouspaikkoja tai verkostoja. Puolueorganisaatio pyrki sen sijaan marginalisoimaan radikaalimpien tavoitteiden parissa operoivat toimijat, jotka alkoivat sitten tuoda omaa agendaansa esiin legitimiimpien liikkeiden, kuten ympäristöliikkeen kautta. (Dawson 1996, 6-7, 28-29)

Dawson (1996, 6, 28-29) katsoo, että tällainen asetelma loi puitteet 'sijaisliikkeiden'⁹⁵ syntymiselle; osissa Neuvostoliittoa ydinvoiman vastainen liike oli vaihtoehtoinen kanava kansallismielisten vaatimusten esiintuomiselle. Ydinvoiman vastaisesta liikkeestä muotoutuikin yksi perestroikan ajan etuoikeutetuimmista liikkeistä resurssien saatavuuden suhteen. Julkilausutun etninen ja kansallinen liikehdintä sen sijaan koettiin vaaralliseksi sekä keskus- että paikallishallinnon taholta, ja 'nationalistiset' organisaatiot pyrittiin tuhoamaan perusteellisesti. Kansalliset ja etniset tavoitteet löysivätkin ydinvoiman vastaisuudesta ja laajemmasta ympäristöaktivismista sopivan sijaisliikkeen.

Kun neuvostovalta vähitellen mureni ja kommunistinen puolue menetti yhteiskunnallisen monopolinsa, kansallista itsemääräämisoikeutta vaativien poliittisten toimijoiden pääsy mobilisaatioresursseihin helpottui. Siten tarve sijaisliikkeelle hävisi, ja ympäristöliike menetti keskeisen instrumentaalisen roolinsa. Sijaisuus oli rationaalisesti valittu taktiikka, joka sopi olemassaoleviin rakenteellisiin olosuhteisiin, mutta joka hylättiin heti, kun sitä ei enää koettu tarpeelliseksi. Tämän selitysmallin mukaan ympäristöaktivismin ja kansallismielisyyden siis saattoivat yhteen perestroikan aikana vallitsevat epätavalliset rakenteelliset olosuhteet. (Dawson 1996, 6-7)

Tämän tutkimuksen aineisto tukee edellämainittua tulkintaa, mutta sitä on tarpeen täydentää eräillä näkökohdilla. Voidaan esittää muutamia, osin päällekkäisiä arvioita syistä, jotka johtivat ympäristöliikkeen esiinmarssiin Liettuassa. Selitykset pätevät erityisesti Liettuan tilanteeseen, mutta ovat samalla vahvasti sidoksissa laajempiin poliittisiin kehityssuuntiin.

Ensinnäkin, ympäristöongelmat nähtiin neuvostojärjestelmän tuotoksina, ja ne olivat siten ilmeinen protestoinnin kohde. Ympäristöongelmat olivat pahimpia juuri niissä kohteissa, jotka selvimmin edustivat neuvostovaltaa ja venäläismiehitystä, kuten sotilastukikohtien, voimalaitosten ja raskaan teollisuuden lähistöllä. Voimaloiden ja teollisuuslaitosten ohella Itämeren ja Liettuan sisävesien saasteet olivat eräs keskeisimmistä ympäristöprotestien aiheista. Neuvostoarmeijan raskas läsnäolo Itämeren rannoilla oli helppo yhdistää alueen ympäristöongelmiin.

Ympäristönsuojeluun liittyvät näkökohdat olivat läsnä Neuvostoliiton perustuslaissa ja ympäristölaeissa samoin kuin neuvostotasavaltojen säädöksissä, viisivuotissuunnitelmissa ja kommunistisen puolueen julistuksissa, mutta käytännön

---

⁹⁵ Dawson käyttää nimitystä *movement surrogacy*.

tasolla ne toteutuivat erittäin puutteellisesti (Manning 1998, 102).⁹⁶ Neuvostoliitolle tyypillinen keskusjohtoisuus ruokki ärtymystä järjestelmää kohtaan, kun teollisuudesta vastaavat ministeriöt ajoivat läpi valtavia teollisuushankkeita, joissa paikallisia oloja, kuten ympäristölle tai infrastruktuurille kohdistuvia rasituksia, ei juurikaan otettu huomioon (Nørgaard *et al.* 1999, 22).

Keskusjohtoinen talous perustui määrällisiin tuotannon indikaattoreihin, jolloin ympäristölle aiheutuva rasitus näyttäytyi toissijaisena (Waller 1998, 32). Ympäristökysymykset eivät kuitenkaan kuuluneet niihin poliittisesti herkimpiin aiheisiin, joista puhuminen julkisesti oli ehdottoman kiellettyä (Jancar-Webster 1998, 70). Neuvostoliiton kommunistijohto halusi osoittaa ottavansa kansalaistena hyvinvoinnin huomioon ja salli tiettyyn rajaan asti keskustelut kansanterveydestä ja ympäristön tilasta. Ympäristöaktivismista muodostui houkutteleva yhteiskunnallisen osallistumisen muoto, koska se oli ainoa (puoli)sallittu tapa suunnata kritiikkiä vallitsevaa järjestelmää kohtaan (vrt. Antonov & Atkinson 2002). Lopulta Gorbatšovin avoimuuspolitiikka mahdollisti ympäristöongelmien leviämisen yleiseen tietoisuuteen. Tärkeimmäksi aspektiksi nousi tilanteen tulkinta, kysymys siitä, kuka laajemmassa mielessä oli vastuussa ympäristön pilaantumisesta. Syyllinen oli ilmeinen.

Toiseksi, läntinen ympäristöideologia aiheutti kaikuja myös Liettuassa. 1960-luvulla Pohjois-Amerikassa syntynyt ja myöhemmin Eurooppaan rantautunut universaali ympäristöideologia vaikutti jälkijunassa myös itäblokkissa. Ympäristöön liittyvät kysymykset nousivat relevanteiksi, kun läntisen rauhanliikkeen aktivistit loivat kontakteja Itä-Euroopan toisinajattelijoihin. Itäisen Keski-Euroopan suurimmat toisinajattelijaryhmät omaksuivat ympäristökysymykset keskeiseksi aseekseen, ja alueen laajempi poliittinen kehitys vaikutti myös Liettuan tilanteeseen. Tärkeä kulminaatiopiste oli, kun Puolassa, Tšekkoslovakiassa, Itä-Saksassa ja Unkarissa suurimmat toisinajattelijaryhmät ottivat ympäristökysymyksen yhdeksi keskeisimmistä aseistaan vallitsevaa järjestelmää vastaan; eräissä tapauksissa ympäristökysymykset oli nostettu osaksi toisinajattelijoiden agendaan jo 1970-luvun lopulla. (Waller 1998, 32, 36)

Varsinaiset ympäristöprotestit alkoivat vuonna 1980, kun puolalaiset aktivistit onnistuivat sulkemaan Krakovan liepeillä sijaitsevan alumiinitehtaan. Vähitellen ympäristöön liittyvät mielenilmaukset levisivät koko itäblokin alueelle. Vuoden 1987 helmikuussa Tšekkoslovakiassa protestoitiin ilman ja veden saastumista vastaan, ja vuosina 1988-1989 ympäristöjärjestöt mm. Unkarissa (*Duna Kor*), Bulgariassa (*Ecoglasnost*) ja Jugoslaviassa (Kroatian *Svarun*) järjestivät laajamittaisia protesteja. Itä-Saksassa evankelinen kirkko otti ympäristöjärjestöjä organisaationsa suojiin. (Jancar-Webster 1998, 70-71)

Edellä mainittujen tekijöiden lisäksi voidaan nostaa esiin kaksi tärkeää kysymystä, joihin kiinnitetään tässä tutkimuksessa erityistä huomiota: Tšernobylin onnettomuus ja sen implikaatiot Ignalinan ydinvoimalan poliittiseen symboliasemaan sekä ympäristökysymysten yhteys liettualaiseen kansalliseen identiteettiin. Näitä kysymyksiä tarkastellaan erityisesti neljännessä ja viidennessä luvussa.

---

⁹⁶ On samalla syytä huomauttaa, että kommunistisen järjestelmän perinnöllä ei voida selittää kaikkia alueen ympäristöongelmia, sillä monet muutkin historialliset tekijät vaikuttivat asiaan (Waller 1998, 30). Itäisen Keski-Euroopan ja Neuvostoliiton kommunistihallinnot eivät olleet sokeita ympäristöongelmien edessä, ja joitakin lainsäädännöllisiä toimenpiteitä tehtiin tilanteen korjaamiseksi. Ympäristöongelmien laajempi kritisointi oli kuitenkin tehokkaasti estetty. Tieteellisen tiedon keruu ja levittäminen olivat valtion käsissä, ja tiedeyhteisön kontaktit kommunistisen blokin ulkopuolelle olivat hyvin rajalliset. (Baker & Jehlička 1998, 8)

Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus 26. huhtikuuta 1986 oli impulssi, joka aktivoi liettualaisen ympäristöliikkeen ja johti sen organisoitumiseen. Tämä oli yksi tärkeimmistä liettualaisen ympäristöliikkeen järjestäytymiseen johtaneista yksittäisistä tapahtumista. Ignalinan ydinvoimalan ensimmäinen yksikkö oli otettu käyttöön alle kolme vuotta ennen Tšernobylin onnettomuutta, ja toinen yksikkö otettiin käyttöön noin vuosi onnettomuuden jälkeen. Samaan aikaan suunniteltiin lisäyksiköiden rakentamista. Tšernobylin ja Ignalinan kysymykset olivat luontevasti yhdistettävissä toisiinsa, sillä voimalaitokset käyttivät samaa RBMK-teknologiaa.⁹⁷

Toisena tämän tutkimuksen kannalta erityisen keskeisenä syynä ympäristökysymysten tärkeyteen voidaan nähdä, että ne tarjosivat luontevan, konkreettisen väylän kansallisen identiteetin ilmaisemiseen. Ympäristökysymysten ja etnokulttuurisen toiminnan välillä oli kiinteä yhteys. Liettuan kielen, kansanperinteen ja historiallisten muistomerkkien lisäksi myös liettualainen luonto käsitettiin olennaiseksi osaksi kansallista kulttuuriperintöä. Luonto voidaan helposti liittää osaksi kansallismielistä ajattelua (vrt. esim. Hamilton 2002), sillä sen 'puhtaus' on helppo samaistaa 'kansan' käsitteen koskemattomuuteen. Kun vieraan vallan tulkitaan saastuttaneen 'viattoman' luonnon, syntyy räjähdysherkkää poliittista polttoainetta.⁹⁸

Liettuan tapauksessa tulkinta, joka johti neuvostovallan yhä voimakkaampaan negaatioon, oli hyvin suoraviivainen. 'Matkustelijat' ottivat kansallisen perinnön suojelun ja elvyttämisen lähtökohdakseen, ja tämä historiallinen ja kulttuurinen aktivismi sai ympäristökysymyksistä konkreettisen purkautumiskanavan. Siten 'matkustelijoiden' toisinajattelu ja vastarinta kehittyivät vähitellen vihreäksi liikkeeksi. Elinympäristön tilaan liittyvät kysymykset, lähinnä ympäristösaasteet, olivat näkyviä ongelmia, ja siten ihmisten oli helppo samaistua niihin. Arkipäiväisten ja konkreettisten asioiden, kuten elintarvikkeiden, kautta oli helppo puhutella ihmisiä.⁹⁹

Ympäristöön liittyvät protestit siis näyttelivät keskeistä roolia kommunistihallinnon kaatamisessa Baltian maiden lisäksi etenkin Unkarissa, Puolassa, Tšekkoslovakiassa ja Bulgariassa. Ympäristöaktivismi täytyy kuitenkin asettaa tarkasti omaan kontekstiinsa. Kommunismin kaatuminen ei sinänsä tarkoittanut ympäristöaktivismin voittoa. Kyseessä oli laajemman yhteiskunnallisen liikehdinnän kannatuksen kulminaatiopiste. Ympäristönäkökohdat tarjosivat oikeaan

---

⁹⁷ Ydinvoiman vastainen liike muodostui keskeiseksi toimijaksi Neuvostoliiton ydinvoimaohjelmaan kuuluneissa maissa. Neuvostoliiton ydinvoimaohjelma keskittyi neljään neuvostotasavaltaan (Venäjä, Ukraina, Liettua ja Armenia), joissa kaikissa koettiin ydinvoiman vastaisen kansalaisliikkeen voimakas esiinmarssi vuosina 1987-1991. Ydinvoiman vastainen liike otti maalitaulukseen käytännössä kaikki Neuvostoliitossa käytössä tai rakenteilla olevat ydinvoimat. Neuvostohallinnon kahdestoista viisivuotissuunnitelma vuosille 1986-1990 oli asettanut tavoitteeksi ydinvoimatuoannon kaksinkertaistamisen, mutta yleisen mielipiteen muuttuminen pakotti hallinnon muuttamaan suunnitelmiaan. Armeniassa liikehdintä johti ainoan toiminnassa olleen ydinvoimalan sulkemiseen. Venäjällä ja Ukrainassa yleisen mielipiteen muuttuminen johti lukuisten rakennusprojektien keskeyttämiseen. Vuosien 1988 ja 1990 välillä kaikkiaan yli neljäkymmenen ydinvoimalan rakennustyöt keskeytettiin tai niitä lykättiin, mikä merkitsi käytännössä Neuvostoliiton ydinvoimaohjelman pysähtymistä. (Dawson 1996, 3; Turnbull 1991, 94-95)

⁹⁸ Monet ympäristökysymysten kanssa tekemisissä olleet aktivistit näkivät - ja näkevät yhä - taustanaan esikristillisen spirituaalisen tradition, johon kuului ihmisten luontoyhteyden korostaminen. Yhtenä esimerkkinä voidaan mainita muinaisuskossa esiintyvä 'pyhien puiden' käsite, joka eli erityisen voimakkaana Etelä-Liettuan metsäisillä alueilla. (Vareikis 2003) Nämä metsät olivat tärkeitä myös sodanjälkeisen aseellisen vastarintaliikkeen toiminnalle. 'Metsäveljet' ja 'pyhät puut' antoivat liettualaiselle luonnolle voimakkaita kansalliseen myyttiseen historiaan ja sen puolustamiseen liittyviä merkityksiä.

⁹⁹ Tätä seikkaa kuvastaa esimerkiksi arvio siitä, että ympäristöliikkeen joulukuussa 1988 julistama maitotuotteiden boikotti vähensi tuotteiden kulutusta nopeasti kolmanneksella (Ardžiūnas *et al.* 1990, 30).

aikaan oikeassa paikassa kanavan tyytymättömyyden ilmaisuun. Jokaisessa maassa oli omat mobilisoivat ympäristökysymyksensä. Aika ja paikka olivat otolliset, mutta pian kävi selväksi, että ympäristöliikkeen tulevaisuus oli erittäin epävarma. (Baker & Jehlička 1998, 9-10; Waller 1998, 33)

Kuten Baker ja Jehlička (1998, 10) huomauttavat, protesteihin kuului tietty opportunistin elementti, sillä monessa tapauksessa ympäristökysymykset olivat puhtaasti instrumentaalisia vallitsevan järjestelmän kaatamisessa. 'Ympäristön politiikka' on usein nimeomaan vallitsevan tilanteen tulkintaa (ks. esim. Laine & Peltonen 2003). Liettualainen ympäristöliike käsitteli enimmäkseen ympäristökysymyksiä, mutta nämä asiat olivat kiinteä osa suurempaa kokonaisuutta, sillä nimenomaan vallitseva poliittinen järjestelmä nähtiin ympäristölle tuhoisana.

[Ympäristöliike] oli hyvin sekalainen, ja on vaikea sanoa, toimiko se ennen muuta ympäristön vai itsenäisyyden puolesta. Ensin järjestettiin ekologinen protestimarssi, jonka tarkoituksena oli kiinnittää huomio jokien saastumiseen. Samalla marssittiin myös itsenäisyyden puolesta, sillä joethan olivat saastuneet Neuvostoliiton tehtaiden päästöistä tehtaiden tuottaessa tarvikkeita puna-armeijalle. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001)

Ympäristöongelmiin liittyvät joukkokokoonnutumiset vuonna 1988 loivat pohjan itsenäisyysliikkeelle. Nørgaardin *et al.* (1999, 24) mukaan voidaan sanoa, että ympäristöprotestit olivat itsenäisyysliikkeen ensimmäinen konkreettinen muoto. Kyseessä oli samalla ensimmäinen esimerkki kansalaisliikkeestä, jolla oli laaja kannatuspohja Neuvostoliitossa - tosin suuruusluokastaan huolimatta liikkeen ei onnistunut saada paljontaan huomiota länsimaissa. Ympäristöliike mobilisoi laajoin kansalaissegmenttejä yli etnisten ja sosiaalisten rajojen. Näkyvät ympäristöongelmat, kuten saasteet, vaikuttivat lähes jokaisen elämään. Samalla lähes kaikki protesteihin osallistujat osoittivat mieltään myös Moskovan valtaa vastaan: "Protestit oli suunnattu ympäristöongelmia, miehitystä ja systeemiä vastaan, kaikkea tätä vastaan samanaikaisesti" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Klaipėda 7.11.2001).

Eräillä organisaatioilla oli hyvin vahvoja poliittisia ambitiesia. Vuosina 1988-1989 ympäristöjärjestöistä tuli poliittisia toimijoita. Ne olivat suureksi avuksi itsenäisyyden saavuttamisessa. Oli yhteistä koko Liettualle, että ympäristökysymyksistä tuli poliittisia kysymyksiä. Yksi esimerkki on Ignalinan ydinvoimala. Ympäristökysymykset ja politiikka yhdistettiin hyvin läheisesti toisiinsa. Tuolloin tapahtui eräänlainen muuntautuminen ympäristökerhoista laajemmaksi poliittiseksi organisaatioksi, mutta tätä kesti vain hetken. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001)

3.3. Ympäristöjärjestöt itsenäisessä Liettussa

3.3.1. Ympäristöjärjestöjen kukoistus, romahdus ja hidas nousu

Neuvostoliiton ja kommunistisen hallintojärjestelmän romahduksessa oli kyse poliittisten, taloudellisten, sosiaalisten ja kulttuuristen käsitysten perinpohjaisesta ravistelusta, muutoksista, jotka ulottuivat syvälle yhteiskunnan perusrakenteeseen.¹⁰⁰ Siten on ilmeistä, että poliittisille toimijoille, liettualaisille ympäristöjärjestöille muiden mukana, avautui aivan uudenlainen todellisuus itsenäisessä Liettussa.

Liettualainen ympäristöliike aukaisi uusia reittejä julkiseen osallistumiseen ja toi mukanaan lupauksen uudentyyppisestä yhteiskunnallisesta dialogista samoin kuin ympäristöystävällisestä taloudellisesta ja teknologisesta kehityksestä (Rinkevičius 2000, 189). Kommunistisen järjestelmän kaatuessa monet ulkopuoliset tarkkailijat odottivatkin, että ympäristöliike saisi itäisen Keski-Euroopan uusissa demokratioissa tukevan jalansijan, olivathan liikkeen edustajat saavuttaneet merkittäviä asemia uusissa poliittisissa järjestelmissä. Jonkin aikaa ympäristöliikkeen tulevaisuus näyttikin valoisalta. Esimerkiksi Liettuan korkeimpaan neuvostoon (parlamenttiin), joka julisti Liettuan itsenäiseksi maaliskuun 11. päivänä vuonna 1990, oli valittu seitsemän Liettuan vihreän puolueen ehdokasta, ja vihreät pääsivät osallistumaan kansallisen päätöksenteon korkeimmille tasoille:

Onnistuimme saamaan seitsemän vihreän puolueen jäsentä parlamenttiin ilman mainittavaa kampanjointia. Pystyimme tekemään paljon hyviä asioita parlamentissa kahden ja puolen vuoden aikana. [...] Tämä oli erittäin hieno jakso, meillä oli todellinen mahdollisuus kontrolloida valtiollisia rakenteita. Harmi kyllä, tämä kesti ainoastaan noin kolme vuotta, mutta muistamme sen edelleen hienona kokemuksena. [...] Työskentelin puolitoista vuotta toisessa hallituksessa. Tämän jakson aikana kaikki ympäristöön liittyvät projektit saivat rahoitusta niin paljon, että ne pystyttiin poikkeuksetta viemään läpi täydellä kapasiteetilla. Mielestäni tämä oli yksi hienoimmista jaksoista maamme historiassa. Ympäristökysymyksiin liittyviin projekteihin jaettiin runsaasti rahaa niin Kaunasissa, Klaipėdassa, Šiauliaissa kuin pienemmissäkin kaupungeissa. Tätä kesti muutaman vuoden, mutta nykyään kaikki on toisin. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Itäisen Keski-Euroopan vihreisiin puolueisiin yhdistettiin suuria poliittisia odotuksia, jotka kuitenkin osoittautuivat katteettomiksi. Vuosikymmenen vaihteen jälkeen ympäristökysymysten asema poliittisella agendalla romahti, kun kansalaiset joutuivat kasvokkain transition aiheuttamien materiaalistien kysymysten kanssa. Vihreät liikkeet ja puolueet menettivät tukensa, sillä huolimatta niiden hetkellisesti saavuttamasta suosiosta vihreät menettivät keskeisen asemansa heti, kun aloittelevan kapitalistisen järjestelmän arki avautui kansalaisille. (Baker & Jehlička 1998, 10-11; Waller 1998, 35)

¹⁰⁰ Voidaanko puhua todellisesta vallankumouksesta? Tätä kysymystä käsittelee esim. White 2003.

Äänestäjät kaikkialla entisessä sosialistisessa blokissa tekivät selväksi omat prioriteettinsa, joihin ympäristökysymykset eivät lukeutuneet. Yhteiskunnallisen muutoksen luoma materiaallinen shokki peitti alleen muut huolenaiheet, ja ympäristökysymys marginalisoitui poliittisella agendalla. Monet toisinajattelijat olivat mielellään allekirjoittaneet ympäristöliikkeen vaatimukset, kun ympäristökysymyksiä käytettiin poliittisen vastarinnan välineinä, mutta valta-asemiin päästyään he antoivat etusijan taloudellisille imperatiiveille. (Waller 1998, 35) Monet ympäristöliikkeen johtohahmoista siirtyivät Sajūdisin kautta yhteiskunnallisiin valta-asemiin ja yksityisen sektorin johtopaikoille, mutta eivät enää esiintyneetkään vihreinä.

Monet ympäristöjärjestöjen edustajista tulivat valituiksi Liettuan ensimmäiseen parlamenttiin, mutta he eivät edustaneet ympäristönäkantoja parlamentin jäseninä. Ympäristöliike oli heille ikään kuin astinlauta parlamenttiin tai virkakoneistoon, mutta noustuaan näihin asemiin heidän toiminnallaan ei enää ollutkaan yhteyttä aikaisempiin aktiviteetteihin. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston liettualainen työntekijä A, Vilna 24.10.2001)

Eräät ympäristöliikkeen aktivisteista yrittivät kaikesta huolimatta säilyttää eräänlaisen kaksoisidentiteetin: samalla, kun he työskentelivät parlamentin tai hallituksen jäseninä tai kunnallishallinnossa, he myös pyrkivät säilyttämään roolinsa yhteiskunnallisina ympäristöaktivisteina. Kaksoisrooli osoittautui kuitenkin vaikeaksi, ja monet ympäristöliikkeen entisistä johtajista turhautuivat taloudellisten ja ympäristöllisten etujen yhteensovittamattomuuteen. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdisliikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002; Rinkevičius 2000, 195-196) Ympäristöjärjestösektori ryhmittyi uudelleen pienemmiksi, ammattimaisemmiksi ryhmiksi, jotka keskittyivät tarkasti rajattuihin erityisongelmiin (vrt. Antonov & Atkinson 2002).

Ympäristöjärjestöjen parissa toimineiden ihmisten usko julkiseen osallistumiseen hiipui melko nopeasti. Radikaali ympäristöaktivismi marginalisoitui menettäen mobilisoivan voimansa. Itsenäisen Liettuan ensimmäisissä parlamenttivaaleissa vuonna 1991 vihreät saivat seitsemän paikkaa. Kannatus kuitenkin romahti seuraavissa vaaleissa, ja sittemmin vihreä puolue kutistui marginaaliseksi poliittiseksi toimijaksi.¹⁰¹

Ympäristöliikkeen suosion romahtamiseen itäisessä Keski-Euroopassa on esitetty monia syitä. Äkillinen muutos kapitalistiseen järjestelmään ja halu kuroa kiinni kehityserot läntiseen Eurooppaan aiheuttivat huomion kiinnittymisen materiaaliin ja taloudellisiin seikkoihin. Myös uudenlaisen kulutusyhteiskunnan esiinmarssi sekä yleinen yhteiskunnallinen tasapainottomuus ovat selitysmalleja ympäristöliikkeen hiipumiseen. Samalla on tärkeää kiinnittää huomio ympäristöliikkeen sisäiseen organisaatioon ja tavoitteisiin. (Baker & Jehlička 1998, 11)

Liettuan tapauksessa ympäristöongelmiin kohdistunut protestointi oli yhdistänyt hyvin erityyppisiä tahoja yhteisen katto-organisaation alle. Ympäristöliike keräsi yhteen erilaisia poliittisia voimia, joiden tavoitteet itsenäisyyden saavuttamisen jälkeen eriytyivät voimakkaasti toisistaan. Itsenäisyyden saavuttamisen jälkeen yhteinen pohja hajosi, ja ympäristöongelmien instrumentaalisuus kävi selvästi ilmi.

---

¹⁰¹ Liettuan vihreä puolue on kuitenkin edelleen olemassa. Kysymystä sivutaan luvussa 6.2.2.

Itäisen Keski-Euroopan ympäristöliikettä on kuvattu oman paikkansa ja aikansa tuotteeksi, populistiseksi protestikanavaksi, jonka perimmäinen tarkoitus oli mobilisoida ihmiset totalitarismin vastaiseen liikkeseen. Kommunistivallan kaatuminen vei ympäristöliikeltä sen perustavan voimavaran. (Baker & Jehlička 1998, 9-12) Itsenäistymisen jälkeen monet ympäristöjärjestöistä alkoivat vähitellen kuivua kokoon itsenäisyysaktivistien siirtyessä poliittiselle näyttämölle. Käytännössä ympäristöliike tarjosi astinlaudan julkiseen poliittiseen toimintaan.

1990-luvun alkupuolella, poliittisen murroskauden jälkeen, lähinnä vain entisessä Itä-Saksassa toteutettiin länsisaksalaisen rahoituksen turvin laaja-alaista ja tehokasta ympäristöpolitiikkaa. Muualla itäisessä Keski-Euroopassa jatkettiin saastuttavien käytäntöjen hyödyntämistä usein energian ja työllisyyden turvaamisen nimissä. (Saarikoski 1994, 122) Taloudellisen jälleenrakennuksen etusija ympäristökysymyksiin nähden ei ollut ainoa syy ympäristöliikkeen ja vihreiden puolueiden suosion romahtamiseen. Jancar-Webster (1998, 74) esittää liikkeen sisäistä hajanaisuutta ja keskinäistä epäluottamusta tärkeäksi syyksi liikkeen nopeaan hiipumiseen. Siten ympäristöliikkeellä ei ollut todellisia mahdollisuuksia yhdistyä merkittäväksi poliittiseksi toimijaksi itäisessä Keski-Euroopassa. Ympäristöliike koki samanlaisen kohtalon ympäri entisen itäblokin, vaikka eräät suurimmista ja tunnetuimmista järjestöistä pysyivätkin pystyssä transition yli muuttuen pienempien, paikallisten yhdistysten toimintaa koordinoiviksi katto-organisaatioiksi.

Liettualaisen ympäristöliikkeen suosion nopea hiipuminen voidaan selittää ennen kaikkea vuosien 1990-1994 taloudellisesti vaikeiden aikojen puitteissa. Ympäristöaktivismi nähtiin syynä lämmön, energian ja elintarvikkeiden puutteeseen. Erityisesti vihreiden protestit Ignalinan ydinvoimalan, Kruonisin vesivoimalan ja Butingen öljyterminaalien ympärillä alettiin nähdä yhä kielteisemmässä valossa. (Rinkevičius 2000, 190) Haastatteluaineisto tukee tätä selitysmallia. Ignalinan tapaus, joka nousi haastatteluaineistossa keskeiseksi, käsitellään yksityiskohtaisesti neljännessä luvussa. Myös Kruonisin vesivoimalan tapaus - LŽJ:n toiminta voimalan laajennustöiden keskeyttämisessä - toistui haastatteluaineistossa useaan kertaan.

Kruonisin voimalaitokseen oli aikoinaan rakennettu infrastruktuuri kahdeksalle turbiinille, mutta vain kaksi turbiinia oli asennettu paikoilleen vuoteen 1988 mennessä. Juuri kun itsenäisyysliikehdintä Liettuassa oli kiivaimmillaan, kolmas ja neljäs turbiini tuotiin Venäjältä Kaunasin jokisatamaan, tarkoituksena asentaa ne paikoilleen. Vihreän liikkeen aktivistit kuitenkin estivät turbiinikuljetuksen purkamisen, ja lopulta turbiinit kuljetettiin takaisin Venäjälle. Myöhemmin monet tapahtumia seuranneet henkilöt, joista osa itsekin toimi vihreässä liikkeessä, ovat pitäneet tätä tapahtumasarjaa suurena virheenä. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001; ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 30.10.2001; ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001; ympäristöpoliittisen järjestön johtaja sekä johtokunnan jäsen, Utena 15.11.2001)

Ihmiset muistavat edelleen, kuinka vesivoimala suljettiin Liettuan vihreän liikkeen painostuksesta vallankumouksen aikana. Muutaman vuoden kuluttua huomattiin, että voimalaitos oli joka tapauksessa rakennettava. Työ maksoi nyt paljon enemmän kuin vallankumouksen aikana. Tämä oli virhe, ja ihmiset muistavat sen. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Ympäristöliike vaikutti itsenäisyysliikkeeseen, mutta ei vain myönteisellä vaan myös kielteisellä tavalla. Liettua on kärsinyt suuria taloudellisia

tappioita, koska ympäristöliike pysäytti ydinvoimalan ja vesivoimalan rakennustyöt. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Utena 15.11.2001)

Eräs vanhempaan sukupolveen kuuluva henkilö, joka itsekin osallistui ympäristöliikkeen toimintaan, kertoi omista kokemuksistaan seuraavasti:

Itsenäisyysliikehännän aikoihin olin vierailulla Kaunasin ympäristöinstituutissa. Vihreä liike piti siellä samaan aikaan kokoustaan. He vaativat, että kaikkien liikkeen jäsenten tuli vastustaa Kaunasin lähelle rakennettavaa vesivoimalaa. [...] Myöhemmin huomattiin, että voimalaitoksella ei ollut mitään vaikutusta luontoon. Tajusin silloin, että joskus tämä liike saattoi olla liian fanaattinen, vastustaa asioita vain vastustamisen vuoksi. Olin välillä jopa tätä liikettä vastaan, vaikka osallistuinkin sen toimintaan. [...] Vihreällä liikkeellä oli eräs todella kaunis projekti, jossa liikkeen jäsenet rakensivat lauttoja ja purjehtivat jokia pitkin Liettuan läpi. Ajatus oli todella kaunis, mutta joskus he menivät liian pitkälle. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 30.10.2001)

3.3.2. Ympäristöjärjestöjen nykytila

Ympäristöjärjestöjen riveistä valtakunnanpolitiikkaan nousseet henkilöt joutuivat nopeasti priorisoimaan tavoitteensa uudelleen, kun kaikki saatavilla olevat resurssit suunnattiin maan taloudelliseen jälleenrakennukseen. 2000-luvun alussa liikkeen entisiä johtajia työskentelee avainasemissa niin julkisella kuin yksityiselläkin sektorilla, mutta vain harvat toimivat ympäristönsuojeluun liittyvien kysymysten parissa. Itsenäisyysliikkeen 'vihreän' perinnön vaikutus näkyy valtakunnanpolitiikassa nykyään lähinnä juhlapuheissa, ei päätöksenteossa.

Ennen kaikkia vaaleja ympäristön tilasta keskustellaan vilkkaasti. Kaikki poliittiset puolueet puhuvat ekologiasta ja ympäristöstä, mutta vain juuri ennen vaaleja. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

Liettualainen ympäristöjärjestökenttä on hajanainen. Nykyiset ympäristöjärjestöt poikkeavat huomattavasti vuosien 1988-1989 liikkeestä. Nykyiset ympäristöjärjestöt ovat useimmiten pieniä, ja ne keskittyvät lähinnä kapeisiin ja/tai paikallisiin kysymyksiin. Vapautuminen neuvostojärjestelmästä loi samalla riippuvuuden läntiseen rahoitukseen. Onkin Wallerin (1998, 38) mukaan syytä kysyä, missä määrin ympäristönsuojelusta on tullut vain ulkomaisten rahoituslähteiden hyödyntämistä.¹⁰² Liettuan ympäristöliikkeen 'vihreälle' ytimelle, joka jatkoi ympäristönäkökohtien esiintuomista myös itsenäistymisen jälkeen, vuoden 1991 jälkeinen kehitys on ollut pettymys, sillä ympäristönäkökohdat ovat marginalisoituneet poliittisessa keskustelussa, ja kansalaisjärjestökentän kehitys on muutenkin ollut vaivalloista.

---

¹⁰² Tätä kysymystä käsitellään tarkemmin luvussa 6.2.3.

[Itsenäistymisen jälkeen] seurasi ympäristöliikkeen romahdus, mutta suurimmat järjestöt ovat edelleen elossa. Käytännössä ne tekevät edelleen samoja asioita, mutta pienemmässä mittakaavassa, koska mahdollisuudet ovat rajalliset. Meillä ei ole todellista lobbausta parlamentin ja hallituksen suhteen. Tilanne on harmillinen, koska parlamentissa ja hallituksessa ei istu ihmisiä, jotka olisivat aktiivisia näissä asioissa. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Ympäristöjärjestöjen jäsenpohja on kuitenkin 2000-luvun alussa alkanut muuttua. Pienehkö joukko aktiivisimpia henkilöitä on onnistunut elvyttämään ympäristöjärjestökentän, ja uusien jäsenten hankinnassa paino on enemmänkin nuorten värväyksellä kuin itsenäisyysliikkeen aikana ympäristöliikkeeseen osallistuneiden, sittemmin sen hylänneiden, ihmisten uudelleenaktivoinnilla.

Viimeisten kolmen, neljän vuoden aikana ympäristöjärjestöt ovat jälleen alkaneet aktivoitua. [Itsenäisyyden jälkeen] ympäristöaktivismi loppui pitkäksi aikaa, ja nyt Liettuan vihreän liikkeen organisaatio on jälleen elpymässä ja aktivoitumassa poliittisesti. Tämä on eräänlaista aaltoliikettä. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Liettuan vihreä liike (LŽJ) marginalisoitui Liettuan itsenäistymisen jälkeen. Se muuttui vuoden 1988 poliittisesta voimasta pienten ympäristöjärjestöjen kattoorganisaatioksi. Järjestön luonne muuttui niin paljon, että voidaan puhua kahdesta eri organisaatiosta. Nykyisin LŽJ on melko huomattava ympäristöpoliittinen vaikuttaja Liettuassa, mutta se on silti vain varjo 1980-luvun lopun dynaamisesta joukkoliikkeestä. LŽJ:n nykytila kertoo, miten instrumentaalinen rooli ympäristöliikkeellä oli Liettuan itsenäistymisprosessissa. Monet itsenäisyysmieliset aktivistit, joista useat olivat myös aktiivisia Komjaunimasin jäseniä, käyttivät ympäristöliikettä astinlautana valtakunnanpolitiikkaan: ensin Sajūdis-itsenäisyysliikkeeseen ja myöhemmin itsenäisen Liettuan poliittisiin toimielimiin, jossa he eivät enää esiintyneet ympäristönäkökohtien edustajina.¹⁰³

---

¹⁰³ Liettuan kehitys ei itä- ja keskieuropalaisittain ollut poikkeuksellista, sillä samantapainen muutos kohtasi myös alueen muita ympäristöliikkeitä. Voidaan esimerkiksi osoittaa useita yhtymäkohtia vastaavaan kehitykseen Slovakiassa: Ympäristökysymys oli erittäin keskeinen kysymys Tšekkoslovakian slovakialaisessa osassa 1980-luvun loppupuolella. Vuonna 1987 Slovakian ympäristönsuojelijoiden unionin (*Slovenský zväz ochrancov prírody a krajiny*, SZOPK) aktivistit toimittivat laittomia julkaisuja ja rohkaisivat kansalaisia julkiseen protestointiin. Eräistä tämän organisaation jäsenistä tuli tunnettuja hahmoja Slovakian vallankumouksellisessa 'Ihmiset väkivaltaa vastaan' -liikkeessä. Sajūdis-liikkeen tavoin myös SZOPK toimi astinlautana julkiseen poliittiseen aktivismiin. (Snajdr 1998, 55)

Vielä 1990-luvun alussa ympäristökysymykset olivat yksi keskeisimmistä yhteiskunnallisista puheenaiheista, ja näytti siltä, että vihreä liike tulisi näyttelemään tärkeää roolia maan demokratisoitumisprosessissa. Valtiososialismin kaaduttua ympäristöaktivismi kuitenkin pirstaloitui ja marginalisoitui nopeasti. Vuoden 1990 alussa monet SZOPK:in aktivistit jättivät ympäristöliikkeen taakseen ja siirtyivät kokopäiväisiksi poliitikoiksi väkivallan vastaisessa liikkeessä. Liike pudotti ympäristökysymyksen pian kokonaan agendaltaan, vaikka kysymys oli ollut keskeinen oppositio liikkeen organisoimisessa valtiososialismin aikana. SZOPK:in karismaattiset johtajat siirtyivät viralliseen politiikkaan vuoden 1989 jälkeen, ja kävi selväksi, että monet aktivistit olivat käyttäneet ympäristökysymystä ainoastaan instrumenttina kommunistivaltaa vastaan. 1990-luvun alussa ympäristöaktivismi marginalisoitui lopullisesti nousevan nationalismin alle. (Snajdr 1998, 55)

Kun LŽJ osana Sajūdis-liikettä oli saavuttanut poliittisen tavoitteensa, Liettuan itsenäisyyden, ainoastaan järjestön pieni ydinryhmä jäi jatkamaan toimintaansa. Liettuan itsenäistyttyä LŽJ:n pääasiallisiksi tavoitteiksi muodostuivat kestävä kehityksen ja luonnonsuojelun edistäminen. Järjestön organisaatio muodostuu Kaunasissa sijaitsevasta päämajasta ja useissa Liettuan kaupungeissa toimivista, suhteellisen itsenäisistä osastoista. Vuosien 1991 ja 1998 välillä järjestön jäsenmäärä putosi noin kahteensataan, josta se alkoi hiljalleen jälleen kasvaa. Vuonna 2002 järjestöön kuului noin 500 jäsentä, joista tosin vain pieni osa oli aktiivisesti mukana järjestön toiminnassa. (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001)

Vaikka LŽJ sanoutuikin irti puoluepolitiikasta ja esittäytyy siten epäpoliittisena kansalaisjärjestönä, on ilmeistä, että se on luonteeltaan poliittinen painostusryhmä. LŽJ, josta valtakunnallisesti näkyvin osa on sen Kaunasin päämaja, on Liettuan vakiintunein ympäristöpoliittinen järjestö, ja se on onnistunut luomaan melko pysyvät suhteet poliittiseen järjestelmään. LŽJ:n näkökulmasta sen ulkopuolella toimivat ympäristöpoliittiset järjestöt ovat lähinnä 'luonnon ystävien' yhteenliittymiä, eivät vakavasti otettavia yhteiskunnallisia toimijoita. LŽJ korostaa toiminnassaan ammattimaisuutta ja tulossuuntautuneisuutta. Tämän lähestymistavan valossa järjestö ei siis pyri olemaan suosittu vaan tehokas. (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001; Ympäristöpoliittisen järjestön aktivisti, Klaipėda 8.8.2003)

LŽJ:n sisälle mahtuu monentyyppistä poliittista toimijuutta, mukaanlukien etnokulttuurista toimintaa, mutta sen ydinorganisaatio toimii tinkimättömästi ympäristölobbyna. Tämän vuoksi järjestön yhteiskunnallinen suosio on hyvin vähäistä. Useimmista muista liettualaisista ympäristöjärjestöistä poiketen LŽJ harjoitti läpi 1990-luvun määrätietoista kampanjointia Ignalinan ydinvoimalan sulkemiseksi, ja osin tästä johtuen sen poliittinen vetoavuus on vähentynyt olennaisesti¹⁰⁴. Myöskään muiden liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä ei aina suhtauduta myönteisesti LŽJ:n toimintaan.

Kaunasissa toimiva Liettuan vihreä liike on maan vahvin ympäristöjärjestö. Se on suuri ja voimakas organisaatio. [...] Silloin tällöin heidän toimintansa ei kuitenkaan ole kovin mukavaa älyllisestä näkökulmasta katsottuna. [...] Liettualaiset eivät pidä ympäristöjärjestöistä nimenomaan Liettuan vihreän liikkeen takia. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Liettuan vihreä liike yrittää painostaa hallitusta hyvin voimakkaasti, mutta heidän ammatillinen tietoutensa on hyvin... Sanoisin, että emme voi hyväksyä heidän tietotasoaan. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

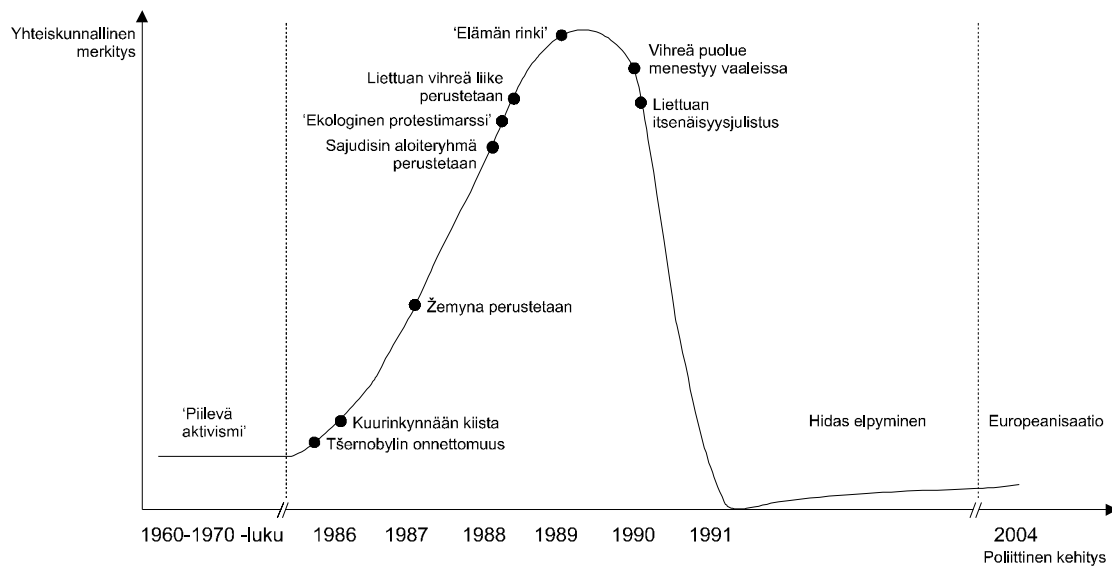
Huolimatta kriittisistä kommenteista monilla ympäristötieteellisillä ja -poliittisilla järjestöillä on silti toimiva työskentelysuhde LŽJ:n kanssa. Laajana kattoorganisaationa LŽJ on liettualaisen ympäristöjärjestösektorin keskeinen osa. Samalla se on yksi maan vaikutusvaltaisimmista kansalaisjärjestöistä.

¹⁰⁴ Kysymystä ympäristöjärjestöjen identiteettikriisistä Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa käsitellään tarkemmin neljännessä luvussa. Ympäristöjärjestötoimijat, jotka näyttävät olevan varmimpia omasta identiteetistään, löytyvät nimenomaan LŽJ:n organisaation piiristä.

3.3.3. Marginaalista massamobilisaatioon ja takaisin

Liettualaiset ympäristöjärjestöt ja niiden ympärille syntynyt ympäristöliike kokivat huomattavia muutoksia noustessaan 1980-luvun lopulla pienten ympäristökerhojen muodostamasta hajanaisesta verkostosta yhteiskunnalliseksi muutosvoimaksi - hajotessaan murroskauden jälkeen lähes marginaaliseksi poliittiseksi toimijakehykseksi. Liettualaisen ympäristöliikkeen kehitys voidaan hahmottaa oheisen kuvion avulla; ympäristöaktiivisuuden yhteiskunnallinen, instrumentaalinen rooli kasvoi nopeasti 1980-luvun loppupuolella, mutta korkea mobilisaation aste kesti vain hetken. Liettuan itsenäisyysjulistuksen myötä ympäristöliikkeen merkitys hiipui hyvin nopeasti.

Taulukko 1: Liettualaisen ympäristöliikkeen kehitys.

Liettuan ympäristöliikkeen keskeiset muuttujat - liikkeen mobilisoiva voima, resurssit ja mahdollisuudet - voidaan tiivistää myös seuraavaan tapaan, mukaillen Manningin (1998, 130) esitystä: Ennen yhteiskunnallisen muutoskauden varsinaista alkua, eli vuoteen 1988 asti, ympäristöliike löysi mobilisoivan voimansa sekä ympäristöön että vallitsevan regimin vastustamiseen liittyvistä kysymyksistä. Resurssit olivat tässä vaiheessa lähinnä intellektuaalisia ja mahdollisuudet rajallisia. Kun yhteiskunnallinen transiatio perestroikan myötä todella alkoi, vallitsevan järjestelmän vastustaminen muodostui hallitsevaksi mobilisaatiovoimaksi. Tällöin ympäristöliikkeen resurssit perustuivat massaosallistumiseen, ja mahdollisuudet yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen olivat laajat. Transition jälkeisessä vaiheessa ympäristökysymyksen palasivat liikkeen pääasialliseksi mobilisoivaksi voimaksi, mutta resurssit olivat erittäin hajanaiset liikkeen johtajien jätettyä varsinaisen ympäristöliikkeen ja siirryttyä yhteiskunnallisen elämän johtopaikoille. Murroskauden jälkeisessä yhteiskunnassa ympäristöjärjestöjen pääasiallisena vaikutusmahdollisuutena alkoi näyttäytyä institutionaalinen politiikka.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen kehitystä voidaan kuvailla kolmen keskeisen vaiheen valossa: (1) paratiisivaihe, (2) kansalaisyhteiskunnan vetäytyminen ja (3) hidas elpyminen.¹⁰⁵ Paratiisivaihe ajoittui 1980-luvulle, kun uudet sosiaaliset liikkeet ilmaantuivat näyttämölle etsien vaihtoehtoisia poliittisia käytäntöjä. Liikkeet järjestivät ruohonjuuritason toimintaa, epävirallisia kokouksia ja maanalaista julkaisutoimintaa. Aktiviteetit näyttäytyivät totalitarismin ja armeijan mielivallan antidoottina. Tämän vaiheen aikana kansalaisyhteiskunnan sanavarasto alkoi muodostua; kehittyvän kansalaisyhteiskunnan perusrakenne syntyi vallitsevan järjestelmän negaatiosta. 1980-luvun aktivismi voidaan nähdä visionaarisena vaiheena; ideat olivat jalostamattomia ja usein hyvin yleisluontoisia. Aikaa tai resursseja ei ollut paljon käytettävissä, joten paino oli pikemminkin 'toiveajattelulla' kuin ajatusten toteuttamisella. Paratiisivaiheen loppua kohden sosiaaliset liikkeet politisoituivat kiivaasti; monet aktivisteista jättivät 'kansalaisyhteiskunnan' taakseen ja siirtyivät 'poliittiseen yhteiskuntaan'. Uuden aallon poliitikot alkoivat jakaa valtaa keskenään jo kauan ennen neuvostohallinnon lopullista romahdusta, eikä heikolla kansalaisyhteiskunnalla ollut tässä vallanjaossa sanaa sanottavanaan. Siten poliittinen näyttämö ikään kuin marginalisoi liikkeet ja ryhmät, jotka alunalkaen muodostivat kehittyvän kansalaisyhteiskunnan. (Miszlivetz 1997, 31-34)

Syvällisen poliittisen muutoksen, kansalaisyhteiskunnan vetäytymisen (Miszlivetz 1997, 31-34), keskellä, kansalaisjärjestöt eristäytyivät ja kilpailivat keskenään lähes anarkistisessa järjestelmässä niiden toimintaa sääntelevien lakien puuttuessa. Liettuan itsenäistymisen jälkeen sosiaalinen demokratisaatio ei ollut poliittisen eliitin agendan ykkössijalla. Jälkikommunististen yhteiskuntien kansalaisten keskuudessa vallitsi jonkinasteinen pettymys ja apatia, kun uudet (tai joissakin tapauksissa vanhat, uusina esittäytyvät) poliittiset johtajat näyttivät omaksuneen ylimielisen ja holhovan hallintotavan. Kansalaisjärjestöjä koskeva lainsäädäntö oli olematonta, mikä antoi erälle järjestöille mahdollisuuden hankkia itselleen huomattavia varoja hämärin keinoin. On katsottu, että esimerkiksi erilaisista 'konsulttitöistä' maksettiin suuria palkkioita erälle järjestöelämän piirissä toimiville tahoille, ja samaan aikaan veroja jätettiin suorittamatta. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Kolmas jakso, kansalaisjärjestöjen hidas virkoaminen, tarkoittaa Liettuan tapauksessa ajanjaksoa, joka alkoi 1990-luvun puolenvälin tienoilla ja jatkuu edelleen. Tässä vaiheessa järjestöjen kontaktit ja verkostot alkoivat kehittyä ja viranomaisetkin alkoivat hiljalleen huomata aktiivisen kansalaistoiminnan potentiaalin. Tähän kolmanteen kehitysvaiheeseen liittyy myös kansalaisjärjestötoiminnan tietynasteinen ammattimaistuminen. Edellä käsitelty LŽJ:n tapaus konkretisoi järjestökentän kehityksen paratiisivaiheesta vetäytymiseen ja hitaaseen elpymiseen:

Tällä hetkellä meillä on noin viisisataa jäsentä, joista tietenkin vain osa on aktiivijäseniä. Jäsenmäärämme on vaihdellut melkoisesti viime vuosien aikana. Alussa, vuonna 1988, tuhannet ihmiset osallistuivat järjestämiimme tilaisuuksiin. Kun poliittinen lämpötila laski ja Liettuan itsenäisyys palautettiin, useimmat näistä ihmisistä palasivat normaaliin elämäänsä. Vain aktivistien ydinjoukko jäi liikkeeseen. [...] Vuoden 1991 jälkeen useimmat [LŽJ:n muodostaneista] pienistä ympäristöjärjestöistä katosivat, koska niiden jäsenistön asenteet muuttuivat. Ihmiset alkoivat

¹⁰⁵ Miszlivetz (1997, 31-34) on käyttänyt tätä jakoa analysoidessaan Unkarin kansalaisjärjestökentän vaiheita Neuvostoliiton romahduksen aikana ja sen jälkeen. Monet Miszlivetzin havainnoista pätevät myös Liettuan tapaukseen.

pitää huolta vain omista asioistaan. Vain aktiivisimmat ryhmät Kaunasissa, Klaipėdassa, Šiauliaissa ja Alytusissa jatkoivat toimintaansa. Vilnan ryhmä perustettiin uudelleen aivan jokin aika sitten. (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001)

Kun yhteiskunnallinen elämä vapautui Liettuan itsenäistymisen myötä, politiikka ikään kuin söi nupullaan olleen kansalaisyhteiskunnan. Eräs mahdollinen tulkinta on, että 1980-luvun lopun kansalaisaktiivisissa ei ollut perimmiltään kyse mistään kansalaisyhteiskunnan esiasteesta vaan poliittisten mahdollisuuksien hienoisesta avautumisesta käynnistämästä liikehdinnästä, joka otti luontevimman tarjolla olleen muodon. Tästä näkökulmasta katsottuna Liettuan 1980-luvun lopun ympäristöliike voidaan mieltää Gorbatšovin avoimuus- ja uudistuspolitiikan mahdollistamana opportunistisena toimija-areenana, jota yhdistivät yhteinen poliittinen tavoite (Liettuan suveriniteetti), yhteinen vihollinen (Moskovan hegemonia) ja yhteinen vastarinnan instrumentti (ympäristökysymykset).

Ympäristöliike hajosi menetettyään instrumentaalisen roolinsa, ja tähän viittaa myös Dawsonin (1996) käyttämä nimitys 'sijaisliikkeestä'. Tulkinta ei kuitenkaan kerro koko totuutta liettualaisesta ympäristöliikkeestä. Vaikka ympäristökysymysten ympärille järjestetyt massatapahtumat olivatkin kansallista suveriniteettia koskevien vaatimusten väline, mikrotasolla ympäristöliike sisälsi elementtejä sekä pidemmästä etnokansallisen liikehdinnän jatkumosta että ekologisen modernisaation paradigman leviämisestä yhteiskunnallisessa elämässä.¹⁰⁶

Kuten Rinkevičius (2000, 191-192) huomauttaa, ympäristöjärjestöjen johtohahmot olivat usein korkeasti koulutettuja nuoria asiantuntijoita fysiikan, matematiikan ja biologian alalla. Vaikka liike saikin mobilisoivan voimansa poliittisesta vastakkainasettelusta, se ei ollut ainoastaan itsenäisyysliikkeen instrumentaalinen osa vaan liittyi samalla ekologisen ja etnokulttuurisen ajattelun kehitykseen, joka on jatkunut näihin päiviin saakka huolimatta suuren yleisön tuen katoamisesta. Vaikka liettualaiset ympäristöjärjestöt näyttävät hyvin erilaisilta vuonna 2004 kuin vuonna 1988, niitä yhdistävät toisiinsa monet historialliset prosessit.

---

¹⁰⁶ Ponnikkaan (2003, 76) mukaan ekologinen modernisaatio voidaan ymmärtää modernin yhteiskunnan rakenteellisia ympäristöongelmia käsittelevänä ympäristösosiologisena teorianä, ympäristöpoliittisena paradigmana tai ympäristöpoliittisten ohjelmien strategisena tavoitteena. Ekologista modernisaatiota - jota erityisesti Rinkevičius (2000) on Liettuan kontekstissa analysoinut - ei tässä tutkimuksessa eritellä sen tarkemmin, mutta on syytä huomata, että Ponnikkaan (2003, 76) mukaan tämä teoria tai paradigma on noussut kestävästä kehityksen paradigman (vrt. jäljempänä luku 6.1.2.) rinnalle.

4. Ignalinan ydinvoimalan tapaus

4.1. Ydinvoimala kansallisen liikehdinnän polttopisteessä

4.1.1. Ignalinan ydinvoimala tutkimuksellisenä kiinnekohtana

Kolmannessa luvussa käsitelty liettualaisen kansalais- ja ympäristöliikehdinnän historian 'lyhyt oppimäärä' tarjoaa tausta-asetelman ympäristöjärjestöjen ominaisuuteen ja niiden nykyisin kohtaamien muutospaineiden analysoimiseksi. Mikäli halutaan kattavasti ymmärtää liettualaisen ympäristöjärjestöt nykyisessä yhteiskunnallisessa kontekstissään, on myös tiedettävä, millaista perintöä järjestöt kantavat mukanaan. Tarkastelemalla järjestöjen poliittista ja kulttuurista taustaa voidaan osittain selittää, miksi tietynlainen toiminta tulkitaan järjestöjen piirissä 'soveliaaksi'.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen historia ei suinkaan suoraan sanele järjestöjen nykyistä identiteettiä ja toimintaa, mutta sillä on yhtä kaikki keskeinen merkitys järjestötoimijoiden tulkitsessa yhteiskunnallista ympäristöään. Käsitykset ja tulkinnat historiallisesta jatkuvuudesta ovat läsnä, ja niillä on poliittista merkitystä, kun ympäristöjärjestöt kohtaavat uuden, EU:lle tyypillisen institutionaalisen ympäristön. Tärkeää on se, millaisena historia *näyttäytyy* nykyisen tietoisuuden valossa, historialliset faktat saattavat usein olla vähemmän tärkeitä. Kaiken kaikkiaan liettualaisten ympäristöjärjestöjen identiteetti ja toiminta perustuvat sekä historian tulkintoihin että tulevaisuuden odotuksiin, sekä soveliaan toiminnan logiikkaan että sen puitteissa tapahtuvaan valintojen tekemiseen.

Liettualaisiin ympäristöjärjestöihin keskittyvän erityisproblematiikan kautta voidaan lähestyä laajempia kysymyksiä kansallisen suvereniteetin ja Euroopan integraation moniulotteisesta suhteesta. Keskusteltaessa EU:n itälaajenemisen merkityksistä uusien jäsenmaiden yhteiskunnallisessa elämässä on aiheellista panna merkille, että itäisen Keski-Euroopan tapauksessa kansallisen suvereniteetin käsite on ladattu hyvin tuoreilla ja voimakkailla merkityksillä. Nämä merkitykset ovat haastava, mutta samalla hyvin kiinnostava, tutkimuskohde.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa suvereniteettikysymystä voidaan tarkastella Ignalinan ydinvoimalan muuttuvan poliittisen symboliaseman valossa. Tämä on mielekäs tutkimusasetelma, koska liettualaisten ympäristöjärjestöjen johtohenkilöiden ja aktivistien näkökulmat Ignalinan ydinvoimalan menneisyyteen ja tulevaisuuteen osoittavat, että suvereniteettikysymyksillä on keskeinen asema itään laajenevassa EU:ssa: 'kansallinen etu' korostuu vahvasti jopa lähtökohdiltaan yleensä 'universaaliksi' miellettyssä ympäristöliikkeessä.

Tutkimuksen neljäs luku keskittyy Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen laajemman tutkimusongelman konkreettisena kiinnekohtana. Ignalinan ydinvoimalan poliittisen symboliaseman kehitystä seuraamalla voidaan tulkita liettualaisten ympäristöjärjestöjen kohtaamia muutospaineita neuvostoajan lopulta aina Liettuan EU-jäsenyyden kynnykselle saakka. Luvussa tarkastellaan Ignalinan ydinvoimalan vaiheita sen rakentamisesta nykyhetkeen asti: miten voimalaan liitetty poliittinen symboliikka on muuttunut vuosien varrella, ja mistä nämä muutokset kertovat?

Kuten kolmannessa luvussa kerrottiin, Ignalinan ydinvoimalan kysymyksen ympärille keskittynyt liikehdintä oli yksi keskeisimmistä neuvostovallan vastaisen protestin välineistä 1980-luvun lopun Liettuassa. Ignalinan ydinvoimalasta muodostui tuolloin neuvostovallan poliittinen symboli; protestointi ydinvoimalaa vastaan oli samalla vastalause Moskovan sanelupoliitikalle ja koko vallitsevalle yhteiskunnalliselle järjestykselle. Ignalinan poliittinen symboliasema kuitenkin muuttui radikaalisti Liettuan itsenäisyysjulistuksen myötä: voimalasta muodostui nopeasti, sekä taloudellisessa että poliittisessa mielessä, kansallisen suvereniteetin tärkeä osa. 1990-luvun lopulla ydinvoimalan poliittisen symboliaseman muutos sai yhä vahvemman ilmentymän EU:n vaatiessa Liettuaa sulkemaan Ignalinan molemmat reaktorit ennen niiden lasketun käyttöiän umpeutumista.

4.1.2. Ignalinan ydinvoimalan alkuvaiheet

Liettuan ainoa ydinvoimalaitos, Ignalina, pitää sisällään kaksi maailman suurimpiin kuuluvaa ydinreaktoria. Voimalaitos sijaitsee noin 150 kilometriä Vilnasta koilliseen luonnonkauniin Drūkšiai-järven rannalla. Ignalinan reaktorien rakentamista alettiin suunnitella 1970-luvun alussa, kun Brezhnevin hallinto päätti lisätä Neuvostoliiton ydinvoimakapasiteettia radikaalisti. Drūkšiai-järven ranta-alue valittiin ydinvoimalan sijoituspaikaksi lähinnä järven tarjoaman jäähdytysveden ja hyvien rautatieyhteyksien vuoksi, mutta tieteellistä tutkimusta alueen soveltuvuudesta ydinvoimalan sijoituspaikaksi ei juurikaan suoritettu. Ennen perestroikan alkua ydinvoimaa koskevat päätökset kuuluivat yksinomaan Neuvostoliiton keskushallinnon määräysvaltaan, eikä kansallisilla saati paikallisilla toimijoilla ollut asiassa sanavaltaa. Alunperin tarkoitus oli rakentaa kaksi tuhannen megawatin reaktoria, mutta vuoteen 1982 mennessä Moskovan päättäjät olivat laajentaneet suunnitelmiaan ja päättäneet pystyttää Ignalinaan Neuvostoliiton suurimman ydinvoimalaitoksen, neljä 1500 megawatin reaktoria. (Dawson 1996, 34)

Ignalinan ydinvoimala suunniteltiin lounaisen Neuvostoliiton sähköntuotannon peruspilariksi. Voimalan reaktorit ovat RBMK-1500 -tyyppiä, eli samaa kuin surullisen kuuluisan Tšernobylin voimalan reaktorit.¹⁰⁷ Tuhannet työntekijät eri puolilta Neuvostoliittoa saapuivat toteuttamaan tätä 'suurta projektia'. Samalla metsien keskelle nousi kuin tyhjästä ydinvoimalatyöläisten asuttama kaupunki, Sniečkus¹⁰⁸ (Sliavaitė 2002). Ensimmäisen yksikön rakennustyöt aloitettiin vuonna 1977, ja yksikkö avattiin joulukuussa 1983. Toista yksikköä alettiin rakentaa vuonna 1978, ja se alkoi toimia elokuussa 1987. Reaktoreiden oli tarkoitus pysyä käytössä vuosiin 2013 ja 2017 saakka. (Froggatt 1999; Thomson 1992, 182) Kolmannen yksikön rakennustyöt olivat käynnissä vuoteen 1988 asti, ja reaktori oli tarkoitus ottaa käyttöön vuoteen 1990 mennessä.

1970-luvun lopulta lähtien Liettuan tiedeakatemiassa vaikuttanut tiedemiesten ryhmä pyrki voimakkaasti vaikuttamaan Moskovan keskushallintoon, jotta Ignalinan ydinvoimalasta ei rakennettaisi kapasiteetiltaan 3000 megawattia suurempaa. Vuonna 1976 akatemia muodosti komitean pohtimaan Ignalinaa koskevia suunnitelmia. Komitea päätyi tulokseen, jonka mukaan RBMK-tyyppiset reaktorit olivat liian

¹⁰⁷ Puolaa ja Romaniaa lukuun ottamatta kaikki Neuvostoliiton ja itäblokin valtioiden ydinvoimalat käyttivät neuvostoliittolaista teknologiaa. Reaktoreiden ensimmäinen sukupolvi, 400 megawatin Voronezh VVR -malli, korvattiin myöhemmin 1000 megawatin reaktoreilla. (Waller 1998, 33)

¹⁰⁸ Kaupunki nimettiin Liettuan kommunistisen puolueen keskuskomitean entisen pääsihteerin Antanas Sniečkusin mukaan. Vuonna 1992 kaupungille annettiin uusi nimi, Visaginas.

vaarallisia sijoitettavaksi Liettuan tapaisille tiivisti asutetuille alueille. Lisäksi tiedemiehet epäilivät, ettei Druksiai-järvi kykenisi tarjoamaan massiiviselle ydinvoimalalle tarpeeksi jäähdytysvettä ilman vakavia ympäristövaikutuksia. Tiedeakatemian mielipiteillä ei ollut ensin juuri minkäänlaista vaikutusta Moskovan päätökseen aloittaa voimalan rakennustyöt, mutta käyttäen hyväkseen neuvostoliittolaisen tiedemaailman sisäisiä verkostoja liettualaisten tiedemiesten onnistui kuitenkin vakuuttaa osa keskushallinnon päättäjäistä. Lopulta Moskovassa tehtiin päätös, ettei 1500 megawatin reaktoreita rakennettaisi kolmea enempää. Tämä oli kuitenkin vain puolittainen voitto liettualaisille tiedemiehille, joiden asenne Ignalinaa kohtaan säilyi voimakkaan kielteisenä. (Dawson 1996, 34-38)

Liettualaisen tiedemiesverkoston tehokas toiminta ja toimivat yhteydet Moskovaan kertovat samalla omalla tavallaan neuvostoajan Liettuan piilevästä ympäristöaktivismista, johon edellä viitattiin (ks. luku 3.1.3.). Kuten sanottu, aktivismin motiivit liittyivät sekä ympäristökysymyksiin että etnisiin näkökohtiin. Vaikka ympäristökysymysten ei sallittu levitä julkiseen keskusteluun, ympäristötieteilijät ja ympäristöasioihin vihkiytyneet virkamiehet kykenivät aika ajoin vaikuttamaan energia- ja teollisuuspolitiikan toimeenpanoon paikallisella tasolla. Ydinvoimapolitiikka oli kuitenkin tiukasti Moskovan käskyvallassa. Juuri tämä seikka helpotti myöhemmin Ignalinan ydinvoimalan kokonaisvaltaista samaistamista Neuvostoliiton keskushallintoon ja salli myös Liettuan kommunistisen puolueen käyttää Ignalinan tapausta välineenä uudelleenorientoitumiseensa.

Siinä missä ydinvoiman vastainen liike eteni huomattavalla nopeudella Länsi-Euroopassa ja Yhdysvalloissa jo 1960-luvulta alkaen, Neuvostoliitossa ja itäisen Keski-Euroopan sosialistisissa valtioissa ei näkynyt vielä 1980-luvun alussa vastaavasta liikehdinnästä jälkeäkään. Päinvastoin, sosialistimaiden hallitukset suunnittelivat yhä kunnianhimoisempaa tulevaisuutta ydinteknologian alalla. Julkisten protestien puuttuminen voidaan ymmärtää alueen yhteiskunnallisten järjestelmien luonteen valossa; vuoteen 1985 saakka mahdollisuudet vapaaseen kansalaistoimintaan olivat minimaaliset. Myös tiedonvälitys, mukaanlukien tieteellisen tiedon levitys tiedeyhteisön ulkopuolelle, oli tiukasti valtakoneiston käsissä. Siten ydinvoiman vastainen liike ei levinnyt itäblokin alueelle. (Dawson 1996, 2-3) Liettualainen tiedeyhteisö oli kuitenkin jatkuvasti huolissaan Ignalinan ydinvoimalan ympäristövaikutuksista, ja voimalan ympäristön tilaa seurattiin aktiivisesti. Moskovan viralliseen tiedotuslinjaan yhteensopimattomien havaintojen ei kuitenkaan sallittu levitä yleiseen tietoisuuteen:

Työskentelin vuosina 1980-1992 biologina Ignalinan ympäristössä tutkien piennisäkkäitä. Asiantuntijana olin heti alusta alkaen voimalaa vastaan, ja erityisesti vastustin sitä Tšernobylin onnettomuuden jälkeen. Vuosina 1984-1985 olimme löytäneet voimalan ympäristöstä jäänteitä raskasmetalleista. Emme kuitenkaan pystyneet vaikuttamaan asiaan, sillä heti julkistettuamme nämä tutkimustulokset menetimme tutkimusrahoituksemme. Kyse oli näet keskitetystä Moskovan rahoituksesta. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Liettualaiset tiedemiehet olivat toimineet yhteistyössä jo 1970-luvun lopulla vastustaakseen Ignalinan rakentamista, mutta suuri yleisö oli asiassa pitkään täysin passiivinen. Ennen vuotta 1988 julkinen keskustelu aiheesta oli ankarasti rajoitettua. Glasnost ei ulottunut ydinvoimasta käytävään keskusteluun, sillä kysymys oli poliittisesti erityisen herkkä, Neuvostoliiton sotilaalliseen turvallisuuteen liittyvä aihe.

Virallista totuutta ydinvoiman vaarattomuudesta ei kyseenalaistettu ennen Tšernobylin onnettomuutta, eivätkä liettualaiset – tiedeyhteisöä lukuunottamatta – osoittaneet minkäänlaisia merkkejä ydinvoiman vastaisuudesta, joka länsimaailmassa oli levinnyt suureksi kansanliikkeeksi. Vaikka tiedeyhteisön sisällä toimi aktiivinen Ignalinan ydinvoimalaa vastustava ryhmittymä, keinot asian laajempaan käsittelyyn ja ydinvoiman vastaisen joukkoliikkeen mobilisaatioon olivat olemattomat. (Dawson 1996, 38-39, 42)

4.1.3. Ignalinan politisoituminen perestroikan ja Tšernobylin onnettomuuden seurauksena

Gorbatšovin hallinnon uudistus- ja avoimuuspolitiikka muutti tilanteen. Kysymys Ignalinan ydinvoimalasta politisoitiin, kun muuttunut yhteiskunnallinen tilanne tarjosi siihen mahdollisuuden. Tekijä, joka laukaisi Ignalinan politisoitumiskehityksen, oli Ukrainassa sijaitsevan Tšernobylin ydinvoimalan neljännessä reaktorissa 26. huhtikuuta 1986 tapahtunut onnettomuus.¹⁰⁹

Tšernobylin onnettomuuden vaikutus ympäristötietoisuuden ja -aktivismiin kehittymiseen Neuvostoliitossa oli epäilemättä merkittävä; ydinvoimaan liittyvät potentiaaliset riskit tulivat vähitellen yleiseen tietoisuuteen koko Neuvostoliiton ja itäisen Keski-Euroopan alueella. Tšernobylin onnettomuuden jälkeen ympäristön tilaan liittyvät ongelmat tiedostettiin myös yleisemmin aivan eri tavalla kuin aikaisemmin (Holmes 1997, 276).

Onnettomuuden poliittiset seurauksivaikutukset olivat poikkeukselliset. Kuten on todettu (Chirot 1999, 30), aiemmilla ympäristöonnettomuuksilla oli ollut vain vähäisiä poliittisia seuraamuksia, mutta Tšernobylin tapaus murensi neuvostohallinnon asemaa tuntuvasti. Tšernobylin ydinvoimalassa tapahtunut räjähdys ja sitä seurannut tulipalo olivat siis vakava isku paitsi ihmisten ja luonnon hyvinvoinnille myös Neuvostoliiton ja NKP:n arvovallalle.

Tšernobylin onnettomuutta koskeva tiedotus tapahtui Liettuassa täysin Moskovan linjan mukaisesti. Onnettomuuden käsittely rajattiin minimiinsä, ja jo kesään 1986 mennessä aihe oli lehdistössäkin vaiettu lähes kuoliaaksi. Vaikka oli selvä, että Tšernobylin onnettomuus aiheutti väestön keskuudessa kysymyksiä, epätietoisuutta ja epäluuloa, huolestuneisuuden ei annettu levitä julkisten areenojen kautta. Liettuun myöhemmän kehityksen kannalta oli merkityksellistä, että Tšernobylin onnettomuuden jälkeen paikalliset viranomaiset tiedottivat erittäin niukasti myös Ignalinaa koskevista kysymyksistä. Merkittävä ilmentymä tästä oli, että Ignalinan ydinvoimalan toinen reaktori otettiin käyttöön vähin äänin elokuussa 1987. Ignalinan kysymyksen politisoituminen ei ollut kuitenkaan vältettävissä. Kun ympäristöjärjestö Žemyna nosti kysymyksen agendalleen maaliskuussa 1988, Liettuun kommunistisen puolueen oli annettava jonkinlainen vastaus kysymykseen Ignalinan ydinvoimalan turvallisuudesta. Puolueen vastauksena oli keskustelutilaisuus, jonka tarkoitus oli vakuuttaa suuri yleisö voimalaitoksen turvallisuudesta. Toisin kuitenkin kävi; tilaisuudesta muodostui, vastoin puoluejohdon suunnitelmia, ympäristötieteilijöiden ja aktivistien hallitsema kriittinen keskustelu, jossa tuotiin julki useita voimalaan liittyviä huolenaiheita. Puolue ei pystynyt hillitsemään Ignalinaan kohdistettua kritiikkiä saati tyynnyttämään ilmeistä protestimielialaa. (Dawson 1996, 42, 46)

¹⁰⁹ Tšernobylin onnettomuudesta ks. tarkemmin Medvedev 1991.

Maaliskuussa 1988 Žemyna aloitti kampanjan nimikirjoitusten keräämiseksi Ignalinan ydinvoimalaa vastaan. Kampanja oli löyhästi organisoitu, ja arviot nimikirjoitusten määrästä vaihtelevat muutamasta kymmenestä tuhannesta puoleen miljoonaan. Adressi lähetettiin Neuvostoliiton pääministerille Nikolai Ryzhkoville, jonka vastaus oli perinteisen neuvostokaavan mukainen – vakuutus siitä, että Ignalina ei aiheuttanut vaaraa kansalaisille. Kampanja kuitenkin herätti KGB:n kiinnostuksen, ja sen järjestäjät kutsuttiin myös Komsomolin keskuskomitean puheenjohtajan puhutteluun. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Mainittujen seikkojen valossa voidaan sanoa, että Tšernobylin onnettomuus vaikutti voimakkaasti monien ympäristöasioiden parissa toimineiden liettualaisten poliittiseen aktivoitumiseen. Merkittävä tapahtuma laajemman ja kriittisen kansalaismielipiteen ja -aktiivisuuden kehittymisessä oli se, kun ympäristöjärjestö Žemynan edustaja toi kysymyksen Ignalinan turvallisuudesta kaikkien liettualaisten saataville julkaisemillaan huomiota herättävillä artikkeleilla. Asianomainen henkilö muistelee tapahtumien kulkua seuraavasti:

Tšernobylin tapahtumista ei tiedotettu virallisesti Liettuassa. Tapahtumat pidettiin täysin salassa Moskovan ohjeiden mukaisesti. Minun esimerkiksi onnistui kuulla onnettomuudesta Varsovan radiosta. Tšernobylin onnettomuus tapahtui muistaakseni torstaina, ja satuin kuulemaan siitä Varsovan radiosta lauantaina tai sunnuntaina. [...] Päätin tehdä asian hyväksi niin paljon kuin pystyin, ja aloin kerätä radioaktiivisuutta ja Ignalinan ydinvoimalaa koskevaa materiaalia. Samaan aikaan alettiin valmistella Ignalinan kolmannen reaktorin rakentamista. Kysymys kuului, mitä oli tehtävissä. Tämän jälkeen, kesällä 1988, onnistuin saamaan julkaistuksi useita asiaa käsitteleviä artikkeleja Liettuan Komsomol-organisaation lehdessä [Komjaunimo tiesa, nykyinen Lietuvos Rytas]. Päätoimittaja oli tarpeeksi rohkea ja suostui julkaisemaan artikkelit. Tämä oli järjestöllemme erittäin suuri saavutus. [...] Artikkelit julkaistiin samaan aikaan kuin Sajūdis perustettiin, kesäkuun 1988 alussa. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Nämä kesäkuun alkupäivinä vuonna 1988 julkaistut kirjoitukset olivat radikaali päänavaus, sillä ne saivat aikaan laajan yhteiskunnallisen keskustelun Ignalinan tulevaisuudesta. Asialle vihkiytyneet tiedemiehet ja aktivistit onnistuivat siten mobilisoimaan laajat väestöpiirit Ignalinan kysymyksen puitteissa¹¹⁰. Kysymys voimalan turvallisuudesta tuli julkisuuteen, kaikkien saataville. Se, että tällä keskustelulla oli todellista poliittista vaikutusta, ilmeni myös Liettuan hallituksen näkemyksissä ja toimenpiteissä; hallitus yhtyi kansalaisten esittämiin huolenilmauksiin kääntyen asian johdosta Moskovan puoleen (Senn 1990, 64). Ignalinan kysymys oli siis muodostunut mitä poliittisimmaksi kysymykseksi.

Ignalinan ydinvoimalan nousu liettualaisen yhteiskunnan politisoitumiskehityksen keskiöön kytkeytyi siis suoraan Tšernobylin

¹¹⁰ Pienet yliopistoihmisten ja kirjailijoiden ryhmät perustivat käytännössä kaikki Neuvostoliiton ydinvoiman vastaiset liikkeet. Näiden intellektuellien motiivit eivät kuitenkaan olleet keskenään yhtenevät. Siinä missä eräät olivat ensisijaisesti huolissaan ydinvoimaloiden ympäristövaikutuksista ja mahdollisesta 'uudesta Tšernobylistä', huomattavasti suurempi osa näki ydinvoimakysymyksen kansallisten tavoitteiden valossa. (Dawson 1996, 29)

onnettomuuteen. Kuten todettu, tiedeyhteisön sisällä onnettomuuden ympäristölle aiheuttamista vaikutuksista oltiin jo aiemmin oltu huolestuneita ja tietoisia, mutta nyt myös suuri yleisö kohtasi kysymyksen. Kun näin tapahtui, liettualaisten ympäristötieteilijöiden ammatilliset näkökohdat muuttuivat poliittisiksi, ja voimala alkoi saada yhä vahvemman symboliaseman liettualaisten ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa.

Ydinenergian tuotanto oli tiukasti Neuvostoliitossa keskushallinnon käsissä. Kenties myös siksi Moskova otti Ignalinaa kohtaan esitetyt protestit erittäin vakavasti. Sen sijaan sosialististen neuvostotasavaltojen paikallisviranomaiset eivät olleet tekemisissä ydinvoimaa koskevien päätösten kanssa, minkä vuoksi he näkivät protestoinnin ydinvoimaa vastaan usein suhteellisen harmittomana ilmiönä. (Dawson 1996, 28) Dawsonin (1996, 28-29) mukaan ydinvoiman vastainen liike käsitettiin neuvostotasavaltojen johdossa yleisesti yhteiskunnallisen turhautumisen tai ympäristötietoisuuden kasvamisen seurauksena, eikä sen poliittista ominaisuutta heti ymmärretty. Paikallisviranomaiset olivat lisäksi yhä riippuvaisempia yleisestä mielipiteestä, eikä ydinvoiman vastaista liikettä ryhdytty tukahduttamaan neuvostotasavaltojen toimesta. Itse asiassa viranomaiset näkivät usein parhaaksi tukea suosiotaan kasvattavaa liikettä.¹¹¹

Ignalinan ydinvoimalan kysymys liitettiin myös läheisesti 'kansallisuuskysymykseen', eli liettualaisten ja venäläisten suhteeseen, johon esimerkiksi liettualaisessa virkamieskunnassa piilevänä vaikuttanut 'etnokulttuurinen' ja 'vihreä' aktivismi oli jo vuosia kiinnittänyt huomiota. Ignalinan ydinvoimalan lähiseutu oli enimmäkseen venäläisten asuttamaa aluetta, joka oli tehokkaasti eristyksissä Liettuan yhteiskuntaelämän valtavirrasta (Senn 1990, 65). Kysymys Ignalinan ydinvoimalan turvallisuudesta tarjosi siten myös tässä suhteessa otollisen välineen välilliseen mielenilmaisuun Moskovaa ja venäläisten ei-toivottua läsnäoloa vastaan. Ignalina mahdollisti monien asioiden politisoimisen.

Ignalina oli keino ilmaista, että olimme Neuvostoliittoa vastaan. Luulen, ettei kyse ollut oikeastaan itse voimalasta. Se oli helppo kohde, koska se oli rakennettu Moskovan rahoilla ja se oli - pelkäänpä, että on yhä - hiukan neuvostomainen, koska sen johtaja ja monet työntekijät ovat venäläisiä. Näin ollen se tarjosi hyvän mahdollisuuden sanoa 'olemme teitä vastaan'. [...] [Itsenäistymistä edeltänyt toiminta] oli hyvin merkittävää, sillä selkeiden poliittisten kysymysten käsittely oli yhä kiellettyä. Mutta käyttämällä ympäristökysymyksiä aseemme saimme luotua jonkin verran poliittista painetta. [...] Ympäristökysymykset olivat väline hallituksen painostamiseksi. Ydin- ja vesivoimaloita vastaan suunnattu liike sekä saastumiskysymys olivat eräänlaisia aseita. [...] Siihen aikaan olimme kaikki hyvin aktiivisia, mutta sitä kesti vain vuoden tai kaksi. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

---

¹¹¹ Esimerkiksi Sajūdisin 24.6.1988 järjestämässä suurmielenosoituksessa Vilnan Gediminas-aukiolla Liettuan kommunistisen puolueen keskuskomitean pääsihteeri Algirdas Brazauskas ilmoitti, että Liettuan sosialistisen neuvostotasavallan ministerineuvosto aikoi vaatia Moskovaa keskeyttämään suunnitelmat Ignalinan ydinvoimalan neljännen reaktorin rakentamiseksi. Samalla Brazauskas pohjusti myöhempää poliittista uraansa, joka vei hänet itsenäisen Liettuan pääministeriksi ja presidentiksi. Sajūdis ja Liettuan hallitus löysivät yksimielisyyden Ignalinan kysymykseen jo syksyllä 1988. (Senn 1990, 79, 202, 208)

Kevään 1988 kuluessa Liettuan kommunistisessa puolueessa havahduttiin näkemään Ignalinan ydinvoimalan vastaisen liikehdinnän laajuus. Seurauksena oli, että puolue alkoi vähitellen omaksua ympäristöaktivistien näkemyksiä ja pyrki myös osoittamaan ymmärrystä liikettä ja sen pyrkimyksiä kohtaan. Heinäkuussa 1988 Liettuan hallitus julisti lopettavansa rahoituksensa Ignalinan kolmannen reaktorin rakentamiseksi, joskin päätös oli lähinnä vai symbolinen ele, sillä Neuvostoliiton keskushallinto vastasi lähes kaikista rakennuskustannuksista. (Dawson 1996, 48, 52-53)

Liettuan kommunistisen puolueen päätös oli kuitenkin tärkeä. Vaikkakin se oli, kuten todettu, vain ele, se osoitti paitsi joltistakin etäisyyden ottoa NKP:stä myös symbolista tukea ympäristöliikkeen tavoitteita ja pyrkimyksiä kohtaan. Liettuan kommunistisen puolueen tuella ympäristöaktivistien ponnistelut tuottivat tulosta, kun Ignalinan kolmannen reaktorin rakentamistyöt pantiin jäihin.¹¹² Rakentamistöiden jäädyttämisspätös merkitsi kuitenkin vain osavoittoa, sillä kyseessä oli vain lupaus, ja kolmannen reaktorin lopullinen kohtalo oli edelleen avoin. Ratkaisematta oli lisäksi jo käytössä olevien, kritiikin kohteeksi asetettujen, kahden yksikön kohtalo. Ignalinan ydinvoimalan vastainen liikehdintä ja sen käyttövoima poliittisen mobilisaation välineenä ei siksi laantunut Moskovan päätöksellä keskeyttää kolmannen yksikön rakennustyöt, eikä liioin tyynnyttänyt huolta Ignalinan turvallisuudesta. Tiedossa oli, että voimalan ensimmäistä reaktoria rakennettaessa neuvostohallinto oli korostanut voimalan rakennustöissä saavutettua rahan ja ajan säästöä. (Senn 1990, 9) Ignalinan kysymys oli politisoitunut pysyvästi.

Tässä suhteessa merkittävä lisäaskel oli otettu keväällä ja kesällä 1988, kun ympäristöaktivistit olivat esittäneet Ignalinan ydinvoimalan uhkana Liettuan tulevaisuudelle kansakuntana. He olivat varoittaneet, että ydinkatastrofin seurauksena liettualaiset joutuisivat jättämään kotimaansa ja päätyisivät siroteltuina eri puolille Neuvostoliittoa. Siten Ignalina uhkasi paitsi ympäristöä myös liettualaisia kansana: ydinvoimalassa mahdollisesti tapahtuvan säteilyonnettomuuden nähtiin merkitsevän vaaratekijää koko Liettuan kansakunnan olemassaololle. Tässä perspektiivissä Ignalinan kysymyksen ratkaisun mahdollisuus avasi laajoja näköaloja; se samaistui vahvasti kansallisen itsenäisyyden saavuttamiseen. Eräille ympäristöaktivisteilla itsenäisyyden saavuttamista merkitsi jo päätös Ignalinan ydinvoimalan kolmannen reaktorin rakennustöiden jäädyttämisestä:

Ajatus Ignalinan ydinvoimalan kolmannen reaktorin rakentamisen pysäyttämisestä merkitsi kansallisen itsenäisyyden saavuttamista. Onnistuminen suunnitelmien estämisessä merkitsi, että olimme itsenäinen valtio. Se oli spontaania. Liikkeeseen osallistuneet henkilöt olivat nuoria. Heistä jotkut olivat Komsomolin jäseniä ja jo ennestään aktiivisia, eivät pelkästään ympäristöön liittyvissä asioissa. Ympäristöliike oli hyvin tärkeä. [...] Meillä ei ehkä ollut muita keinoja kampanjoida. Joukkokokoonnutumiset tuhansine ihmisineen, pyörämarssi, julisteet... Ajatus oli saada julkisuutta tälle toiminnalle. Kaikkien oli helppo työskennellä tämän asian parissa, esimerkiksi Tšernobylin onnettomuuden takia. [...] Tavoite oli tehdä jotain Liettuan hyväksi valtiona. Ympäristökysymykset olivat helppoja kysymyksiä: puhdas vesi, puhdas

¹¹² Ignalinan ydinvoimalan kolmannen reaktorin rakennustöiden keskeyttämistä ei koskaan hyväksytty virallisesti Neuvostoliiton keskushallinnossa. Neuvostoliiton tiedeakatemia kuitenkin suositteli rakennustöiden jäädyttämistä elokuussa 1988, jolloin työt myös saman tien lopetettiin. (Dawson 1996, 180)

maito, ydinvoimalan sulkeminen, riittävä energia, puhdas kala... Ne olivat helppoja, luonnollisia asioita kaikille. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Kun liettualaiset uudistusliikkeet touko-kesäkuussa 1988 yhdistivät voimansa ja perustivat Sajūdisin, Ignalinan ydinvoimalan kysymyksestä muodostui keskeinen väline koko uudistusliikkeelle. Kysymyksen mobilisaatiopotentiaali oli ilmeinen ja se kävi nopeasti myös toteen. Ignalinan kysymyksen avulla Sajūdisin onnistui mobilisoida ihmiset yhteiskunnalliseen toimintaan. Kansalaiset uskalsivat lähteä mukaan liikkeeseen, koska Ignalina voitiin nähdä ympäristökysymyksenä; kannanotto välittömästi poliittiseksi tunnistettaviin kysymyksiin olisi ollut huomattavasti vaikeampaa. Uudistusliikettä johtaville henkilöille ympäristöliikkeessä kyse olikin epäilemättä sijaisliikkeestä; eritoten Ignalinan kysymyksen avulla voitiin esittää suvereniteetin palauttamista koskevia vaatimuksia, jotka peittelemättöminä olisivat olleet liian tulenarkoja. Ignalinan poliittinen symboliasema tuotiin julki myös eksplisiittisesti: Sajūdisin ympäristöasioista vastannut Zigmās Vaišvila – eräs uudistusliikkeen nuorista avainhenkilöistä – esimerkiksi nimitti voimalaa julkisesti "stalinismin ja stagnaation suurimmaksi ja absurdeimmaksi muistomerkiksi Liettuassa" (Senn 1990, 79).

4.1.4. 'Elämän rinki' – Ignalinan ydinvoimala poliittisen liikehdinnän polttopisteessä

Syyskuun 1988 alkupuolella Ignalinan kysymyksellä oli keskeinen asema uudistusliike Sajūdisin toiminnassa. Tämä oli vain osittain tulosta sen omista suunnitelmista. Syyskuun viidentenä päivänä voimalan ensimmäisen reaktorin ollessa pysäytettynä korjaustöitä varten liettualaisten keskuuteen levisi uutinen, jonka mukaan ydinvoimalassa oli syttynyt tulipalo. Viranomaisten reaktio tapahtuneeseen oli 'vanhan kaavan' mukainen; suurelle yleisölle vakuutettiin, ettei vaaraa radioaktiivisesta säteilystä ollut. Pian kuitenkin kävi ilmi, että voimalassa oli syttynyt toinenkin tulipalo, ja että voimalan kakkosreaktori oli jouduttu sulkemaan. Jonkin aikaa koko voimalaitos oli pysähdyksissä. Samaan aikaan kerrottiin, että kolmannen reaktorin rakennustyöt olivat vastoin viranomaisten lupauksia edelleen käynnissä. Ignalinan kysymys oli tapahtumien keskipisteessä. Voimala oli nyt – syyskuussa 1988 – ladattu niillä merkityksillä, joihin edellä on viitattu, mm. sillä merkityksellä, että liettualaiset saattoivat nähdä Ignalinan ydinvoimalan uhkaksi olemassaololleen kansakuntana. Liettualaisten välittömät reaktiot edellä mainittuihin tapahtumiin ilmensivät aiheen vakavuutta. Radikaalien kansallismielisten muodostama Liettuan vapausliitto vaati kansainvälistä tutkijaryhmää selvittämään Ignalinan ydinvoimalan turvallisuuden. Sajūdis reagoi julkistamalla vastaavan vetoimuksen Gorbatšoville, YK:n pääsihteerille ja kansainvälisen atomienergialiiton (IAEA) puheenjohtajalle.¹¹³ (Ardžiūnas *et al.* 1990; Dawson 1996, 55; Senn 1990, 169-170)

Sajūdisin johto kutsui kansalaisia myös osallistumaan Ignalinan ydinvoimalan läheisyydessä järjestettävään monipäiväiseen mielenosoitukseen, jonka yhteydessä oli tarkoitus saartaa koko ydinvoimalaitos. Viranomaiset ilmoittivat, että suunniteltu mielenosoitus olisi luvaton, ja että se voisi johtaa vakaviin seurauksiin. Voimalan vieressä sijaitsevan Sniečkusin (nyk. Visaginas) kaupungin johto ei myöskään antanut

¹¹³ Brazauskas välitti kansalaisille tiedoksi, että IAEA piti Ignalinan kysymystä Neuvostoliiton sisäisenä asiana (Senn 1990, 171).

lupaa kokoontumiselle. Kaupungin asukkaille, joista enemmistö oli venäläisiä, oli jo aiemmin kerrottu viranomaisten taholta 'liettualaisista nationalisteista', jotka uhkasivat voimalan ja siten koko venäläisenemmistöisen seudun tulevaisuutta. Näistä varoituksista huolimatta Sajūdis, etunenässä liikkeen ympäristöasioista vastaava Vaišvila, päätti kuitenkin järjestää tapahtuman, etenkin, kun IAEA:n puheenjohtaja oli ilmoittanut, että Ignalinan ydinvoimalan kysymys kuului Neuvostoliiton hallitukselle eikä IAEA:lle. Tapahtumaa mainostettiin paitsi Sajūdisin julkaiseman lehden myös Voice of America -radiokanavan kautta. (Senn 1990, 169-173)

Kun myös Liettuan vapausliitto tuki tapahtumaa, viranomaiset syyttivät Sajūdisia tämän kytköksen takia kiihkoilusta ja nationalismista. Sekä kansalliset että paikalliset viranomaiset näyttivät pelkäävän, että mielenilmaus saattaisi johtaa yhteenottoihin mielenosoittajien (jotka olivat lähes kaikki etnisiä liettualaisia) ja paikallisen, venäläistaustaisen väestön välillä.¹¹⁴ (Ardžiūnas *et al.* 1990; Sajūdisliikkeen aloiteryhmään kuulunut kirjailija, Vilna 27.11.2002) Sajūdisin piirissä vallitsi pessimistinen, konfrontaatiota venäläisviranomaisten kanssa ennakoiva tunnelma (Senn 1990, 72, 175).

Viikonlopun yli kestäneen mielenilmauksen päätapahtuma (syyskuun 17. päivänä) keräsi paikalle noin 20 000 ihmistä¹¹⁵, joista osa muodosti käsi kädessä ketjun Ignalinan ydinvoimalan ympärille. Tapahtuma sai nimen 'elämän ringi'. Pelättyjä yhteenottoja viranomaisten tai paikallisten asukkaiden kanssa ei syntynyt, sillä sekä Sajūdis että paikalliset viranomaiset pyrkivät tietoisesti madaltamaan tapahtuman profiilia. Alunperin suunniteltu voimalan saartaminen peruttiin ja korvattiin mainitulla 'elämän ringillä' ja muilla harmittomammilta näyttäneiltä aktiviteeteilla, kuten kansantanssi- ja kansanmusiikkiesityksillä sekä symbolisilla puiden istutuksilla. Ydinvoimalan henkilökunta puolestaan esitteli voimalaitosta vierailijoille, ja paikallinen pastori kävi tervehtimässä mielenosoittajia. Tapahtuman näennäisestä harmittomuudesta ja viattomuudesta huolimatta 'elämän ringi' merkitsi tärkeää tapahtumaa uudistusliikkeen kehityksessä; tuhansiin kohoavat väkijoukot saattoivat tuntea voivansa osallistua ja vaikuttaa merkittäviin yhteiskunnallisiin asioihin ja tehdä tämän ilman välitöntä pelkoa. Ennen kaikkea tapahtuma kuitenkin antoi liettualaisille tilaisuuden tuoda esiin kansallisen identiteettinsä ohella välillisesti pyrkimystään itsenäisyyteen ja suvereniteettiin. Kuten edellä on jo todettu, näin oli siksi, että Ignalinan tapauksessa kiteytyi perustava asetelma: hallitsivatko Liettuaa liettualaiset vai Moskova. (Dawson 1996, 57; Senn 1990, 175)

'Elämän ringi' viittasi ensin mainittuun vaihtoehtoon. 'Elämän ringi' osoitti myös sen, kuinka alunalkaen liettualaisen tiedeyhteisön piirissä kehittynyt vastarinta Ignalinan ydinvoimalaa kohtaan oli muuttanut muotoaan. Se oli muuttunut hapuilevasta ympäristöliikehinnästä voimakkaita poliittisia kannanottoja esittäväksi liikkeeksi. 'Elämän ringi' ilmaisi myös aktivistien roolissa tapahtunutta muutosta. Neuvostojärjestelmässä ominainen kansalaisten osattomuus oli korvautunut laajojen väkijoukkojen osallisuudella. Selkein esimerkki tästä muutoksesta olivat luonnontieteilijät. Alunalkaen he olivat pyrkineet vaikuttamaan voimalaa koskeviin päätöksiin ammatilliseen kompetenssiinsa vedoten. 'Elämän ringissä' he toimivat poliittisina toimijoina yhdessä tuhansien muiden ihmisten kanssa sopivaksi näkemällään tavalla.

¹¹⁴ Haastatteluaineistosta käy ilmi, että tästä oli jo saatu aiempia kokemuksia esimerkiksi 'ekologisen protestimarssin' ajalta, jolloin marssin osanottajat olivat nahistelleen Sniečkusin venäläisten kanssa.

¹¹⁵ Mielenosoittajien määrästä on esitetty erilaisia arvioita 15 000 ja 40 000 väliltä (Ardžiūnas *et al.* 1990; haastatteluaineisto).

Olimme hyvin aktiivisia ja käytimme usein fyysisiä mielenilmauksia, kuten [...] piiri Ignalinan ydinvoimalan ympärillä. Tuohon aikaan emme käyttäneet ammatillista osaamistamme vaan poliittista aktiivisuuttamme, ja se auttoi. [...] Osallistuimme varmaankin kaikkiin ydinvoimalaa vastaan suunnattuihin mielenosoituksiin. Menimme sinne, ja seisoiimme käsi kädessä muodostaen ringin voimalan ympärille. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

'Elämän ringki' vahvisti Sajūdisin asemaa. Syksyn 1988 edetessä se kasvoi todelliseksi massaliikkeeksi, mutta samalla sen toiminnassa tapahtui merkittävä muutos. Ympäristökysymykset alkoivat jäädä yhä enemmän avoimesti poliittisten kysymysten varjoon. Vaikka Ignalinan kysymys oli 'elämän ringin' jälkeenkin sen toiminnassa keskeisessä asemassa, tapahtuma jäi viimeiseksi Ignalinan ydinvoimalaa vastaan suunnatuista laajamittaisista protesteista. Sajūdisin kasvava auktoriteetti suhteessa kommunistiseen puolueeseen ja Liettuan hallitukseen salli sen käsitellä poliittisia kysymyksiä ilman sijaisliikettä. (Dawson 1996, 57-58) Suljettu tematiikka avautui, ja siten kansallisen suvereniteetin vaatimus oli mahdollista tuoda avoimemmin esille. Vaikkakin vain harva uskalsi julkisesti puhua Liettuan valtiollisesta itsenäisyydestä vuonna 1988, Ignalina ja muut ympäristökysymykset eivät enää olleet välttämättömiä tämän poliittisen vaatimuksen esittämisen välineinä. Asioista voitiin yhä enemmän puhua niiden 'oikeilla nimillä'. Sajūdisin vaalimenestyksen myötä 1989-1990 Liettuan mahdollisuudet suvereniteetin palauttamiseen alkoivat näyttää vahvemmilta. Sajūdisin aktivistit pystyivät avoimesti haastamaan viranomaiset Liettuan suvereniteettia koskevassa kysymyksessä. (Dawson 1996, 57-58)

4.1.5. Ignalinan ydinvoimalan merkityksen välitön muutos Liettuan itsenäistyessä

Ympäristöliikkeen asema kansallisen liikkeen ytimessä muuttui olennaisesti Liettuan itsenäistymisen myötä. Ympäristönäkökohdat ja palautettu valtiollinen suvereniteetti ajautuivat törmäyskurssille. Ennen Liettuan itsenäistymistä kritiikki maan suurimpia voimalaitoksia, kuten Ignalinan ydinvoimalaa ja Kaunasin lähistöllä sijaitsevaa Kruonisin vesivoimalaa, kohtaan oli ollut uudistus- ja itsenäisyysliikkeen tärkeimpiä toimintakanavia. Vuoden 1991 jälkeen voimalat, samoin kuin neuvostoajalta peritty raskas teollisuus, muodostivat kuitenkin valtiollisen selviytymisen sekä suvereniteetin selkärangan. Ympäristönäkökohdat ajautuivat ristiriitaan sekä taloudellisten että poliittisten näkökohtien kanssa. Yhteiskunnallisen murroksen vallitessa ei ollut tuottanut vaikeuksia kerätä kymmeniä tuhansia nimiä Ignalinan ydinvoimalan sulkemista vaatimaan adressiin. Liettuan itsenäistymisen jälkeen tilanne oli täysin toinen; Ignalinan tuottamasta energiasta oli muodostunut kansallinen elinehto. (Rinkevičius 1992) Tämän liettualaiset saivat myös karvaasti kokea.

Kun Liettua julisti itsenäisyytensä palautetuksi (11.3.1990), Neuvostoliiton hallitus otti käyttöön vastatoimia, joiden joukossa oli Liettuan asettaminen energiantuontisaartoon. Saarto kesti lopulta yli kolme kuukautta. Liettualaiset joutuivat pian huomaamaan olevansa täysin riippuvaisia omista energianlähteistään, joista Ignalinan ydinvoimala oli ylivoimaisesti merkittävin. Siten ydinvoimalan merkitys maan omavaraisuuden ja suvereniteetin takaajana kävi ilmiselväksi. Tämä koski myös ympäristöaktivisteja. Ydinvoimaa vastustaneet aktivistit muuttivat

suhtautumisensa voimalaan. Ignalinan mahdollisista ympäristöriskeistä vaiettiin lähes täysin, ja monet poliittisiin asemiin nousseet entiset protestiliikkeen keulahahmot esittivät harkittavaksi jopa voimalan laajentamisen mahdollisuutta, mikäli projektiin saataisiin länsimaista rahoitusta ja teknologiaa. Liettuan parlamentissa käytiin keskustelua mahdollisuudesta jatkaa Ignalinan ydinvoimalan laajennustöitä. (Dawson 1996, 4, 60) Ympäristöjärjestöjen johtajat julistivat luopuvansa tärkeimpiä taloudellisia etuja vastaan suunnatuista protesteista (Rinkevičius 2000, 189).

Liettuan hallitus sai ydinvoimalan hallintaansa elokuussa 1991 (Froggatt 1999, 76). Tätä ennen Ignalina oli ollut hetken 'ei-kenenkään-maata'. Liettualaisilla ei ollut aikaisemmin ollut juuri minkäänlaista osaa ydinvoimalan hallinnassa, joten tarvittavaa osaamista ei ollut välittömästi saatavilla. Ennen Liettuan itsenäistymistä Ignalinan ydinvoimalan työntekijöistä vain noin neljä prosenttia oli etnisiä liettualaisia.¹¹⁶

Olin itse vastaamassa [ydinvoima-asioista] hallituksessa. Tämä tapahtui syksyllä 1991. Jos ydinvoimala halutaan pitää toiminnassa, on täytettävä kaikki IAEA:n vaatimukset. Syyskuussa 1991, kun saimme kontrollin voimalasta, tehtävä ei ollut kovin helppo, sillä meidän täytyi vaihtaa voimalan johto. Tähän liittyi poliittisia ja kansallisuuskysymyksiä. Meidän oli huvattava erilaisia asioita, jotta ylipäänsä saimme voimalan hallintaamme. Se oli hyvin vaikeaa ja vakavaa puuhaa. Toisaalta meidän tuli täyttää kaikki IAEA:n vaatimukset, jotta saatoimme jatkaa energiantuotantoa. Mutta emme olleet vielä IAEA:n jäseniä, mikä aiheutti ongelmia. Muutaman kuukauden ajan Ignalinan ydinvoimala oli vaarallinen paikka, kun kukaan ei ollut vastuussa sen turvallisuudesta. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Kun Liettuan hallitus oli lopulta saanut Ignalinan ydinvoimalan kontrolliinsa, tilanne oli samalla merkinnyt voimalaan liitetyn poliittisen mobilisaatiopotentialin katoamista. Ignalinan tapauksessa – jos missä – ympäristöaktiivisuuden instrumentaalinen rooli kävi erityisen selvästi ilmi. Kriittisessä yhteiskunnallisessa tilanteessa, jossa nähtiin kansakunnan taloudellisen ja poliittisen selviämisen olevan vaakalaudalla, Ignalinan aikaisemmin edustama symboliikka korvautui voimalan taloudellisen merkityksen korostamisella. Valtaosa voimalan työntekijöistä ja johtajistosta oli edelleen venäläisiä, mikä merkitsi, että Ignalina esittäytyi vieläkin melko 'neuvostomaisena', mutta voimala oli yhtä kaikki liettualaisten hallinnassa. Taistelu kansallisesta suvereniteetista oli voitettu, ja – kamppailun aikana jo käsitteeksi muodostunut – Ignalina oli tehnyt tehtävänsä neuvostovallan symbolina, 'pahan kasvoina'; nyt voimalaa tarvittiin sen sijaan kansakunnan ja materiaallisen hyvinvoinnin rakentamiseen.

---

¹¹⁶ Nykyisin tilanne on hieman muuttunut Kaunasin teknillisen korkeakoulun tuottaessa insinöörejä voimalan palvelukseen.

4.2. Euroopan unionin 'ultimatum'

4.2.1. EU:n ydinvoimapolitiikka ja itälaajentuminen

EU oli alkanut kiinnittää huomiota itäisen Keski-Euroopan sekä Neuvostoliiton ydinvoimalaitosten turvallisuuteen, erityisesti RBMK-reaktoreihin, heti Tšernobylin onnettomuuden jälkeen. Vuonna 1992 Münchenissä järjestetty G7-maiden kokous toi ydinturvallisuuteen liittyvät näkökohdat entistä vahvemmin EU:n työjärjestykseen. (Euroopan komissio 2002d, 9) Ignalinan ydinvoimala nousi EU:n päätöksentekijöiden agendalle Liettuan jätettyä EU-jäsenhakemuksensa joulukuussa 1995, ja Kölnin Eurooppa-neuvostossa 1999, kun EU:n laajentuminen alkoi näyttää ajankohtaiselta, itäisen Keski-Euroopan ydinvoimaloiden turvallisuus muodostui erityisen keskeiseksi kysymykseksi.¹¹⁷

EU:iin vuonna 2004 liittyneistä jäsenmaista ja ehdokasvaltioista seitsemässä on ydinvoimaloita, yhteensä 22 ydinreaktoria.¹¹⁸ EU vaatii kahdeksan reaktorin sulkemista viimeistään vuosina 2008-2009. Nämä ovat Liettuan Ignalina 1 ja 2, Slovakian Bohunice 1 ja 2 sekä Bulgarian Kozloduy 1-4. Näiden reaktoreiden suunnittelussa on komission mielestä merkittäviä puutteita, eikä reaktoreita komission ja neuvoston vuonna 2001 tekemän arvioinnin mukaan voida "kohtuudella saattaa korkealle turvallisuustasolle" (Euroopan komissio 2002d, 11). EU:n ministerineuvosto, yhteistyössä komission kanssa, on luonut perusteet parannuksille, jotka ehdokasmaiden ydinvoimaloissa tulee tehdä Kölnin Eurooppa-neuvostossa 1999 edellytetyn korkean turvallisuustason saavuttamiseksi. Laekenin Eurooppa-neuvosto vahvisti nämä "eurooppalaiset suuntaviivat ydinturvallisuuden alalla" joulukuussa 2001 (Euroopan komissio 2002d, 3).

EU:n laajenemisen myötä ydinvoimasektori on noussut keskeiseen asemaan integraatioprosessissa, vaikka sen merkitys on aikaisemmin ollut suhteellisen vähäinen. Ennen itälaajentumista ydinturvallisuus ei noussut merkittäväksi kysymykseksi EU:n päätöksenteossa. Euroopan komission vuonna 2002 antama ydinturvallisuutta käsittelevä tiedonanto keskittyy nimenomaan unionin laajenemisen aiheuttamiin kysymyksiin: "[Ehdokasmaiden] 1900-luvun historia ja niiden taloudellinen kehitys on tuonut esiin kysymyksen, jota unionin edellisten laajennusten yhteydessä käsiteltiin vähän, nimittäin ydinenergia-alan. [...] Tämä viides laajentuminen on tuonut esille myös ydinturvallisuuteen liittyvät kysymykset. Agenda 2000 -asiakirjassa yksilöitiin ensinnäkin [ydinturvallisuusviranomaisten] tekemän analyysin pohjalta ne reaktorit, jotka on poistettava käytöstä lähitulevaisuudessa, koska niitä ei [voida] parantaa kohtuullisin kustannuksin" (Euroopan komissio 2002d, 3).

Ignalinan molemmat reaktorit siis kuuluvat näiden lähitulevaisuudessa käytöstä poistettavien reaktoreiden joukkoon. Energiapolitiikka on keskeisessä roolissa Liettuan poliittisessa elämässä, ja kaikkein 'sähköisimmät' keskustelut käydään

¹¹⁷ "Kesäkuussa 1999 pidetyssä Kölnin Eurooppa-neuvostossa komissiota kehoitettiin valvomaan, että Keski- ja Itä-Euroopassa noudatetaan korkeatasoisia ydinturvallisuusnormeja. Komissio on tämän toimeksiannon perusteella edennyt kahdessa vaiheessa. Se on ensinnäkin yksilöinyt reaktorit, jotka pitäisi sulkea. Toiseksi se on neuvoston kanssa laatinut menetelmät, joilla arvioidaan ehdokasmaiden ydinlaitosten turvallisuus." (Euroopan komissio 2002d, 21)

¹¹⁸ Vappuna 2004 unioniin liittyneistä kymmenestä valtiosta viidessä tuotetaan ydinenergiaa. Näissä viidessä valtiossa toimii yhteensä 19 ydinreaktoria.

luonnollisesti Ignalinan ydinvoimalan tulevaisuudesta. Voimala on Liettuan jälleenitsenäistymisestä lähtien ollut maan energiapoliittisen omavaraisuuden, ja koko taloudellisen selviytymisen, symboli. Liettuan poliittisen johdon – joista eräät olivat ‘elämän ringissä’ seisoneita entisiä itsenäisyysaktivisteja – ensimmäiset reaktiot EU:n taholta esitetyistä näkemyksistä vastaan olivat suorastaan vihamielisiä. Kuten Huang (2002, 5) toteaa, Moskovan 1990-1991 asettama energiasaarto ja sen aiheuttama ulkoisen riippuvuuden kuristava tunne ovat vielä liettualaisten tuoreessa poliittisessa muistissa. Siten Ignalinan ydinvoimalan alasajoon liittyvä problematiikka nostaa väistämättä esiin myös perustavan kysymyksen kansallisesta suvereniteetista.

Luvussa 4.2. käsitellään EU:n Ignalinan ydinvoimalaan kohdistamia vaatimuksia. Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus uppoutua kovin syvälle esimerkiksi EU:n viralliseen energia- ja ydinvoimapolitiikkaan. Tarkoitus on lähinnä osoittaa, että EU:n *de facto* vaatimus Ignalinan ydinvoimalan alasajosta EU-jäsenyyden ennakkoehtona oli olemassa. Kun Ignalinan ydinvoimalan ‘ennenaikaisesta’ sulkemisesta muodostui ennakkoehto Liettuan EU-jäsenyydelle, voimala sai vahvan aseman kansallisen itsemääräämisoikeuden symbolina.

4.2.2. Ignalinan ydinvoimala Liettuan EU-jäsenyysneuvotteluissa

Ignalinan ydinvoimalan sulkemista koskevat kysymykset olivat Liettuan EU-jäsenyysneuvottelujen todellinen ongelmakohta.¹¹⁹ 1990-luvun aikana Ignalinan ydinvoimala tuotti reilut 80 prosenttia Liettuan sähköenergiasta, ja tuotantokustannukset olivat huomattavan edulliset verrattuna maan muihin voimalaitoksiin. Liettuan itsenäistymisestä lähtien maan hallitukset ovat työskennelleet tiiviisti ulkomaisten asiantuntijoiden kanssa, ja useita atomiturvallisuuteen liittyviä uudistuksia on viety läpi tänä aikana. EU ja muut kansainväliset toimijat ovat tarjonneet laajalti apuaan tämän prosessin kuluessa. Vuonna 1993 G7-maiden aloitteesta Euroopan kehitys- ja jälleenrakennuspankki (EBRD) perusti ydinturvallisuusrahaston (Nuclear Safety Account), joka alkoi toimia samana vuonna. Rahaston tarkoitus oli rahoittaa turvallisuuteen liittyviä parannuksia itäisessä Keski-Euroopassa ja entisessä Neuvostoliitossa. (Arnswald 2000, 209)

Helmikuussa 1994 Liettuan hallitus, Ignalinan ydinvoimala ja EBRD allekirjoittivat sopimuksen, jonka puitteissa myönnettiin sekä lyhyt- että pitkäkestoisia määrärahoja voimalan turvallisuutta kohentaviin toimenpiteisiin. Sopimuksessa Ignalinan ydinvoimala sitoutui vastaamaan voimalaitoksen perusteellisesta turvallisuustarkastuksesta läntisten ja itäisten asiantuntijoiden sekä voimalan suunnittelijan, NIKIET:in, avustamana. Tarkastuksessa päädyttiin tulokseen, jonka mukaan kummankaan voimalan yksikön elinikää ei tulisi pitkittää yli niiden polttoainekanavien luonnollisen eliniän. (Arnswald 2000, 209-210; EBRD 1997)

Samana vuonna Liettuan hallitus hyväksyi esityksen, jonka mukaan voimalan ensimmäinen yksikkö voisi toimia korkeintaan vuoteen 2002 ja toinen vuoteen 2007 asti. Hallitus tosin yritti alunalkaen pehmentää kantaansa ottaen esiin mahdollisuuden uudistaa voimalan polttoainekanavat ja siten pidentää laitoksen käyttöikää. Ignalinan ydinvoimalan alasajosta vääjäämättömästi aiheutuvat korkeat kustannukset¹²⁰ sekä

¹¹⁹ Toinen ongelmallinen kysymys koski venäläisten läpikulkuoikeutta Kaliningradin alueen ja emämaan välillä.

¹²⁰ Liettuan poliittisen johdon piirissä vallitsee käsitys, että Ignalinan ydinvoimalan sulkeminen ei ole vain liettualainen vaan kansainvälinen kysymys. Siten myös voimalan sulkemisen kustannuksista on

voimalan ilmeinen taloudellinen¹²¹ ja sosiaalinen tärkeys olivat hallituksen päähuolenaiheet. (Arnswald 2000, 210) Ignalinan ydinvoimala nautti kansalaisten laajaa 'kannatusta' läpi 1990-luvun¹²² (Huang 2002, 7), ja hallitusten oli erittäin vaikea tehdä voimalan sulkemista koskevia päätöksiä menettämättä ääniä Liettuan tempoilevassa poliittisessa elämässä. Päätös reaktoreiden sulkemisesta jäikin käytännössä avoimeksi, sillä riittävää poliittista tahtoa ei vielä tässä vaiheessa löytynyt. Sisäpoliittinen mieliala oli vahvasti Ignalinan ydinvoimalan sulkemista vastaan.

Euroopan komissio vastusti jyrkästi Liettuan hallituksen suunnitelmia pitkittää Ignalinan reaktorien käyttöä yli niiden luonnolliseksi määritellyn käyttöiän huomauttaen Liettuan hallituksen sitoutumuksesta ydinturvallisuusrahaston puitteissa tehtyihin päätöksiin. Komissio vaati Liettuan hallitusta "sitoutumaan lujasti" päätökseen pidättäytyä voimalan ensimmäisen yksikön polttoainekanavien uusimisesta.¹²³ Vuonna 1998 komissio asetti kuuden riippumattoman asiantuntijan ryhmän arvioimaan Ignalinan mahdollisia turvallisuusriskejä. (Arnswald 2000, 211) Ryhmän loppuraportissa mainittiin, että "Liettuan viranomaisille on tehtävä selväksi, että EU pitää Liettuan hallituksen vastausta aikaisempiin sitoumuksiinsa hallituksen kansainvälisen uskottavuutensa testinä".¹²⁴ Liettuan hallitukseen suuntautui kova poliittinen paine, kun EU-jäsenyys alettiin selvästi ehdollistaa Ignalinan sulkemista koskevaan päätökseen.

Ennen vuotta 1999 EU ei ollut virallisella tasolla kertaakaan viitannut Ignalinan ydinvoimalan sulkemiseen ennakkoehtona Liettuan EU-jäsenyydelle, mutta alkuvuonna 1999 komission edustajan kerrottiin painostaneen Liettuan hallitusta esittäen, että komissio piti voimalan sulkemista jäsenyyden ehtona. (Arnswald 2000,

---

vastattava kansainvälisellä tasolla. Liettua ei esimerkiksi hyväksy ajatusta, että voimalan sulkeminen verottaisi maahan tulevaisuudessa suuntautuvia rakennerahasto-osuuksia. (Martikonis 2002) Liettuan hallitusten kanta on ollut, että EU:n tulisi korvata ydinvoimalan sulkemisesta koituvat kustannukset kokonaisuudessaan, ikään kuin 'lasku käteen' -periaatteella. Komission lähtökohta on kuitenkin teknisempi, Ignalinan alasajon kuluihin osalistuminen todettujen ja tarkasti perusteltujen sosiaalisten ja taloudellisten vaikutusten perusteella. Komissio on joka tapauksessa todennut, että voimalan käytöstä poistamisen kokonaiskustannukset ovat liian suuret Liettuan yksin kannettaviksi. Ignalinan voimalan alasajoon ja purkamiseen onkin varattu 70 miljoonaa euroa kullekin vuodelle vuosina 2004-2006 sekä lisätukea myös vuoden 2006 jälkeen. (Euroopan komissio 2002a, 86; Euroopan komissio 2002d, 22)

¹²¹ On helppo nähdä, miksi Liettuan hallitukset ovat olleet vastahakoisia sopimaan voimalan sulkemisesta, sillä Ignalina tuottaa energiaa runsaasti yli maan oman tarpeen, ja energia on tärkeä vientitavara. Tosin maksujen saaminen viennin kohteena olevista valtioista, lähinnä Valko-Venäjältä ja Venäjän federaatiosta, on osoittautunut hankalaksi. Nykyisin EU:n, erityisesti Saksan, energiamarkkinat koetaan Liettuassa houkuttelevina, mistä kertoo yhteistyössä puolalalaisten kanssa aloitettu PowerPridge-projekti eurooppalaisille energiamarkkinoille tunkeutumiseksi. (Huang 2002, 6) Yhteys EU:n energiamarkkinoille ei ole kuitenkaan materialisoitunut, sillä teknisessä mielessä ja erityisesti tarvittavien investointien puuttuessa hanke ei ole edennyt liettualaisten toivomalla tavalla. On syytä huomata, että myös kehitteillä oleva Baltic Nordic Grid -energiaprojekti saattaa tuoda muutoksia tilanteeseen.

¹²² Tästä huolimatta Ignalinan ydinvoimalaa pidettiin 1990-luvulla yhtenä Liettuan keskeisimmistä ympäristöuhista. Kaunasissa 1998 tehdyn kyselyn mukaan Ignalina koettiin maan kolmanneksi suurimmaksi ympäristöriskiksi veden ja ilman saastumisen jälkeen. (Juraitė & Thelander 1999)

¹²³ Epävirallisten virkamieslähteiden mukaan komission kanta Ignalinaan muotoutui kolmen keskeisen argumentin kautta: (1) RBMK-teknologiaan liitettiin yleisellä tasolla vakavia turvallisuusriskejä, (2) Liettuan ydinturvallisuudesta vastaavat kansalliset viranomaisrakenteet nähtiin liian kehittymättöminä ja (3) Liettuan yhteiskunnallisen ja taloudellisen järjestelmän vakiintumattomuus nähtiin yleisenä riskitekijänä.

¹²⁴ Suomennettu lainaus teoksesta Arnswald (2000, 211): "[I]t must be made clear to the Lithuanian authorities that the EU considers the response of the Lithuanian government to its previous commitment as a test of its international credibility".

211) Liettuan hallitukseen suuntautui lisää painetta, kun Itä- ja Keski-Euroopan suhteista vastaava komissaari Hans van den Broek mainitsi hakijamaiden uudistuskelvottomat reaktorit yhdeksi lähitulevaisuuden tärkeimmistä asiakohdista. Myöhemmin van den Broek esitti, että Liettuan energiasektorin pääsee nauttimaan Phare-rahoituksesta vain, jos se omaksuu kansallisen energiasstrategian, jossa sitoudutaan olemaan uusimatta Ignalinan polttoainekanavia ja hyväksytään realistinen aikataulu voimalan sulkemiselle. (Arnswald 2000, 211)

Tammikuussa 1999 Liettuan hallitus esitteli luonnoksen vuodet 1999-2004 käsittäväksi kansalliseksi energiasstrategiaksi komissiolle. Liettualaiset diplomaatit Brysselissä ilmoittivat, että voimalan ensimmäinen yksikkö voisi toimia vielä kahdesta kolmeen vuotta ja toinen vuosiin 2005-2010 asti. (Arnswald 2000, 212) Kansallinen energiasstrategia hyväksyttiin Liettuan parlamentissa 5. lokakuuta 1999, ja voimalan sulkeminen sisältyi strategiaan olennaisena osana. Voimalan ensimmäinen reaktori oli tarkoitus sulkea ennen vuotta 2005 ja toisen sulkemisesta oli määrä päättää myöhemmin. (Liettuan ulkoministeriö 2002) Kansallinen energiasstrategia toimitettiin mahdollisimman nopeasti Brysseliin – jo ennen sen parlamenttikäsittelyä – osoituksena Liettuan päättäväisyydestä päästä aloittamaan EU-jäsenyysneuvottelut (Huang 2002, 7).

Liettuan valmius EU-jäsenyyteen sekä Eurooppa-sopimuksen täytäntöönpano olivat vahvasti agendalla, kun Liettuan ja EU:n edustajat tapasivat Luxemburgissa helmikuussa 1999. Keskusteluissa otettiin kantaa kysymykseen, pitäisikö Ignalinan ydinvoimalan alasajo liittää suoraan kysymykseen Liettuan EU-jäsenyydestä. Tässä vaiheessa komissaari van der Broek ei esittänyt voimalan yksiköiden sulkemista suoraan jäsenyysvaatimuksena, mutta hän teki selväksi, että ydinvoimalakysymys oli ratkaisevassa asemassa Liettuan jäsenyysneuvotteluissa. Tässä vaiheessa Liettuan ulkoministeri Algirdas Saudargas torjui ajatuksen Ignalinan kysymyksen liittämistä Liettuan EU-jäsenyyteen sanoen, että unioni oli sekaantumassa Liettuan sisäisiin asioihin. (Arnswald 2000, 211-213)

Kuten voidaan huomata, Ignalinan tapaus avasi hyvin nopeasti näkökulmia Liettuan kansalliseen itsemääräämisoikeuteen; kysymys miellettiin liettualaisen hallituspolitiikan tasolla paitsi taloudellisesti myös periaatteellisesti tärkeäksi. Kuten voidaan jäljempänä havaita, sama suhtautumistapa heijastui myös tavallisten kansalaisten ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen parissa.

Liettuan hallitus oli kuitenkin mahdottoman yhtälön edessä: Sen oli käytännössä pakko taipua komission vaatimusten edessä, sillä Liettuan EU-jäsenyys oli (Nato-jäsenyyden ohella) hallinnut maan ulkopoliittista agendaa jo vuosia. Toisaalta myöntyminen EU:n vaatimuksiin tulkittaisiin kotimaan politiikassa hyvin kielteisesti. Siksi hallitus yrittikin vielä erottaa EU-jäsenyyskysymyksen ja Ignalinan tapauksen toisistaan siinä kuitenkaan onnistumatta. Tilanteen eskaloituminen estettiin, kun komissio ja Liettuan viranomaiset perustivat maaliskuussa 1999 yhteisen työryhmän pohtimaan Ignalinan kysymystä. Työryhmä käsitteli lähinnä Ignalinan ydinvoimalan alasajon keinoja ja aikataulua; voimalan sulkeminen oli siis tässä vaiheessa jo hiljaisesti hyväksytty lopulliseksi tavoitteeksi. Työryhmän perustamisen tarkoituksena oli siirtää kysymys 'korkean politiikan' tasolta asiantuntijatasolle, jotta Liettuan poliittinen johto pääsisi irti kiperästä tilanteesta ja sulkemisen aikataulu ja kustannukset saataisiin selvitettyiksi. Komissio halusi tehdä Ignalinan tapauksesta yhden kysymyksen muiden jäsenyysneuvotteluihin liittyvien asioiden joukossa, jotta aiheeseen ei liitettäisi liian suurta poliittista latausta. Syyskuun 9. päivänä 1999 Liettuan hallitus julkisti päätöksensä sulkea voimalan ykkösreaktori vuoteen 2005 mennessä. Hallituksen päätökseen sisältyi oletamus runsaasta ulkomaisesta

rahallisesta avusta sulkemisprosessissa. Voimalan sulkemissuunnitelmat liitettiin osaksi lokakuussa 1999 julkistettua Liettuan kansallista energiastrategiaa¹²⁵, jossa viitattiin ulkoisten tekijöiden suureen merkitykseen Ignalinan ydinvoimalaa koskevassa päätöksessä. (Arnswald 2000, 213-214; Liettuan ulkoministeriö 2002)

Vaikka Liettuan hallitukset eivät ole vakavissaan haastaneet komission vaatimusta voimalan sulkemisesta, kotimaan politiikkaa seuraavalle yleisölle on tehty selväksi, että ulkoisella painostuksella on ollut merkittävä rooli voimalan sulkemista koskevissa päätöksissä. Liettuan kansallisessa energiastrategiassa, jonka Liettuan parlamentti julkisti pian Ignalinan ydinvoimalan sulkemista koskevan tiedonannon jälkeen, mainitaan, että ”tiettyjen länsimaisten poliitikkojen ja teknisten asiantuntijoiden mielestä RBMK-reaktoreiden riskejä ei voida poistaa niin tehokkaasti, että reaktoreiden pitkäaikainen käyttö olisi riittävän turvallista. Kansainvälisen yhteisön mielipide on Liettualle tärkeä EU- ja Nato-jäsenyyden valmistelujen aikana” (Seimas 1999).

Vastuu voimalan sulkemispäätöksestä pyrittiin siirtämään ulkoisille toimijoille, käytännössä EU:lle. Tämä heikensi EU-jäsenyyden kannatusta Liettuassa merkittävästi, joskin muutos jäi melko lyhytaikaiseksi.¹²⁶ Ignalinan tapaus sai kuitenkin pysyvemmän merkityksen esimerkkinä EU:n kansalliselle itsensä määräämis-oikeudelle aiheuttamasta ‘uhasta’.

Liettuan hallitukset eivät ole suhtautuneet EU:n taholta tulevaan painostukseen kovinkaan innokkaasti. Rolandas Paksasin lyhytikäinen liberaalihallitus kuitenkin otti erittäin proaktiivisen kannan maan EU-jäsenyyteen, erityisenä tavoitteena päästä hakijamaiden ensimmäisen aallon joukkoon. Suurelta osin tämän vuoksi Liettuan hallitus julkisti nopeasti syyskuussa 1999 Ignalinan ydinvoimalan sulkemista koskevan aikataulun ja esitteli voimalaitoksen sulkemista koskevan lain seuraavana vuonna. Liettuan poliittisen elämän epävakaudesta¹²⁷ johtuen komissio painotti Ignalinan tilanteen keskeisyyttä vuosiraporteissaan¹²⁸, vaikka Liettuan parlamentti olikin jo hyväksynyt Ignalinan sulkemista koskevan lain. Komissio näytti edelleen pelkäävän, että tehdyt päätökset eivät loppujen lopuksi pidä. Vuoden 2002 raportissa painotettiin, että “sitoumuksia on kunnioitettava, ja siten ne on myös sisällytettävä liittymissopimukseen” (Euroopan komissio 2002a, 90)¹²⁹.

Vähitellen Ignalinan ydinvoimala alettiin myös liettualaisen hallituspolitiikan puitteissa nähdä pikemminkin taakkana kuin resurssina, ja komission kannat alkoivat

¹²⁵ Kansallisen energiasektorin uudistaminen on Liettualle todellinen haaste, koska riippuvuus Ignalinan ydinvoimalasta on suuri. Mittavien investointien houkuttelemisen vaikeus sekä EU-jäsenyyden edellyttämät yksityistämistäjärjestelyt aiheuttavat suurta epävarmuutta energiasektorilla. Liettuan parlamentti on arvioinut pelkästään ensimmäisen yksikön alasajon aiheuttavan yli 10 miljardin euron kustannukset (Seimas 1999). Ignalinan tapauksista koskee sama ongelma kuin monia muita siirtymätalouden sektoreita: hakijamaiden on paitsi täytettävä yhteisölainsäädännön vaatimukset myös luotava toimiva markkinajärjestelmä ‘tyhjältä’ (Curzon Price & Landau 1999, 14). Haaste on erityisen mittava Liettuan energiasektorin kohdalla. Energian saatavuus on aina kansallisen prioriteettilistan kärkipäässä, ja Liettuan tapauksessa näyttää siltä, että korvaavia energianlähteitä ei lyhyellä tähtämällä ole saatavilla. Realistisimpana korvaavana energianlähteenä on nähty Elektrėnaissa sijaitseva Lietuva-hiilivoimala (Huang 2002, 6).

¹²⁶ VILMORUS:in (2002a) selvityksen mukaan EU-jäsenyyden kannatuksen alin aste Liettuassa ajoittui vuoden 1999 loppuun: 29 prosenttia puolesta ja 35 vastaan. Tämän jälkeen EU-jäsenyyden kannatus on vahvistunut huomattavasti. On syytä huomata, että vielä vuonna 2002 Ignalinan ydinvoimalan sulkemissuunnitelmat olivat kuudenneksi keskeisin syy EU-jäsenyyden vastustamiseen (VILMORUS 2002b).

¹²⁷ Liettuan itsenäisyyden ajan hallitusten keski-ikä on ollut vain runsas vuosi (ks. Spurga 1991).

¹²⁸ Ks. Euroopan komissio 1998, 29-30; Euroopan komissio 1999, 40-42; Euroopan komissio 2000a, 65-66; Euroopan komissio 2001a, 72.

¹²⁹ ”The commitments must be respected and therefore duly included in the Accession Treaty.”

näyttäytyä parhaimpana saatavilla olevana vaihtoehtona. Ydinvoimalan hallinnossa voitiin havaita siirtyminen neuvostotyyppisestä, jäykästä ja hierarkisesta lähestymistavasta kohti markkinasuuntautuneempaa asennetta.

Tammikuun 31. päivänä vuonna 2001 Liettuan hallitus hyväksyi ohjelman Ignalinan ydinvoimalan ykkösreaktorin sulkemiseksi (Liettuan ulkoministeriö 2002). Vuonna 2002 Brazauskasin hallitus ja Euroopan komissio pääsivät sopuun voimalan sulkemisesta.¹³⁰ Yli kolme vuotta kestänyt kädenvääntö siis näytti vihdoinkin päättyneen, joskin vielä vuoden 2001 loppupuolella laajentumiskomissaari Verheugenin ja komission Vilnan delegaation johtajan Grahamin kerrotaan tuoneen melko voimakkaasti esiin näkökohtia, joiden mukaan Ignalinan sulkemispäätöksen pitävyys oli ehto Liettuan nopealle EU-jäsenyydelle.¹³¹

Kesäkuun 11. päivänä vuonna 2002 Liettua ja EU saivat liittymisneuvottelujen energiakohtaan suljettua. Tämä tarkoitti, että Liettua ja EU saavuttivat poliittisen yksimielisyyden, joka mahdollisti neuvottelujen aloittamisen voimalan sulkemisen kustannusten jakamisesta. Tämän lopullisen päätöksen mukaan voimalan reaktorit on määrä sulkea vuosiin 2005 ja 2009 mennessä. (Liettuan ulkoministeriö 2002)

Edellä kuvattiin vain päällisin puolin Ignalinan ydinvoimalan sulkemispäätökseen johtaneen monimutkaisen neuvotteluprosessin vaiheet, joiden tärkein sisältö tämän tutkimuksen ongelmanasettelun suhteen liittyy EU:n taholta suuntautuvaan, Liettuan kansallisen suvereniteetin haastavaan paineeseen. Kuten voidaan havaita tarkasteltaessa EU:n ja Liettuan välisiä neuvotteluja Ignalinan ydinvoimalan alasajosta, EU ei missään vaiheessa *virallisesti* ehdollistanut Liettuan jäsenyyttä voimalan sulkemiseen. 'Uhkavaatimus' oli kuitenkin olemassa *de facto*, sillä käytännössä yhteisymmärrys voimalan sulkemisen aikataulusta muodostui ennakkoehdoksi Liettuan jäsenyysneuvottelujen aloittamiselle. Tämä *ultimatum* tuotti Ignalinan ydinvoimalalle aseman kansalliseen suvereniteettiin EU:n taholta kohdistuvan paineen symbolina. Runsaan vuosikymmenen aikana Ignalinan ydinvoimalasta ehti siten muotoutua ensin idästä ja myöhemmin lännestä suuntautuvan, kansallisen suvereniteetin ideaan kohdistuvan uhan referenssipiste.

---

¹³⁰ Kuitenkin vielä toukokuussa 2003 Liettuan presidentti Rolandas Paksas esitti, että Liettua ei tule luopumaan ydinvoimasta (HS 2003). Paksasin (kuten myös Brazauskasin) puheet uuden, läntiseen teknologiaan perustuvan ydinvoimalan rakentamisesta voidaan kuitenkin tulkita melko puhtaaksi poliittiseksi populismiksi, sillä toistaiseksi alustavia tutkimuksia tai toimenpiteitä asian johdosta ei ole suoritettu.

¹³¹ Nämä tiedot perustuvat epävirallisiin kansallisen tason virkamieslähteisiin. Lisäksi on syytä mainita, että koska Ignalinan ydinvoimalan sulkemisen lopulliset kustannukset eivät vielä ole tiedossa, voidaan olettaa, että tapauksen ympärillä tullaan vielä käymään vaikeita keskusteluja siitä, kuka maksaa mitä ja kuinka paljon. Liettuan kansalliseen energiapolitiikkaan sekä energian saatavuuteen ja hintoihin Ignalinan ydinvoimalan sulkemisella on suora merkitys. Paikallisella tasolla erityisesti Visaginasin alueen tulevaisuus nähdään voimalan sulkemisen jälkeen synkkänä. Ignalinan ydinvoimalan ansiosta Visaginasin kaupunki on nykyisin, verrattuna muihin pieniin provinssikaupunkeihin, suhteellisen hyvinvoiva, mutta tulevaisuudessa sosiaalisten ongelmien - lähinnä työttömyyden, rikollisuuden ja alkoholismien - kumuloituminen saattaa paisua todelliseksi ongelmaksi. Toisaalta Ignalinan ydinvoimalan sulkemisprosessissa on pyritty vastaamaan myös em. ongelmiin. Nimenomaan työllisyysnäkökulman vuoksi voimala suljetaan ns. immediaate dismantling -käytäntöä noudattaen, jolloin alasajo tarjoaa voimalan insinööreille töitä vielä vuosikausiksi eteenpäin. On syytä samalla huomata, että koska RBMK-reaktoreita ei ole aiemmin ajettu alas, Ignalinan tapaus tarjoaa liettualaisille asiantuntijoille mahdollisuuden kehittää uutta, asianmukaista teknologista osaamista, jolle on käyttöä tulevaisuudessa esimerkiksi Venäjän RBMK-reaktoreita suljettaessa. Tässä mielessä erityisesti Kaunasin teknillinen korkeakoulu saa vahvan aseman ja potentiaalisen vientiartikkelin tulevia sulkemisprosesseja ajatellen. (Em. näkemykset perustuvat epävirallisiin keskusteluihin energia-alan asiantuntijoiden kanssa.)

4.2.3. EU:n *ultimatum* poliittisena, kansallisen suvereniteetin haastavana päätöksenä

Ignalinan ydinvoimalan poliittisen symboliaseman kehityksen tarkastelua voidaan jatkaa problematisoimalla EU:n vankkumaton kanta Ignalinan (ja muiden samantyyppisten ydinvoimaloiden) sulkemisen suhteen. Ensinäkemältä ulkopuolinen tarkkailija voi pitää itsestään selvänä, että Ignalinan ydinvoimala on kansainvälinen turvallisuusriski ja sellaisena eliminoitava mahdollisimman nopeasti. RBMK-reaktorien puutteet ovat teknisessä mielessä ilmeiset. Toisaalta, mikään toimintapolitiikka ei ole 'itsestään selvä'. Vaikka komissio ja sen sisällä vaikuttavat toimijat painottavatkin tieteelliseen tietoon perustuvaa objektiivisuuttaan ja koko yhteisön edun valvontaa¹³², niiden voidaan nähdä toimivan muiden poliittisten toimijoiden tapaan *soveliaisuuden* logiikkaa noudattaen.

Ympäristöongelmat rakentuvat suhteessa yhteiskunnalliseen kontekstiinsa. Ne eivät ole ylihistoriallisia saati objektiivisia ilmiöitä. (Laine & Peltonen 2003, 20) Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus ottaa kantaa siihen, oliko komissio 'oikeassa' vai 'väärässä' vaatiessaan Ignalinan nopeaa alasajoa. Tarkoitus on vain problematisoida käsitys, että RBMK-tyyppin ydinvoimaloiden poistaminen käytöstä olisi väistämätön ja itsestään selvä, epäpoliittinen tosiasia. Kysymys on nimenomaan poliittisesta päätöksestä. Voidaan todeta, että EU:n yleinen ydinvoimavastainen (erityisesti neuvostomallisia reaktoreita karsastava) tapa lähestyä energiapolitiittisia kysymyksiä oli prosessissa keskeisellä sijalla. Voidaan puhua EU:n energiapolitiittisesta paradigmasta, kokoelmasta ajatuksia, jotka vaikuttavat päätöksentekoon. Toimintakäytäntöjen paradigmot (policy paradigms) sisältävät periaattellisia ajatuksia siitä, miten legitiimit käytännöt rakentuvat ja saavuttavat dominoivan aseman toimintakäytäntöjä määrittävässä diskurssissa. (Sedelmeier 2002, 630, 635)

Viittauksella vallitsevan diskurssin vaikutukseen päätöksenteossa ei väitetä Ignalinan ydinvoimalan sulkemista koskevia päätöksiä sinänsä irrationaaliksi. Tarkoitus on ainoastaan esittää, että läntisen episteemisen yhteisön (vrt. Haas 1992) diskursiivinen konsensus saattoi lisätä sekä komissioon että Liettuan hallitukseen suuntautunutta painetta (Yläjärvi 2003, 4). Komission riippuvuus ulkoisten asiantuntijoiden panoksesta antaa ympäristöalan episteemisille yhteisöille suhteellisen paljon vaikutusvaltaa komission agendanmuodostuksessa. Episteemisen yhteisön – tiedemiesten ja asiaan vihkiytyneiden poliitikkojen – toiminta ja keskinäinen kommunikaatio vaikuttivat tapaan, jolla ongelma määriteltiin (Hey 2002, 130). Samaan aikaan erityisesti Saksan ja Ranskan sisäpolitiikassa vaikuttanut ydinvoimavastainen juonne heijastui EU:n poliittiseen päätöksentekoon; ydinenergialle ei enää löytynyt poliittista kannatusta. Yleisellä tasolla uusien EU-jäsenmaiden neuvostomallisten ydinreaktorien nähtiin heikentävän ydinenergian mainetta koko unionissa. Ignalinan tapauksessa ydinvoimala määriteltiin kansainväliseksi turvallisuusriskiksi. Kuten voidaan jälleen todeta, sama ydinvoimala näyttää hyvin erilaisena ajasta, paikasta ja määrittelijästä riippuen.

On syytä painottaa, että ympäristöä koskevat päätökset, joilla on yleensä myös taloudellinen ulottuvuus, ovat perinteisesti olleet hyvin arka politiikan alue. Jancar-Webster (1998, 76) nostaa ydinvoimakysymyksen tärkeäksi esimerkiksi ympäristöön

¹³² Komission näkökulmasta katsottuna "vilkas, puolueeton ja avoin" keskustelu ydinenergiasta on mahdollista. Tällainen keskustelun taso saavutettiin komission näkemyksen mukaan vuonna 2000 julkistetun Euroopan energiahuoltostrategiaa käsittelevän vihreän kirjan käynnistämänä. (Euroopan komissio 2002d, 2)

liittyvän päätöksenteon moniulotteisuudesta: ydinvoiman jatkokäyttöön liittyvien päätösten osapuolia eivät ole ainoastaan kansalaiset ja heidän valitsemansa hallitus, vaan myös ulkomaisen energian, ydinvoimateknologian ja uraanipolttoaineen tuottajat.

EU:ssa näyttää vallitsevan konsensus RBMK-reaktoreiden turvallisuusriskeistä, mutta Liettuan parlamentin hyväksymän sulkemispäätöksen jälkeen on Liettuassa kuitenkin alettu spekuloida myös eurooppalaisten teollisuuslobbyjen osuudesta päätöksen syntymiseen. Epävirallisilla politiikan tasoilla on puhuttu EU:n 'todellisista motiiveista'. On esitetty, että länsieurooppalaista energiantuotantoa edustavilla painostusryhmillä olisi ollut sormensa pelissä, kun pelko edullisen liettualaisen atomien energian tuonnista tuli ajankohtaiseksi.

Mikä on EU:n todellinen motiivi siihen, että Ignalinan ydinvoimalan sulkemisesta tehtiin Liettuan EU-jäsenyyden ennakkoehto? Ruotsalaiset tiedemiehet tekivät voimalalle täydellisen turvatarkastuksen, ja voimala täytti kaikki IAEA:n ehdot. Olin itse aikoinaan vastustamassa Ignalinan kolmannen reaktorin rakentamista, ja me onnistuimme siinä. Venäjällä ja joka puolella entistä Neuvostoliittoa RBMK-reaktoreiden valmistus on lopetettu. Olimme ensimmäisiä tässä aallossa, jossa reaktoreita on pysäytetty, tarkistettu, uudistettu ja joissakin tapauksessa ajettu alas. [...] Myös Ignalina on nyt saatettu ajan tasalle. Vastustin aikoinaan kolmannen reaktorin rakentamista, mutta nyt näen, että EU:lla on ainoastaan taloudellisia syitä pelätä Liettuassa tuotettua halpaa energiaa. EU-maat pelkäävät, että Liettua voisi Puolan kautta tunkeutua niiden energiamarkkinoille. Syyt ovat taloudellisia, vaikka EU käyttääkin turvallisuuteen liittyviä argumentteja. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdisliikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Kuten Collier (2002, 180) toteaa, EU:n energiapolitiikkaa dominoivat taloudelliset näkökohdat (käytännössä taloudesta vastaavat ministerit, joita energiasektori lobbaa herkeämättä), joskin ympäristönäkökohdat ovat nousseet aikaisempaa enemmän esiin erityisesti Kioton ilmastokokouksen jälkeen. Ei ole kuitenkaan näyttöä siitä, että EU:n Ignalinan ydinvoimalaa koskeva kanta olisi sidoksissa eurooppalaisten energiamarkkinoiden kilpailuasetelmiin. Ignalinassa tuotetun sähkön tuonti Länsi-Eurooppaan on lähinnä teoreettinen mahdollisuus nimenomaan Liettuan ja Puolan väliltä puuttuvan yhteyden vuoksi.

Vaikka Ignalinan ydinvoimalan sulkemisprosessi etenikin pikemminkin poliittisten kuin taloudellisten näkökohtien ohjaamana, on syytä Collierin (2002) tapaan pitää mielessä, että kansainvälinen osallistuminen entisen itäblokin ydinvoimaloiden tarkastuksiin ja uudistustoimenpiteisiin on kiistämättä sisältänyt monenlaisia, myös taloudellisia, lyhyen ja pitkän tähtäimen tavoitteita. Kuten Waller (1998, 36) huomauttaa, esimerkiksi Länsi-Saksa otti mahdollisimman nopeasti hallintaansa Itä-Saksan Voronezh-ydinvoimalat. Vaikkakaan Itä-Saksan ydinvoimalat eivät olleet pahamaineista RBMK-tyyppiä, siirto tapahtui luontevasti turvallisuusnäkökohtiin perustuen. Pitkällä tähtäimellä ulkomaiden puuttuminen itäisen Keski-Euroopan ydinvoimatuotantoon on kuitenkin nähtävä prosessina, jossa turvallisuusnäkökohdat eivät ole olleet ainoa motiivi.¹³³

¹³³ Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa erityisesti ruotsalaisten poliitikkojen ja asiantuntijoiden aktiivisuudella on ollut jo 1990-luvun alkupuolelta lähtien erityisen keskeinen rooli.

Riippumatta siitä, olivatko Ignalinan ydinvoimalan sulkemisen taustalla perimmiltään ydinturvallisuuteen, talouteen vai yleisen energiapoliittisen paradigman toteuttamiseen liittyneet syyt, Ignalinan tapaus on joka tapauksessa voimakkaasti poliittinen kysymys. Se jättää poliittisille toimijoille runsaasti tulkinnanvaraa asettaen samalla vastakkain kansallisen ja ylikansallisen suvereniteetin. Poliittisessa mielessä tapaus voidaan nähdä EU:n keskushallinnon harjoittamana (puolivirallisena) vallankäyttönä suhteessa kansallisiin päätöksentekijöihin. Esimerkiksi Liettuan tiedeyhteisön sisällä on ollut havaittavissa protestimielialaa EU:n koettua 'sanelupoliitikkaa' vastaan.¹³⁴ Eräille liettualaisille ympäristöjärjestöille Ignalinan tapaus esittäytyy puhtaasti poliittisena kysymyksenä, jolla ei ole tekemistä ympäristönsuojelun kanssa:

Kysymys Ignalinan ydinvoimalasta ei kuulu meille. [...] Meidän päätavoitteemme liittyvät ympäristökysymyksiin, emmekä osallistu Ignalinaa koskevaan poliittiseen painostukseen. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Riippumatta siitä, miten EU:n Ignalinan ydinvoimalaa koskevat motiivit ovat syntyneet, tapauksen poliittisuus synnyttää lisää politiikkaa. Raastasti yleistäen tavalliselle liettualaiselle tarkkailijalle kyse näyttää olevan EU:n tekemästä poliittisesta päätöksestä, jonka Bryssel 'pakottaa' Liettuan hyväksymään. Seuraavassa alaluvussa selvitetään, mitä tämä yleinen päätelmä merkitsee liettualaisten ympäristöjärjestöjen tasolla. Miten järjestöt määrittävät oman identiteettinsä tässä syvästi politisoituneessa asetelmassa, joka muodostuu ristiriitaisista kansallisista ja kansainvälisistä, talouteen ja ympäristönsuojeluun, suvereniteettiin ja sopeutumiseen liittyvistä näkökohdista?

---

¹³⁴ Yli sadan liettualaisen tiedemiehen ja -naisen vuoden 2002 alussa allekirjoittamassa adressissa vaadittiin, että Liettua säilyy vastaisuudessakin 'ydinvoimavaltiona'.

4.3. Ympäristöjärjestöt ja ydinvoimalan muuttuva symbolinen asema

4.3.1. 'Kriittiset tapahtumat'

Tarkasteltaessa liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhdetta Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen voidaan erottaa ensinnäkin kaksi hyvin erityyppistä, ajallisestikin distinktiivistä tulkintakehystä: (1) ydinvoimala neuvostovallan symbolina Liettuan itsenäistymiseen asti ja (2) ydinvoimala kansallisen suvereniteetin symbolina EU:n 'uhkavaatimuksen' edessä. Jälkimmäiseen tulkintaan liittyen, osin rinnakkaisena ilmiönä voidaan paikantaa (3) sopeutuminen 'EU-realiteetteihin' (europeanisaatio).

Neljännän luvun myötä on käynyt ilmi, kuinka Ignalinan ydinvoimalan poliittiset tulkinnat ovat sidoksissa laajempiin yhteiskunnallisiin kehityskulkuihin. Voidaan myös puhua ns. kriittisistä tapahtumista¹³⁵, joiden johdosta ympäristöjärjestöt (tai niiden edeltäjät, ympäristöasioihin keskittyneet aktivistit) ovat omaksuneet erilaisia itsekäsityksiä ja antaneet ydinvoimalalle hyvin erityyppisiä merkityksiä. Edellä mainittuihin kolmeen analyttiseen kehykseen viitaten voidaan eritellä tarkemmin muutamia kriittisiä tapahtumia, jotka ovat muokanneet Ignalinan ydinvoimalan poliittisen symboliaseman kehitystä:

Gorbatšovin uudistuspolitiikan alku ja Tšernobylin onnettomuus muuttivat Ignalinan ydinvoimalan neuvostovallan symboliksi, jolloin ympäristöjärjestöt liittyivät kiinteäksi osaksi kansallista suvereniteettia tavoittelevaan poliittiseen liikkeeseen. Tämän jälkeen *Liettuan itsenäistyminen ja Ignalinan ydinvoimalan siirtyminen Liettuan hallituksen kontrolliin* muuttivat voimalan kansallisen suvereniteetin turvaajaksi sekä taloudellisessa että poliittisessä mielessä. Tämä aiheutti ympäristöjärjestöille vaikeuksia suhtautua Ignalinaan ympäristökysymyksenä, sillä kyseessä olivat kansallisen selviämisen kannalta elintärkeät edut. *Liettuan EU-jäsenhakemus* ja sitä seurannut *komission de facto vaatimus Ignalinan ydinvoimalan sulkemisesta* vahvistivat poliittisen vastakkainasettelun kautta ydinvoimalan symbolista asemaa kansallisen suvereniteetin keskiössä, mikä vaikutti myös ympäristöjärjestöjen identiteettiin ja toimintaan: tuloksena oli identiteettikriisi, kun erilaiset soveliaan toiminnan muodot ajautuivat konfliktiin.

Viimeaikaisempi käännekohta, joka on johtanut ympäristöjärjestöjen lisääntyneeseen sopeutumiseen - europeanisaatioon - kansainvälisten muutospainneiden edessä, on ollut *Liettuan EU-jäsenyysneuvottelujen energiantuotantoa koskevan kohdan sulkeminen*. Tämä on vähentänyt ympäristöjärjestöjen tarvetta 'ottaa kantaa' Ignalinan ydinvoimalan tulevaisuuteen.¹³⁶

¹³⁵ Sovellan löyhästi Bourdieun "kriittisten tapahtumien" käsittettä, johon Laine ja Peltonen (2003, 32) viittaavat käsitellessään ympäristökysymysten politisoitumisprosessia. Kriittiseksi tapahtumaksi voidaan kutsua tapahtumaa, joka aiheuttaa kriisin yhdellä toiminnan sektorilla ja leviää sieltä muualle yhteiskuntaan. Tällainen kriittinen tapahtuma oli esimerkiksi Bhopalin myrkkykatastrofi vuonna 1984 (ks. Bourdieu 1988, 159-193). Tässä yhteydessä kriittisillä tapahtumilla viitataan liettualaisten ympäristöjärjestöjen kohtaamiin tilanteisiin, joissa poliittinen itsemäärittäminen (tai uudelleenmäärittäminen) tulee ajankohtaiseksi. Esimerkiksi Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus voidaan ymmärtää tämän käsitteen valossa. Onnettomuus johti yhteiskunnallisten käytäntöjen kyseenalaistamiseen ja sen myötä poliittisiin vaatimuksiin.

¹³⁶ Lisäksi voidaan eräänä uutena, sopeutumista kiihdyttävänä tekijänä mainita *syyskuun 11. päivän 2001 terrori-iskut* ja niitä seurannut *uuden turvallisuusdiskurssin nousu*. Esimerkiksi komission ydinturvallisuutta käsittelevässä tiedonannossa (Euroopan komissio 2002d, 4, 19, 23) viitataan kolmeen otteeseen 11.9.2001 tapahtumiin. Itse asiassa ydinvoimaan liittyvä terrorismin uhka nousi Liettuassa

Kaiken kaikkiaan näitä kriittisiä tapahtumia seuraamalla voidaan huomata, että ympäristöjärjestösektori ei ole autonominen kokonaisuus, vaan se toimii ja muuttuu laajempien poliittisten ja institutionaalisten kehityskulkujen ehdoilla.

4.3.2. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhtautuminen Ignalinan kysymykseen

Liettuan julkinen keskustelu Ignalinan ydinvoimalan tulevaisuudesta on polarisoitunut lähinnä kahden vastakkaisen näkökannan kesken: ns. Tšernobyl-argumentti *versus* halpa energia -argumentti. Yhtäältä ydinvoimala voidaan nähdä turvallisuusriskinä, mutta toisaalta se on välttämätön kansallisen (samoin kuin henkilökohtaisen) taloudellisen selviytymisen väline.

Myös ympäristöjärjestöjen tasolla suhtautuminen Ignalinan ydinvoimalan kysymykseen on kaksijakoista. Siinä missä neljä haastatelluista ympäristöjärjestöjen edustajista painotti nimenomaan Ignalinan turvallisuusriskejä ja voimalan sulkemisen välttämättömyyttä¹³⁷, loput olivat joko voimalan sulkemista vastaan tai eivät pystyneet muodostamaan kysymykseen selvää kantaa. Haastatteluaineiston perusteella on ilmeistä, että Ignalinan tapaus aiheuttaa monissa tapauksissa järjestöidentiteetin epävarmuutta: Yhtäältä eräänlainen ympäristöjärjestöidentiteetti, johon sisältyy eurooppalaiselle ympäristöjärjestödiskurssille tyypillinen ydinvoimavastainen juonne, vaatii kriittistä suhtautumista ydinvoimaan, etenkin riskialttiina pidettyihin neuvostoliittolaisiin RBMK-reaktoreihin. Toisaalta taas Ignalinan ydinvoimala koetaan - liettualaisen valtaviiran ajattelun mukaisesti - maan taloudellisen ja poliittisen omavaraisuuden takaajaksi.

Siten kaksi yhteensopimatonta, erilaisiin normatiivisiin rakenteisiin perustuvaa soveliaan toiminnan mallia joutuu vastatusten. Tutkimuksen johdantoluvussakin esitettyyn, identiteetikriisiä kuvastavaan näkökantaan tiivistyy ympäristöjärjestöidentiteetin ja kansallisen suvereniteetin vaatimusten vastakkainasettelu:

[Y]mpäristöjärjestönä meidän pitäisi vaatia ydinvoimalan sulkemista, mutta toisaalta voimalan sulkemiseen kohdistuu EU:n painostusta, eikä se ole mukavaa painostusta. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Myös toinen haastatteluaineistoon perustuva esimerkki kertoo ympäristöjärjestösektorin kohtaamasta identiteetikriisistä, jota pääsevät pakoon vain harvat, omasta yhteiskunnallisesta roolistaan varmat järjestöt: Kun komission ja Liettuan hallituksen väliset neuvottelut Ignalinan ydinvoimalan tulevaisuudesta olivat kuumimmillaan, liettualaisten ympäristöjärjestöjen edustajat kokoontuivat Visaginasin ydinvoimalakaupunkiin keskustelemaan voimalan sulkemista koskevista kysymyksistä. Erään vihreän nuorisjärjestön edustaja käytti painokkaan puheenvuoron vastustaen voimalan alasajoa. Hän kiinnitti huomion voimalan sulkemisen aiheuttamiin sosiaalisiin ja taloudellisiin ongelmiin; Ignalina on elintärkeä

---

lyhyesti puheenaiheeksi jo 1990-luvun puolivälissä, kun organisoituneen rikollisuuden piiristä esitettiin uhkaus Ignalinan ydinvoimalan 'räjäyttämistä' (Ashbourne 1999, 105). Terrorismikeskustelu jää kuitenkin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

¹³⁷ Yhteistä näille neljälle ympäristöjärjestölle on kuuluminen Liettuan vihreän liikkeen (LŽJ) kattoorganisaatioon. LŽJ poikkeaa tässä tapauksessa Liettuan muusta ympäristöjärjestösektorista, sillä se harjoitti systemaattista kampanjointia Ignalinan ydinvoimalan sulkemisen puolesta läpi 1990-luvun.

paitsi Visaginasin väestölle myös koko Liettualle. Hänen mukaansa voimalan sulkeminen olisi suuri virhe. Haastatteluaineiston perusteella voidaan todeta, että tämänkaltainen katsantokanta on melko yleinen liettualaisten ympäristöjärjestöjen keskuudessa. Syntyy siis ensinäkemältä melko epätavallinen yhdistelmä: vihreä aktivisti, joka puolustaa neuvostomallista ydinvoimalaa. Samanaikaisesti ympäristöjärjestöissä esiintyy kuitenkin aivan vastakkainen näkemys, jossa ympäristöjärjestöidentiteetti esittäytyy hyvin vahvana: viitaten Visaginasissa puhuneeseen vihreään Ignalinan ydinvoimalan puolustajaan erään merkittävän ympäristöjärjestön jäsen ilmaisee kategorisesti, että "vihreän ei tulisi ajatella näin" (Ympäristöpoliittisen järjestön aktivisti, Klaipėda 8.8.2003).

Haastatteluaineiston perusteella ei voida yksiselitteisesti sanoa, kumpi lähestymistapa on hallitsevampi liettualaisten ympäristöjärjestöjen keskuudessa. Kyseessä on joka tapauksessa todellinen poliittiseen itsekäsitykseen liittyvä ristiriita liettalaisen ympäristöjärjestösektorin ja yksittäisten järjestöjen sisällä sekä myös aivan yksilötasolla. Selitys tälle ilmiölle piilee siinä, että 'vihreä' ei ole vain 'vihreä'. Tämä kävi ilmi jo käsiteltäessä Liettuan ympäristöliikkeen värikästä lähihistoriaa.

Samalla kun tämän konfliktin tarkastelu kertoo liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnan ja identiteetin muutoksista erilaisten normirakenteiden (tai institutionaalisten järjestysten) ristipaineessa, se avaa kiinnostavia näkökulmia EU:n viidennen laajenemisen vaikutuksiin uusien jäsenvaltioiden poliittisessa elämässä. Kuten voidaan havaita tutkittaessa Ignalinan ydinvoimalan vaiheita neuvostoajalta EU-jäsenyyden kynnykselle, muuttuva yhteiskunnallinen ja institutionaalinen konteksti on tuottanut ydinvoimalalle hyvin erilaisia poliittisia merkityksiä, vaikka itse voimalalaitos on kaikki nämä vuodet tuottanut samaa RBMK-teknologiaan perustuvaa fissioenergiaa. Ignalinan ydinvoimalan tapaus on ollut liettualaisille ympäristöjärjestöille keskeinen kysymys 1980-luvun lopulta lähtien, mutta voimalan aseman ja merkityksen tulkinnat ovat vaihdelleet suuresti riippuen siitä, millaisessa laajemmassa kontekstissa tulkinta on tapahtunut.

Eräissä tapauksissa ympäristöjärjestötoimijat tiedostavat oman toimijaidentiteettinsä määrittelyyn liittyvät vaikeudet. Ympäristöjärjestöjen jäsenkuntaan kuuluu huomattava määrä kokeneita ympäristöalan ammattilaisia, eri alojen opiskelijoita ja tutkijoita sekä yhteiskunnallisia aktivisteja, joilla on monesti hyvinkin syvälinen näkemys liettalaisesta poliittisesta elämästä. Siten järjestötoimijat kykenevät useimmiten analysoimaan omaa rooliaan yhteiskunnassa ja arvioimaan kriittisestikin oman toimintansa motiiveja ja seurauksia.

Väitettäessä, että liettualaiset ympäristöjärjestöt toimivat 'instituutioiden armoilla', ei siis väitetä, että järjestötoimijat vastaisivat mekaanisesti erilaisten normirakenteiden tuottamiin ärsykkeisiin - mutta järjestöt eivät myöskään pääse pakoon olemassaolevia normeja. Vaikka monet ympäristöjärjestöistä ovatkin suhteellisen dynaamisia ja muutoskykyisiä organisaatioita, tämä ei tarkoita, että järjestöt pystyisivät irtautumaan institutionaalisesta ympäristöstään määrittäessään tavoitteitaan ja omaa yhteiskunnallista paikkaansa. Tietoisuus normatiivisen ristiriidan olemassaolosta ei välttämättä auta ympäristöjärjestöjä pääsemään tämän ristiriidan yli. Samalla kun Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen sisältyvät poliittiset jännitteet ovat liettualaisten ympäristöjärjestötoimijoiden tiedossa, selkeän kannan muodostaminen kysymykseen on osoittautunut hyvin vaikeaksi.

Yleisesti ottaen voimalan sulkemissuunnitelmat ja niiden yksityiskohdat ovat jääneet useimmille ympäristöjärjestöille hyvin epäselviksi, lukuunottamatta muutamaa asiaan vihkiytyntä henkilöä, jotka toimivat lähinnä Liettuan vihreän liikkeen (LŽJ) keskusorganisaatiossa ja tietyissä ympäristötieteellisissä järjestöissä.

Keskustelua käydään enimmäkseen periaatteellisella tasolla. Useimmissa järjestöissä kysymys Ignalinan ydinvoimalasta koetaan yhteiskunnallisesti tärkeäksi, mutta samalla Liettuan hallituksen ja EU:n välinen keskustelu voimalan tulevaisuudesta nähdään lähinnä poliittisena pelinä, jolla ei ole niinkään tekemistä ympäristönäkökohtien kanssa.

[Ignalinan ydinvoimalan sulkeminen] on syvästi poliittinen, Euroopan unionin liittymisprosessiin liittyvä kysymys, ja EU painostaa meitä kovasti sulkemaan voimalan hyvin tiukassa aikataulussa. Kyseessä on niin korkean tason poliittinen kysymys, etten oikein tiedä mitä ajatella siitä. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Haastatteluaineiston perusteella voidaan sanoa, että järjestöissä vallitsee sisäinen ristiriita, vaikeus muodostaa selvä kanta Ignalinan tapaukseen. Suurin osa ympäristöjärjestöistä ei ole edes pyrkinyt luomaan jäsenistöä yhdistävää mielipidettä saati koherenttia toimintapolitiikkaa Ignalinan tapauksen suhteen. LŽJ:n tapaus on tässä suhteessa osittainen poikkeus, jota käsitellään tarkemmin jäljempänä.

Vaikka Ignalinan ydinvoimalan sulkemisneuvottelut ovat herättäneet runsaasti keskustelua ympäristöjärjestöjen piirissä, yksiselitteisen kannan muodostaminen kysymykseen on erittäin hankalaa kahdesta syystä: Ensinnäkin, kysymyksen käsittelyn nähdään yleisesti tapahtuvan ympäristöjärjestöjen ulottumattomissa, kansainvälisen politiikan tasolla. Siten ympäristöjärjestöistä vain LŽJ:lla on ollut edes teoreettisia resursseja vaikuttaa asiaan. Toinen, tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta keskeisempi seikka liittyy kansallisen itsemääräämisoikeuden problematiikkaan: ympäristöjärjestöjen suhdetta Ignalinan tapaukseen leimaa suvereniteettipoliittisten ja ympäristöpoliittisten näkökohtien ristiriita.

Kun haastatteluaineistoa tarkastellaan yksityiskohtaisesti, reaktoreiden alasajon *puolesta* voidaan paikantaa kolme keskeistä ympäristöjärjestöjen käyttämää argumenttia: (1) voimala on potentiaalinen säteilyuhka koko maanosalle, (2) sen jäähdytysvesi aiheuttaa muutoksia ympäröivissä vesistöissä, (3) eikä ydinvoima sovi 'kestävän kehityksen' malliin.

Ensimmäinen näkökohta viittaa eräänlaiseen hallitsevaan diskurssiin, ns. Tšernobyl-argumenttiin, joka on ilmeisin ja voimakkain voimalan sulkemista puoltavista näkökannoista. Se oli samalla komission vaatimusten keskeinen sanoma. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä argumentti esiintyy useimmiten jäsentelemättömänä ja tunnepohjaisena, eräänlaisena 'itsestäänselvyytenä'¹³⁸.

Toinen, vesistöjen muutoksia koskeva näkökanta perustuu tieteellisiin faktoihin, erityisesti ympäristötieteellisten järjestöjen konkreettisiin havaintoihin ydinvoimalan jäähdytysvesialtaana toimivan järven biologisen monimuotoisuuden kehityksestä. Tämäntyyppisissä näkökohdissa nousee korostuneesti esiin tieteellisen tiedon rooli politiikan tukijana/kyseenalaistajana, näkökannasta riippuen.¹³⁹

¹³⁸ Edelleen on painotettava, että etenkin LŽJ:n parissa kysymystä on käsitelty hyvin perinpohjaisesti. Järjestön Kaunasin päämaja on tässä suhteessa avainasemassa. Ignalinan ydinvoimalan tapauksen teknisiin yksityiskohtiin on kuitenkin todella syventynyt vain harva liettualainen ympäristöjärjestötoimija, joten tässä yhteydessä rohkenen yleistää 'Tšernobyl-argumentin' luonteeltaan suurelta osin poliittiseksi tuotteeksi.

¹³⁹ Esimerkiksi eräs ympäristötieteilijä käytti luonnontieteellistä osaamistaan kyseenalaistaessaan perustelut Ignalinan ydinvoimalan sulkemiselle: hänen mukaansa sulkemista vaativat tahot ovat väittäneet "että voimala on vakava saastuttaja ja siten vaarallinen, vaikka tosiasiaa ei ole tapahtunut minkäänlaista saastumista. Voimala vaikuttaa ekosysteemiin kylläkin muilla tavoin, kuten järveen

Paikallisella tasolla tehdyt kenttätutkimukset ja niiden tulosten tulkinta - esimerkiksi korostaminen tai vähättely - eivät esiinny Ignalinan tapauksessa niinkään pääargumentteina vaan pikemminkin poliittisten näkökantojen tukena.

Kolmas, kestävä kehitys korostava argumentti voidaan nähdä eräänlaisena europeanisaation ilmentymänä liettualaisessa ympäristöjärjestödiskurssissa. Kestävän kehityksen periaate on keskeinen linjaus niin EU:n kuin eurooppalaisten ympäristöjärjestöjenkin ympäristöpoliittisissa toimintaohjelmissa, ja sellaisena se on omaksuttu tärkeäksi toiminnan määrittäjäksi myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen parissa.

Edellä mainittuja argumentoinnin lähtökohtia ei tässä yhteydessä analysoida tarkemmin, mutta ne on syytä pitää mielessä, kun liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhdetta EU:n institutionaaliseen kehykseen tarkastellaan lähemmin kuudennessa luvussa. Ignalinan ydinvoimalan sulkemista puoltavat argumentit ovat monessa suhteessa yhteydessä EU-kehityksen tuottamiin soveliaan toiminnan muotoihin. Hallitsevaan diskurssiin viittaaminen, tieteellinen argumentointi ja EU:lle tyypillisten paradigmojen, kuten kestävä kehityksen käsitteen, omaksuminen ovat keskeisiä ilmiöitä järjestöjen sopeutuessa EU:n institutionaaliseen rakenteeseen.

Voimakkain kritiikki voimalan sulkemissuunnitelmia vastaan puolestaan liittyy sähköntuotannon kustannuksiin ja suvereniteettinäkökohtiin. Ympäristöjärjestöjen piirissä voidaan eritellä neljä tyypillistä, usein toistuvaa asennetta Ignalinan ydinvoimalan sulkemista vastaan:

Ensinnäkin, ympäristöjärjestöjen piirissä koetaan huolta voimalan sulkemisen kustannuksista ja sähkön hinnan noususta. Tämä luonteeltaan arkipäiväinen, inhimillinen näkökohta jättää usein taakseen toimijoiden ympäristöjärjestöidentiteetin. Myös ympäristöjärjestöissä toimivat ihmiset ovat kiinni materiaalisessa maailmassa; esimerkiksi ympäristötieteilijä ei pysty toimimaan ympäristötieteilijänä, mikäli hänellä ei ole siihen materiaalisia edellytyksiä:

[Kysymys Ignalinan ydinvoimalan sulkemisesta] on hyvin tärkeä. Kyseessä on neuvostoaikainen voimalaitos, mutta uskon sen olevan melko turvallinen tällä hetkellä, koska voimalaitoksessa on suoritettu monta kansainvälistä turvallisuustarkastusta. Mielestäni kyse on enemmänkin politiikasta. Voimalaitoksen sulkeminen tulee olemaan erittäin suuri menetys Liettualle, sillä tällä hetkellä energia on melko edullista. [...] Voimme turvata energiansaannin vain tällä tavalla. [...] En ole valmis [Liettuan EU-jäsenyyteen], sillä ensin meidän pitäisi nostaa elintasoa maassamme. Olen luonnontieteiden tohtori, mutta talvisin palkkani ei riitä edes elämiseen. Puolet palkastani kuluu kaksioni lämmityskuluihin. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

Toiseksi, Ignalinan ydinvoimalan alasajon pelätään aiheuttavan työttömyyttä ja sosiaalisia ongelmia ydinvoimalan lähialueilla.¹⁴⁰ Tämä pelko ei ole aiheeton,

---

päästetyn jäähdytysveden kautta, mutta kyse ei ole suorasta saastumisesta” (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001).

¹⁴⁰ Heti EU:n ja Liettuan suljettua jäsenyysneuvottelut energiasektorilla venäläinen Pravda (2002) siteerasi ydinvoimalan johtajaa Viktor Shevaldinia. Shevaldin piti päätöstä voimalan sulkemisesta odotettuna ja tuhoisana Visaginasin kaupungille. Hän katsoi, että voimalan uudempi reaktori voisi hyvin toimia vielä pari vuosikymmentä. On syytä huomata, että suurin osa voimalan henkilökunnasta, samoin kuin voimalasta riippuvaisen Visaginasin kaupungin väestöstä, on etnisesti 'ei-liettualaisia': Visaginasin väestöstä etnisiä venäläisiä on 59 prosenttia, liettualaisia 14 prosenttia, valkovenäläisiä 11 prosenttia ja ukrainalaisia 7 prosenttia (Lithuania 2000, 172). Tämä saattaa osaltaan helpottaa

vaikka komissio onkin esimerkiksi Vilnan delegaationsa kautta tukenut sosiaalisia ohjelmia Visaginasin kaupungin ja lähiseudun tulevaisuuden varalle.

Kolmanneksi, Liettuan ainoan ydinvoimalan sulkemisen odotetaan luovan lisääntynyttä riippuvuutta ulkomaisesta (venäläisestä) energiantuotannosta. Tosin Liettuan riippuvuus ulkomaisista energianlähteistä on jo nykyisin tosiasia, sillä noin 90 prosenttia Liettuan primaarienergianlähteistä (uraani, öljy, kaasu, hiili) tuodaan ulkomailta, lähinnä Venäjältä. (Arnswald 2000, 207)

Lisäksi on selvästi paikannettavissa hyvin poliittisluonteinen neljäs näkökulma: Ignalinan ydinvoimalan 'ennenaikaisen' sulkemisen nähdään loukkaavan Liettuan itsemääräämisoikeutta, koska kyseessä on EU:n 'uhkavaatimus'. Tämän näkökannan mukaan EU 'määrää liettualaisten asioista', ja maan poliittinen eliitti myötäilee EU:n vaatimuksia omien etujensa turvaamiseksi. EU:n itälaajenemiseen liittyvä ydinvoimapolitiikka koetaan usein epäoikeudenmukaiseksi painostukseksi, jonka motiivit ovat kyseenalaiset:

En pidä poliittisesta painostuksesta. [...] [EU] ei keskustele vaan ainoastaan kertoo, mitä meidän tulee tehdä. Tästä joudutaan vielä maksamaan hyvin korkea hinta. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Ulkomaiset asiantuntijat ovat tutkineet Ignalinaa ja pitäneet sitä hyväkuntoisena ja aivan turvallisena. En tiedä, miksi EU painostaa niin voimakkaasti voimalan sulkemiseksi. Ehkä meillä ei ole tarpeeksi tietoa voimalan sulkemisen todellisista syistä, ehkä hallitus tietää. Ehkä hallitukseen kohdistuu myös kovia paineita Euroopasta, joten he haluavat sulkea sen siitä syystä. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Utena 15.11.2001)

Ignalinan ydinvoimalan tapaus nousi haastatteluaineistosta esiin sekä implisiittisesti että eksplisiittisesti ympäristöjärjestöjen identiteetikriisin ja laajemman suvereniteettikeskustelun kiinnekohtana. Ignalinan tapauksen avulla voidaan ymmärtää, millaiseen sisäiseen konfliktiin liettualaiset ympäristöjärjestöt ajautuvat yhteensopimattomien soveliaan toiminnan mallien ristipaineessa. Tapaus kertoo, miten kansallisen ja eurooppalaisen institutionaalisen järjestyksen kohtaaminen jättää poliittiset toimijat epävarmoiksi omasta yhteiskunnallisesta roolistaan.

Viidennessä luvussa pohditaan tarkemmin kansallisen identiteettiprojektin ja eurooppalaisen ympäristöpoliittisen toimijuuden synnyttämiä ristiriitoja. Ignalinan ydinvoimalan tapaus muistuttaa, että poliittiset toimijat toimivat ja muodostavat itsekäsityksensä ympäröivän institutionaalisen järjestyksen puitteissa. Kun tämä institutionaalinen ympäristö ei ole yksiselitteinen, toimija joutuu pohtimaan olemassaolonsa peruslähtökohtia.

Ignalinan ydinvoimalan poliittisen symboliaseman kehitys ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen järjestöidentiteetin muutokset on tiivistetty seuraavaan taulukkoon. Tämän esityksen tarkoitus on tuoda yksinkertaistetusti esiin Ignalinan ydinvoimalan ja ympäristöjärjestöjen monet kasvot ja niiden taustalla vaikuttavat vaihtuvat poliittiset kontekstit.

---

liettualaisten 'luopumista' ydinvoimalasta. Visaginasin etnisten ryhmien välisistä suhteista ks. Sliavaite 2002.

Taulukko 2: Ignalinan ydinvoimalan poliittisen symboliaseman ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen järjestöidentiteetin muutokset.

Poliittinen konteksti	Ydinvoimalan symboliasema	Järjestöidentiteetti
Kansallisen suvereniteetin tavoittelu, perestroika, Tšernobyl (1986-1990)	Ydinvoimalan nousu keskeiseksi neuvostovallan symboliksi	Poliittinen massaosallistuminen, vihreyden ja etnisyyden yhdistyminen
'Kansallisen edun' ja ympäristönäkökohtien yhteensopimattomuus (1990-luku)	Ydinvoimala kansallisen selviämiprojektin osana	Identiteettikriisi: mikä on soveliaista toimintaa?
EU:n vaatimukset 'kansallisen suvereniteetin uhkaajana' (1999-)	Ydinvoimala kansallisen suvereniteetin symbolina	Identiteettikriisi voimistuu: ristiriitaiset soveliaan toiminnan mallit
<i>Tulevaisuus: Sopeutuminen, europeanisaatio?</i>	<i>Ydinvoimalan elämänsäkaaren loppusuora, symboliikan hiipuminen?</i>	<i>Identiteettipoliittinen valinta: eurooppalainen ympäristöjärjestö?</i>

5. Kansallisen suvereniteetin problematiikka

5.1. 'Kansallinen identiteetti-projekti'

5.1.1. Institutionaaliset järjestykset

Ignalinan ydinvoimalan tapaus kertoo erilaisten soveliaan toiminnan mallien yhteensopimattomuudesta: samalla kun ympäristöjärjestöt sopeutuvat eurooppalaiseen konvergenssiin - tai ottavat sen lähtökohdaksi - ne ovat silti kiinnittyneitä kansallisen suvereniteetin merkitystä korostavaan institutionaaliseen järjestykseen. Yksinkertaistaen voidaan sanoa, että järjestöt ovat kahden osin päällekkäisen järjestyksen puitteissa toimivia, ja niiden tuottamia, toimijoita.

Viidennessä ja kuudennessa luvussa tarkastellaan kansallisen suvereniteetin merkityksiä Euroopan integraation laajenevassa vaikutuspiirissä: Mihin 'kansallinen' ja 'eurooppalainen' institutionaalinen järjestys pohjautuvat? Miten ne heijastuvat liettualaisten ympäristöjärjestöjen tasolla? Mikä on soveliaan toimintaa missäkin institutionaalisisessa ympäristössä? Mikä on 'kansallisen' ja 'eurooppalaisen' keskinäinen suhde; voidaanko puhua distinktiivisistä institutionaalisisista ympäristöistä? Viidennessä luvussa käsitellään kansallista institutionaalista järjestystä ensinnäkin teoreettisena tulkintakehyksenä ja toiseksi toiminnallisesta näkökulmasta. Kuudennessa luvussa keskitytään EU:n institutionaalisen vaikutuspiirin erityispiirteisiin.

Tutkimusongelman käsittelemiseksi voidaan siis määritellä kaksi 'institutionaalista järjestystä': kansallista suvereniteettia lähtökohtanaan pitävä institutionaalinen järjestys ja (eurooppalaista) ympäristöpoliittista toimijuutta korostava institutionaalinen järjestys. Nämä institutionaaliset järjestykset ovat nähtävissä eräänlaisina normien kokoelmia, jotka voidaan määritellä sekä teoreettisina kategorioina että konkreettisten esimerkkien valossa. Instituutioiden ja niiden sisältämien normien 'mittaaminen' on hyvin vaikeaa, mutta väite yllämainittujen institutionaalisten kehysten relevanssista ja erityislaatuudesta on perusteltavissa Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen nojaavien esimerkkien kautta.

Tutkimuksen perusproblematiikka liittyy teoreettiseen ja käytännölliseen vastakkainasetteluun kansallisen identiteetti-politiikan ja uuden, eurooppalaisen viitekehyksen välillä. Kansalliseen suvereniteettiin nojaavaa erityislaatuista normistoa nimitetään tässä yhteydessä 'kansalliseksi identiteetti-projektiksi' (vrt. Harle & Moisio 2000; Moisio 2003; Moisio & Harle 2002). Kansallinen identiteetti-projekti perustuu regulatiivisiin normeihin (ks. Finnemore & Sikkink 1998), jotka rajoittavat poliittisten toimijoiden, mukaanlukien ympäristöjärjestöjen, käyttäytymistä. Käsitteen avaamiseksi tarkastelen liettualaista kansallisvaltioajattelua ensinnäkin yleisellä tasolla ja toiseksi ympäristöjärjestöjen näkökulmasta. Toinen, 'kilpaileva', institutionaalinen järjestys, jota käsitellään kuudennessa luvussa, puolestaan esittäytyy eurooppalaisena ympäristöpoliittisen toimijuuden yhdenmukaistajana.

5.1.2. Kansallisen identiteettiprojektin käsite

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen kohtaamat käyttäytymisen säännöt heijastavat aikaisempia historiallisia kokemuksia.¹⁴¹ Kansallisvaltiokeskeinen maailmankuva, johon liittyy tietty defensiivisyyden ja konservatiivisuuden elementti, on vaikuttanut kansallista suvereniteettia korostavan normiston (institutionaalisen järjestyksen) kehittymiseen Liettuassa. Tällä normistolla on huomattava merkitys myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen itsekäsitykselle.

Voidaan ajatella, että liettualaisiin ympäristöjärjestöihin suuntautuvaa normatiivista painetta ylläpitää eräänlainen 'kansallinen identiteetti'. Kansallisen identiteettiprojektin käsite, jonka Harle ja Moisio (Harle & Moisio 2000; Moisio 2003; Moisio & Harle 2002) ovat kriittisen geopolitiikan¹⁴² puitteissa kehittäneet suomalaisen identiteettipolitiikan tulkinnan apuvälineeksi, merkitsee sosiaalista rakennelmaa, inhimillistä ja poliittista tuotetta, johon 'kansallinen identiteetti' perustuu. Se ei ole selkeä poliittinen suunnitelma vaan poliittisten kamppailujen tulos, samanaikaisesti sekä yhteiskunnallinen rakennelma että poliittinen ilmiö. (Harle & Moisio 2000; 7-8, 15-16, 57; Moisio ja Harle 2002, 45)

Kansallinen identiteetti projekti näyttääytyy hegemonisena diskurssina, vallitsevina puhumisen tapoina. Se on sosiaalista todellisuutta, joka samalla ohjaa ihmisten käyttäytymistä. Kansallinen identiteetti projekti vaikuttaa suuresti tapaan, jolla sovelias toiminta määritetään. Harle ja Moisio käsittelevät kansallista identiteetti projektia sekä tulkinnan apuvälineenä että tutkimustuloksena. Kyseessä ei ole kaiken kattava ilmiö vaan osaselitys. Kansallinen identiteetti projekti on tutkimusta ohjaava, aineistoon perustuva teoria. (Harle & Moisio 2000, 16; Moisio & Harle 2002, 12, 47)

Kuten edellä mainittiin, Harle ja Moisio keskittyvät nimenomaan Suomen kansalliseen identiteetti projektiin. Käsite on kuitenkin hyödyllinen analyysin väline myös eräissä muissa identiteettipoliittisissa yhteyksissä, erityisesti tutkittaessa 'idän ja lännen rajamaita'. Kansallisen identiteetti projektin käsite nähdään tässä yhteydessä tutkimuksellisenä instrumenttina, joka on yleisemmin sovellettavissa kansallisen identiteettipolitiikan tutkimiseen.¹⁴³

Suomen tapauksessa kansallinen identiteetti projekti merkitsee pyrkimystä sijoittaa Suomi oikeaksi koettuun viiteryhmään, 'eurooppalaisten kansojen' joukkoon, käyttäen hyväksi erityisesti Venäjään liitettyjä viholliskuvia. 'Kansallinen identiteetti' on siis kansallisen identiteetti projektin seuraus. Valtio tarvitsee kansallista identiteetti projektia jatkuvuutensa turvaamiseen, sillä Pedersenin (1991, 128) tapaan valtio voidaan nähdä symbolisena tai fiktiivisenä yksikkönä, joka joutuu jatkuvasti perustelemaan ja turvaamaan yhtenäisyyttään. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa kansallisen identiteetti projektin käsite toimii ennen kaikkea tulkinnan apuvälineenä. Se kertoo institutionaalista järjestyksestä, jossa liettualaiset ympäristöjärjestöt (muiden poliittisten toimijoiden ohella) toimivat.

'Kansallisen identiteetti projektin' käsitteen teoreettinen relevanssi Liettuan tapauksessa käy ilmi mm. Donskinin (2002) liettualaista nationalismia koskevasta

¹⁴¹ Yleensä nimenomaan säännöt, eivät itse kokemukset, ovat poliittisten toimijoiden saatavilla (March & Olsen 1989, 38).

¹⁴² Kriittisen geopolitiikan perusesityksenä ks. esim. Ó Tuathail & Dalby (1998) sekä tuoreempana kontribuutiona Aalto *et al.* (2003). Vaikka tämä tutkimus ei sinällään asetukaan kriittisen geopolitiikan tutkimukselliseen kehykseen, lähestymistavalle tyypilliset näkökulmat ovat monessa suhteessa hyödyllisiä myös käsillä olevan tutkimusasetelman selvittämisessä.

¹⁴³ Kansallisen identiteetti projektin yleisemmistä, Suomen kansalliseen kontekstiin vähemmän sidonnaisista piirteistä ks. erityisesti Moisio (2003, 133-143).

analyysistä. Liettualainen kansakunta on usein, erityisesti Liettuan sotienvälisen tasavallan aikana, koettu eräänlaisen *historiallis-kulttuurisen projektin* ruumiillistumana. (Donskis 2002, 24) Tämä historiallis-kulttuurinen projekti jatkuu 2000-luvulla entistä vahvempana, kun nuorta liettualaista suvereniteettia pyritään varjelemaan tiettyjä ulkoisia haasteita vastaan.

Kuten tutkimuksen teoreettisia lähtökohtia esittelevässä toisessa luvussa todettiin, poliittista elämää voidaan tarkastella historiallisina kehityskulkuina, kontekstisidonnaisena identiteettien määrittelyä ja yhteiskunnallisten merkitysten tulkintana. Poliittisessa elämässä, itseään uusintavassa tulkintaprosessissa - jossa 'tehdään historiaa' - keskeisiä ovat historialliset referenssipisteet, joille annettavat merkitykset vaikuttavat poliittisten toimijoiden, kuten tässä tapauksessa liettualaisten ympäristöjärjestöjen, itsekäsitykseen. Nämä historiallis-kulttuuriset referenssipisteet auttavat uusintamaan kansallista identiteettipolitiikkaa. Kuten Moisio (2003, 139) esittää, kansallinen identiteettiprojekti pyrkii perustumaan nimenomaan historialliseen jatkuvuuteen. Historiallisten 'tekstien' tulkinta muotoutuu siten keskeiseksi soveliaan toiminnan määrittäjäksi.

Monet liettualaisen identiteettipolitiikan tärkeistä kiinnkohdista ovat löydettävissä kolmannessa luvussa esitellyistä liettualaisen kansalais- ja ympäristöliikehännän vaiheista. Näitä ovat esimerkiksi toisen maailmansodan jälkeinen aseellinen vastarintaliike, poliittisten toisinajattelijoiden liike, marttyyrikuolemat, etnokulttuurinen aktivismi, katolinen liike, ympäristöliike ja Sajūdis. Nämä kansallisen kertomuksen osat voidaan puolestaan poliittisten ja historiallisten tulkintojen avulla yhdistää sekä Liettuan ensimmäisen tasavallan perintöön että keskiajan Liettuan 'pakanallisen imperiumin' enemmän tai vähemmän myyttisiin piirteisiin. 'Kansallisella identiteettiprojektilla' siis viitataan tämänkaltaiseen, sinänsä suunnittelemattomaan mutta tiettyä koherenssia noudattelevaan tarinanmuodostukseen, jossa luodaan kansan ja valtion historiallista jatkumoa historian tulkintojen valossa.

EU:n laajenemisen myötä keskustelu kansallisesta itsemääräämisoikeudesta palanee entistä vahvempana unionin neuvottelupöytiin. Kuten esimerkiksi eräät globalisaatioteoriat esittävät¹⁴⁴, kansallisvaltio on menettänyt asemansa kansainvälisen politiikan määrävänä toimijana¹⁴⁵, mutta esimerkiksi Donskin (2002, 11) mukaan nationalismi ei ole suinkaan katoamassa. Päinvastoin, se elää niin kauan kuin ihmisillä on tarve 'tehdä historiaa'. Nationalismi on identiteetin rakentamiseen liittyvä välineellinen ilmiö, joka on vahvasti läsnä nykymaailman realiteeteissa; kansallisvaltio ei siis Donskin näkemyksen mukaan ole vastoin yleistä käsitystä kuolemassa.

Kansallisvaltiot voidaan eri näkökulmista nähdä yhä enemmän monikeskinä, hajanaisina kokonaisuuksina, joiden rajoja erilaiset etniset, uskonnolliset, alueelliset ja toiminnalliset identiteetit rikkovat.¹⁴⁶ Puhuttaessa kansallisvaltion kuolemasta on kuitenkin syytä ottaa huomioon, että samaan aikaan, kun EU:n jäsenvaltiot ovat vapaaehtoisesti siirtäneet suvereniteettiaan yhteisille eurooppalaisille toimielimille,

¹⁴⁴ Esim. Hirst & Thompson 1996; Strange 1988.

¹⁴⁵ Voidaan myös väittää, että kansallisvaltioihin ja niiden välisiin suhteisiin keskittynyt näkökulma ei edes 'kansallisvaltion kulta-aikana' ole vanginnut poliittisen todellisuuden koko kirjoa. Tarkemmin sanoen kansainvälisessä politiikassa ovat dominoineet *tietyt* (eivät välttämättä edes kansallis-) valtiot, samalla kun useimmat kansallisvaltiot ovat olleet pelkkiä sopeutujia. Tässä mielessä yleinen viittaus kansallisvaltioihin politiikan määrittäjänä ei ole aikaisemminkaan ollut täysin perusteltu. Lisäksi, kuten Saarikoski (1994, 131) esittää, 'yhtenäisvaltion' käsite olisi näennäisesti kuvaavampi ilmaus, sillä vain harvassa tapauksessa kansallisvaltioita voidaan pitää kansallisesti homogeenisinä.

¹⁴⁶ Vrt. Camilleri & Falk 1992.

itäisen Keski-Euroopan valtiot ovat vasta totutelleet käyttämään nuorta suvereniteettiaan. Siten westfalenilaisella käsityksellä kansallisvaltiosta on yhä merkitystä esimerkiksi Liettuan kaltaisen poliittisen järjestelmän kehitystä tarkasteltaessa. ”Kansallinen identiteetti-projekti on syntynyt vanhassa, kansallisvaltion tuottamassa maailmassa” (Harle & Moision 2000, 8), mutta Liettuan tapauksessa kyseessä on paitsi vanha myös hyvin tuore maailmankuva. Kansallisen suvereniteetin käsitteellä on erityistä merkitystä kurottaessa umpeen ’50-vuotista katkosta historiassa’.

Donskisin mukaan nykypäivän Liettuassa istuu edelleen syvään juurtuneena sotienvälisen ajan tuottama, historioitsija Adolfas Šapokan¹⁴⁷ hengen mukainen konservatiivinen nationalismi (Donskis 2002, 24-25 & 28). Vaikka kansallisvaltio onkin menettänyt asemansa kansainvälisen poliittisen järjestelmän päätoimijana, kansallisen suvereniteetin tulkinta westfalenilaisessa hengessä tuottaa poliittista polttoainetta.

Liettuan tapauksessa kansallisen suvereniteetin käsitteen poliittinen voima näyttää olevan erityisen merkittävä epävirallisen politiikan tasolla. Siinä missä ns. yhteiskunnallinen eliitti on usein valmis kompromisseihin globaalitalouden, turvallisuuspoliittisen yhteistyön ja Euroopan integraation paineiden ja toiveiden edessä, yhteiskunnan ns. syvät rivit heijastavat huomattavasti voimakkaampaa sitoutumista kansallisvaltiokeskeiseen maailmankuvaan. Raik (2003, 178) on tehnyt samantapaisen havainnon tutkiessaan virolaista yhteiskunnallista keskustelua, jossa EU ja Euroopan integraatio esittäytyvät jokseenkin elitistisenä projektina.¹⁴⁸

Tämä ilmiö heijastuu myös Ignalinan ydinvoimalan kysymyksessä: Liettuan vaihtuvat hallitukset ovat yksituumaisesti, vaikkakin usein varauksellisesti, pyrkineet edistämään maan EU-jäsenyyttä ja täyttämään EU:n asettamat ehdot, kuten vaatimuksen Ignalinan ydinvoimalan alasajosta, mutta epävirallisemmilla politiikan tasoilla, mukaanlukien ympäristöjärjestösektorin, kansallisen suvereniteetin käsitteellinen voima käy selvästi ilmi. Hallitusten päätökset kyseenalaistetaan, kun vallanpitäjien nähdään kumartavan liian syvään ulkoisten vaikutteiden ja vaatimusten edessä. Siten kansallisvaltion käsitteen hallitsemalla ’uudella vanhalla’ maailmankuvalla on voimakas vaikutus liettualaisten ympäristöjärjestöjen tasolla:

Hallituksemme, parlamenttimme ja presidenttimme eivät pidä näistä [Ignalinan ydinvoimalan sulkemispäätöksen kyseenalaistavista] keskusteluista. [...] Meidän [liettualaisten] tulisi itse päättää, miten me haluamme elää, eikä meidän pitäisi kuunnella muita. Tämä on meidän maamme, ja olemme kaikki osallisia tässä kysymyksessä. Voimalaitos ei ole hallituksen omaisuutta. Meidän on tehtävä selväksi, että näin me

¹⁴⁷ Liettuan 'suuruuden ajan' merkitykset kansallisen identiteetin luomis- ja ylläpitämisprosessissa on tärkeä ottaa huomioon. Tässä suhteessa keskeinen rooli on ollut ensimmäisen tasavallan aikana, vuonna 1936 julkaistulla Adolfas Šapokan Liettuan historialla (*Lietuvos Istorija*), joka levisi neuvostoaikana laittomina kopioina ympäri Liettuaa. Tätä kansallisromanttista teosta levitettiin erityisesti Kaunasista käsin. Vuonna 1988 Šapokan teos muodostui tärkeäksi virallisen neuvostoliittolaisen historiankirjoituksen kritiikin välineeksi, vaikka kirjan tutkimuksellinen perusta olikin vanhentunut, ja se sisälsi mm. kiistanalaisia, ylistäviä väitteitä Antanas Smetonan autoritaarisesta hallinnosta. (Senn 1990, 25; Vareikis 2003)

¹⁴⁸ On samalla syytä huomata, että EU-jäsenyyden legitimitetti on osittain hyvinkin vahvasti sidoksissa kokemukseen jäsenyyden mahdollisesti tuomista taloudellisista muutoksista. ”Tavalliset ihmiset ajattelevat hyvin suoraviivaisesti. Esimerkiksi niin, että 'jos joku Brysselin byrokraatti nostaa savukkeiden hintaa, mitä merkkiä sitten poltan, millaista paskaa oikein joudun ostamaan” (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001).

haluamme elää. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen hapuillessa erilaisten soveliaan toiminnan mallien välillä järjestötoimijoiden osallisuus kansallisessa identiteettiprojektissa ilmenee usein varsinaista ympäristöjärjestöidentiteettiä vahvempana. Tämä asetelma kiteytyy edellisessä haastattelulainauksessa: ”Meidän tulisi itse päättää, miten me haluamme elää, eikä meidän pitäisi kuunnella muita”.

Kuten voidaan huomata, kansallinen identiteetti- ja ympäristöprojekti on abstrakti, yleinen käsite, johon liittyy Liettuassa myös tietty valtiovastaisuuden piirre. Tämä valtiovastaisuus voidaan nähdä suurelta osin seurauksena kommunistisen menneisyyden painolastista. Kansalaisyhteiskunnallinen toiminta on Liettuassa nykyisin hyvin heikosti sidottu valtiollisiin hallintorakenteisiin. Lähistoriaa tarkasteltaessa voidaan todeta, että neuvosto-Liettuassa, kuten kaikkialla kommunistisessa itäisessä Keski-Euroopassa, kansalaisyhteiskunnan käsitteen käytännön sisältö oli jokseenkin valtiovastainen.

Valtio voidaan tässä mielessä erottaa kansakunnasta¹⁴⁹; Liettuan kansallinen identiteetti- ja ympäristöprojekti on ympäristöjärjestötoimijoiden näkökulmasta kansakunnan selviämistäistelua, jossa keskeisellä sijalla on nimenomaan kansallinen suvereniteetti - ymmärrettyinä huomattavasti abstraktimmin kuin vain poliittisena järjestelmänä. Kansallisvaltio esittäytyy tästä näkökulmasta historiallisena jatkumona, erillisenä kokonaisuutena suhteessa poliittisiin eliitteihin ja näiden ’erityisintresseihin’. Kyseessä lienee melko tavallinen ajattelutapa, erityisesti populistisissa poliittisissa liikkeissä tavattu ilmiö, jossa kansakunta nähdään erityisen tärkeänä käsitteenä, mutta samaan aikaan kansallinen johtoeliitti ja valtiorakenne koetaan jonkinlaisena kansakunnan vääristymänä.

5.1.3. Kansallinen identiteetti: idän uhka ja ’modernin pelko’

Jotta voitaisiin täydentää kuva liettualaisiin ympäristöjärjestöihin vaikuttavasta, kansallista suvereniteettia korostavasta normistosta, johon siis viitataan tässä yhteydessä kansallisena identiteetti- ja ympäristöprojektina, on syytä luoda hieman tarkempi katsaus liettualaisen kansallisen identiteetin syvärakenteeseen.

Liettualaisen kansallisen identiteetin juuret voidaan johtaa Liettuan keskiajan suuruuden aikaan, ja nimenomaan sen myöhempiin tulkintoihin, sillä Liettua kansakuntana luotiin vasta 1800-luvulla. Keskiajan monikulttuurisessa Liettuan suuriruhtinaskunnassa ihmisillä ei ollut kansallista identiteettiä vaan lähinnä uskonnollinen, alueellinen tai paikallinen identiteetti, eikä esimerkiksi kieli ollut ratkaisevassa asemassa identiteetinmuodostuksessa. Liettuan keskiaikaisella valtakunnalla on kuitenkin oma ’uljas’ historiansa, jota tulkitsemalla liettualaista kansakuntaa rakentavat aktivistit ovat saaneet luotua historiallisia jatkumoa. Liettuulta puuttuu suomalaisten Kalevala, virolaisten Kalevipoeg tai latvialaisten Lāčplēsis, joten kansalliseepoksen sijaan kansantarustolla ja myyteillä sävytetty historiantarkistus on toiminut liettualaisen kansallisen identiteetti- ja ympäristöprojektin keskeisimpänä välineenä. Ideologinen historiantarkistus onkin tarjonnut liettualaisille välineen historiallisen tietoisuuden luomiseen. Esimerkiksi Liettuan julistautuessa

---

¹⁴⁹ Tästä problematiikasta ks. esim. Canovan 1996, 50-52, 104-106.

itsenäiseksi vuonna 1918 suuri osa maan älymystöstä uskoi jatkavansa keskiajan Liettuan suuriruhtinaskunnan kunniakasta perintöä. (Krapauskas 2000, 7-10)

Nørgaard *et al.* (1999, 53) katsovat, että menneisyys on läsnä Baltian maissa paljon voimakkaammin kuin lännessä ymmärretään; useimmat Baltian asukkaat yrittävät pyyhkiä neuvostoajan muistot mielestään pyrkien samalla luomaan jatkuvuutta kaukaisempaan, glorifioituun menneisyyteensä. Esimerkiksi Liettuan ensimmäinen tasavalta nähdään usein jonkinlaisena kulta-aikana:

Ensimmäisen ja toisen maailmansodan välillä meillä oli ensimmäiset demokraattiset rakenteet, mutta vain hyvin lyhyesti. Tuolloin luotiin teollistumisen perusta, demokratia alkoi kehittyä ja ensimmäiset puolueet syntyivät. Yhteiskunta oli aktiivinen ja luova. Se oli tärkeä jakso Liettualle, koska silloin liityimme valtiona osaksi Eurooppaa. 1700-luvun lopulla olimme menettäneet itsenäisyytemme, eikä Eurooppa enää tuntenut meitä. [...] Tosin nykyään lähinnä vain vanhukset viittaavat [ensimmäisen tasavallan] aikoihin, kuten isoäitini, joka puhuu aina vanhoista ajoista, siitä kuinka hän oli nuori ja kävi maalaistansseissa. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001)

Näissä tulkinnoissa sivuutetaan usein se tosiseikka, että sotienvälisen ajan Liettua muuttui 1920-luvun lopulta lähtien Antanas Smetonan ja Tautininkai-puolueen hallitsemaksi autoritaariseksi yhden totuuden yhteiskunnaksi. Kun tarkastellaan institutionaalista jatkuvuutta Liettuassa, voidaan todeta, että muodollisella tasolla Liettuan sotienvälisen ajan tasavallan poliittisista instituutioista on jäljellä hyvin vähän.

Neuvostovallan alkaessa horjua Liettuassa oli havaittavissa ajatus ikään kuin jatkaa kansallista historiaa siitä, mihin se oli jäänyt ennen maan liittämistä Neuvostoliittoon. Kuten Nørgaard *et al.* (1999, 62) toteavat, uudistusrintama Sajūdisin ottaessa johtavan roolin Liettuan poliittisessa kehityksessä tapahtui merkittävä katkos neuvostomenneisyyteen, kun vaihtoehtoinen poliittinen eliitti otti Liettuassa vallan käsiinsä. Sajūdisin onnistui pian perustamisensa jälkeen vuosina 1988-1989 kerätä mittavia rahasummia lahjoituksina yksittäisiltä kansalaisilta ja osin myös valtionyrityksiltä. Tämän turvin liike kykeni muotoilemaan itsenäisen toimintamallin, johon kuului olennaisena osana uusien kansalaisjärjestöjen tukeminen sekä vanhojen, ensimmäisen tasavallan aikaisten organisaatioiden elvyttäminen. (Čepaitis 1999, 4) Käytännössä jatkuvuus neuvostovaltaa edeltäneen ajanjakson järjestötoiminnan ja uusien kansalaisjärjestöjen välillä oli kuitenkin vähäistä.

En sanoisi, että [nykyisen kansalaisjärjestösektorin ja ensimmäisen tasavallan aikaisten järjestöjen] välillä on suoraa yhteyttä. Tämän päivän kansalaisjärjestöt työskentelevät samoilla aloilla, joilla järjestöt toimivat aktiivisesti ennen toista maailmansotaa, mutta en sanoisi, että on olemassa suurta yhteyttä. Toisaalta ne, jotka emigroituiivat Yhdysvaltoihin, Saksaan, Australiaan tai Isoon-Britanniaan ovat luoneet omat järjestönsä, jotka ovat melko aktiivisia. Jos halutaan etsiä ennen toista maailmansotaa toimineiden kansalaisjärjestöjen toiminnan jatkuvuutta, meidän tulisi katsoa Liettuan ulkopuolelle. Näillä organisaatioilla on vaikutusta myös Liettuassa. (Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001)

Kysymys ulkoliittolaisten muodostamien organisaatioiden vaikutuksesta Liettuan kansalaistoimintaan on kiinnostava, mutta jää tämän tutkimuksen tarkastelukulman ulkopuolelle.¹⁵⁰ Organisaationaalisena jatkuvuus sotienvälisen ajan ja nyky-Liettuan kansalaisjärjestöjen välillä on joka tapauksessa hyvin rajallista. Jos institutionaalista järjestystä sen sijaan pohditaan epävirallisena normien kokoelmana, ensimmäisen tasavallan historialliset tulkinnat nousevat tärkeään asemaan. Nämä tulkinnat tuottavat kansallisen suvereniteetin käsitteelle kiinnostavan sisällön defensiivisenä, eristäytymishaluisena ilmiönä.

Nimenomaan tarkasteltaessa Liettuan EU-jäsenyyttä on kiinnostavaa panna merkille, että vaikka Suomen tavoin Liettuassa 'itä' (eli Venäjä) on perinteisesti nostettu suurimmaksi kansalliseksi uhkakuvaksi, liettualaiseen identiteettiin näyttää kuitenkin kuuluvan olennaisena osana myös läntisten vaikutteiden torjuminen. Venäjään, venäläisyyteen, slaavilaisuuteen tai neuvostokommunismiin liittyviä uhkakuvia ei tässä yhteydessä käsitellä tarkemmin; näiden uhkakuvien olemassaolo on ilmeinen ja dokumentoitu seikka (vrt. esim. Pavlovaite 2000), jonka tarkempi pohtiminen jää kysymyksen laajuuden ja moniulotteisuuden vuoksi tämän tutkimuksen käsittelyn ulkopuolelle. Kiinnostuksen kohteena on sen sijaan, millaisiin läntisiin uhkakuviin liettualainen kansallinen identiteettiinprojekti mahdollisesti nojaa. Tarkoitus on saada selville ne kansallisen identiteettiinprojektin piirteet, jotka saattavat tuottaa liettualaisille ympäristöjärjestöille EU-kehukseen yhteensopimattomia soveliaan toiminnan malleja. Turvallisuuspoliittisessa mielessä Venäjä koetaan ainoaksi vakavasti otettavaksi uhaksi, mutta toisaalta 'lännen' edustama kulttuurinen ylivalta voidaan nähdä kansallisen identiteetin haastajana. Tämä ilmenee ympäristöjärjestöjen piirissä esimerkiksi näiden pyrkimyksenä elvyttää ja ylläpitää etnokulttuurisia perinteitä, jotka yhdistyvät muinaisbaltilaiseen mystiikkaan ja agraariseen luontoyhteyteen.

Läntisten vaikutteiden torjuminen on kuulunut liettualaiseen identiteettiinpolitiikkaan niin ensimmäisen tasavallan kuin 1980-luvun lopun itsenäisyysliikkeenkin aikana. Luvussa 3.1.4. käsiteltiin lyhyesti Sajūdin sisäisiä ristiriitaisuuksia; itsenäisyysliikkeen kansallismielisempi Kaunasin haara omaksui ajattelutavan, jossa paitsi itäinen myös läntinen poliittinen vaikutus koettiin vahingollisena. Poliittisen suvereniteetin vaatimus ei sisältänyt pelkästään irtisanoutumista Neuvostoliiton ja Venäjän vaikutuspiiristä, vaan riippumattomuus oli tarkoitus säilyttää myös suhteessa Länsi-Eurooppaan. Tämä voidaan nähdä ensimmäisen tasavallan poliittisen perinnön heijastumana. Sotienvälisen ajan konservatiiviset nationalistit käyttivät läntisiä ja moderneja vaikutteita vastustavaa retoriikkaa. He tulkitsivat läntiset ilmiöt, kuten liberaalin demokratian ja maallistumisen, vahingollisina liettualaiselle henkisyydelle ja kansallisille arvoille. (Donskis 2002, 26)

Maaseutua ja luontoa ylistävä antimodernistinen suuntaus, joka oli vahvasti läsnä romanttisessa kansanperinteessä, sai käyttövoimaa yleisestä näkemyksestä, jonka mukaan modernin maailman rappeuttavat seuraukset olivat suora seuraus vieraasta vaikutuksesta (Lieven 1993, 126). Tämä yhteiskunnallista modernisaatiota vastustava suuntaus, jolla oli ympäristönsuojeluun liittyviä ilmenemismuotoja, eli yksilötasolla läpi neuvostoajan. Kuten kolmannessa luvussa kerrottiin, monet neuvosto-Liettuan keskeisistä hallintovirkamiehistä edistivät ympäristönäkökohtia omassa toiminnassaan, esimerkiksi teollisuuspoliittisessa päätöksenteossa.

---

¹⁵⁰ USA:ssa, Kanadassa ja Australiassa vaikuttaa hyvin aktiivisia liettualaisyhteisöjä (ks. esim. Lietuvu Foundas, www.lithfund.org). Erityisesti Chicago ja Toronto tunnetaan liettualaisyhteisöjen keskuspaikkoina.

Rinkevičiusin (2000, 178) mukaan tämän toiminnan motiivit olivat usein pikemminkin antimodernistisia kuin luonnonsuojelullisia. Tarkoituksena oli suojella liettualaista agraariyhteiskuntaa ja sen sosiaalista rakennetta, arvoja ja perinteitä.

Tälle ajattelutavalle tyypilliset käsitykset vaikuttavat edelleen eräissä osissa liettualaista ympäristöliikettä, erityisesti niissä järjestöissä, jotka selkeimmin edustavat organisationaalista jatkuvuutta 1980-luvun Liettuan vihreästä liikkeestä (LŽJ). Ympäristöjärjestöjen piirissä nousee voimakkaana esiin näkemys, jonka mukaan "nuori sukupolvi elää vahvan läntisen vaikutuksen alaisena. Tämä sukupolvi on pilalla, eikä mitään ole jäljellä" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001).

Tässä tapauksessa kansallisen identiteetin ja siihen liittyvien henkisten arvojen ja luontoyhteyden menettäminen on ilmeinen huoli.¹⁵¹ Ympäristöjärjestöjen ongelma on, että idealisoidut visiot kansallisen kulttuurin ja identiteetin elpymisestä sekä suvereeniin agendanmuodostukseen perustuvien kansallisten demokraattisten käytäntöjen luomisesta ovat osoittautumassa saavuttamattomiksi.¹⁵² Neuvostoajan nähdään pyyhkäisseen pois maailmansotien välisen kulta-ajan perinnön, minkä seurauksena neuvostoajan jälkeisessä arvotyhjiössä kasvava sukupolvi on omaksunut "uusliberalistisen kulutuskulttuurin", joka vain "kopioi länsimaista elämäntapaa" (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001).¹⁵³

Edelliset viittaukset haastatteluaineistoon osoittavat, että ympäristöjärjestöjen edustama liettualaisuus ei ole pelkästään 'idän uhan' antiteesi, vaan siihen sisältyy myös epäluuloa läntisiä vaikutteita kohtaan. Tällä yhteiskunnallisella suuntauksella, jonka juuret voidaan johtaa maailmansotien väliseen ajanjaksoon, on yhtenevyyksiä ajattelutapaan, jota Donskis (2002, 22) nimittää "modernin peloksi"¹⁵⁴.

Maailmansotien välisenä aikana messiaaninen nationalismi¹⁵⁵ juurtui syvästi liettualaiseen yhteiskuntaan. Yhteiskuntafilosofisen ja -tieteellisen keskustelun periferisyydestä johtuen liettualainen älymystö omaksui ideologisen diskurssin, jossa 'moderni' nähtiin Liettuan kansallista identiteettiä uhkaavana tuhovoimana.¹⁵⁶

¹⁵¹ Kysymys liittyy samalla laajempaan asetelmaan, jossa liettualainen yhteiskunta etsii itseään menneisyyden ja tulevaisuuden, pelkojen ja toiveiden välimaastossa: "Eräät nuoren sukupolven edustajat ovat liian moderneja ja kiinnittävät huomionsa ainoastaan talouskasvuun [...] Vanhempi sukupolvi taas on liian konservatiivinen. Tämän vuoksi liettualaiset ovat hieman eksyksissä. Eräät haluavat nuorten ottavan ohjat käsiinsä, mutta monet taas pelkäävät heitä" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001).

¹⁵² Siinä missä reaaliosialismi aiheutti pettymyksen monille, jotka olivat liittäneet suuria toiveita Neuvostoliiton harjoittamaan sosialismiin, myös nykyinen 'reaalidemokratia' on osoittautunut huomattavasti karummaksi kuin mitä demokratiaan yhdistetyt mielikuvat olivat antaneet olettaa.

¹⁵³ Laajemmassa katsantokannassa nämä näkökulmat voidaan nähdä osana EU:n laajentumisen synnyttämää yleisempää keskustelua, jossa EU:n 'liberaalit arvot' (joiden ilmentymänä ks. esim. European Convention 2003, Art. II-21) saattavat usein esittäytyä jossain määrin uhkaavina esimerkiksi katolisen kulttuurin perusrakenteen lähtökohdista katsottuna.

¹⁵⁴ Laajempaa keskustelua ks. myös Donskis 2003, erityisesti s. 201-213.

¹⁵⁵ Donskisin (2002, 16-17) mukaan Keski- ja Itä-Euroopan uusissa valtioissa näyttää vallitsevan eräänlainen itsekäsityksen ja kollektiivisen identiteetin vajavaisuus, mikä johtaa kansallisen menneisyyden tulkittamiseen menetyksiä, uhrauksia ja 'viattomuutta' painottaen. Tämä marttyyriutta korostava tendenssi on tullut osaksi liettualaista poliittista tietoisuutta ja kulttuuria esimerkiksi runoilija Adam Mickiewiczin tuotannon kautta.

¹⁵⁶ Vastaavanlainen 'modernin pelko' on läsnä myös liettualaisten pohjoisten naapureiden parissa. Latvialaisessa ympäristönsuojelussa heijastuu merkittävä yhteiskunnallinen ajattelusuuntaus, 'agraarinen nationalismi', joka suhtautuu erittäin suurella varauksella läntisiin vaikutteisiin. Siinä missä 'liberaali ja kansainvälinen' osa yhteiskunnallisista toimijoista on vastaanottavainen länsimaisille normeille, agraarinen nationalismi vastustaa europeanisaatiota ja korostaa maaseudun ja metsien merkitystä kansalliselle identiteetille. Liettuan tapaan ajattelusuuntaus näkee Latvian ensimmäisen tasavallan kansakunnan 'kulta-aikana'. Agraarinen nationalismi ei puolusta niinkään luontoarvoja

Liettualainen valtavirran nationalismi, joka heijastuu myös nykypäivän Liettuassa, kehittyi erityisesti tuona aikana yhdistäen konservatiivisen kansallisvaltioajattelun katolisen kirkon valtajärjestelmään sekä sen ideologiseen ja poliittiseen verkostoon. Ajattelusuuntaus oli erittäin vaikutusvaltainen 1930-luvulla, jolloin liettualainen nationalismi muuttui kansallisvaltion rakentamisprosessista autoritaariseksi identiteettipoliittiseksi diskurssiksi. Sotienvälisen ajan Liettua on siis liettualaisen kansallisen identiteetin tärkein referenssipiste, ja samalla liettualaisuus samaistetaan vahvasti roomalaiskatolisuuteen.¹⁵⁷ Kun liettualaista identiteettiä yritettiin neuvostovallan aikana pitää hengissä katolisen kirkon verkostojen ja uskonnollisen vastarinnan tarjoamin keinoin, liettualaisesta nationalismista muodostui hyvin defensiivinen, historiallista jatkuvuutta korostava ilmiö. (Donskis 2002, 24-25)

Etninen liettualaisuus keskittyi pitkälti katolisen kirkon ympärille, ja kansallinen yhteisöllisyys sai samalla hengellisiä merkityksiä. Ruutsoon (2002, 391) mukaan tämä piirre yhdistettynä valtiokeskeiseen kansalliseen identiteettiin viitoitti suunnan liettualaiselle kansallisvaltion rakennusprojektille. Tärkeimpiä kansallisia 'rituaaleja', kuten kansallisia muistotilaisuuksia, leimaa edelleen kirkon vahva läsnäolo (Lieven 1993, 110).

Kaiken kaikkiaan voidaan havaita, että liettualainen kansallinen identiteetti ja sitä rakentava historiallis-kulttuurinen identiteettiprojekti ovat moniulotteisia ilmiöitä. Kansallinen identiteetin luomisessa on kautta aikain käytetty uhkakuvia, sekä konkreettisia että abstrakteja. Liettuan tapauksessa suurin uhka on perinteisesti ollut Venäjä ja viime vuosikymmeninä siihen liittynyt neuvostokommunismi, mutta erityisesti liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa on syytä kiinnittää huomio myös tietynlaiseen 'agraariseen traditionalismiin', joka nojaa yhtäältä kansallisromanttiseen kuvaan maalaisyhteisöjen luontoyhteydestä ja toisaalta läntisen maailmankuvan, kulutusyhteiskunnan ja materialismin tuottamiin uhkakuviin.

Donskin (2002) analyysi 1900-luvun liettualaisesta nationalismista tarjoaa kiinnostavan pohjan kansallisen identiteettiprojektin juuria koskevan kysymyksen käsittelylle. Donskis tarkastelee liettualaiseen nationalismiin ja etnisyyteen liittyvää problematiikkaa 'tietoisuuden historian' - historiallisten tulkintojen ja näiden symbolisten merkitysten - valossa.¹⁵⁸ Samalla hän haastaa auktoritatiivisimmat nationalismin teoreetikot¹⁵⁹ nähden nationalismissa kriittistä, rakentavaa potentiaalia. Donskin mukaan kriitikot eivät ota huomioon nationalismin hyveitä, kuten sen modernisoivaa potentiaalia itäisessä Keski-Euroopassa.¹⁶⁰ (Donskis 2002, 2-3, 6, 67; Donskis 2003, 83)

Donskis näkee liettualaisen nationalismin alkuperäiset juuret renessanssiajattelussa, myötätunnon etiikassa ja toiseuden ymmärtämisessä, josta nationalismin tuhoava, massoihin vetoava, anonyymi ja dogmaattinen muoto on jonkinlainen vinouma.¹⁶¹ Valtavirran liettualaisen nationalismin hän näkee

---

itsessään vaan luontoyhteyden perustuvaa agraariyhteiskuntaa sekä siihen liittyvää panteismia. (Schwartz 1999, 100-109)

¹⁵⁷ Katolismiin ja nationalismiin välisestä suhteesta neuvostoaikana ks. tarkemmin Girnius (1989).

¹⁵⁸ Donskis perustaa tutkimuksensa liettualaisten emigrantti-intellektuellien (Vytautas Kavolis, Aleksandras Shtromas ja Tomas Venclova) tuotantoon.

¹⁵⁹ Kuten Hobsbawm (1990), Anderson (1991) ja Gellner (1994).

¹⁶⁰ Tässä suhteessa Donskis pitää hyödyllisinä vaihtoehtoisina näkökulmina esimerkiksi Václav Havelin ja Milan Kunderan analyysia keskieuropalaisesta totalitarismista.

¹⁶¹ Liberaali nationalismi voidaan nähdä myös ns. 'civic'-nationalismina eli etnisen 'blood-and-soil' -nationalismin 'sivistyneenä' versiona (vrt. esim. Hamilton 2002).

'alkuperäisen' liettualaisen nationalismin vääristymänä; se on moraalisesti nurkkakuntaista ja taaksepäin katsovaa.¹⁶² (Donskis 2002, 13)

Käsillä olevan erityisproblematiikan kannalta Donskin tutkimuksen hedelmällisin osa on liettualaista valtavirran nationalismia ja sen nykyisiä ilmentymiä käsittelevä jakso. Donskin (2002, 10) mukaan Liettuassa nykyisin vallalla olevaa nationalismia kuvaavat piirteet ovat konservatiivisuus ja defensiivisyys; se haikailee keskiajan Liettuan kadotettua loistoa ja pyrkii etsimään erityislaatuista liettualaista identiteettiä vastustaen paitsi idän myös lännen kulttuurista dominanssia. Valtavirran kansallismielisyys näkee kansan ja sen muodostaman valtion itsetarkoituksena. Liettualainen nationalismi on aggressiivisen defensiivistä ja sisäänpäin kääntynyttä. Se etsii jatkuvasti uusia sisäisiä ja ulkoisia vihollisia esittäen samalla Liettuan ja liettualaiset 'uhrin' asemassa.¹⁶³ (Donskis 2002, 35)

Donskin (2002, 2) mukaan Sajūdin voitokulun myötä Liettua erkani monikulttuurisesta, -etnisestä ja -uskonnollisesta menneisyydestään¹⁶⁴ kohti modernille ajalle ominaista yksi kansa, yksi kieli, yksi kulttuuri, yksi valtio -ajattelua, joka oli muodostunut tyypilliseksi jo sotienvälisen ajan Liettuassa. Samalla Liettuan itsenäisyysliikkeen menestys sai poliittisen merkityksen nationalismin historiallisena voittona pakotetusta internationalismista. Itsenäisyysliikkeen ajan perintö heijastuu haastatteluaineistossa, jossa esiintyy vahvojakin viittauksia kansallisten symbolien merkitykseen ja 'pakotetun kansainvälisyyden' uhkakuviiin:

Olimme yhdessä unionissa, ja nyt on tulossa uusi unioni. Menetämme ehkä kansallisen valuuttamme ja rajamme. Sajūdin aikana taistelimme oman lippumme ja valuuttamme puolesta. Niiden menettäminen on hyvin vaikea tilanne. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

Etenkin yli 30-vuotiaiden haastateltujen puheessa Neuvostoliiton ja EU:n vertailu oli toistuvaa: "kymmenen vuotta sitten se oli Neuvostoliitto, ja nyt puhutaan aina Euroopan unionista" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001). Useimmissa tapauksissa näiden kahden unionin tai liiton (sajunga) rinnastaminen näyttää liittyvän EU:n byrokraattiseksi tulkitun ominaisluonteen

---

¹⁶² Donskis haikailee paluuta 'liberaaliin nationalismiin', joka on erotettavissa 'veren ja maaperän' nationalismista. Donskin liberaali nationalismi sallii kosmopoliittisen ajattelun ja monikulttuurisuuden politiikassa ja yhteiskunnallisessa keskustelussa. Tämä liettualaisen nationalismin 'intellektuellinen' ja 'alkuperäinen' muoto asettaa 'vapauden' ja 'totuuden' kansallista ykseyttä tärkeämmiksi tavoitteiksi; kansallinen ykseys merkitsee jotain vain, jos se palvelee vapautta ja totuutta. Donskin mukaan liberaali nationalistinen ajattelutapa, joka vaatii yhteiskunnan kriittistä arviointia universaalien moraalisten kriteereiden valossa, on nykyajan Liettuassa ajettu marginaaliin - tämänkaltaisiin ajatuksiin suhtaudutaan suorastaan vihamielisesti. Valtavirran liettualaisella nationalismilla, joka Donskin mukaan perustuu pitkälti maailmansotien välisen ajan perintöön, ei ollut enää mitään yhteistä renessanssin ja barokin monikulttuurisen Liettuan käytäntöjen kanssa.

Voidaan kuitenkin kysyä, onko Donskin määrittelemää liberaalia nationalismia koskaan ollut olemassa muualla kuin valistuneiden intellektuellien kirjoituksissa? Käytännön - massojen - politiikan tasolle tuotuna nationalismi näyttää vääjäämättä tuottavan 'vääristymiä'. Näyttää siltä, että se, mitä Donskis kuvaa nationalismin 'vinoumaksi', on itse asiassa sen ainoa ilmenemismuoto käytännön politiikassa.

¹⁶³ 'Uhrin' käsite on konkretisoitunut 'martyyrikuolemissa', referenssipisteinä erityisesti Romas Kalantan polttoitsemurha 1972 ja neuvostojoukkojen tammikuussa 1991 surmaamat liettualaiset siviilit.

¹⁶⁴ Liettuan keskiaikainen valtakunta oli oman aikansa mittapuilla uskonnollisesti suvaitsevainen (Vardys & Sedaitis 1997, 7).

sarkastiseen alleviivaamiseen.¹⁶⁵ Ehkä merkittävintä on kuitenkin nähdä EU:n ja Neuvostoliiton samaistaminen nimenomaan Donskin mainitseman 'pakotetun internationalismin' valossa, mikä kertoo kansallisen suvereniteetin itseisarvosta nuorena poliittisessa järjestelmässä.

Vietimme viisikymmentä vuotta Neuvostoliitossa. Kenties vanhemmat ihmiset pelkäävät, että Liettua menettää itsenäisyytensä liittyessään Euroopan unioniin. Neuvostoajan kokeneet ihmiset pelkäävät jäsenyyttä toisessa, suuressa unionissa, johon sisältyy paljon byrokraattisia instituutioita ja vaatimuksia. Niin liettualaisille kuin latvialaisillekin on lisäksi hyvin tärkeää säilyttää kansallinen valuutta. [...] Se on itsenäisyyden symboli. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001)

Liettuan pakotettu jäsenyys Neuvostoliitossa ei voi olla vaikuttamatta siihen, miten maan EU-jäsenyyteen suhtaudutaan. Vaikka Eurooppa, ja tarkemmin Keski-Eurooppa, nähdäänkin yleisesti ottaen Liettuan oikeaksi viiteryhmäksi, kansallisen suvereniteetin luovuttamiseen (tai jakamiseen/yhdistämiseen) EU:n puitteissa liittyy aikaisempien traumaattisten kokemusten tuottamia merkityksiä. Itäisen Keski-Euroopan kansallisvaltiokeskeisyys voidaan Saarikosken (1994, 130-131) mukaan selittää paitsi nationalismin ideologisten lähtökohtien myös yksipuoluesosialismin ajan valossa: kansallistunnon alistaminen sosialistiselle internationalismille johti voimakkaaseen kansallismieliseen reaktioon.

5.1.4. Ekonationalismi?

Kansallisen identiteetin symboliikan merkitystä liettualaisten ympäristöjärjestöjen itsekäsityksen määrittelyssä ei ole aihetta vähätellä. On samalla syytä tarkastella

---

¹⁶⁵ Rinnastus tehdään yleensä abstraktilla tasolla; kyseessä on eräällä tavalla luonnollinen ajatuskonnotaatio. Näiden kahden kansainvälisen unionin eroavaisuudet käytännön tasolla ovat useimmiten hyvin selvä asia. On kuitenkin huomionarvoinen seikka, että vertailu saa aika ajoin vettä myllyynsä myös substantiivisella tasolla. Analogian lähteenä voidaan osittain nähdä Euroopan komission hallinnollinen (epäpoliittisuutta tavoitteleva) luonne, komission tieteellisiin faktoihin perustuva hallintotapa (ks. esim. Euroopan komissio 2002f). Tämä herättää epämieluisia mielleyhtymiä niissä, jotka muistavat neuvostokommunismille ominaisen 'tieteellisen maailmankuvan', jossa puolue-eliitin kautta kanavoitunut 'objektivismi' nähtiin yhteiskuntaa koossapitävänä voimana, siinä missä 'subjektivismi' eli 'porvarilliselle nationalismille' tyypillinen ristiriitojen ruokinta tulkittiin yhteiskuntaa tuhoavaksi voimaksi. Etenkin tieteellisten piirien suhteen voidaan havaita taipumus verrata arbitraarisesti koettua nykytilannetta neuvostoajan tieteelliseen tavoitteenasetteluun. "Liettuan ympäristöministeriö keskittyy ainoastaan täyttämään mitattavia indikaattoreita, kuten ilmansaasteita koskevat EU-vaatimukset, eikä ministeriö ota huomioon laajempia ympäristönäkökohtia. Eräs tuttavani, joka työskenteli neuvostoaikana ympäristönsuojeluun erikoistuneessa valtiollisessa komiteassa, sanoi, että tuolloin Liettuassa toteutettiin paljon nykyistä laajempia ympäristöprojekteja, kun taas nykyisin kaikki keskittyy vain saastemittauksiin. Hän sanoi, että Liettuan ympäristöministeriö tappaa kaikki ekosysteemiin tai biodiversiteettiin liittyvät projektit" (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001). On suhteellisesti helpompaa saada julkista rahoitusta esimerkiksi ilman tai maaperän saastumisen estämiseen liittyvään toimintaan, koska saastetasoja mittaamalla voidaan rahoittajille osoittaa konkreettista editystä. Saastumistasot ovatkin laskeneet Liettuassa radikaalisti viimeisen vuosikymmenen aikana, mutta tämä on paljolti seurausta suurten neuvostoajakaisten teollisuuslaitosten alasajosta sekä siitä tosiasiaista, että liettualaisilla maatalousyrittäjillä ei ole yksinkertaisesti varaa käyttää esimerkiksi kemiallisesti tuotettuja torjunta-aineita.

lähemmin ympäristöjärjestöjen poliittiseen ominaisluonteeseen liittyvää kysymystä: jos liettualaisten ympäristöjärjestöjen nähdään muodostavan identiteettinsä kansallisen identiteetti-projektin vaikutuksen alaisena, mikä on niiden tosiasiallinen suhde edellä kuvailtuun taaksepäin katsovaan valtavirran nationalismiin? Voidaanko esimerkiksi yhtyä Jancar-Websterin (1998, 70) näkemykseen, että monet Baltian maiden ympäristöryhmät omaksuivat "voimakkaan nationalistisen agendan ja sulautuivat myöhemmin laajempaan nationalistiseen liikkeeseen"? Entä pitääkö paikkansa Dawsonin (1996, 4) väite, että Liettuan ydinvoiman vastainen liike "kantoi alusta alkaen mukanaan vahvoja nationalistisia sisältöjä"?

Kolmannessa luvussa käsiteltiin yksityiskohtaisesti liettualaisen ympäristöliikkeen suhdetta itsenäisyysliikkeeseen ja päädyttiin lopputulokseen, jonka mukaan ensin mainittu oli osittain jälkimmäisen purkautumiskanava tai 'sijaisliike'. On kuitenkin, etenkin neuvostotasavaltojen kohdalla, syytä erottaa toisistaan kansallinen itsemääräämisoikeus poliittisena tavoitteena ja nationalismin merkitykset eräänlaisina sovinistisina käsitteinä, joita esimerkiksi Hobsbawm (1990) ja Billig (1995) syväluotaavat. Edellä mainitut Jancar-Websterin ja Dawsonin näkemykset on alistettava lähempään, kriittiseen tarkasteluun, sillä monet liettualaiseen ympäristöliikkeeseen 1980-luvun lopulla osallistuneet aktivistit eivät allekirjoita väitettä liikkeen nationalistisesta sisällöstä:

Ympäristöliikkeeseen ei sisällynyt minkäänlaista nationalistista elementtiä. Siihen osallistuneet ihmiset olivat tietenkin hyvin kiinnostuneita etnisistä kysymyksistä ja kulttuuriperinnöstä, mutta jos joku kutsuu heitä nationalisteiksi, se osoittaa, että väitteen esittäjä ei lainkaan ymmärrä tuon ajan tilannetta. Tuolloin pääkysymys oli poliittinen: Liettuan itsenäisyyden palauttaminen. Se oli aivan eri kysymys. Totta kai Moskova tarvitsi tällaisia argumentteja, he kyllä puhuivat nationalisteista, mutta ilman mitään todellisuuspohjaa. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

'Kansallisen' ja 'nationalistisen' erottaminen toisistaan vaatii tarkkaavaisuutta, eikä tarkka rajanveto aina ole edes mahdollista. Liettuan itsenäisyysliike vältteli aktiivisesti 'porvarillisten nationalistien' leimaa. Tällä neuvostopropagandan vakiotermillä oli erittäin negatiivinen kaiku, eivätkä Sajūdisin johtohenkilöt halunneet missään tapauksessa ajautua semanttiseen kiistaan 'nationalismista'. He vastustivat myös monien ulkomaisten tarkkailijoiden itsenäisyysliikkeen aktivisteista käyttämää 'nationalisti'-ilmausta.¹⁶⁶ (Senn 1990, 98, 234)

¹⁶⁶ Nationalismin käsitteen äärimmäisen negatiivista kaikua Neuvostoliiton propagandassa voidaan valottaa erään ajankuvan avulla: Justas Paleckis (vanhempi), entinen Liettuan SNT:n korkeimman neuvoston puhemieshistorian puheenjohtaja, kirjoitti vuonna 1974 julkaistussa (vuonna 1981 suomennetussa) muistelmateoksessaan Liettuassa operoineista metsäveljistä - tai bandiiteista, kuten neuvostovalta heitä nimitti - seuraavaa: "Tätä mieleetöntä taistelua neuvostovaltaa vastaan johtivat natsien apurit, jotka olivat osallistuneet joukkomurhiin ja tottuneet veriin orgioihin. He arvelivat voivansa jatkaa toimintaansa 'vapauden ja itsenäisyyden puolustajien' kaapuun verhoutuneena ja tavoittelivat nationalistipiireissä 'kansallisuusaatteen sankarien' mainetta. [...] Liettuan porvarillisten nationalistien suunnitelmat perustuivat samoihin harhakuvitelmiin, joista Hitler ja hänen fasistikopiansa oli pitänyt kiinni viimeiseen hengenvetoon asti" (Paleckis 1981, 365-366; suomentanut Olli Perheentupa). Eräs Sajūdis-liikkeen johtohahmoista, kirjailija Vytautas Petkevičius, puhutteli mielenosoittajia Vingis-puistossa heinäkuun 7. päivänä 1988 sanoen: "Otamme etäisyyttä kaikkiin ääri- ja sovinistisiin ja nationalistisiin kuumakalleihin, eikä meillä ole heidän kanssaan mitään yhteistä" (lainaus teoksesta Senn 1990, 89).

Sen sijaan, että Sajūdisin piirissä oltaisiin viitattu nationalismiin (*nacionalizmas*), liike käytti *tautiškumas*-käsitettä (suom. kansallisuus) (Vareikis 2003). *Tautiškumas* voidaan ymmärtää kansallisuusaatteen 'terveempänä' versiona, kansallisen historian ja tapojen kunnioituksena sekä kansallisena yhteistoimintana, kun taas *nacionalizmas*-käsitteeseen sisältyy ajatus Liettuasta 'ylempänä' kansana tai valtiona. Jälkimmäistä ajattelutapaa ruokkivat erityisesti Liettuan etäisen historian tulkinnat, viittaukset Liettuan menneisyyteen Itämereltä Mustallemerelle ulottuvana, slaavilaisia kansoja hallitsevana suurvaltana.¹⁶⁷

Dawsonin 'ekonationalismi' ei siis välttämättä anna täydellistä kuvaa liettualaisen ympäristöliikkeen vaiheista 1980-luvun lopulla.¹⁶⁸ Perestroikan rohkaisema organisoituminen ympäristökysymysten ympärille ei luonut ympäristöjärjestöjä tyhjästä nationalististen pyrkimysten välikappaleeksi, vaan taustalla vaikutti myös luonnon ja etnisyyden yhdistävän kansalaistoiminnan pidempi historiallinen perintö.

Kuten kolmannessa luvussa kävi ilmi, liettualaisen ympäristöliikkeen tapauksessa ympäristökysymyksen ja kansallisuusaatteen suhde on hyvin monisäikeinen. Nationalistiset liikkeet ovat usein käyttäneet luontoon ja ekologiaan liittyviä kysymyksiä poliittisessa retoriikassaan¹⁶⁹, mutta 1980-luvun lopun Liettuassa vihreän ideologian ja etnokulttuurisuuden liitto oli hyvin luonteva ja kouriintuntuva ilmiö. Samoin, kun tarkastellaan nykyisiä liettualaisia ympäristöjärjestöjä, niiden sitoutuminen kansalliseen identiteettiin ei ole pelkästään, eikä edes ensisijaisesti, 'sijaisliikkeen' perintöä. Ympäristö- ja itsenäisyysaktivismi liittoutuivat toistensa kanssa, mutta suora jatkuvuus 1980-luvun lopun itsenäisyysliikkeen ja nykyisen ympäristöjärjestöelämän välillä on vähäistä. Ympäristöjärjestöt eivät esimerkiksi pysty nykyisin juuri mitenkään ratsastamaan tuolloin saavuttamallaan

---

¹⁶⁷ Kiitän näistä selventävistä tulkinnoista Klaipėdan yliopiston liettuan kielen kesäkurssin 2003 opettajia.

Voidaan huomata, että Sajūdis käytti samaan tapaan 'taloudellisen omavaraisuuden' (*savarankiškumas*) käsitettä suvereniteetin tai itsenäisyyden käsitteiden sijaan; Neuvostoliitosta 'irtautumisen' (*atsiskyrimas*) sijaan pidettiin soveliaampana puhua 'itseäänäämis-oikeudesta' (*apsisprendimas*) (Senn 1990, 63, 152). Irtautuminen Neuvostoliitosta näyttäytyi useimmille vielä vuonna 1988 lähes absurdiina käsitteenä, vaikka Neuvostoliiton perustuslaissa tällainen mahdollisuus mainittiinkin. Sajūdisin kehityksen aikana liikkeen sisällä käytiin värikkäitä keskusteluja itsenäisyyden ja suvereniteetin käsitteistä: ”Radikaaleimmat jäsenet, lähinnä Kaunasista, halusivat käyttää itsenäisen Liettuan käsitettä. Jos joku sattui puhumaan suvereniteetista, hänelle sanottiin: 'Suvereniteetti ei ole sama asia, puhut kuin Moskova'. Tällaisissa tapauksissa sanoin yleensä, että etsikää sivistyssanakirja ja katsokaa mitä suvereniteetti tarkoittaa. Nyt tämä vaikuttaa vitsiltä, mutta tuohon aikaa kävimme asiasta todella vakavia keskusteluja, sekä suljettuja että avoimia” (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002).

¹⁶⁸ Eräs aiheeseen perehtynyt ympäristöjärjestön edustaja (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003) hyväksyi Dawsonin eco-nationalism -käsitteen kuvaavana ilmaisuna, mutta painotti monien muiden tavoin nationalismin käsitteen moniulotteisuutta ja tulkinnanvaraisuutta käsillä olevassa tapauksessa.

¹⁶⁹ Luonnon ja kansallisvaltioajattelun suhteessa eurooppalaisessa politiikassa ks. Hamilton (2002). Myös Slovakian tapaus (Snajdr 1998) tarjoaa esimerkin vihreän ja kansallismielisen ideologian yhdistymisestä. Ympäristökysymysten ja kansallisen suvereniteetin vaatimusten yhdistyminen Liettuan tapauksessa ei ole ainutlaatuinen ilmiö eurooppalaisessa politiikassa. On mahdollista, että vihreän ja kansallisen liikehdinnän 'epäpyhä allianssi' näyttelee keskeistä roolia myös tulevaisuuden Euroopassa. Yhtenä esimerkkinä voidaan nähdä Skotlannin itsenäisyysvaatimusten yhdistäminen ekologisiin näkökohtiin (ks. Hamilton 2002, 35-38). Ison-Britannian Skotlantiin sijoittamien ydinaseiden ja -voimalaitosten sekä Moskovan Liettuaan rakennuttaman Ignalinan ydinvoimalan välille voidaan rakentaa tietty analogia. Skotlannin itsenäisyysmielisten puolueiden - kansallispuolueen ja vihreiden - lähtökohdat ovat tietysti hyvin erilaiset kuin Sajūdisin, mutta tilaisuus ympäristökysymysten ja suvereniteetin vaatimusten yhdistämiseen on olemassa.

maineella ja kunnialla, sillä ympäristöliikkeen suosion ja merkityksen romahdus 1980- ja 1990- luvun vaihteessa oli totaalinen.¹⁷⁰

Ympäristöjärjestöjen kiinnittyminen liettualaisen identiteetin varjeluun voidaan selittää paremmin pidempien historiallisten kehityskulkujen valossa. Etnokulttuuriset perinteet, panteistiset traditiot ja haikailu kansakunnan agraarisen menneisyyteen yhdistävät ympäristöjärjestöjä kansallisen identiteetin rakennusprojektiin. Liettualaisen ympäristöliikkeen diskurssissa on läpi sen historian ollut läsnä nostalginen, vanhaa agraariyhteiskuntaa, maaseutuyhteisöjä ja luontoyhteyttä korostava piirre. (Rinkevičius 2000, 197) Mystiikka ja kansallisromantiikka ovat vaikuttaneet vahvasti ympäristöjärjestötoimijoiden itsekäsitykseen. Vuonna 1990 eräs ympäristöliikkeeseen kuulunut intellektuelli kiteytti tämän ajatuksen esittämällä, että "vihreä oppi elämisen taidosta" perustui "tähtitaivaaseen, kansanlauluihin, Čiurlionisin maalauksiin ja lapsen katseeseen".¹⁷¹

Ympäristökysymysten ja etnisten kysymysten välinen yhteys oli 1980-luvun lopulla hyvin konkreettinen tosiasia. Monessa tapauksessa luontomystiikka esiintyy järjestöjen tuolta ajalta periytyvissä nimissä, kuten *Žemyna* (maan jumalatar), *Griaustinis* (ukkonen) ja *Aukuras* (alttari). Nykyisin tämä yhteys on alati heikkenevä ympäristöjärjestöjen keskittyessä käytännöllisiin ympäristöongelmiin, mutta liettualaiset ympäristöjärjestöt voidaan silti nykyisinkin nähdä useissa tapauksissa myös etnokulttuurisina järjestöinä. Erityisesti Šiauliaissa toimiva Aukuras on paitsi ympäristöjärjestö myös kulttuuriorganisaatio, ja sen jäsenet ovat vahvasti kiinnostuneita muinaisbalttilaisista pakanallisista traditioista. Useat ympäristöjärjestöt¹⁷² osallistuvat aktiivisesti pakanallisia traditioita seuraavaan alkukevään juhlaan (*užgavėnės*) järjestäen omia seremonioitaan. Užgavėnėsin keskuspaikkana toimii Rumšiškėsin etnokulttuurinen ulkoilmamuseo lähellä Kaunasia, jossa Liettuan vihreä liike järjesti kokouksiaan jo 1980-luvulla. Samoin keskikesän juhla on järjestöille hyvin merkittävä tapahtuma, jossa pakanalliset rituaalit ovat vahvasti esillä.¹⁷³ Etnokulttuuri, muinaisusko ja 'vihreä ideologia' siis linkittyvät monin tavoin toisiinsa.

Liettualaisuus etnokulttuurisena käsitteenä on vahvasti läsnä useiden liettualaisten ympäristöjärjestöjen itsekäsityksessä ja toiminnassa. Liettualaiset omaksuivat kristinuskon viimeisinä Euroopassa, vasta vuonna 1385, mihin Liettuassa usein viitataan puhuttaessa pakanuuden merkityksestä kansalliselle kulttuurille.¹⁷⁴ Kansallisen identiteetin rakennusprojektissa on sen alusta lähtien pyritty käyttämään pakanallista mystiikkaa. Esimerkiksi 1880-luvulla kirjailija Vincas Kudirka (Liettuan kansallishymnin sanoittaja) nosti esiin keskiajan pakanallisen Liettuan perinnön haastaessaan katolisen kirkon kielteisiksi katsomansa vaikutteet. Katolisen kirkon

¹⁷⁰ On kiinnostava huomata, että Euroopan yhteisöjen kuudennessa ympäristöä koskevassa toimintaohjelmassa (Official Journal 2002, 58) kiinnitetään huomio ympäristöön liittyvien protestien rooliin itäisen Keski-Euroopan yhteiskunnallisessa murroksessa. Dokumentissa ilmaistaan toive, että tämän tietoisuuden pohjalle voitaisiin rakentaa uutta kiinnostusta ympäristönsuojelua kohtaan.

¹⁷¹ Rinkevičius (2000, 185) lainaa A. Karaliusin kirjoitusta vuodelta 1990. Mikalojus Konstantinas Čiurlionis (1875-1911) oli liettualainen kansallissäveltäjä ja -maalari.

¹⁷² Lähinnä ns. ympäristöpoliittiset järjestöt.

¹⁷³ Tämänkaltainen ns. uuspakanallisten traditioiden harjoittaminen näyttää olevan yleistymässä liettualaisen nuorison keskuudessa. Vuonna 2003 Liettuassa toimi viisi uuspakanallista yhteisöä. Tässä kehityksessä keskeinen toimija on muinaisbalttilaisen uskonnon ja kulttuurin ylläpitämiseen erikoistunut järjestö *Romuva*. Viime vuosina on noussut esiin vaatimuksia pakanismin nostamisesta Liettuan yhdeksän virallisesti tunnustetun 'perinteisen' uskontokunnan rinnalle (vrt. UNPAN 2003, 382).

¹⁷⁴ Esimerkiksi Sajūdisin kokouksessa 13.9.1988 ehdotettiin pakanismia Liettuan kansalliseksi uskonnoksi (Senn 1990, 173).

suuren arvovallan vuoksi tämänkaltaisten pyrkimysten suorat poliittiset vaikutukset jäivät vähäisiksi, mutta esimerkiksi Lievenin (1993) mukaan Liettuan kansallishymnissä voidaan nähdä kiinnostava sekoitus kristillisiä ja uuspakanallisia kielikuvia.¹⁷⁵ (Lieven 1993, 115)

Kaiken kaikkiaan kansallinen identiteetti-projekti saa osan poliittisesta voimastaan laajasta skaalasta etnokulttuurisia, kristillisiä ja panteistisia myyttejä ja tulkintoja, joille on yhteistä liettualaisuuden näkeminen distinktiivisenä normien kokoelmana sekä idästä että lännestä suuntautuvien uhkien ristipaineessa.

5.1.5. Suvereniteetti itsestään selvänä normina

Etsittäessä syitä siihen, miksi liettualaisilla ympäristöjärjestöillä on vaikeuksia irtautua kansallisvaltiokeskeisestä maailmankuvasta, on edellisten näkökohtien lisäksi syytä kiinnittää huomio suvereniteetin yleisempään normatiiviseen rooliin neuvostoajan jälkeisessä yhteiskunnassa. Liettuan itsenäistymisen myötä kansallinen itsemääräämisoikeus muuttui keskeiseksi koko poliittisen järjestyksen kannalta. Kaikki poliittinen toiminta oli enemmän tai vähemmän yhteydessä tuoreeseen suvereniteettiin. Suvereniteetti mahdollisti vapaan poliittisen toiminnan - siitä muodostui voimallinen, perustava käsite ja itseisarvo. Tämän normiston puitteissa organisaatio ottaisi tietoisesti riskin toimiessaan suvereniteettia 'loukkaavalla' tavalla, eli toimiessaan oman olemassaolonsa mahdollistajaa vastaan. Vuosikymmeniksi kielletty ja itsenäisyyden myötä vapautettu kansalaisjärjestötoimintahan jo itsessään 'juhlistaa' Liettuan kansallista suvereniteettia.¹⁷⁶ Kansallista suvereniteettia loukkaava toiminta olisi siis mitä *epäsoveliainta* toimintaa.

Tässä tapauksessa kansallisen suvereniteetin normi on muuttunut yleisesti legitiimiksi, oikeastaan enemmän kuin legitiimiksi - se sisäistetään niin vahvasti, että se otetaan annettuna: kansallinen suvereniteetti edustaa 'hyvää', sen haastava edustaa 'paha'. Tämä on keskeinen piirre kansallisessa identiteetti-projektissa. Kansallinen suvereniteetti on niin voimakkaasti sisäistetty normi, että sen normatiivisen luonteen näkeminen voi olla vaikeaa. Kuten Finnemore ja Sikkink (1998, 904) toteavat, monet länsimaiset normit, kuten vapaakauppa, individualismi, ja tässä tapauksessa suvereniteetti, voidaan problematisoida sen sijaan, että niitä pidetään itsestään selvinä.

Tämä kansallisen identiteetti-projektin piirre ilmenee edellä käsitellyssä Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa. Ympäristöjärjestöjen on ollut lähes pakko noudattaa vallitsevaa normirakennetta, sillä Liettuan itsenäistyttyä Ignalinan ydinvoimalan vastustaminen on suuren yleisön keskuudessa tulkittu 'rikokseksi kansakuntaa vastaan'. Tämä voidaan huomata esimerkiksi tarkastelemalla Ignalinan sulkemista aktiivisesti vaatineen LŽJ:n huonoa mainetta ja vähentynyttä kannatusta liettualaisten keskuudessa.

---

¹⁷⁵ Liettuan kansallishymnin Tautiška giesme (jota kutsutaan myös nimellä Tėvyne mūsu) ensimmäinen säkeistö "Lietuva, Tėvyne mūsu; Tu didvyrių žeme; Iš praeities Tavo sūnūs Te stiprybę semia" kuuluu vapaasti suomennettuna "Liettua, kotimaamme; sankareiden maa; anna poikiesi ammentaa voimaa menneisyydestäsi". Kudirka kirjoitti sanat vuonna 1898, ja teos nostettiin kansallishymniksi vuonna 1919.

¹⁷⁶ Liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä koetaan tärkeäksi, että kansalaisjärjestöt osallistuvat kansallisvaltion demokraattisten käytäntöjen kehittämiseen. Siten kansallisten demokraattisten käytäntöjen kehittäminen, joka usein asetetaan osaksi pidempää historiallista jatkumoa, voidaan nähdä järjestöjen omaksumana keskeisenä kansallisen identiteetti-projektin osana. 'Demokratia' esittäytyy tässä yhteydessä 'suvereniteettiin' samaistettavana poliittisena julistuksena sen sijaan, että sillä viitattaisiin mihinkään tarkasti määriteltyyn hallintojärjestelmään.

Edellinen havainto pätee myös eräissä muissa itäisen Keski-Euroopan nuorissa demokratioissa. Esimerkiksi Slovakiassa Mochovcen ydinvoimalaa vastaan vuonna 1994 kampanjoineet aktivistit leimattiin kansakuntaa vahingoittaviksi 'terroristeiksi' (Snajdr 1998, 58), ja sama asetelma toistui myöhemmin Tšekkiläisen Temelinin ydinvoimalan tapauksessa. 'Uuden vanhan' kansakunnan kansallista normistoa vastaan rikkomisen vaatii toimijalta tietoisena epäsoveliaista käytöstä.

Miksi eräät toimijat ovat silti valmiit rikkomaan kansallisen institutionaalisen järjestyksen määrittämää soveliaan toiminnan logiikkaa? LŽJ:n tapauksessa tämänkaltainen käyttäytyminen on kansallisen identiteettiprojektin puitteissa epäsoveliaista - mutta eurooppalaisen ympäristöjärjestökentän puitteissa *soveliaista*. Euroopan integraatiolla on taipumus luoda identiteettejä ja soveliaan toiminnan malleja, jotka ovat yhteensopimattomia olemassaolevien mallien kanssa. LŽJ:n tapauksessa kyseessä on siirtyminen institutionaalista järjestyksestä toiseen. Tätä voidaan pitää eräänlaisena kansalaisyhteiskunnan europeanisaation ilmentymänä, jota käsitellään tarkemmin jäljempänä (ks. luku 6.2.4.)

5.1.6. 'Soveliaisuus' kansallista suvereniteettia korostavassa institutionaalisisessa järjestyksessä

Edellä käsitelty, kansalliseksi identiteettiprojektiksi tulkittavissa oleva politiikan tuote on myötävaikuttanut siihen, miksi kansallista suvereniteettia korostava normisto vaikuttaa vahvasti liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaan ja identiteettiin. Liettualaiseen poliittiseen kulttuuriin on juurtunut joukko normeja, jotka määrittävät soveliaan toiminnan ehdot myös ympäristöjärjestöjen tapauksessa. Regulaatiivisen luonteensa kautta nämä kansallisen identiteettiprojektin normit mahdollistavat kansan ja valtion historiallisen jatkuvuuden ja uusintamisen (vrt. Moisio & Harle 2002, 10). Historiallisen institutionalismin näkökulmasta tämänkaltainen poliittinen ilmiö on merkittävä poliittisten toimijoiden yhdistäessä kohtaamansa tilanteet aikaisempiin toimintamalleihin ja niiden tulkintoihin.

Moisio ja Harle (2002, 13) esittävät, että "[k]ansallisen identiteettiprojektin perusjuoni on esimerkki tietyllä hetkellä yhteiskunnassa vallitsevasta hegemonisesta diskurssista" ja jatkavat, että "[k]ansallisen identiteettiprojektin perusluonteen vuoksi ainoastaan sellaiset muistuttajat, jotka uusintavat historiallisesti rakentuneen kansallisen identiteettiprojektin perusjuonta, ovat uskottavia." Tämän päätelmän valossa ainoastaan sellaiset normit, jotka asettuvat luontevasti poliittis-historialliseen jatkumoon, ovat legitiimejä normeja. Vallitsevan normiston noudattaminen on ympäristöjärjestöille välttämätöntä, mikäli ne haluavat toimia yhteiskunnan legitiiminä osana. Siten esimerkiksi Ignalinan ydinvoimalan vastustaminen on Liettuan itsenäistyttyä ollut epäsoveliaista, yhteiskunnalliseen marginalisoitumiseen johtavaa käytöstä. "Kansallinen identiteetti projekti on diskurssi, joka asettaa käsitteelliset rajat sille mitä yhteiskunnassa voidaan sanoa uskottavasti tai hyväksyttävästi" (Moisio 2003, 139).

Soveliainen toiminta sisältää pyrkimyksen noudattaa vallitsevaa normistoa, jonka mukaan EU:n vaatimus ydinvoimalan sulkemisesta loukkaa kansallista etua ja itsemääräämisoikeutta. Tämän logiikan selventämiseksi ympäristöjärjestöjen Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa kohtaamaa tilannetta voidaan lähestyä toisessa luvussa 2.1.4. esitellyn soveliaan toiminnan logiikkaa kuvaavan päättelyketjun valossa. Tässä teoreettisessa harjoituksessa yksilötasolle viety päättelyketju voisi näyttää seuraavalaiselta: (1) *Millainen tilanne tämä on?* Minun on päätettävä,

kannatanko EU:n vaatimusta Ignalinan ydinvoimalan sulkemisesta. (2) *Kuka minä olen?* Olen liettualainen ympäristöjärjestötoimija. (3) *Kuinka soveliaita erilaiset toimintamallit ovat minulle tässä tilanteessa?* EU:n vaatimusten kannattaminen ei ole soveliaista, koska EU:n vaatimukset loukkaavat kansallista etua ja suvereniteettia eivätkä siis sovi vallitsevaan normistoon. (4) *Valitse soveliaain toimintavaihtoehto.* Siispä vastustan EU:n vaatimuksia tai en ainakaan ota kantaa ydinvoimalan sulkemisen puolesta.

Kun kansallisen identiteettiprojektin tuottamaa soveliaan toiminnan logiikkaa seuraava toimija määrittää identiteettiään, toimija näyttäytyy ensisijaisesti *liettualaisena* ja vasta toissijaisesti ympäristöjärjestötoimijana (vrt. jäljempänä luku 6.1.2.). Sovelias toimintamalli uusintaa kansallisen identiteettiprojektin perusrakennetta, jonka keskiössä on kansallisen suvereniteetin käsite.

Kuten edellä käsitellyt kysymykset osoittavat, Liettuan tapauksessa kansallinen identiteetti on ehkä jopa poikkeuksellisen monimutkainen rakennelma. Kansallinen identiteetti on teoreettinen osaselitys pyrittäessä ymmärtämään kansallista institutionaalista ympäristöä, jonka puitteissa liettualaiset ympäristöjärjestöt toimivat. Tämänkaltaisen identiteettioliittinen pohdiskelu johtaa väistämättä abstrakteihin yleistyksiin, joita on usein hankala todistaa sen paremmin oikeiksi kuin vääriksi. Yhtä kaikki, edellä on pyritty uskottavasti osoittamaan, että kansallisen identiteettiprojektin edustamalla kansallisvaltiokeskeisellä maailmankuvalla on perustava asema liettualaisessa politiikassa ja siinä insitutionaalisisessa kontekstissa, jossa liettualaiset ympäristöjärjestöt toimivat.

5.1.7. Kansallisen identiteettiprojektin jatko-osa: 'paluu Eurooppaan'

Miten kansallista identiteettiprojektia jatketaan maailmassa, joka ei enää olekaan kansallisvaltioiden dominoima? Mikä on Liettuan EU-jäsenyyden merkitys kansallisen identiteettiprojektin kannalta?

Kansallinen identiteetti on yksiselitteinen ilmiö. Kansallisen suvereniteetin käsite näyttää olevan erittäin keskeinen projektin osa, mutta samaan aikaan Liettuan EU-jäsenyys on ainakin osittain omaksuttu projektin tärkeäksi 'jatko-osaksi' (ks. esim. Pavlovaite 2000). Samoin kuin Suomen tapauksessa (Harle & Moisio 2000, 177-210), EU-jäsenyyden myötä liettualaisten nähdään liittyvän kaltaistensa kansojen joukkoon. Edellä käsiteltyjen näkökulmien valossa Liettuan EU-jäsenyyden merkitys kansallisen identiteettiprojektin kannalta on siis kaksijakoinen: yhtäältä EU koetaan uhaksi nuorelle kansalliselle suvereniteetille, mutta toisaalta jäsenyys merkitsee Liettuan palaamista oikeaksi koettuun 'eurooppalaisten kansojen' viiteryhmään¹⁷⁷. Etenkin poliittisen eliitin tasolla EU-jäsenyys esitetään jatkuvasti

---

¹⁷⁷ Tarkemmin sanottuna Liettuan oikeana viiteryhmänä nähdään 'Keski-Eurooppa'. Eräs Liettuaa ulkomaalaisille esittelevä julkaisu (Lithuania 2000) tarjoaa hyvän esimerkin siitä, kuinka Liettuan poliittinen kulttuuri esitetään monissa yhteyksissä ikään kuin antiteesinä 'idän' autoritaarisuudelle: "Sivilisaation käsitteen valossa [...] Liettua kuuluu Keski-Eurooppaan. Keski-Euroopasta lähtien maalaiset asuivat ja työskentelivät itsenäisillä tiloilla eivätkä yhteisomistuksissa kylissä; itäisen tyylin mukaisen despotismin sijaan syntyi kansalaisyhteiskunta; katolismi ja länsimainen kulttuurinen katsantokanta vallitsivat ortodoksisen tradition sijaan" (Lithuania 2000, 77-78).

Toinenkin esimerkki kertoo, miten liettualaiset samaistuvat nimenomaan Keski-Eurooppaan: Tämän tutkimusprosessin alkuvaiheessa vuonna 2001, eräänlaisena sivuprojektina, suoritettiin liettualaisille 14-15 -vuotiaille koululaisille suunnattu kysely (n=61), jossa vastaajia pyydettiin rajaamaan Euroopan kartalta ensinnäkin 'Euroopaksi' ja toiseksi 'Keski-Euroopaksi' näkemänsä alue. Vastaajista yli puolet (34) sijoitti Liettuan 'Keski-Eurooppaan'. Vertailun vuoksi mainittakoon, että

Liettuan 'palaamisena' Eurooppaan. Esimerkiksi Liettuan ulkoministeri Antanas Valionis on todennut, että Liettuan EU-jäsenyys sopimuksen ratifiointi oli heijastuma "valtion ja kansakunnan tekemästä poliittisesta, moraalista ja kulttuurisesta valinnasta" (Liettuan ulkoministeriö 2003).

Tämä valinta 'idän' ja 'eurooppalaisuuden' väliltä oli selvä jo itsenäisyysliikkeen aikana; kuten Sajūdisia kannattaneiden mielenosoittajien kantamissa kylteissä 24.6.1988 luki: "Vapaa Liettua eurooppalaisten kansojen perheessä"¹⁷⁸. Huolimatta siitä, että EU:iin liitetään ympäristöjärjestöjen piirissä joitakin kielteisiä piirteitä, sen poliittinen vetoavuus historiallisten kehityskulkujen valossa on varsin suuri:

Olen hyvin epäileväinen kaikenlaisten EU-vastaisten projektien suhteen täällä Liettuassa, koska meillä on hyvin paljon kokemusta sijainnista kahden suuren blokin välissä. [...] [EU-jäsenyys] on mahdollisuus liittyä länsimaailmaan [...] jonka osa olimme ennen liittämistä Neuvostoliittoon. Viidenkymmenen vuoden kokemuksella Neuvostoliitosta meillä on hyvä näkökulma siihen, millaista on elää tässä osassa maailmaa. Vaikka EU:ssa olisikin joitakin kielteisiä puolia, joita voidaan kritisoida, emme kuitenkaan voi paeta sitä. [...] Eurooppa yhdistetään jonkinlaiseen demokratian periaatteisiin, sääntöihin ja järjestykseen, kun taas Venäjä on kuin likainen juoppolallinen talo. Vaihtoehdot ovat siis joko juopon talo tai normaalimaailma, jossa noudatetaan edes jotain sääntöjä. (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001)

Käsiteltäessä liettualaisen kansallisen identiteetti-projektin 'jatko-osaa' pelkkä 'paluu Eurooppaan' ei kuitenkaan riitä selittämään muutoksia liettualaisten ympäristöjärjestöjen institutionaalisessa ympäristössä. Vaikkakin 'paluu Eurooppaan' on ilmeisin ja näkyvin ajattelusuuntaus liettualaisessa integraatiodiskurssissa (Pavlovaite 2000), kansalaisjärjestöjen hiljainen kiinnittyminen EU:n normatiiviseen rakenteeseen on järjestöjen tulevan roolin kannalta merkittävämpi tekijä. Itse 'Euroopan' houkuttelevuus voidaan kyseenalaistaa. Sen sijaan huomio on syytä kiinnittää EU:n poliittisiin muotoihin ja normeihin, jotka liettualaiset kansalaisjärjestöt määrittävät kannaltaan soveliaiksi. Järjestöt johtavat tästä soveliaisuudesta sisältöä ja legitimaatiota omaan toimintaansa.

Kuten Paasio (2001, 50) toteaa, neuvostotasavaltojen itsenäistyessä mitä tahansa länsimaista poliittista referenssiä pidettiin legitimiinä, mutta nykyisin, kun identiteettiä, demokratiaa ja EU-jäsenyyttä koskevat diskurssit ovat monipuolisempia, yksin 'paluu Eurooppaan' ei riitä selittämään käsillä olevaa transitiota. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaan ja identiteettiin vaikuttavat mm. EU:n institutionaaliselle järjestykselle tyypilliset paradigmat ja organisaationaaliset mallit sekä eurooppalaisten ympäristöjärjestöjen verkostojen vakiintuneet käytännöt ja käsitykset, jotka esittäytyvät usein hyvin vahvoina Liettuan kansalliseen poliittiseen järjestelmään verrattuna.

Puolan sijoitti 'Keski-Eurooppaan' peräti 52 vastaajaa, kun taas Latvia nähtiin osana 'Keski-Eurooppaa' 20 vastauksessa ja Viro vain 16 vastauksessa.

Liettualaisen keskieuropalaisen identiteetinmuodostuksen kannalta merkityksellisen ei ole myöskään Ranskan maanmittausinstituutin vuonna 1989 julkaisema laskelma, joka määrittä Euroopan mantereiden maantieteellisen keskipisteen Liettuaan, noin 30 kilometriä Vilnasta pohjoiseen. Paikalle nousi suosittu matkailunähtävyys, *Europos parkas* -puisto.

¹⁷⁸ Ks. seitsemäs kuvasivu teoksessa Senn 1990.

Yleisellä tasolla voidaan väittää, että romantisoiduista viittauksista keskiajan Liettuan ‘poliittiseen suvaitsevaisuuteen’ tai sotienvälisen periodin ‘kulta-aikaan’ ei ole juuri apua liettualaisen yhteiskunnan rakennusprosessissa. Keskeisiä ovat konkreettisemmat institutionaaliset mallit. Laajentuvan EU:n tuottamat ja ylläpitämät normit tuovat mukanaan jatkuvuutta, uudenlaista toiminnallista legitimitettä ja resursseja. Kansalliselle identiteettiprojektille tyypillinen ‘modernin pelko’, nuoren kansallisen suvereniteetin puolustaminen ja haikailu kansakunnan myyttiseen menneisyyteen tuovat kuitenkin ristiriitoja Liettuan europeanisaatioon. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapaus osoittaa, että kansalliseen identiteettipolitiikkaan sisältyy konfliktipotentiaalia EU:n laajentuessa itäiseen Keski-Eurooppaan.

5.2. Ympäristöjärjestöjen suhde kansalliseen poliittiseen järjestelmään

5.2.1. Ympäristöjärjestöt jälkikommunistisessa yhteiskunnassa

Luvun 5.1. teoreettista keskustelua Liettuan kansallisen institutionaalisen järjestyksen rajoittavista normatiivisista vaikutuksista on syytä jatkaa paneutumalla hieman tarkemmin liettualaisen poliittisen järjestelmän nykyisiin ominaispiirteisiin ja merkityksiin kansalaisjärjestötoiminnan kannalta. Tarkasteltaessa Liettuan kansallisen poliittisen järjestelmän ja ympäristöjärjestöjen suhdetta voidaan havaita, että vaikka ympäristöjärjestöt ovat monin tavoin kiinnittyneitä kansalliseen identiteettiin, kansallisen poliittisen järjestelmän puutteet altistavat järjestöt ulkoisille vaikutuksille. Kansallinen poliittinen järjestelmä voidaan tässä tapauksessa erottaa kansallisesta identiteettiin – voidaan väittää, että neuvostoajan perintönä kansalliseen identiteettiin ehkä jopa kuuluu tietty valtionvastaisuuden juonne.¹⁷⁹

Heti Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen itäisen Keski-Euroopan entiset sosialistiset valtiot omaksuivat keskeiseksi tavoitteikseen liittymisen EU:iin ja Natoon. Läntiset institutionaaliset rakenteet nähtiin vakauden ja turvallisuuden lähteinä, ja identiteettipoliittisena tavoitteena oli mahdollisimman pikainen irtautuminen neuvostokommunismista ja venäläisyyden muistoista. Käytännössä tämä irtautuminen kymmeniä vuosia kestäneestä neuvostohallinnosta ja sen synnyttämistä piirteistä ei kuitenkaan ole tapahtunut helposti tai nopeasti. Entisissä neuvostotasavalloissa muutos on ollut erityisen monimutkainen ja hankala prosessi. Neuvosto aika tuotti Baltian maihin sosiaaliset, kulttuuriset ja poliittiset instituutiot, joiden pohjalta jälleenrakennustyö oli aloitettava. (Nørgaard *et al.* 1999, 53)

Mizslivetzin (1997, 34) mukaan itäblokin poliittisen järjestelmän kaatuminen oli niin odottamaton tapahtumasarja, että se tuotti mielikuvan totaalista muutoksesta. Kesti jonkin aikaa, ennen kuin tutkijat havahtuivat näkemään pidemmän jatkumon olemassaolon; demokratian, osallistumisen ja vastuuntunnon puute ei johtunut ainoastaan 45 vuotta kestäneestä ulkoisesta pakkovallasta vaan myös yhteiskunnasta itsestään - ne olivat osittain uusintaneet autoritaarista ideologiaa. (Mizslivetz 1997, 34)

Liettuassa neuvosto aikana omaksutut hallinnolliset käytännöt hierarkkisine käskyvaltasuhteineen¹⁸⁰, institutionaalinen jäykkyys ja taloudellisten näkökohtien priorisointi vaikuttavat yhteiskuntajärjestelmän luonteeseen edelleen monin tavoin. Tästä näkökulmasta katsottuna neuvostokommunistinen järjestelmä ei ollut ainoastaan liettualaisen yhteiskunnan päälle asetettu pakkopaita, vaan järjestelmä oli uusintanut itseään myös sisäsyntyisesti. Neuvostoliiton perintöä ei voitu yksinkertaisesti ravistaa pois uuden maailmankuvan tieltä. Myöskään palaaminen vanhaan, ensimmäisen tasavallan aikaiseen maailmankuvaan ei ollut mahdollista, vaikka monet niin halusivatkin ajatella.

¹⁷⁹ Valtio ja kansakunta ovat siis osittain eriäviä käsitteitä. Ignalinan tapauksessa tämä asetelma konkretisoitui tilanteessa, jossa eräät haastatellut kokivat 'valtion' (hallituksen) myöntyneen EU:n vaatimuksiin vastoin 'kansakunnan' etua (vrt. luvun 5.1.2. haastattelulainaus).

¹⁸⁰ Hierarkkiset käskyvaltasuhteet ilmenevät ympäristötieteellisten järjestöjen tapauksessa esimerkiksi siten, että ympäristötieteilijät joutuvat toimimaan tutkimusinstituuttiensa tiukassa hallinnollisessa kontrollissa. Tämä koetaan monissa tapauksissa tehokkaaksi, kansalaisjärjestöjen puitteissa tapahtuvan yhteistyön esteenä. Esimerkiksi tutkimusrahoitus joudutaan usein ohjaamaan instituuttien jäykkien hallinnollisten rakenteiden kautta, mikä vähentää halukkuutta laajojen järjestöjen välisten yhteishankkeiden hakemiseen.

Sosiaalisten suhteiden kontrolli oli vaikuttanut ihmisten käyttäytymiseen ja arvopohjaan, ja myös toimintaansa aloittelevat ympäristöjärjestöt joutuivat kasvokkain tämän realiteetin kanssa: ”Tässä ympäristössä ihmiset olivat muuttuneet sulkeutuneiksi. He olivat omaksuneet paljon kielteisiä arvoja Neuvostoliitosta” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001). Vapaan kansalaistoiminnan perinteiden puuttuminen tuotti ihmisille hyvin negatiivisen mielikuvan järjestötoiminnasta, minkä seurauksena monille neuvostoaikana eläneille osallistuminen poliittisen järjestelmän tai kansalaisjärjestöjen toimintaan näyttää edelleen olevan vastenmielistä.

Monet ihmiset muistavat edelleen, kuinka heidät pakotettiin antamaan rahaa erilaisille järjestöille tai osallistumaan muka vapaaehtoisiiin aktiviteetteihin. Sanoisin, että kolmella neljästä liettualaisesta aikuisesta on jonkinlainen muistikuva tällaisista tapauksista. Tässä voi olla syy siihen, miksi suurin osa liettualaisista ei osallistu minkäänlaiseen järjestötoimintaan. Enemmistöllä on edelleen tietty allergia järjestöelämää kohtaan. Nykypäivän kansalaisjärjestöjen on oltava todella aktiivisia, jotta ne pystyvät osoittamaan olevansa erilaisia kuin järjestöt parikymmentä [...] vuotta sitten. (Liettualaisen kansalaisjärjestökeskuksen asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Liettualaiset ympäristöjärjestöt joutuivat siis aloittamaan toimintansa ikään kuin alusta, ilman toimintaa tukevia kansallisia rakenteita tai rutiineja. Vaikka eräillä ympäristöjärjestöillä oli neuvostoaikalle ulottuvia perinteitä, ne eivät tarjonneet järjestöille erityisen käyttökelpoisia toimintamalleja uudessa yhteiskunnallisessa kontekstissa. Vaikka maan poliittinen järjestelmä suuntautui nopeasti markkinatalouteen, vanha mentaliteetti ja neuvostoaajan käsitykset elivät pintaa syvemmällä. Kuten Miszlivetz (1997, 35) esittää, siirtyminen yksipuolejärjestelmästä monipuoluejärjestelmään on helpompaa ja nopeampaa kuin irtautuminen vanhasta mentaliteetista.

Kun tarkastellaan lähemmin Liettuan ympäristöpoliittisia ja -tieteellisiä järjestöjä (vrt. luku 2.3.3.), voidaan havaita, että ympäristöpoliittisten järjestöjen organisaationaaliset juuret eivät yleensä ulotu vuotta 1988 kauemmas. Vain eräissä tapauksissa nykyiset ympäristöpoliittiset järjestöt edustavat jatkumoa neuvostoviranomaisten perustamista luonnonsuojeluyhdistyksistä:

Järjestömme perustettiin uudelleen vasta vuonna 1999, mutta [neuvostoaikana] järjestö oli osa Liettuan suurinta ja luullakseni vanhinta ympäristöorganisaatiota, jolla oli useita alajärjestöjä. Järjestöllä on kolmenkymmenenviiden vuoden perinteet. [...] Itsenäistymisen yhteydessä katto-organisaatio katosi ja ainoastaan muutama alajärjestöistä jatkoi omaa toimintaansa. Olimme onnekkaita, kun saimme käyttöömmä järjestön vanhat toimitilat. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Edellä mainitun kaltaisissa tapauksissakin järjestöjen luonne on muuttunut varsin radikaalisti sitten neuvostoaikojen. Harppaus neuvostohallinnon ehdoilla tapahtuneesta ympäristökoulutuksen tarjoamisesta ja valtion metsissä liikuskelleiden salihakkaajien varjostamisesta julkiseen kampanjointiin ja poliittiseen osallistumiseen on ollut suuri.

Ympäristöpoliittisista järjestöistä poiketen monilla ympäristötieteellisillä järjestöillä sen sijaan on jonkinlainen Neuvostoliiton aikaan ulottuva historia. Monet ympäristötieteellisistä järjestöistä nimittäin perustettiin alunperin Neuvostoliiton kattojärjestöjen kansallisiksi osastoiksi. Jatkumo neuvostoaajasta nykyiseen tilanteeseen on kuitenkin ohut, sillä Liettuan itsenäistymisen myötä useimmat ympäristötieteellisistä järjestöistä kuihtuivat resurssien puutteessa ja menettivät tärkeät kontaktinsa neuvostoliittolaiseen tiedemaailmaan. Neuvostoliiton kattojärjestöjen osana toimineiden ympäristötieteilijöiden käytettävissä olleet materiaaliset resurssit olivat joissakin suhteissa paremmat ennen Liettuan itsenäistymistä. Neuvostohallinnon romahtaminen mahdollisti tieteellisen tiedon julkisen levittämisen, mutta vanhat rajoitteet ovat korvautuneet uusilla; nykyisin monet ympäristötieteilijät kokevat työnsä vaikeaksi rahoituksen puutteen vuoksi. Lisäksi harmitellaan Neuvostoliiton tiedemaailman kadotettuja verkostoja:

Neuvostoaikana saimme kaiken minkä tarvitsimme. Riitti, että kirjoitimme kirjeessä tarvitsevamme jotain, ja tavarat lähetettiin meille Moskovan tai Vilnan keskusvarastoista. Nyt tämä on loppunut. Nykyisin meillä on vain palkka, joka kuuluu asunnon lämmityskuluihin. [...] En tietenkään voi sanoa, että neuvostoaika oli parempi, mutta meillä oli enemmän hyviä kontakteja esimerkiksi venäläisiin tiedemiehiin, sillä kuuluimme Neuvostoliiton kattojärjestöön. Venäläisen tieteen taso näillä aloilla on hyvin korkea [...] mutta nykyisin yhteydenpito on hyvin vaikeaa. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

Neuvostoaikaan on olemassa joitakin organisationaalisia linkkejä, mutta ne ovat hyvin hataria. Ympäristöjärjestökentän organisationaalinen yhteys sotienvälisen ajan järjestötoimintaan on vielä tätäkin vähäisempää. Viidenkymmenen vuoden katkos oli liian pitkä aika, jotta voitaisiin puhua jatkuvuudesta 'ensimmäisen' ja 'toisen' tasavallan järjestöelämän välillä.¹⁸¹

Kuten kolmannessa luvussa kerrottiin, muutos neuvostoaajan kvasikansalaisjärjestöistä 1980-luvun lopun spontaanin protestiliikkeen kautta uuteen yhteiskunnalliseen kontekstiin oli syvälinen. Esimerkiksi ympäristötieteellisten järjestöjen toimintakapasiteetti muuttui perinpohjaisesti. Aloittelevan markkinatalousjärjestelmän arki osoittautui melko karuksi: "Liettuan itsenäistyttyä ymmärsimme, että mitään ei voida enää tehdä ilman rahaa" (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001). Vaikka uuden yhteiskunnallisen tilanteen tuoma sananvapaus avasi mahdollisuuksia julkiseen vaikuttamiseen, konteksti ei tarjonnut juurikaan materiaalisia resursseja tai organisationaalisia malleja yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Yhteiskunnalliset realiteetit laimensivat tehokkaasti ne poliittiset ambitiot, joita ympäristöjärjestöjen piirissä vielä mahdollisesti eläteltiin 1980-luvun lopun massamobilisaatiota muistellen.

---

¹⁸¹ Eräissä harvoissa tapauksissa ympäristökysymysten parissa työskentelevien järjestöjen mallina on sotienvälisenä aikana perustettu organisaatio: "[Eräs suuri järjestö] perustettiin jo ennen toista maailmansotaa. Sen luonne muuttui huomattavasti, kun venäläiset miehittivät Liettuan. Mielestäni tarvitsemme enemmän kuin kymmenen vuotta muuttaaksemme järjestön alkuperäiseen muotoonsa. Viidenkymmenen vuoden aikana järjestö omaksui joitakin Neuvostoliiton perinteitä. Tämä järjestö kuitenkin kehittyy hyvään suuntaan ja tulee vielä olemaan vahva organisaatio" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 6.11.2001).

Perinteet eivät ole kovin pitkiä verrattuna maihin, joissa kansalaisjärjestöt ovat saattaneet toimia yhtäjaksoisesti sadan vuoden ajan tai jopa kauemmin. Järjestömme ovat hyvin nuoria. Emme edes yritä saada aikaan kovin syvällisiä poliittisia muutoksia yhteiskunnassamme, paitsi silloin kun kysymykset liittyvät suoraan omaan alaamme. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Poliittinen ja taloudellinen transformaatio, jonka myötä Liettua muuttui neuvostotasavallasta markkinatalousyhteiskunnaksi, pakotti myös liettualaiset ympäristöjärjestöt muuttumaan: ”kymmenen vuotta sitten kansalaisjärjestöjä perustettiin valtiollisten organisaatioiden oppositioksi, mutta nykyään meidän pitää etsiä läheisempää yhteistyötä” (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001).

Rinkevičius (2000, 189) näkee, että yhteiskunnallinen muutos johti ympäristöaktiivisuuden ammattimaistumiseen sekä päällekkäisten identiteettien - ja identiteettikriisien - syntymiseen. Liettualainen ympäristöaktivismi perustuu nykyisin paitsi perinteiseen protestityyppiseen toimintaan myös (ja ennen kaikkea) viralliseen ja epäviralliseen verkostoitumiseen yhteiskunnallisen elämän eri alojen välillä. Kuten haastatteluaineistosta kävi selvästi ilmi, monet ympäristöjärjestöjen aktiivijäsenistä toimivat keskeisissä asemissa esimerkiksi yliopistoissa, valtion- ja kunnallishallinnossa sekä yksityisellä sektorilla. Rinkevičius (2000, 199) kutsuu tätä tendenssiä ’kaksoisidentiteetiksi’, joka oli nähtävissä jo neuvostoaikana (vrt. edellä luku 3.3.1.). Liettuan itsenäistymisen myötä on siis tapahtunut tietty muutos protestista lobbaukseen, joskin kummatkin toiminnan muodot ovat läsnä liettualaisten ympäristöjärjestöjen keskuudessa.

Keskittyminen tehokkaaseen projektihallintoon ja suhdetoimintaan koetaan organisaationaalisen jatkuvuuden kannalta yhä tärkeämpänä liettualaisen kansalaisjärjestösektorin piirissä (UNPAN 2003, 381). Nykyajan järjestöt näkevät itsensä yhä enemmän osana poliittista päätöksentekoprosessia. Monissa tapauksissa järjestöt arvioivat systemaattisesti olemassa olevaa lainsäädäntöä ja määrittävät omat tavoitteensa sen muuttamiseksi (Jancar-Websterin 1998, 84).

Yhtenä esimerkkinä muutoksesta ympäristöaktiivisuuden organisaationaalisissa rakenteissa voidaan mainita entisten ympäristöjärjestö Žemynan aktivistien perustama konsulttitoimisto, joka kasvoi 1990-luvun puolivälissä merkittäväksi yritykseksi (Baltic Consulting Group). Tämän yrityksen kautta entiset Žemynan aktivistit ovat vaikuttaneet uusien ympäristöteknologioiden käyttöönottoon Liettuassa. Siten yksilötason toiminta ja rationalisaatio ovat korvanneet joukkovoimaan perustuneet protestit. Ympäristöaktiivisuuden muodot ja tavoitteet näyttävät muuttuvan yhteiskunnallisesta liikkeestä kohti ammattimaista toimintaa.¹⁸² Tämä kertoo siitä, miten ympäristöjärjestöt etsivät itselleen uutta roolia muuttuvassa yhteiskunnallisessa kontekstissa. (Rinkevičius 2000, 193-194)

Liettuan tapauksessa voidaan sanoa, että jälkikommunistinen transitio on yhä käynnissä. Luonnollinen sukupolvenvaihdos tulee kuitenkin todennäköisesti

---

¹⁸² Ammattimaisen lähestymistavan lisääntyvä painoarvo ympäristöjärjestöjen johtajien piirissä näyttäytyy vahvana kontrastina suhteessa neuvostoajan spontaaniin, populaariin protestointiin (Jancar-Webster 1998, 87), mutta itse asiassa ammattimainen toiminta on ollut osa ympäristöjärjestöjen toimintaa aina vuodesta 1988 asti. 1980-luvun lopun ympäristöaktivisteihin kuului lukuisa joukko oman alansa asiantuntijoita - biologeja, fyysikoita ja matemaatikoita (Rinkevičius 2000, 191) - joten tässä mielessä muutos kohti ammattimaisuutta ei ole ollut niin dramaattinen kuin ensinäkemältä voisi luulla.

helpottamaan muutoksen henkistä puolta. Tämä käy ilmi haastatteluaineistosta, jossa vanhemmat (yli 30-vuotiaat) haastateltavat vertailivat usein entisen ja nykyisen järjestelmän tarjoamia mahdollisuuksia toisiinsa (useimmiten - muttei poikkeuksetta - nykyisen järjestelmän eduksi) siinä missä nuorempien maailmankuva asettui selkeästi jälkikommunistiseen aikaan. Ero nuoren ja vanhemman sukupolven ajattelutavassa on selvä. Kuten eräs vanhemman polven ympäristöjärjestöaktiivi asian ilmaisee, ”järjestömme uudet jäsenet ovat hyvin aktiivisia, eivätkä he tunne [vanhemmalle sukupolvelle tyypillistä] pelkoa. Meidän sukupolvemme kasvoi neuvostoajana, mutta uudet jäsenet tuntevat itsensä itsenäisiksi, he eivät pelkää” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Klaipėda 7.11.2001). Toisaalta esimerkiksi julkishallinnolle tyypillinen jäykkä ja hierarkkinen hallintokulttuuri uusintaa itseään edelleen, eikä muutos välttämättä ole kovin nopea: “[liettualaisten] byrokraattien kanssa on aina vaikea tulla toimeen, olivatpa he minkä ikäisiä tahansa” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Utena 15.11.2001).

Edellä esitettyjen näkökohtien perusteella voidaan sanoa, että liettualainen ympäristöjärjestösektori, samoin kuin koko liettualainen kansalaisjärjestökenttä, on yleisesti ottaen hyvin tuore ilmiö.

Vielä kymmenen vuotta sitten nämä järjestöt eivät olleet edes olemassa, joten ei ole ihme, että ne eivät ole vielä valmiita ja että ne tekevät virheitä. Vahvoja kansalaisjärjestöjä ei voi syntyä hetkessä, mutta nähdäkseni järjestöt voimistuvat koko ajan (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001).

Kysymys kuuluu, millaisten mallien mukaan järjestöt tulevaisuudessa kehittyvät - miltä ne näyttävät, kun ne ovat ’valmiita’. Kuten luvussa 5.1. havainnollistettiin, järjestöt kantavat mukanaan eräitä historiallisia perintöjä ja niiden tulkintoja, mutta järjestöjen organisaatiot ja toiminnalliset rutiinit ovat vasta kehittymässä. Nimenomaan tässä valossa voidaan ajatella, että vaikutusvaltaisilla institutionaalisilla ympäristöillä, erityisesti EU:lla, on suuri merkitys siihen, millä ehdoilla liettualaisten ympäristöjärjestöjen organisaatio, toiminta ja rutiinit muodostuvat.

Dawson (1996, 26-27) näkee, että jälkikommunistisessa kontekstissa pääsy käsiksi mobilisaatioresursseihin voi tapahtua lähinnä kahta reittiä. Ensinnäkin, uusi taloudellinen eliitti on onnistunut luomaan itselleen laajat mahdollisuudet vaikuttaa yhteiskunnallisiin asioihin. Tämän sektorin kiinnostus ympäristöasioita kohtaan on kuitenkin ollut erittäin rajallista. Toiseksi, resursseja voidaan saada käyttöön ulkomaisten yhteyksien kautta. Näyttääkin siltä, että etuoikeutetuimmat ryhmät ovat joko ulkomaisten organisaatioiden paikallisia osastoja tai muulla tavoin ulkomaiseen apuun ja agendaan sitoutuneita ryhmiä. Monien itäisen Keski-Euroopan ympäristöjärjestöjen tapaan liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat suurelta osin riippuvaisia läntisestä tuesta. Ei siis ole yllättävää, että ympäristöjärjestöjen ongelmanmääritys ja ratkaisumallit heijastavat pitkälti ulkomaisten tukijoiden tuottamia soveliaan toiminnan malleja. Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että itäisessä Keski-Euroopassa toimii tällä hetkellä laaja ympäristöjärjestöjen verkko, joka enemmän tai vähemmän kopioi kansainvälisten kollegojensa toimintaa (Jancar-Webster 1998, 81-82).

Ympäristöjärjestöjen toiminnan ja identiteetin kehittymistä voidaankin pohtia institutionaalisten resurssien valossa. Kuten luvussa 3.2.3. mainittiin, institutionaalisista tekijöistä johtuva resurssien saatavuuden epätasainen jakautuminen

perestroikan aikana muokkasi Liettuan kehittyvää kansalaisyhteiskuntaa tarjoten keskeisen roolin ympäristöliikkeelle. Liettuan itsenäisyyden myötä järjestöjen institutionaalinen toimintaympäristö muuttui radikaalisti. Voidaan kuitenkin väittää, että muutos ei koskenut politiikan syvällisiä perusteita: kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten kannalta muutos ei tuonut kansalaisyhteiskunnan toimijoille täyttä autonomiaa - pikemminkin transiitio toi mukanaan uuden institutionaalisen ympäristön omine rajoituksineen. Uudessa tilanteessa etuoikeutetussa asemassa ovat ne toimijat, joilla on pääsy ulkomaiseen (länsimaiseen) rahoitukseen ja verkostoihin. Vallitseva institutionaalinen ympäristö määritetään siis edelleen liettualaisen kansalaisyhteiskunnan ja pitkälti jopa liettualaisen poliittisen järjestelmän ulkopuolelta - yksi institutionaalinen vaikutuspiiri korvautui toisella.

Millainen on ympäristöjärjestöjen toiminnallinen suhde kansalliseen päätöksentekojärjestelmään? Millaisia resursseja ja toiminnallisia malleja kansallinen järjestelmä tarjoaa järjestöille? Mitkä ovat järjestöjen kokemukset kansallisen järjestelmän responsiivisuudesta? Kun etsitään vastauksia näihin kysymyksiin, voidaan havaita, että ympäristöjärjestöjen ja kansallisen poliittisen järjestelmän suhteessa on paljon aukkoja, joiden täyttämiseen EU-kehys tarjoaa mahdollisuuden. Erään ympäristöpoliittisen järjestön edustajan näkemyksen mukaan ”EU on hyperbyrokratia, joka kuitenkin onnistuu jotenkuten toimimaan, ja on joka tapauksessa paljon parempi kuin oma byrokratiamme Liettuassa” (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001).

Katse tarkentuu mm. kansallisen ja EU-kehysten rahoituslähteiden epätasapainoon sekä EU:n tarjoamiin resursseihin, rutiineihin, verkostoihin ja vaikutusmahdollisuuksiin. Voidaan havaita, että EU eri ulottuvuuksineen vaikuttaa syvällisesti liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaan ja identiteettiin; voidaan puhua liettualaisen ympäristöjärjestösektorin europeanisaatiosta, jota käsitellään tarkemmin kuudennessa luvussa.

5.2.2. Kansallisten poliittisten instituutioiden merkitys

Kuten edellä on esitetty, kansallista identiteettiprojektia voidaan pitää merkittävänä Liettuan kansallista institutionaalista järjestystä määrittävänä ulottuvuutena. Toisaalta, jos halutaan selvittää liettualaisten ympäristöjärjestöjen ja kansallisen järjestelmän välisen suhteen käytännöllisempi luonne, on syytä tarkastella lähemmin Liettuan kansallisen poliittisen järjestelmän¹⁸³ tarjoamia toimintamahdollisuuksia ja sen responsiivisuutta.

Kansalaisjärjestöjen osallistuminen muodolliseen poliittiseen päätöksentekoon on suhteellisen uusi ilmiö Liettuassa. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä koetut suurimmat ongelmat liittyvät muodollisen rekisteröitymisen vaikeuteen, kommunikaatiomahdollisuuksien puutteeseen ja rahoituksen vähäisyyteen (REC

---

¹⁸³ Tyytymättömyys poliittiseen järjestelmään voidaan osittain nähdä ns. transitional valley -selityksen valossa: transitionaalisen tilanteen pitkittyessä muutoksen kustannukset alkavat rasittaa äänestäjiä, ja ihmisten tyytyväisyys poliittista järjestelmää kohtaan vähenee radikaalisti (Žeruolis 1998, 35). Lisäksi Liettuan poliittinen elämä ja puoluekenttä ovat varsin vakiintumattomat. Poliitiikka keskittyy kapeisiin erityisintresseihin ja keskustelu politiikan suurista linjoista tai pitkän tähtäimen päämääristä on vähäistä. Lisäksi relevantti poliittinen eliitti on hyvin pieni. On syytä huomata myös, että koko lyhyen itsenäisyyden ajan kestänyttä poliittista jatkuvuutta edustaa vain kaksi puoluetta, sosiaalidemokraatit ja konservatiivit. Kaiken kaikkiaan poliittinen aktiivisuus Liettuassa ei näytä löytävän luonnollista purkautumistietä muodollisen poliittisen järjestelmän puitteissa. Siten pieni (lähinnä taloudellinen) eliitti pystyy dominoimaan maan poliittista elämää. (Nørgaard *et al.* 1999, 113)

2003). Ympäristöjärjestöjen piirissä koetaan, että yhteistyö järjestöjen ja valtionhallinnon rakenteiden välillä on riittämätöntä. Kontaktit järjestöjen ja hallintorakenteiden välillä eivät ole säännöllisiä.¹⁸⁴ Lisäksi ympäristöjärjestösektori on melko hajanainen. Ympäristöjärjestöjen ”agendan määrittäminen on käytännönläheistä ja paikallisiin kysymyksiin keskittyvää” ja ”koheesio ympäristöjärjestöjen tavoitteenasettelun kesken on vähäistä, agenda on fragmentoitunut” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003). Poliittisesti merkittävin kattojärjestö LŽJ sulkee sisäänsä vain pienen osan liettualaisista ympäristöjärjestöistä. Ympäristöjärjestöjen kapea jäsenpohja ja kokemattomuus tekee toimimisen ’vallan vahtikoirana’ vaikeaksi. Aktiviteettien ja vaikutusmahdollisuuksien laajentaminen on usein vaikeaa yksinkertaisesti siksi, että käsillä olevat resurssit ovat niin rajalliset.

Vaikka järjestöt ovatkin onnistuneet luomaan suhteita etenkin paikallisen tason ’yleisöön’ ja tiedotusvälineisiin, yleisesti ottaen järjestöillä ei ole tarpeeksi kompetenssia osallistua poliittisiin päätöksentekoprosesseihin. LŽJ:tä voidaan pitää poikkeuksena tästä säännöstä järjestön päämääräkeskeisen toimintatavan sekä sen organisaation vahvuuden ja vakiintuneen aseman takia. Kattojärjestön ulkopuoliset järjestöt sen sijaan toimivat useimmiten yksin, tiettyjen paikallisten erityisongelmien parissa.

Monien järjestöjen piirissä toivotaan läheisempää yhteistyötä esimerkiksi ympäristöministeriön kanssa, mutta epäselvyys tavoista, joilla virallisia tahoja tulisi lähestyä, häiritsee yhteistyön kehittämistä. Lisäksi hallinto ja poliittiset päätöksentekijät eivät usein tunnusta ympäristöjärjestöjä legitiimeiksi partnereiksi. Monilla hallinnon tasoilla näyttää edelleen vallitsevan ’vanhaa ajattelua’, johon sisältyy vahva epäluulo kansalaisten julkista osallistumisesta kohtaan. Tietty vanhoillisuus tai hallinnollinen defensiivisyys johtaa tilanteeseen, jossa ”liettualainen byrokraatia on melko aggressiivista. Etenkin kansalaisjärjestöjen on vaikea viedä eteenpäin uusia ajatuksia” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 6.11.2001).

Tämä asetelma korostuu paikallistasolla. Osasyynä voidaan nähdä neuvostoliiton hallinnollinen perintö: keskusjohtoinen suunnittelu antoi paikallisen tason toimijoille hyvin vähän valtaa ja satoi esimerkiksi maataloustuotannon määrällisiin indikaattoreihin ympäristövaikutusten kustannuksella. Nykyisin ympäristöhallinnon toimivuus edellyttää tehokasta toimeenpanoa ja valvontaa nimenomaan paikallisella tasolla, mutta paikallisviranomaisilla ei usein ole tarvittavaa kompetenssia. (Baker & Jehlička 1998, 8-9)

Jos ajatellaan liettualaista kansalaisjärjestösektoria kokonaisuudessaan, suunta on kohti järjestöjen yhteiskunnallisten vaikutusmahdollisuuksien kasvua. Osana yhteiskunnan demokratisoimisprosessia, suurelta osin ulkomaisten ohjelmien ja paradigmojen vaikutuksesta, yleinen suuntaus on läpi 1990-luvun ja 2000-luvun alkupuolen ollut kohti kansalaisjärjestöjen vahvistuvaa roolia poliittisessa päätöksenteossa. Ei kuitenkaan voida vielä sanoa, että järjestöjen rooli olisi poliittisesti merkittävä. Poliittisen järjestelmän taholta on yhtä kaikki pyritty osoittamaan, että järjestelmä ottaa kansalaisjärjestöt huomioon päätöksenteossa. Poliittisen järjestelmän mukautumishalukkuutta ovat varmasti osaltaan lisänneet ulkomaisiin avustus- ja kehittämisohjelmiin sekä EU-jäsenyysneuvotteluihin

---

¹⁸⁴ REC:n (2003) tietojen mukaan viidennes liettualaisista ympäristöjärjestöistä toimii yhteistyössä muiden järjestöjen kanssa. Alle kymmenes prosenttia työskentelee läheisesti valtionhallinnon kanssa, ja noin viidennes toimii yhteistyössä paikallishallinnon kanssa. Noin puolet järjestöistä pitää yhteistyön kasvattamista näillä tasoilla erittäin tärkeänä.

sisältyneet vaatimukset kansalaisyhteiskunnan kehittämistä osana demokraattisen järjestelmän vahvistamista.

Esimerkkinä näistä pyrkimyksistä voidaan mainita vuoden 2001 alkupuolella Liettuan parlamentissa perustettu toimikunta, jonka oli määrä käsitellä yksinomaan kansalaisjärjestöasioita. Käytännössä tämän ryhmän työn tulokset ovat olleet vähäisiä. Suuret muutokset parlamentin kokoonpanossa vaikeuttavat pysyvien suhteiden luomista kansalaisjärjestöjen ja parlamentin välille. Poliittisten päätöksentekijöiden nopean vaihtuvuuden vuoksi pitkän tähtäimen suunnittelu on vaikeaa. Esimerkiksi vuoden 2000 parlamenttivaaleissa noin kaksi kolmannesta kansanedustajista vaihtui. Suhteet parlamentaarikkoihin eivät siten kehity kovin pitkäjänteisesti. Toisaalta järjestöjen suhteet parlamentin virkamiehistöön ovat vakiintumassa, ja siten myös jonkinlainen yhteinen näkemys kansalaisjärjestösektoria koskevista kysymyksistä on alkanut kehittyä. Tähän asti yhteistyö on perustunut lähinnä henkilökohtaisiin kontakteihin järjestöjen edustajien ja yksittäisten poliitikkojen ja virkamiesten välillä. Pyrkimys suhteiden muodollistamiseen on kuitenkin olemassa:

Yritämme institutionalisoida henkilösuhteisiin perustuvan yhteistyömme parlamentin jäsenten kanssa. [...] Yhteistyö on tähän asti ollut hyvää, mutta ei ole mitään takeita siitä, että suhde kestää parlamentissa tapahtuvat muutokset. Tämä on keskeisin uhkakuva tällä hetkellä. [...] Toisaalta yhteistyösuhde parlamentin henkilökunnan kanssa paranee koko ajan. Uskoakseni tämä johtaa tulevaisuudessa pitkäjänteisempään yhteistyöhön. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Samantapaisia pyrkimyksiä esiintyi myös 1990-luvun loppupuolella, kun Liettuan pääministerin kansliaan perustettiin neuvoo-antava kansalaisyhteiskunta-asioiden toimikunta, eräänlainen pysyvä kansalaisjärjestöjen edustajista koostuva komissio. Pitkällä tähtäimellä tämäkin toimikunta osoittautui pikemminkin poliittiseksi julistukseksi kuin toiminnalliseksi instrumentiksi, joskin sen toiminta on viime vuosina aktivoitunut (UNPAN 2003, 381). Myös tässä tapauksessa poliittisen elämän katkonaisuus vaikeuttaa pysyvän yhteistyösuhteen syntymistä, sillä usein toistuvat hallitussenvaihdokset tekevät institutionaalisen jatkuvuuden hyvin vaikeaksi. Tämän vuoksi monet järjestöt työskentelevät mieluummin parlamentin kuin hallituksen kanssa, mikä entisestään hidastaa tehokkaan konsultaatiojärjestelmän kehittämistä hallitussorganisaation puitteissa.

Mitä tulee ympäristöjärjestöjen ja ministeriöiden suoriin suhteisiin, käytännössä lähes kaikilla haastatteluaineistoon kuuluvilla ympäristöjärjestöillä on jonkinlaisia yhteyksiä Liettuan ympäristöministeriöön. Siinä missä eräiden ympäristöjärjestöjen edustajat kuvailevat suhdettaan ministeriöihin "hyväksi" tai "ongelmattomaksi"¹⁸⁵, eräissä järjestöissä korostetaan ristiriitoja suhteessa virallisiin rakenteisiin¹⁸⁶.

¹⁸⁵ Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijät A ja B; Vilna 24.10.2001, Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 30.10.2001; Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Klaipėda 7.11.2001; Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001; Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja sekä johtokunnan jäsen, Utena 15.11.2001.

¹⁸⁶ Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001; Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001; Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001.

Useimmilla järjestöillä on sekä myönteisiä että kielteisiä kokemuksia valtion viranomaisista. Kerran pyytäessäni informaatiota ympäristöministeriöstä sattui konflikti. He ilmoittivat, etteivät he anna minulle tietoja, koska olen ympäristöjärjestöstä, jotka usein häiritsevät heidän työtään. [...] Silloin tällöin meillä on konflikteja myös kunnan viranomaisten kanssa. Jos he eivät pidä siitä mitä teemme, he korottavat toimitilojemme vuokraa. [...] Ympäristöministeriössä pelätään hieman ympäristöjärjestöjä. [...] He pelkäävät, että saatamme aloittaa protestitoimenpiteitä. On vain yksi keino saada huomiota ministeriöstä, nimittäin kampanjoiden organisointi. Kun [ministeriön virkamiehet] näkevät kampanjan televisiossa, he ovat valmiita keskustelemaan. Liettuassa julkinen mielipide on hyvin tärkeä, ja byrokraatit pelkäävät näitä järjestöjä. Nyt alkaakin olla yleinen käytäntö kutsua järjestöjä erilaisiin neuvoo-antaviin elimiin, esimerkiksi ydinvoima- ja GMO-asioissa. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001)

Jancar-Websterin (1998, 82-87) mukaan yhteiskunnallisen muutoksen prosessi vaatii ympäristöjärjestöjä muuntumaan kolmella eri tavalla: järjestöjen on käännyttävä demokraattisten instituutioiden puoleen, siirryttävä protestoinnista rakentavaan lobbaukseen ja pyrittävä ammattimaisuuteen. Liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat omaksuneen nämä kehityssuunnat vain osittain. Kuten edellä mainittiin, järjestöillä ei resurssiensa puitteissa ole useinkaan mahdollisuutta ammattimaiseen edunvalvontaan.

Ympäristöjärjestöillä ei ole perinteitä hallintorakenteisiin vaikuttamisesta, eivätkä ne yleensä pyri 'lobbaamaan' kansallisia rakenteita. Valtiolliset instituutiot nähdään pikemminkin mahdollisina sponsoreina kuin partnereina. Lähinnä järjestöt aktivoituvat vain poliittisissa kysymyksissä, jotka ne kokevat itselleen erityisen läheisiksi, ja tällöinkin poliittinen osallistuminen tapahtuu usein tiedotusvälineiden kautta.¹⁸⁷ Siinä missä useimmat ympäristöjärjestöt eivät pyri mukaan poliittiseen elämään, eräiden järjestöjen piirissä yhteiskunnallisen edunvalvonnan kehittäminen koetaan kuitenkin tärkeänä tavoitteena:

Toivon, että järjestömme alkaisi harjoittaa lobbausta. Meidän tulee käyttää ammatillista osaamistamme vaikuttaaksemme voimakkaammin valtiollisiin rakenteisiin. Yritämme jo nyt tehdä näin, mutta emme kovin hyvällä menestyksellä, sillä [valtiolliset rakenteet] eivät ole vastaanottavaisia. [...] Meidän on kuitenkin jatkettava tähän suuntaan saadaksemme aktiivisemmän roolin yhteiskunnallisessa elämässä. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Valtiollisten rakenteiden responsiivisuuden puute vähentää ympäristöjärjestöjen halukkuutta asioida niiden kanssa.¹⁸⁸ Touraine (1997, 62-63)

¹⁸⁷ Onnistuneesta kansalaisjärjestöjen interventioista ympäristökysymyksissä voidaan mainita viimeaikaisena esimerkkinä tapaus, jossa Klaipėdan alueen ympäristöjärjestöt onnistuivat vuonna 2002 vaikuttamaan KLASCO:n (Klaipėda Stevedoring Company) rakennuttaman metanolivaraston sijoituspaikkaan. Paikallisten ympäristöjärjestöjen piirissä tätä onnistunutta kampanjaa pidettiin suurena arvossa, sillä vain harvoin järjestöjen aloitteet realisoituvat käytännön tasolla näin tehokkaasti.

¹⁸⁸ Ympäristöjärjestöjen aktiivisuus yhteiskunnallisen vahtikoiraroolin täyttämässä riippuu myös kulloisestakin hallituspoliittisesta tilanteesta. Siinä missä 3.7.2001 virkaan astunut Brazauskasin sosiaalidemokraattinen hallitus nähdään suhteellisen ympäristömyönteisenä, sitä edeltänyttä Paksasin

määrittää kaksi keskeistä syytä kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen edustuksen välisen yhteyden mahdolliseen heikkouteen: ensinnäkin yhteiskunnallisten vaatimusten epämääräisyys ja organisoimattomuus sekä toiseksi poliittisen keskustelun keskittyminen enemmän kansainvälisiin kuin kansallisiin kysymyksiin. Molemmat selitykset ovat valideja liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintakontekstissa. Ympäristöjärjestösektorin hajanaisuus ja organisaationaalisen perinteen puute on ilmeinen syy järjestöjen suhteellisen marginaaliseen asemaan poliittisessa päätöksenteossa. Toiseksi, poliittista keskustelua ovat viime vuosina dominoineet kansainväliset kysymykset (vrt. UNPAN 2003, 378-379); kansallisen poliittisen järjestelmän keskeisin tavoite on ollut EU:n jäsenyyskriteerien täyttäminen, mikä on vähentänyt halukkuutta allokoida aikaa ja varoja 'järjestödialogiin'.

Sen jälkeen, kun Liettuan ja muiden uusien EU-jäsenvaltioiden jäsenyys käytännössä varmistui, maiden hallitusten ei ole tarvinnut erityisemmin huolehtia siitä, toteutuvatko kansalaisosallistumiseen liittyvät yhteiskunnalliset 'demokratian elementit'. EU:n näkökulmasta uudet jäsenmaat ovat toimivia demokratioita täyttäen sekä EU-sopimuksen artiklan 49 asettamat ehdot että ns. Kööpenhaminan kriteerit. Hakijamaiden hallituksilla ei ole siis viime vuosina ollut pakottavaa lyhyen tähtäimen syytä vahvistaa kansalaisyhteiskunnan rakenteita.

Itäisessä Keski-Euroopassa kansallisen poliittisen järjestelmän ja kansalaisjärjestöjen välillä ei juuri käydä keskustelua EU-jäsenyyden vaikutuksista (Phare 2002, 9). Sekä ympäristöjärjestökentän sisäinen hajanaisuus että kansainvälisen ulottuvuuden dominanssi liettualaisessa politiikassa heijastuivat voimakkaasti esimerkiksi Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa. Suurin osa ympäristöjärjestöistä ei pystynyt omaksumaan selvää kantaa Ignalinan alasajoa koskeviin suunnitelmiin, koska järjestöjen *raison d'être*stä vallitsi epätietoisuus. Samalla kansallinen poliittinen keskustelu siirsi Ignalinan kysymyksen kansainväliseksi 'korkean politiikan' ongelmaksi ja siten 'kansalaisyhteiskunnallisen' keskustelun ulottumattomiin (vrt. edellä luku 4.2.2.). Hajanaisen ympäristöjärjestösektorin rooliksi jäi lähinnä tarkkailla tilannetta sivusta.

Toisaalta on olemassa esimerkkejä myös kasvavasta responsiivisuudesta kansalaisjärjestöjen ja poliittisten hallintorakenteiden välillä. Jo 1990-luvulla eräät asiantuntijat (esim. Ilgius 1997, 147) näkivät, että järjestöjen osallistuminen poliittiseen päätöksentekoon ei ole suuri ongelma - mikäli kansalaisjärjestö vain omaa riittävästi ammattimaista osaamista, lainsäädäntöön vaikuttaminen on mahdollista. Esimerkiksi Århusin yleissopimuksen ratifiointiprosessissa eräät ympäristöjärjestöt otettiin mukaan parlamentin valiokuntakeskusteluihin. Erityisesti ympäristötieteellisillä järjestöillä on aika ajoin mahdollisuus vaikuttaa lainsäädäntötyöhön, sillä eräissä tapauksissa järjestöjen edustajia kutsutaan lakia valmisteleviin työryhmiin.

Järjestöjen panos kuitenkin riippuu usein henkilökohtaisten yhteistyösuhteiden laadusta: "On mahdollista työskennellä minkä tahansa ministeriön kanssa, se ei ole ongelma", mutta "ongelmia ilmaantuu henkilötasolla. Toisinaan valtiolliset instituutiot eivät pidä siitä, että joku esittää asioista vastakkaisia näkemyksiä" (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001). Paitsi viranomaisten epäluulo ympäristöjärjestöjä kohtaan myös järjestötoimintaan allokoitavien varojen rajallisuus vähentää ympäristöjärjestöjen halukkuutta kehittää toiminnallisia suhteitaan ministeriöihin. "On lähes mahdotonta saada rahallista avustusta ympäristöministeriöstä", ja toisaalta "jos otamme vastaan ministeriön

---

liberaalihallitusta pidettiin "kaikkein ympäristökielteisimpänä hallituksena, joka Liettuaa on hallinnut" (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001).

avustuksia, joudumme eräällä tavalla sitoutumaan ministeriöön, mitä emme halua” (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 5.11.2001).

Tietystä responsiivisuuden puutteesta huolimatta suurin osa ympäristöjärjestöistä pitää tärkeänä ylläpitää suhteitaan poliittiseen järjestelmään.¹⁸⁹ Toiminnallinen suhde on parantunut viime vuosina erityisesti siitä syystä, että suuri määrä virallisista asiakirjoista on nykyisin saatavilla sähköisessä muodossa. Sekä valmisteilla olevat että valmiit esitykset ovat nykyisin huomattavasti paremmin saatavilla kuin vielä 1990-luvun lopulla.

Kun pohditaan ympäristöjärjestöjen ja poliittisten hallintorakenteiden välisen suhteen ilmeistä hataruutta Liettuassa, responsiivisuuden puute ei loppujen lopuksi ole ongelman ydin vaan eräs sen ilmentymä. Ensisijaisia syitä ympäristöjärjestöjen yhteiskunnalliseen paitsioasemaan ovat poliittisen järjestelmän syvä rakenteellinen jälkeenjääneisyys, politiikan katkonaisuus ja poliittisten traditioiden puute. Nämä jälkikommunistisen yhteiskunnan piirteet - ja niistä seuraava käytettävissä olevien sääntörakennelmien ja rutiinien ohuus - vaikeuttavat poliittisen järjestelmän kehitystä kaikilla tasoilla ja tekevät järjestelmän erityisen alttiiksi ulkoisille vaikutuksille.

Yleisellä tasolla voidaan sanoa, että itäisen Keski-Euroopan poliittisten kulttuurien nuoruus vaikuttaa EU:n laajentumisprosessin luonteeseen siten, että laajentuminen tapahtuu EU:n institutionaalille rakenteelle tyypillisten normien ehdoilla. Tämä tendenssi käy ilmi myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa, kun erilaiset pakottavat ja houkuttelevat (vrt. edellä luku 2.2.3.) tekijät liittävät järjestöt yhä kiinteämmin eurooppalaisiin rakenteisiin.

---

¹⁸⁹ Samalla on syytä huomata erään haastatellun esiin tuoma näkemys, jonka mukaan useimpien kansalaisjärjestöjen näkökulmasta “poliittinen järjestelmä ei ole koskaan tarpeeksi responsiivinen. Maailmassa on tuskin yhtäkään hallitusta, joka vastaisi kaikkiin kansalaisjärjestöjen vaatimukseen ympäristömyönteisellä politiikallaan” (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001).

6. Euroopan unionin institutionaalinen järjestys

6.1. EU:n paradigmat haasteena kansalliselle identiteettiprojektille

6.1.1. Vaihtoehtoiset soveliaan toiminnan mallit

Kuudennessa luvussa tarkastellaan EU:n institutionaalisen järjestyksen merkityksiä liettualaisille ympäristöjärjestöille. Luvussa 6.1. kysymystä lähestytään Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen liittyvän esimerkin kautta: EU-kehityksen ylläpitämä 'kestävän kehityksen paradigma' vaikuttaa syvällisesti monien liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnan ja identiteetin taustalla. Näkökulma tuo esiin EU:n merkityksen normeja, päätöksenteon muotoja ja sääntöjä sekä erilaisia toimintapolitiikkoja ja paradigmoja ylläpitävänä järjestyksenä, joka määrittää vaikutuspiirinsä toimijoiden noudattamat soveliaat käyttäytymismallit.

Luvussa 6.2. tämä teoreettinen keskustelu pyritään konkretisoimaan haastatteluaineistoon perustuvien esimerkkien avulla: EU:n käytännöllisemmät merkitykset havainnollistetaan ensinnäkin EU-normien instrumentaalisen luonteen, toiseksi EU-rahoitukseen liittyvien kysymysten sekä kolmanneksi eurooppalaisten kansalaisjärjestöverkostojen merkityksen kautta.

Luvussa 6.3. tuodaan esiin eurooppalaisen ja kansallisen institutionaalisen järjestyksen yhteensopimattomuuden tuottama identiteettikriisi; viidennessä luvussa käsitelty kansallinen identiteettiprojekti ja kuudennessa luvussa analysoidut EU-normit tuottavat ympäristöjärjestöille ristiriitaisia soveliaan toiminnan malleja.

Poliittiset instituutiot ovat järjestyksen ja vakauden lähde maailmassa, joka ilman niitä näyttäytyisi vieläkin kaoottisempana (vrt. March & Olsen 1989, 53). Instituutiot tarjoavat poliittisille toimijoille soveliaan toiminnan sääntöjä sekä legitiimin, tunnustetun aseman muiden näitä sääntöjä noudattavien toimijoiden joukossa. Jokainen organisaatio tarvitsee rutiineja ja jonkinlaista olemassaolon oikeutusta, eivätkä liettualaiset ympäristöjärjestöt ole poikkeus tästä säännöstä. Samalla liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat melko laaja ja heterogeeninen joukko yhteiskunnallisia toimijoita, minkä vuoksi on hyvin vaikea tehdä yleistäviä oletuksia tai johtopäätöksiä niiden jäsenistön toiminnan ja identiteetin peruslähtökohdista tai järjestöjä yhdistävistä tekijöistä. Ympäristöjärjestöjä ohjaavat keskenään ristiriitaiset käyttäytymismallit.

Haastatteluaineiston perusteella kävi ilmeiseksi, että vaikka liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat eri tavoin kiinnittyneitä luvussa 5.1. käsiteltyyn kansalliseen identiteettiprojektiin, niiden saatavilla on kuitenkin myös vaihtoehtoisia, kansallisen institutionaalisen kehityksen haastavia soveliaan toiminnan malleja. Tämä toimintamallien ja identiteettien konflikti, eräänlainen identiteettikriisi, on tutkimuksen problematiikan kannalta keskeinen. Millaiset poliittisen toimijuuden mallit siis haastavat edellä käsitellyn kansallisen identiteettiprojektin, ja mistä nämä mallit ovat lähtöisin?

Edellä esitettyihin kysymyksiin voidaan etsiä vastausta tutkimalla haastatteluaineiston osia, joissa haastatellut osoittavat olevansa valmiit tukemaan kansallisen suvereniteetin käsitteen haastavia ideoita tai toimintapolitiikkoja. Ignalinan ydinvoimalan tapaus tarjoaa raamit ongelman käsittelylle. Ignalinan ydinvoimalan sulkemissuunnitelmien tukeminen voidaan yksinkertaistaen nähdä

käytännön esimerkkinä tilanteesta, jossa tietyt ympäristöjärjestötoimijat ovat valmiit haastamaan kansallisen institutionaalisen järjestyksen tuottamat soveliaan toiminnan mallit. Kuten LŽJ:n hiipunut poliittinen vetoavuus samoin kuin Tšekin ja Slovakian esimerkit (ks. edellä luku 5.1.5.) osoittavat, tämänkaltainen toiminta on kansallisen kehyksen puitteissa epäsoveliaista ja johtaa järjestöjen heikentyneeseen legitimitettiin sekä toimintamahdollisuuksien ja jopa itse olemassaolon oikeutuksen vähenemiseen.

Mitkä tekijät siis antavat ympäristöjärjestöille aiheen toimia kaikesta huolimatta epäsoveliaasti? Esitän, että keskeisessä asemassa ovat nimenomaan EU:n instituutioille tyypilliset normit ja käytännöt. Näiden normien ja käytäntöjen omaksuminen haastaa kansallisen institutionaalisen järjestyksen, mutta liittää järjestöt samalla uuteen, potentiaalisesti palkitsevampaan institutionaaliseen kehykseen.

Tutkiessaan EU:n vaikutuksia virolaisen kansalaisyhteiskunnan kehittymisen kannalta Raik (2003, 209-210) jakaa EU:n vaikutukset kahteen tyyppiin: Ensinnäkin EU vaikuttaa kansalaisyhteiskunnan kehitykseen virallisia teitä, lähinnä rahoitusohjelmiansa kautta. Toisaalta EU:n vaikutus on myös epävirallista ja/tai epäintentionaalista, eräänlaista 'ideoiden' ja mahdollisuusrakenteiden tuottamista kansalaisyhteiskunnan toimijoiden ulottuville.

Myös käsillä olevassa Liettuan tapauksessa huomio keskittyy sekä EU:n institutionaalisen rakenteen muodollisiin ulottuvuuksiin kuten rahoitukseen sekä epävirallisempiin poliittisiin mahdollisuusrakenteisiin. Pitäen mielessä tutkimuksen teoreettisen johtoajatuksen institutionaalisen vaikutuksen kokonaisvaltaisesta ja keskeisestä merkityksestä on syytä tarkastella erityisesti sellaisia EU:n institutionaalisen rakenteen tuottamia soveliaan toiminnan malleja, jotka eivät ole aivan yhtä ilmeisiä kuin esimerkiksi virallisten rahoitusohjelmien tuottamat käyttäytymisen säännönmukaisuudet.

Olsenin (2001) mukaan voidaan paikantaa neljä relevanttia ulottuvuutta EU:n sisäisen instituutionrakennuksen dynamiikan tutkimiseksi: (1) *regulatiiviset instituutiot*, eli hallinnon ja voimankäytön järjestelmät, joiden kautta kontrolloidaan väestöä, territoriaa ja sen rajoja; (2) *sosiaalistavat instituutiot*, jotka koulutuksen ja sosiaalistamisen kautta kehittävät territoriaalista ja kulttuurista identiteettiä, yhteenkuuluvaisuuden tunnetta ja yhteisiä merkitysrakenteita; (3) *demokraattiset instituutiot*, joiden kautta muotoutuvat demokraattinen kansalaisuusikäsiys, edustuksellinen järjestelmä, poliittisen osallistumisen oikeudet ja julkisen keskustelun tila; (4) *hyvinvointi-instituutiot*, jotka luovat sosiaalisia ja taloudellisia oikeuksia sekä yhteiskunnan kollektiivisia velvollisuuksia. Nämä erilaiset ulottuvuudet on syytä pitää mielessä tarkasteltaessa EU:n rakenteen monia merkityksiä.

Muiden poliittisten järjestelmien tavoin EU yrittää oikeuttaa omat instituutionsa ja saada ihmiset identifioitumaan niihin. Euroopan integraation voidaan nähdä tuottavan uusia identiteettejä ja soveliaan toiminnan muotoja. Marchin ja Olsenin (1998, 961) mukaan EU harjoittaa eurooppalaisen identiteetin kehittämistä poliittisen osallistamisen kautta, kommunikaation ja argumentoinnin keinoin, ja tässä identiteettiprojektissaan EU:n auktoriteetit kohtaavat joukon ristiriitaisia, olemassaolevia identiteettejä.

Euroopan integraatioon sisältyy epäilemättä identiteettipoliittinen juonne. Ei ole kuitenkaan välttämättä hedelmällisin tapa viitata EU:iin koherenttina identiteettipoliittisena toimijana, jolla olisi tietty päämäärä ja välineet sen saavuttamiseksi. Sen sijaan voidaan määritellä erinäisiä EU:n institutionaalisen järjestyksen piirteitä, joilla on erityistä merkitystä unionin vaikutuspiirissä toimiville poliittisille toimijoille, tässä tapauksessa liettualaisille ympäristöjärjestöille. Nämä

piirteet käyvät ilmi mm. tarkasteltaessa ympäristöjärjestöjen käyttämiä argumentteja Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa.

Kuten voitiin huomata eriteltäessä liettualaisten ympäristöjärjestöjen keskeisiä argumentteja Ignalinan ydinvoimalan sulkemisen puolesta, järjestöjen piirissä ilmaistut näkökohdat ovat varsin kiinteästi sidoksissa EU:n institutionaalille järjestykselle tyypillisiin piirteisiin: Haastateltavat nojaavat neuvostomallisia reaktoreita karsastavaan hallitsevaan diskurssiin ja tieteelliseen argumentointiin. Keskeisessä asemassa ovat viittaukset EU:lle tyypillisiin 'paradigmoihin', kuten kestävän kehityksen periaatteeseen. Erityisesti viimeksi mainittu piirre näyttäytyy haastatteluaineiston valossa varsin merkittävänä tekijänä ympäristöjärjestöjen identiteetin ja toiminnan muodostumisen kannalta.

Tässä yhteydessä 'EU:lle tyypillisillä paradigmoilla' tarkoitetaan politiikassa esiintyviä tulkinnallisia viitekehyksiä, jotka ovat saavuttaneet EU:n puitteissa legitiimin aseman. Luvussa 4.2.3. viitattiin esimerkiksi EU:n 'energiapoliittiseen paradigmaan' kokoelmana päätöksentekoon vaikuttavia ajatuksia. Kuten todettiin, tämänkaltaiset paradigmat sisältävät ajatuksia siitä, miten legitiimit käytännöt rakentuvat, ja miten ne saavuttavat hegemonisen aseman diskurssissa, joka määrittää toimintakäytännöt (Sedelmeier 2002, 630, 635).

Marchin ja Olsenin (1998, 963-964) mukaan EU:n instituutiot ovat tehokkaita synnyttämään ja ylläpitämään erilaisia paradigmoja: Erityisesti EU:n puitteissa kehittyvien episteemisten yhteisöjen toiminta ja keskinäinen kommunikaatio tuottavat yleispäteviä, kansalliset rajat ylittäviä tulkintoja esimerkiksi ympäristöpolitiikan alalla. Kontaktien ja käsitysten vahvistuessa ne vaikuttavat tapaan, jolla ongelmat määritellään. Tämänkaltaisen järjestäytymisen säännönmukaisuus stimuloi uusien, ylikansallisten identiteettien muodostumista. Siten episteemiset yhteisöt voidaan nähdä merkitysten ja identiteettien luojina - ne eivät ole ainoastaan päätöksenteko- tai asiantuntijaverkostoja vaan myös instituutioita, jotka sosiaalistavat yksilöitä ja luovat merkityksiä.

Keskusteltaessa eurooppalaisista paradigmoista ympäristösektorilla viitataan eräänlaisiin eurooppalaisiin normatiivisiin standardeihin. Ne eivät välttämättä ole koherentteja kokonaisuuksia tai huolellisen suunnittelun tuloksia, mutta usein ne ovat kuitenkin paikannettavissa esimerkiksi Euroopan komission yleisten strategioiden ja diskurssin kautta.

Ympäristöpolitiikan alalla EU:n sisäänrakennetut episteemiset tai diskursiiviset yhteisöt siis luovat ja ylläpitävät tietynlaisia käsityksiä. Toisiinsa linkittyvät paradigmat, verkostot, episteemiset yhteisöt ja hallitsevat diskurssit ovat esimerkkejä siitä, miten tärkeä on ottaa huomioon erilaisten epämuodollisten instituutioiden vaikutus poliittisen toiminnan ja poliittisten identiteettien syntymisessä. EU:n laajenevan institutionaalisen vaikutuspiirin haaste kansalliselle identiteettiprojektille liittyy paitsi virallisiin myös epävirallisiin politiikan ulottuvuuksiin. Epävirallisten instituutioiden abstrakti luonne tekee niiden merkityksen täsmällisen analyysin vaikeaksi, mutta kysymystä voidaan kuitenkin lähestyä konkreettisten esimerkkitapausten valossa. Viitaten Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen voidaan tarkastella lähemmin erästä EU:n ylläpitämän institutionaalisen järjestyksen relevanttia ilmentymää, kestävän kehityksen paradigmaa.

6.1.2. 'Kestävän kehityksen paradigma' esimerkkinä EU:n normatiivisesta vaikutuspiiristä

Kestävän kehityksen periaate, jonka mukaan ympäristönsuojelu, talouskasvu ja yhteiskunnallinen kehitys ovat yhteensovitettavissa, formuloitiin 1970-luvulla, ja se sai poliittista merkitystä vuoden 1987 Brundtlandin raportin¹⁹⁰ myötä. Lenschow'n (2002b, 226) mukaan kestävän kehityksen tapainen paradigma tarjoaa esimerkiksi ympäristöön liittyvien etujen ja näkökohtien määrittelyyn sopivan rakenteen ja sisällön. Tällaiset paradigmat toimivat tulkinnallisina viitekehyksinä, joissa uudet tilanteet ja niiden tuottama informaatio asetetaan eräänlaiseen kausaaliseen jatkumoon. Poliittisissa konflikteissa taistellaan erilaisten kausaalisten kertomusten tarjoamin ase-in; kausaaliset kertomukset luovat perustan poliittisten toimijoiden vaatimuksille tarjoten (ainakin näennäisen) loogisiin syy-seuraus –suhteisiin nojaavan, toimintaa legitimoivan ajatusrakennelman. Siten esimerkiksi ympäristönäkökohdat voivat saada poliittista voimaa 'kestävän kehityksen kertomuksesta'. Käytännön tasolla tämä paradigma on johtanut ympäristöministeriöiden luomiseen, se on laajentanut ympäristölainsäädännön piiriä ja synnyttänyt laajan verkon ympäristöjärjestöjä (Lenschow 2002b, 226).

Kestävän kehityksen periaate tarjosi EU-piireissä houkuttelevan keinon poliittisen konsensuksen muodostamiseksi, koska käsitteen abstrakti muotoilu mahdollisti yleisesti hyväksytyjen eettisten arvojen edistämisen suhteellisen vähäisillä poliittisilla ja taloudellisilla uhrauksilla (Lenschow 2002a, 6). Periaate tarjosi soveliaan muotoilun ympäristöön liittyvien, taloudellisten ja sosiaalisten etunäkökohtien yhdistämiseen. Samalla kestävän kehityksen periaate muodosti EU:n viidennen ympäristöä koskevan toimintaohjelman perustan ja on vahvasti läsnä myös nykyisessä kuudennessa toimintaohjelmassa (ks. Official Journal 1993; Official Journal 2002).

Amsterdamin sopimus, joka astui voimaan vuonna 1999, loi kestävän kehityksen periaatteelle laillisen perustan EU:ssa (Barnes & Barnes 1999, 17). Vuoden 2001 Göteborgin Eurooppa-neuvoston myötä EU omaksui varsinaisen kestävän kehityksen strategian, kun ns. Lissabonin agendaan¹⁹¹ lisättiin ympäristöulottuvuus. Käytännön ympäristöpolitiikan tasolla kestävän kehityksen ilmentymänä voidaan pitää ns. Cardiffin prosessia, pyrkimystä ympäristönäkökohtien integroimiseksi osaksi kaikkea yhteisöpolitiikkaa. Kuten Lenschow (2002a, 5) esittää, ympäristöpolitiikan integraatiosta (environmental policy integration) on muodostunut voimakas normatiivinen periaate EU:n lainsäädännössä. Kestävän kehityksen käsite on osa Euroopan yhteisöjen perussopimusta (artikla 6) ja se on myös omaksuttu kiinteäksi osaksi EU:n vuonna 2003 laadittua perustuslakiluonnosta¹⁹². Se on tietoisesti valittu yhdeksi EU:n johtavista poliittisista periaatteista. Periaate on noussut keskeiseksi tarjoamansa tulkinnanvaran ja poliittisen vetoavuuden vuoksi. Vähitellen

¹⁹⁰ Norjan entisen pääministerin nimeä kantava Brundtlandin raportti seurasi vuonna 1987 järjestettyä, YK:n vuonna 1983 perustaman WCED:n (World Commission on Environment and Development) kokousta. Brundtlandin raportti määritteli kestävän kehityksen kehitykseksi, joka tyydyttää olemassaolevat tarpeet vaarantamatta tulevien sukupolvien mahdollisuuksia toteuttaa omia tarpeitaan. Tämä määritelmä on säilynyt pääasiallisena, EU:n usein käyttämänä referenssipisteenä (ks. esim. Barnes & Barnes 1999, 20, 41, 297; Official Journal 1993; Official Journal 2002).

¹⁹¹ Lissabonin agendalla tarkoitetaan Lissabonin Eurooppa-neuvoston vuonna 2000 asettamaa tavoitetta luoda EU:sta vuoteen 2010 mennessä maailman kilpailukykyisin ja dynaamisin tietoon perustuva talousalue.

¹⁹² Ympäristöalan kestävään kehitykseen viitataan perustuslakiluonnoksen artikloissa 3(3-4), II-37 ja III-4 (European Convention 2003, 9, 69, 81).

periaate on saanut myös käytännön ilmentymiä ympäristöpolitiikan integraation kautta.

Voidaan siis sanoa, että kestävä kehitys on nostettu yhdeksi keskeisistä EU:n toimintapolitiikkojen muotoilua ohjaavista paradigmoista. On eri asia, voidaanko kestävä kehitys periaatetta pitää EU:n identiteettipolitiikan tietoisena välineenä. Pikemminkin se voidaan nähdä EU:n institutionaalisen rakenteen osana - samanaikaisesti toimintapolitiikkana, diskurssina, ideana ja poliittisena tavoitteena - joka samalla määrittää EU:n toimintaympäristöä. Yhtä kaikki, kestävä kehitys periaate on EU:n institutionaalisen järjestyksen kiinteä osa.

Kuten neljännessä luvussa todettiin, kestävä kehitys periaate on eräs kantavista voimista tiettyjen liettualaisten ympäristöjärjestöjen kannattaessa Ignalinan ydinvoimalan pikaista alasajoa. Ympäristöjärjestöjen käyttämän määritelmän mukaan ydinvoima itsessään ei sovi kestävä kehitys määritelmään, koska radioaktiivisen käytetyn ydinpolttoaineen loppusijoitukseen liittyy ratkaisemattomia ongelmia. Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen liitetään tämän lisäksi RBMK-teknologiaan yhdistettyjä erityisriskejä. Ignalinan ydinvoimalaan kriittisimmin suhtautuvien ympäristöjärjestöjen piirissä viitataan ahkerasti ”kestävään kehitykseen” (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001), ”kestävään paikalliseen kehitykseen” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003) ja ”kestävään sosiaaliseen kehitykseen” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001). Kestävä kehitys paradigma on monien liettualaisten ympäristöjärjestöjen *raison d'être* keskeinen perusta, joka mainitaan julkilausuttuna lähtökohtana esimerkiksi järjestöjen toimintasuunnitelmissa.¹⁹³

EU:n johtaessa paradigman muotoilua ja levitystä toimintapolitiikkojensa ja harjoittamansa kommunikaation kautta sillä on myös suuri valta ympäristöjärjestöjen poliittisten lähtökohtien muotoiluun. Kestävä kehitys paradigma on esimerkki siitä, miten EU:n puitteissa luodut tai ylläpidetyt paradigmat vaikuttavat unionin välittömään ympäristöön. Kestävä kehitys kaltainen väljä normi, ja ympäristöpolitiikan integraatio sen käytännönläheisempänä ulottuvuutena, tarjoaa ympäristöjärjestöille viitekehitys, jonka avulla ne voivat jäsentää toimintaansa, vaatimuksiaan ja identiteettiään.

Kuten edellä mainittiin, paradigman kasvanut vaikutuspiiri on välillisesti vaikuttanut uusien ympäristötoimijoiden syntymiseen. Kestävä kehitys periaatteen tuominen eurooppalaisen ympäristöpolitiikan keskiöön on ollut kiinteä osa useiden liettualaisten ympäristöjärjestöjen syntyhistoriaa. Liettuan jälleenitsenäistymisen jälkeen perustetut ympäristöjärjestöt ovat muodostaneet agendansa nimenomaan tämän yleisesti legitimeksi tunnustetun paradigman perustalle.¹⁹⁴

¹⁹³ Esim. ”[Järjestö] tähtää kestävä kehitys täytäntöönpanoon” (Kansainvälisen ympäristöpoliittisen järjestön Liettuan osaston toimintaohjelma).

¹⁹⁴ Ympäristöjärjestöjen piirissä esimerkiksi odotetaan, että EU:n yhteinen maatalouspolitiikka (CAP) tarjoaa Liettuan maaseutukehitykselle uusia mahdollisuuksia, mikäli politiikka saadaan suunnattua kohti kestävä kehitystä. Liettualaiset viljelijät ovat länsieurooppalaisia kollegoitaan jäljessä tuotantoluvuissa, mutta edellä suojeluasioissa. Tämä johtuu manuaalisen työn suuresta osuudesta ja kemiallisten aineiden vähäisestä käytöstä (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003). Kiinnostava lisä kestävä kehitys periaatteen poliittiseen vetoavuuteen liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä on se, että eräissä tapauksissa periaate näyttäytyy yhteensopivana ’agraarisen traditionalismin’ kanssa. Monet Liettuan maaseutuyhteisöt ylläpitävät edelleen perinteisiä maatalouskäytäntöjä, kuten pienviljelyä ja pienimuotoista karjanhoitoa, joiden nähdään perustuvat ihmisen ja luonnon kestävä vuorovaikutukseen. Siten erityisesti ’kestävän paikallisen kehityksen’ käsite on noussut tärkeään asemaan ympäristöjärjestöjen korostaessa perinteisten maaseutuyhteisöjen säilyttämisen tai elvyttämisen tärkeyttä. Asian tekee erikoiseksi se, että nimenomaan EU:n yhteisen

Vaikka ympäristöjärjestön toiminnan käytännöllisenä lähtökohtana olisikin esimerkiksi järven puhdistaminen, tämä tavoite asettuu luontevasti ympäröivän regulatiivisen normiston mukaisesti osaksi laajempaa katsantokantaa, esimerkiksi kestävä kehitys, sillä järjestö toimii ympäröivässä institutionaalisessa kontekstissa tämän paradigman kautta ja etsii toiminnalleen oikeutusta ja jatkuvuutta sen sääntöjä noudattamalla. Toimintaa muokkaavat säännöt voivat olla erilaisia, mikäli niiden määrittäjä olisi erilainen. Kestävä kehitys on vankasti osa EU:n ympäristöpoliittista päätöksentekoa. Toinen merkittävä institutionaalinen kehitys löytyy kansalliselta tasolta, ja – kuten on esitetty edellisessä luvussa – tämän kehityksen tuottama säännöstö on erilainen. Esimerkiksi järven puhdistamisen laajempi sovelias poliittinen viitekehys ei kansallisessa kontekstissa välttämättä enää olekaan kestävä kehitys vaan esimerkiksi kansallisen kulttuurimaisen säilyttäminen. Institutionaalisen pelin sääntöjen mukaan ensisijainen oikeutus tavoitteenasettelulle on haettava instituution normirakenteesta. Koska järjestöjen tapauksessa EU on dominoiva institutionaalinen rakennelma, sille ominaiset pelisäännöt vaikuttavat syvällisesti peliin osallistujien lähtökohtien määrittelyyn.

EU:n institutionaalinen järjestys luo ja ylläpitää paradigmoja, jotka haastavat kansallisen identiteettiprojektin tuottamat soveliaan toiminnan mallit. Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa kestävä kehityksen paradigma tarjoaa järjestöille soveliaan toimintamallin, jonka puitteissa ydinvoimalan 'vastustaminen' on legitiimi poliittinen teko. Kestävä kehitys tarjoaa tulkinnallisen kehityksen, jolla on poliittisesti voimakas sisältö mahdollistaen siten irtautumisen kansallisen kehityksen normeista. Organisaatio tarvitsee toimiakseen aina tiettyjä malleja, peruskäsityksiä ja rutiineja. Nimenomaan tässä mielessä kestävä kehityksen periaate voidaan nähdä kausaalisenä jatkumona, jonka varaan ympäristöjärjestö voi rakentaa toimintansa ja identiteettinsä. Kyseessä on tunnustettu, legitiimi paradigma, jonka puitteissa toimii laaja eurooppalaisten ympäristöjärjestöjen verkosto.

Liettualainen ympäristöjärjestö voi toimia epäsoveliaasti kansallisen institutionaalisen järjestyksen näkökulmasta, mikäli se pystyy saamaan sisältöä ja tunnustusta toiminnalleen jostain muualta. Järjestö voi haastaa kansalliseen suvereniteettiin liittyvän kausaalisen kertomuksen vaatimukset vaihtoehdoisen kausaalisen kertomuksen tarjoamin aseina. Ilman EU:n ylläpitämiä paradigmoja, jotka tuottavat sisältöä poliittisille vaatimuksille, aktiivinen toiminta Ignalinan ydinvoimalan alasajon puolesta olisi (etenkin välittömästi Liettuan itsenäistyttyä) ollut liettualaiselle järjestötoimijalle poliittisesti lähes mahdotonta. Vaikka Ignalinan ydinvoimalan sulkemisen vaatimus vähensikin tiettyjen ympäristöjärjestöjen legitimitettiin kansallisessa kehityksessä, ne kuitenkin pystyivät ylläpitämään kampanjaansa nimenomaan eurooppalaisten verkostojensa organisaation ja poliittisen tuen avulla.

Kuten jäljempänä luvussa 6.2. esitetään, EU rohkaisee monin tavoin eurooppalaisten kansalaisjärjestöverkostojen kehitystä. Usein näiden verkostojen piirissä omaksutaan EU:n institutionaaliselle rakenteelle tyypillisiä poliittisia

---

maalouspolitiikan nähdään uhkaavan perinteisiä agraarisia arvoja. Tässä erityistapauksessa käy selväksi, että 'kansallisen' ja 'eurooppalaisen' institutionaalisen järjestyksen tiukka erottaminen toisistaan ja teoreettinen vastakkainasettelu niiden välillä on usein vaikeaa: ympäristöjärjestöt puolustavat traditionaalisia arvoja CAP:n vaikutusta vastaan käyttämällä aseenaan EU:n levittämää kestävä kehityksen periaatetta. Tilanne, jossa ympäristöjärjestöt haastavat EU:n sen omilla aseilla kertoo myös toimeenpanovajeesta EU:n poliittisten julistusten ja periaatteiden sekä paikallistason käytäntöjen välillä. Samalla tapaus osoittaa, miten EU:n eri politiikkalohkot, kuten tässä tapauksessa ympäristöpolitiikka ja CAP (erityisesti ennen vuoden 2003 uudistusta), sisältävät keskenään ristiriitaisia pyrkimyksiä.

käsityksiä ja toimintamalleja. On hyvin vaikea arvioida, missä määrin voidaan puhua tietoisesta tai harkitusta paradigmojen levittämisestä tai jopa 'identiteettiprojektista', mutta on joka tapauksessa selvä, että EU:n ylläpitämät paradigmat vaikuttavat syvällisesti unionin vaikutuspiirissä toimivien kansalaisjärjestöjen toimintaan ja identiteettiin.

Tässä yhteydessä nousee esiin kysymys kausaliteetista: onko kestävän kehityksen paradigman leviäminen johtanut Ignalinan ydinvoimalan sulkemista vastustavien ympäristöjärjestöjen syntymiseen, vai ovatko ympäristöjärjestöt tietoisesti valinneet kestävän kehityksen periaatteen poliittiseksi instrumentikseen? Tutkimusaineiston perusteella näyttää siltä, että kestävän kehityksen paradigma ja siihen ympäristöpolitiikan integraation kautta liittyvät käytännön normit ovat hyvin perustavalla tasolla läsnä ympäristöjärjestöjen varsinaisessa *raison d'être*ssä. Monien järjestöjen perustaminen voidaan nähdä paradigman käytännön ilmentymänä. Järjestöt viittaavat kestäväan kehitykseen myös instrumentaalisesti, poliittisen uskottavuuden lisäämiseksi, mutta paljolti ne voidaan nähdä nimenomaan kestävän kehityksen paradigman luoman kontekstin rakentamina toimijoina. Kuten Lenschow (2002b, 226) esittää, eurooppalainen ympäristöjärjestöjen verkosto on osittain seurausta kestävän kehityksen periaatteen leviämisestä. EU:n piirissä legitimiiksi omaksuttu paradigma siis määrittää voimakkaasti myös EU:n toimintaympäristöä. EU-kehys tuottaa soveliaan toiminnan malleja, jotka eivät välttämättä sovi yhteen vallitsevien kansallisten normien kanssa.

Sovelias toiminta eurooppalaista ympäristöpoliittista toimijuutta korostavassa institutionaalisessa järjestyksessä - sovellettuna Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen - voisi siis näyttää yksilötasolle vietynä seuraavanlaiselta; tässä kuvitteellisessa itsetutkiskelussa liettualainen ympäristöjärjestötoimija esittäytyy ensisijaisesti (eurooppalaisena) ympäristöpoliittisena toimijana (vrt. edellä luku 5.1.6.): (1) *Millainen tilanne tämä on?* Minun on päätettävä, kannatanko vai vastustanko Ignalinan ydinvoimalan sulkemista. (2) *Kuka minä olen?* Olen ympäristöjärjestötoimija, ja järjestöni on osa laajempaa eurooppalaista ympäristöjärjestöjen verkostoa. (3) *Kuinka soveliaita erilaiset toimintamallit ovat minulle tässä tilanteessa?* Eurooppalainen ympäristöjärjestöjen verkosto vaatii neuvostomallisten ydinvoimaloiden mahdollisimman nopeaa käytöstä poistamista. Ignalinan ydinvoimala on neuvostomallinen RBMK-reaktori, eli säteilyturvallisuusriski. On myös tieteellistä näyttöä, että ydinvoimalan jäähdytysvesi aiheuttaa biologisen monimuotoisuuden kannalta vahingollisia muutoksia ympäröivissä vesistöissä. Mikä tärkeintä, ydinvoima ei ole kestävän kehityksen periaatteen mukainen energiantuotannon muoto. (4) *Valitse soveliain toimintavaihtoehto.* Siispä kannatan ydinvoimalan sulkemista, mikä on ainoa oikea toimintamalli 'vihreälle'.

6.1.3. 'Meidän pitää joko pelata EU:n säännöillä tai olla kokonaan pelaamatta'

Kuten Ignalinan ydinvoimalan tapaukseen nojaavien esimerkkien avulla on pyritty osoittamaan, liettualaiset ympäristöjärjestöt toimivat kahden osin päällekkäisen institutionaalisen järjestelmän puitteissa, joista kumpikin tuottaa omat soveliaan toiminnan mallinsa. Kiinnittyminen kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen on selitettävissä pitkälti historiasidonnaisten identiteettioliittisten tekijöiden valossa. EU-kehys haastaa tämän kansallisen järjestyksen oman institutionaalisen vaikutuspiirinsä kautta.

Monessa suhteessa EU:lle tyypilliset normit ja toimintatavat näyttäytyvät hyvin vaikutusvaltaisina suhteessa kansalliseen järjestelmään. EU:n institutionaalinen kehys - virallisine ja epävirallisine ulottuvuuksineen - muokkaa vaikutuspiirissään kehittyvien poliittisten toimijoiden organisaatiota, tavoitteita, toiminnan muotoja ja identiteettiä.

EU:n säännöt ja normit eivät ole pelkästään sopimustekstejä tai lainsäädäntöä, vaan näiden lisäksi on otettava huomioon hallinnolliset käytännöt ja suuri määrä erilaisia yhteisiä käsityksiä, kirjoittamattomia sopimuksia ja rutiineiksi muodostuneita käytäntöjä. Unionin toimielinten muodollinen tehtävänjako, perussopimukset ja yhteisölainsäädäntö muodostavat EU:n keskeisen institutionaalisen perustan, mutta eurooppalainen hallintotapa voidaan myös nähdä Christiansenin *et al.* (1999) ja Wienerin (1998) tapaan yhä enenevästi sosiaaliseen kanssakäymiseen perustuvana sääntörakennelmana; EU:lle on kehittynyt institutionaalisia piirteitä, jotka eivät perustu alkuperäisiin taloudellisiin tavoitteisiin. EU ei enää perustu ainoastaan yhteisten poliittisten ja laillisten toimielinten olemassaoloon vaan kyse on yhä enemmän yhteisistä normeista sekä yhteisesti hyväksytyistä, osin epävirallisista päätöksenteon muodoista ja säännöistä.

Toimielimiensä, ohjelmiensä, politiikkojensa ja ylläpitämiensä paradigmojen kautta EU määrittää oman ympäristönsä - osittain tietoisesti, osittain välillisesti (vrt. Grabbe 2003, 311-312). Huolimatta EU:n institutionaalisen järjestelmän moniulotteisuudesta ja sen sisään kätkeytyvistä ristiriitaisista pyrkimyksistä EU voidaan nähdä yhtenäisenä institutionaalisen järjestyksenä, joka yhtäältä pakottaa ja toisaalta houkuttelee vaikutuspiirinsä toimijat mukautumaan määrittämiensä politiikan muotoihin ja normeihin. Kuten toisessa luvussa esitettiin, EU voidaan nähdä instituutiona, jossa monitasoinen, keskenään ristiriitaisiakin tavoitteita sisältävä poliittis-byrokraattinen hallintojärjestelmä virallisine ja epävirallisine ulottuvuuksineen tuottaa yhteiskunnallisia päätöksiä, tulkintoja ja paradigmoja jatkuvassa vuorovaikutuksessa kansallisten hallintojärjestelmien sekä erilaisten yhteiskunnallisten ja taloudellisten eturyhmien kanssa.

Jälkikommunistisessa yhteiskunnassa toimivat kansalaisjärjestöt voidaan nähdä erityisen alttiiksi omaksumaan EU:n ylläpitämät toimintamallit ja käsitykset. Kuten luvussa 5.2. argumentoitiin, näiden kansalaisjärjestöjen välitön, kansallinen poliittinen ympäristö ei tarjoa yhtä yleispäteviä rutiineja, yhtä legitimiä asemaa saati yhtä houkuttelevia tulevaisuuden näkymiä kuin EU:n järjestelmä. EU:n ylläpitämä kansalaisjärjestöjen osallistumista korostava poliittinen diskurssi, unionin suhteellisen avoin päätöksentekoaareena sekä sen luomat lukuisat rahoitusohjelmat ja verkostot näyttäytyvät houkuttelevana mahdollisuuksien maailmana monille järjestötoimijoille. Toisaalta nämä EU-järjestelmän piirteet myös määrittävät tiukasti kansalaisjärjestötoiminnan ehdot asettaen järjestötoimijat 'EU-realiteettien' eteen:

Toimimme tämän Brysselin byrokraattisen koneiston puitteissa, mutta asemamme on hieman kummallinen. Emme voi tehdä mitään [EU:a] vastaan, joten meidän pitää joko pelata sen säännöillä tai olla kokonaan pelaamatta. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Tutkimuksen eri vaiheissa on viitattu siihen, miten kansalaisjärjestötoimijat ovat 'instituutioiden armoilla'. Tämä näkemys, joka heijastuu myös edellisessä haastattelulainauksessa, saattaa kuulostaa deterministiseltä. Tarkoittaako tämä, että kansalaisjärjestöt ovat suurimmaksi osaksi vain laajempien institutionaalisten

rakenteiden tuotteita? Ovatko kansalaisjärjestöt ulkoisten normien noudattajia sen sijaan, että ne ajaisivat omista lähtökohdistaan tärkeiksi määrittämiään näkökohtia, jotka muutoin jäisivät huomioimatta? Onko tarkoitus haastaa näkemys 'kansalaisyhteiskunnasta' autonomisena, institutionaalisia normeja kyseenalaistavana toimijakenttänä? Osittain juuri tästä on kyse. Eräissä tapauksissa kansalaisjärjestöt heijastavat yhteiskunnassa vallitsevaa normirakennetta, ne ylläpitävät ja uusintavat sitä. Järjestöt syntyvät tietyn toimintatilan rakentajina ja niiden rakentamina (vrt. edellä luku 3.1.3., ks. myös Laine & Peltonen 2002, 38).

Kuten edellä (luku 4.3.2.) mainittiin, institutionaalinen näkökulma ei suinkaan tarkoita, että liettulaiset ympäristöjärjestöt nähtäisiin puhtaana reaktiivisina toimijoina, mekaanisina ärsykeisiin reagoijina. Ympäristöjärjestöt pystyvät osittain täyttämään ideaaliroolinsa 'vallan vahtikoirina', ja ne kykenevät suunnittelemaan ja arvioimaan omaa toimintaansa. Mutta kuten esimerkiksi edellä käsitelty kestävän kehityksen paradigma osaltaan kertoo, järjestöjä ja niiden pyrkimyksiä ei voida irrottaa institutionaalisesta kontekstistaan. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimiessa ympäristöpoliittisina toimijoina niiden agenda, argumentit ja keinovalikoima ovat vahvasti sidoksissa nimenomaan EU:n institutionaalisiin rakenteisiin.

Liettulaiset ympäristöjärjestöt ovat laajempien institutionaalisten rakenteiden ehdoilla syntyneitä toimijoita. Niiden poliittiset lähtökohdat eivät synny tyhjiössä, vaan järjestöt noudattavat normeja, joiden määrittelyssä järjestöillä itsellään on hyvin vähäinen rooli. 'Kansalaisyhteiskunta' ymmärrettynä kansalaisjärjestöjen toiminta-areenana ei ole poliittisesti omavarainen tai autonominen toimijakenttä, vaan se paitsi kyseenalaistaa myös ennen kaikkea heijastaa olemassaolevia normeja. Kuten edellä (luku 5.1.5.) esitettiin, esimerkiksi liettualaisen kansalaisjärjestösektorin olemassaolo voidaan jo itsessään tulkita kansallisen suvereniteetin normin 'juhlistajaksi': liettualaisen kansalaisyhteiskunnan olemassaolon taustalla vaikuttavat länsimainen demokratia ja kansallinen itsemääräämisoikeus, jotka ovat normatiivisia rakennelmia siinä missä marxilais-leninistinen näkemys objektiivisista eduista ja internationalismistakin (vrt. edellä luku 3.1.3.).

Kuten viidennessä luvussa kävi ilmi, Liettuan kansallinen institutionaalinen järjestys ei tarjoa hedelmällistä kansalaisyhteiskunnan mallia sen paremmin historiallisena referenssipisteenä kuin käytännön tasollakaan. 'Liettualaisen kansalaisyhteiskunnan' ideaali voidaan tästä syystä ymmärtää nykyiseen länsimaiseen demokratiakäsitykseen liittyvänä normatiivisena tavoitteena¹⁹⁵ eikä niinkään väistämättömänä luonnonilmiönä saati paluuna kommunismia edeltäneeseen aikaan. Kansalaisyhteiskunta, ja ympäristöjärjestöt sen osana, kehittyvät, koska vallitseva institutionaalinen järjestys sallii niiden kehittyä.

Kansalaisyhteiskunnan mallit ovat siis suurelta osin tuontitavaraa; romantisoiduista viittauksista keskiajan Liettuan 'poliittiseen suvaitsevaisuuteen' tai sotienvälisen periodin 'kulta-aikaan' ei ole käytännössä apua liettualaisen kansalaisyhteiskunnan rakennusprosessissa. Kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen tarvittavat toiminnan ja itsekäsityksen mallit ovat löydettävissä vain kansallisen järjestelmän ulkopuolelta. Tässä EU on keskeinen toimija - kansalaisjärjestöt pelaavat EU:n määrittämällä säännöllä.

EU hallitsee yhä enevässä määrin liettualaisten kansalaisjärjestöjen agenda. Edellä viitattiin 'Euroopan' identiteettipoliittiseen merkitykseen viiteryhmänä, joka koetaan kansallisen identiteettiprojektin puitteissa 'oikeaksi'. Liettuan EU-jäsenyys voidaan osittain nähdä tämän identiteettipoliittisen pyrkimyksen konkretisoitumana,

¹⁹⁵ Kuten Antonov ja Atkinson (2002) esittävät, 1980-luvulla kansalaisjärjestöt koettiin itäisessä Keski-Euroopassa nimenomaan 'läntisiksi' ja 'muodikkaiksi'.

mutta kansalaisjärjestöjen kannalta erityisen relevanttina esittäytyvät EU:n institutionaalinen rakenne ja sen tarjoamat mahdollisuudet. EU ei näyttäyty järjestöjen kannalta ainoastaan abstraktina 'Eurooppana', jonne Liettua on palaamassa, vaan ennen kaikkea EU saa merkityksensä järjestöille elintärkeitä organisatorisia ja poliittisia malleja, rutiineja, vaikutuskanavia, resursseja sekä jatkuvuutta tarjoavana institutionaalisenä ympäristönä:

Näemme EU:n mahdollisuutena tehdä yhteistyötä laajempien verkostojen kanssa. [...] Tarvitsemme paremman käsityksen yleisistä eurooppalaisista asioista, ja meidän pitää osallistua Euroopan tason vuoropuheluun komission kanssa. [...] Nyt liettualaisilla on mahdollisuus alkaa olla aktiivisia eurooppalaisella tasolla. Aihe saattaa näyttää epärealistiselta, mutta kun ajattelemme lähitulevaisuutta, vuosia 2004-2006, meidän täytyy todella alkaa kehittää konkreettista agenda. [...] Asiasta on tulossa tärkeä päivittäisen työmme kannalta. (Liettualaisen kansalaisjärjestöjen asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

6.2. EU:n institutionaalisen rakenteen merkitys

6.2.1. Ympäristöjärjestöjen europeanisaatio

Teoreettista keskustelua 'kansallisen identiteettiprojektin' ja 'eurooppalaisen ympäristöpoliittisen toimijuuden' tuottamien soveliaan toiminnan mallien yhteensopimattomuudesta voidaan täydentää tarkastelemalla EU:n institutionaalisen kehyyksen välitöntä käytännöllistä merkitystä liettualaisille ympäristöjärjestöille.

Toisessa luvussa käsiteltiin europeanisaatioon liittyviä kysymyksiä ja todettiin, että europeanisaation perusproblematiikka kiteytyy kysymykseen siitä, mitkä ovat EU:n instituutioiden, käytäntöjen ja prosessien vaikutukset kansallisella tasolla. Tässä tutkimuksessa europeanisaation problematiikka siirretään kansalaisjärjestöpolitiikan tasolle: mitkä EU:n institutionaalisen järjestyksen piirteet vaikuttavat liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimintaan ja itsekäsitykseen, ja miten tämä vaikutus ilmenee?

Ignalinan tapaus nosti yhtenä esimerkkinä esiin EU:n institutionaalisen vaikutuspiirin tuottamat ja levittämät paradigmat, kuten kestävän kehityksen periaatteen. Silmäys Liettuan kansallisen poliittisen järjestelmän erityispiirteisiin antoi puolestaan vihiä siitä, että EU-kehys on järjestötoimijoille relevantti lisäksi ainakin poliittisen responsiivisuutensa, rahoitusmahdollisuuksiensa, organisaation rutiiniensa ja verkostojensa kautta. Puhuttaessa erityisesti epävirallisesta vaikutuksesta voidaan Raikin (2003, 209) tavoin kiinnittää huomio esimerkiksi kansalaisjärjestöjen käyttämiin, EU:n käytännöistä johdettuihin argumentteihin, joiden avulla järjestöt vahvistavat omia poliittisia vaatimuksiaan.

Kun liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhdetta EU:iin tarkastellaan lähemmin, on syytä pohtia, mikä todella on EU:n vaikutusta ja mikä mahdollisesti muiden tekijöiden vaikutusta. Voidaan esimerkiksi kysyä, missä määrin vaikkapa ympäristöjärjestöjen ammattimaistuminen (vrt. edellä luku 3.3.3.) liittyy EU:n kasvavaan relevanssiin, ja paljonko se taas on yleistä mukautumista markkinasuuntautuneen yhteiskunnan yleisiin käytäntöihin. Tämäntapaisia kausaliiteetin todentamiseen liittyviä ongelmia voidaan lähestyä siten, että keskitytään tietyn erityissektorin tarjoamiin empiirisiin esimerkitapauksiin (vrt. Liefferink & Jordan 2002, 3). Tässä yhteydessä riittävä tutkimuksellinen johdonmukaisuus pyritään saavuttamaan keskittymällä liettualaisen ympäristöjärjestösektorin kaltaiseen kapeaan erityisalaan ja haastatteluaineistosta nouseviin esimerkkeihin.

EU:n merkitysten havainnollistamiseksi tuodaan tässä yhteydessä esiin eräitä järjestötoimijoiden välittömään kokemukseen perustuvia esimerkkejä EU:n ja ympäristöjärjestöjen välisestä suhteesta. Tarkastelen erityisesti kolmea liettualaisen ympäristöjärjestösektorin europeanisaation ilmentymää: (1) EU:n normit ympäristöjärjestöjen vaatimusten legitimoijina, (2) EU:n tarjoama rahoitus houkuttelevana ja ehdollistavana resurssina sekä - hieman laajempaan ulottuvuutena - (3) EU:n institutionaalisen rakenteen ympärille muodostuva 'eurooppalainen kansalaisyhteiskunta' ympäristöjärjestöjen toiminnan ja identiteetin määrittäjänä. Nämä kolme esimerkkiä EU:n relevanssista ilmenivät tutkimushaastatteluissa omina kategorioinaan, samaan tapaan kuin Ignalinan ydinvoimalan tapaus nousi esiin kansallisen suvereniteetin erityisproblematiikan ilmentäjänä.

6.2.2. EU:n normit ympäristöjärjestöjen vaatimusten legitimoijina

EU on lisännyt kansalaisjärjestöjen vaikutusmahdollisuuksia ympäristöasioissa ainakin kahdella eri tavalla: Ensinnäkin, Bryssel on usein kansallista kontekstia vastaanottavaisempi ympäristöä koskeville aloitteille. Toiseksi, johtuen EU-lainsäädännön sitovuudesta järjestöt voivat käyttää unionin säädöksiä kansallisten viranomaisten painostukseen. (Lieverink & Jordan 2002, 10)

Voidaan Raikin (2002, 149) tapaan ajatella, että EU:n normit tukevat unionin uusien jäsenmaiden kansalaisjärjestöjen kehitystä normien auttaessa niitä legitimoimaan vaatimuksensa; esimerkiksi virolaiset ympäristöjärjestöt ovat käyttäneet EU-normeja hyväkseen lisätäkseen hallitukselle suuntaamiensa vaatimusten painoarvoa. Tässä suhteessa järein kansalaisjärjestöille tarjolla oleva ase on ns. rikkomusmenettely (infringement procedure) (Euroopan komissio 2004b): Mikäli jäsenvaltio ei täytä EU-lainsäädännön vaatimuksia, komissiolle voidaan jättää asiaa koskeva valitus. Asia voi edetä Euroopan yhteisöjen tuomioistuimeen, ja jäsenvaltio voidaan tuomita sakkorangaistukseen. Eurooppalaiset ympäristöjärjestöt ovatkin käyttäneet tätä mahdollisuutta tehokkaasti hyväkseen (Lieverink & Jordan 2002, 10), ja jopa kolmannes vireillä olevista rikkomustapauksista liittyy yhteisön ympäristölainsäädäntöön (Euroopan komissio 2003c). Tämä EU-kehityksen ulottuvuus on vahvasti läsnä myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa. Paitsi yhteisölainsäädäntö myös EU-järjestelmän vähemmän sitovat normatiiviset piirteet tarjoavat järjestöille instrumentin tehostaa omia vaatimuksiaan.

Ympäristöasiantuntijat voivat kertoa, että Liettuassa on tapahtunut kammottavia muutoksia huonompaan suuntaan. Ainoa toivo näyttää olevan, että Liettuan EU-jäsenyysohjelmissä tuomien tiukempien ympäristöstandardien vuoksi hallituksen on pakko tehdä jotakin. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

EU:n normien merkitys ympäristöjärjestöjen poliittisten tavoitteiden mahdollistajana on yksi tekijä prosessissa, jossa liettualaiset ympäristöjärjestöt tulkitsevat institutionaalisen ympäristönsä uudessa valossa; poliittisen toiminnan legitimoija haetaan kansallisen kehityksen ulkopuolelta.

Monet Liettuan suurimmista ja vahvimista kansalaisjärjestöistä ovat hankkineet huomattavaa tietämystä ja näkemystä oman alansa eurooppalaisista kehityssuunnista osallistuessaan erilaisiin eurooppalaisiin ohjelmiin, kampanjoihin, seminaareihin ja verkostoihin viime vuosien aikana. Tämän kokemuksen pohjalta järjestöt kykenevät argumentoinnissaan viittaamaan yleiseen eurooppalaiseen kehitykseen ja EU-lainsäädäntöön. Useiden kansalaisjärjestöjen piirissä onkin nykyisin ”rutiinitoimenpide [...] vertailla vireillä olevaa [kansallista] lainsäädäntöä EU:n olemassaoleviin käytäntöihin”, jolloin ”argumentit, jotka voidaan johtaa EU-järjestelmästä, ovat yksi vahvimista uudistukseen ja positiiviseen muutokseen saatavilla olevista aseista” (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001).

Tämä tendenssi on vahvasti esillä myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä. Liettuan sitouduttua omaksumaan ja toimeenpanemaan EU:n olemassaolevan

ympäristölainsäädännön ympäristöjärjestöille avautui mahdollisuus tukea omat vaatimuksensa yhteisölainsäädäntöön ja unionin toimintapolitiikkoihin.¹⁹⁶

Eräät EU-direktiivit ovat jo kiinteä osa kansallista ympäristölainsäädäntöä, ja monen direktiivin tulkintaprosessi on paraikaa menossa. Liettuan on automaattisesti noudatettava direktiivejä, ja tietysti me käytämme tätä hyväksemme. [...] Viittaaminen erilaisiin EU-direktiiveihin ja vaatimuksiin koskien esimerkiksi jätteenkäsittelyä, luonnonsuojelua, linnustoja ja Natura 2000:a on täysillä käynnissä, ja useimmat kansalaisjärjestöt tekevät niin. (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001)

Paitsi yhteisölainsäädäntö ja muu EU-normisto myös EU:n toimintapolitiikat tarjoavat pohjan järjestöjen harjoittamalle poliittiselle toiminnalle. Edellä käsitelty kestävä kehityksen paradigma voidaan nähdä nimenomaan tässä valossa. EU:n tuottamien instrumenttien valikoima on tässä suhteessa hyvin laaja: liettualaiset ympäristöjärjestöt käyttävät vaatimustensa legitimoinnissa esimerkiksi Århusin yleissopimuksen¹⁹⁷ toimeenpanoon liittyviä näkökulmia, EU:n lintudirektiiviä, sekä ns. saastuttaja maksaa -periaatetta.

Viittaukset EU:n normeihin, toimintapolitiikkoihin ja paradigmoihin on eräissä tapauksissa valjastettu koskemaan myös laajempia kansalaisjärjestöjen asemaan liittyviä kysymyksiä; EU tarjoaa paradigmojensa ja virallisten dokumenttiensa kautta instrumentteja kansalaisjärjestötoiminnan tukemista koskevien vaatimusten tehostamiseen:

EU:n rakenne on erittäin tärkeä, sillä käytämme usein [...] EU:n kansalaisyhteiskuntaa koskevaa toimintapolitiikkaa argumenttina halutessamme kehittää omaa lainsäädäntöämme. Vaikka Liettua ei vielä ole jäsenvaltio, yritämme paikantaa EU:lle tyypillisiä kehitysuuntia ja paradigmoja. Kiinnitämme huomiota ja viittaamme [komission] hyvää hallintotapaa koskevaan valkoiseen kirjaan sekä vapaaehtoisjärjestöjä ja

¹⁹⁶ Liettuan EU-jäsenyysneuvottelut vaikuttivat liettualaisten ympäristöjärjestöjen ominaisluonteeseen monin tavoin. Neljännessä luvussa käsitelty jäsenyysneuvottelujen energiakohta oli Ignalinan ydinvoimalan kysymyksen vuoksi hyvin merkittävä koetinkivi järjestöjen itsekäsitykselle. Samalla neuvottelujen ympäristöluku, joka avattiin marraskuussa 2000 ja suljettiin kesäkuussa 2001, saattoi yhteisölainsäädännön osaksi Liettuan poliittista todellisuutta tuoden ympäristöjärjestöille instrumenttien vaatimustensa tehostamiseksi. Ennen varsinaisten EU-jäsenyysneuvottelujen aloittamista EU:n institutionaalinen vaikutus itäisen Keski-Euroopan maissa kasvoi ympäristöalalla mm. Euroopan ympäristö -prosessin kautta.

¹⁹⁷ Århusin yleissopimuksella viitataan osana Euroopan ympäristö -prosessia neuvoteltuun YK:n alaisen Euroopan talouskomission sopimukseen tiedon saannista, yleisön osallistumisoikeudesta sekä muutoksenhaku- ja vireillepano-oikeudesta ympäristöasioissa. Liettuan parlamentti ratifioi Århusin yleissopimuksen vuoden 2002 alussa. Liettuan ympäristöministeriön mukaan liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat aktiivisesti mukana sopimuksen täytäntöönpanossa. (Liettuan ympäristöministeriö / UNECE 2001)

Århusin yleissopimus on keskeinen referenssipiste liettualaisille ympäristöjärjestöille, sillä se tukee ympäristöjärjestöjen vaatimuksia päästä osalliseksi ympäristöä koskevaan päätöksentekoon. Osin Århusin yleissopimuksen myötä ympäristöä koskevien julkisten dokumenttien saatavuus on parantunut, mutta ympäristöjärjestöjen piirissä esitetään kritiikkiä, jonka mukaan Århusin sopimusta ei todellisuudessa sovelleta kunnolla käytäntöön. Vaikka Århusin yleissopimus onkin YK:n alainen asiakirja, eikä EU ole vielä ratifioinut sitä, sen mukanaan tuomia normeja voidaan pitää osana EU:n institutionaalista vaikutuspiiriä; esim. Liettua ratifioi sopimuksen nopeassa tahdissa nimenomaan EU-jäsenyyttä silmällä pitäen.

säätiöitä koskevaan tiedonantoon, kun olemme tekemisissä omien lainsäätäjien kanssa. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Kuten edellisestä haastattelukatkelmasta käy ilmi, EU tuottaa esimerkiksi dokumenttiansa kautta hyvin selkeitä soveliaan toiminnan malleja kansalaisjärjestöjen ulottuville. Nämä mallit tarjoavat liettualaisille ympäristöjärjestöille mahdollisuuden täydentää kansallisessa järjestelmässä koettuja puutteita tai jopa irtautua kansallisen kontekstin jäykäksi tai epäresponsiiviseksi koetusta toimintakehyksestä: ”Mikäli kansalaisjärjestöt kokevat, että ne eivät pysty vaikuttamaan Liettuan parlamenttiin, Euroopan parlamentin vaaleista tulee relevantti kysymys, erityisesti ympäristöjärjestöille” (Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001).¹⁹⁸

Kuten sanottu, eräissä tapauksissa ympäristöjärjestöjen tavoitteet sopivat yhteen EU:n vaatimusten kanssa, jolloin ”on hyödyllistä yhdistää EU:n kanta omiin ajatuksiimme” (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001). Ympäristöjärjestöt saavat kuitenkin tämänkaltaista tukea omalle toiminnalleen vain, kun se on yhteensopiva EU:n normien kanssa. Järjestöt pystyvät lisäämään poliittista painoarvoaan ainoastaan asettamalla agendansa yhdenmukaiseksi EU:n olemassaolevan normiston kanssa. Tässä mielessä järjestötoimijat voidaankin nähdä ns. ’normiyrittäjinä’ (norm entrepreneur). Normiyrittäjinä voivat toimia esimerkiksi episteemiset yhteisöt, kuten tiedeyhteisöt tai kollektiivisiin arvoihin tai uskomuksiin perustuvat verkostot. Ne voivat esimerkiksi tieteelliseen näyttöön, kollektiivisiin uskomuksiin tai identiteetteihin vedoten legitimoida uusia normeja ja ajatuksia. Normiyrittäjien olemassaolo on eräs keskeinen institutionaalista muutosta helpottava tekijä. (Börzel & Risse 2000, 9; Börzel & Risse 2003, 59)

Samalla kun EU:n normit tukevat ympäristöjärjestöjen organisoitumista ja työtapojen kehittymistä, järjestöjen toiminta noudattelee hyvin voimakkaasti normien määräämää suuntaa. Tässä suhteessa järjestöjen toiminta ei välttämättä nouse paikallisista tai kansallisista näkökohdista, vaan kyse on EU-rakenteelle tyypillisten toiminta- ja ajattelumallien omaksumisesta. EU:n normatiivisen rakenteen omaksuminen voidaan selittää sekä instrumentaalisen luonteensa kautta että laajemman soveliaan toiminnan logiikan valossa: yhtäältä EU-lainsäädäntö ja paradigmata tukevat järjestöjen agendaa, mutta toisaalta järjestöt muodostavat agendansa nimeomaan EU-normien pohjalta.

Voidaankin kysyä, ovatko EU:n normit ympäristöjärjestöille tarjoutuva instrumentti järjestöjen omien vaatimusten legitimoimiseksi ja vahvistamiseksi, vai ovatko ympäristöjärjestöt EU:n instrumentti näiden normien levittämiseksi uusiin jäsenmaihin. Toiminta on tässä tapauksessa ikään kuin symbioottista: Järjestöt hyötyvät EU:n normatiivisesta rakenteesta, joka usein tukee niiden tärkeäksi kokemia vaatimuksia. Samalla EU:n normien täytäntöönpano helpottuu järjestöjen toimiessa eräänlaisina normiyrittäjinä. EU:n ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa on selvä, että vaikka kyse on symbioosista, suhde on vain toiselle osapuolelle elintärkeä.

---

¹⁹⁸ Haastatteluaineiston pohjalta on odotettavissa, että Liettuan vihreä puolue aktivoituu poliittisessa elämässä ja pyrkii saamaan ehdokkaitaan läpi ainakin Euroopan parlamentin vaaleissa. Puolueen mahdollisuudet lepäävät vahvojen persoonallisuuksien varassa, sillä itsenäisyysliikkeen ajan poliittisella retoriikalla ei näytä enää olevan suurta poliittista vetovoimaa.

Erittäin vahvana institutionaalisen rakenteena EU määrittää oman ympäristönsä, ja heikommat toimijat mukautuvat tähän ympäristöön.¹⁹⁹

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä korostaa teorian ja käytännön välistä kuilua. Vaikka olosuhteet²⁰⁰ institutionaaliseen muutokseen olisivatkin olemassa, EU:n normirakenne ei kuitenkaan toisinnu sellaisenaan hakijamaiden yhteiskuntajärjestelmässä. Huolimatta siitä, että EU:n normit tarjoavat ympäristöjärjestöille instrumentteja kansallisen ja paikallisen järjestelmän painostamiseen kohti EU:n normien viitoittamaa suuntaa, normit saattavat siirtyä kansalliselle tasolle vain näennäisesti.

Asetelman hahmottamiseksi voidaan tarkastella hieman lähemmin erästä EU-lainsäädännön ympäristöjärjestöille tarjoamaan instrumenttia, ympäristövaikutusten arviointia (YVA) koskevaa direktiiviä. YVA:a koskevan direktiivin asettamien normien noudattaminen on ollut ennakkoehto EU-jäsenyyttä edeltävien tukien (ISPA) maksamiselle (Euroopan komissio 2002b, 17), joten se näyttäisi tarjoavan ympäristöjärjestöille tehokkaan aseensa kansallisten käytäntöjen muuttamiseksi. Alunperin vuonna 1985 hyväksytty ja sittemmin vuonna 1997 muutettu ympäristövaikutusten arviointia koskeva direktiivi²⁰¹ määrittää oikeusperustan laajojen infrastruktuurihankkeiden ympäristövaikutusten arvioinnille. YVA-direktiivissä säädetään järjestelmällisestä arviointimenettelystä ja velvollisuudesta antaa tietoja kansalaisille. Eräs tärkeä YVA-prosessin osa-alue on suunniteltujen hankkeiden vaikutuspiirissä toimivien kansalaisten kuuleminen, mikä antaa kansalaisjärjestöille potentiaalisesti keskeisen roolin (ks. esim. Euroopan komissio 2002b, 19-20; Euroopan parlamentti 2000). Periaatteessa YVA-prosessi siis tuo ympäristöjärjestöt mukaan EU-direktiivien toteuttamiseen antaen niille legitiimin roolin EU:n ylläpitämässä ympäristöpoliittisessa kontrollimekanismissa.

Systemisen mallintamisen tasolla YVA siis näyttää vahvistavan liettualaisten ympäristöjärjestöjen liittymistä EU-rakenteeseen. Tarkasteltaessa direktiivin soveltamisen käytäntöjä tarkemmin voidaan kuitenkin huomata, että YVA-prosessiin sisältyy ympäristöjärjestöjen osallistumisen näkökulmasta joitakin ongelmia. Vaikka YVA-menettely on velvoitettu koskemaan myös Liettuassa toteutettavia merkittäviä rakennushankkeita, ympäristöjärjestöjen piirissä koetaan, että käytännön tasolla YVA ei toimi suunnitellulla tavalla:

Yritykset palkkaavat ammattikonsultteja, jotka hoitavat ympäristövaikutusten arviointiprosessin hiljaisesti, mutta muodollisesti kaikkien sääntöjen mukaisesti. Paikallishallinto suostuu lähes mihin tahansa rikkaiden yritysten vaatimusten edessä. Kyseessä on tietynlainen oligarkinen järjestelmä. Ympäristövaikutusten arviointi ei missään tapauksessa lisää todellista osallistumista. Osallistuminen on tehty erittäin vaikeaksi, eikä kansalaisjärjestöillä ole todellista mahdollisuutta vaikuttaa ympäristövaikutusten arviointiprosessin aikana. Pääasiallisiksi keinoiksi jäävät siten vaikuttaminen joukkotiedotusvälineiden kautta ja

¹⁹⁹ EU:n ja normiyrittäjien suhde on tässä tapauksessa jokseenkin yksisuuntainen. Esimerkiksi ympäristötieteelliset järjestöt ovat eräissä tapauksissa pyrkineet toimimaan ympäristölainsäädännön parissa yrittäen saada läpi eräitä Liettuaa koskevia poikkeuksia, mutta toiminta ei ole ollut kovin menestyksekkästä. Järjestöjen piirissä syynä pidetään liittymisneuvottelujen tiukkaa aikataulua ja Liettuan hallitusten taipumusta ajaa ainoastaan sellaisia poikkeuksia, joista on välitöntä taloudellista hyötyä.

²⁰⁰ Institutionaalista muutosta helpottavina olosuhteina voidaan nähdä normiyrittäjien olemassaolo ja konsensushakuinen poliittinen kulttuuri (Börzel & Risse 2000).

²⁰¹ Direktiivi 85/337/ETY; direktiivi 97/11/EY.

paikallisviranomaisten suora lobbaaminen. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003)

Tapaus kertoo omalla tavallaan laajemmasta ilmiöstä, jälkikommunistisen transition ja europeanisaation kohtaamisesta: vaikka EU:n normirakenne työntyy liettualaisen järjestelmän osaksi ja ympäristöjärjestöt normiyrittäjinä helpottavat tätä prosessia, Liettuan poliittisen kulttuurin tietyt piirteet vaikuttavat normien täytäntöönpanoon. Myös Rinkevičius (2000, 197) on kiinnittänyt huomiota poliittis-taloudellisten oligarkisten rakenteiden harjoittamaan edunvalvontaan, jolla näyttää olevan yhteyksiä Liettuan ja entisen Neuvostoliiton organisoituun rikollisuuteen.²⁰² YVA:n ideaalin ja käytännön välinen kuilu kertoo osaltaan poliittisen järjestelmän rakenteellisesta jälkeenjääneisyydestä.²⁰³ Kansallinen poliittinen järjestelmä on niin heikko, että se pystytään haastamaan monista eri lähtökohdista. Vaihtoehtoisia toiminnan kehyksiä tarjoavat edellä käsitellyssä tapauksessa niin EU:n normit kuin jälkikommunistiseen yhteiskuntajärjestelmään liittyvä korruption perinnekkin.

Yhteenvetona voidaan todeta, että EU:n institutionaalisen rakenteen tuottamien tai ylläpitämien normien rooli liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnan legitimoijana on merkittävä. EU:n normit ovat järjestöille usein enemmän kuin instrumentti - ne ovat tärkeä osa eräiden järjestöjen perustavaa rakennetta. Jos tarkastellaan lähemmin ympäristötieteellisten järjestöjen toiminnallista perustaa, huomataan, että usein järjestöjen keskeisenä tarkoituksena on ollut osallistua Liettuan EU-jäsenyyden valmisteluun: ”Aiomme luoda ohjelmia, jotka vastaavat EU:n luomiin suuntaviivoihin ja tavoitteisiin. Meidän on oltava valmiita ympäristöasioissa ennen Liettuan jäsenyyttä” (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001). Samoin esimerkiksi Natura 2000 -ohjelmalla on ollut suuri merkitys järjestöjen käytännön työn kannalta:

Suurin osa työstämme liittyy EU:n liittymisprosessiin, tämä on prioriteettimme tällä hetkellä. Suurin projektimme on kahden potentiaalisen Natura 2000 -alueen hallinto, mikä liittyy suoraan Liettuan EU-jäsenyyteen. Osallistumme myös hallituksen EU-projektiin, joka liittyy EU-direktiivien soveltamisen valmisteluun Liettuassa. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 8.11.2001)

Liettuan EU-jäsenyyden valmistelu kehittyi siis monille ympäristöjärjestöille *raison d'être*ksi. Eräät järjestöt jopa perustettiin nimenomaan tätä tarkoitusta silmällä pitäen (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Trakai 9.11.2001). EU:a voidaan tässä mielessä pitää keskeisenä liettualaisten ympäristöjärjestöjen perustavana ja legitimoivana normirakenteena. Oletettavaa on, että Liettuan EU-jäsenyys vahvistaa tätä piirrettä.

²⁰² ’Maksamalla asiat järjestyvät’ -asenne vallitsee edelleen liettualaisen yhteiskunnan monilla tasoilla. Korruptiosta Liettuassa ks. UNPAN 2003, 394-398.

²⁰³ YVA-direktiivin soveltaminen on koettu ongelmalliseksi myös nykyisissä EU-jäsenmaissa. Ponnikas (2003, 192-197) on havainnut, että eräät suomalaiset ympäristöalan toimijat pitävät YVA:a epäsystemaattisena näennäistoimintana; toiset taas mieltävät YVA:n fundamentaaliseksi ja ääribyrokrattiseksi luontoarvojen puolustamiseksi.

6.2.3. Houkutteleva ja ehdollistava EU-rahoitus

Toisena liettualaisen ympäristöjärjestösektorin europeanisaation ilmentymänä voidaan tarkastella EU-rahoituksen tärkeää määrällistä ja ennen kaikkea laadullista merkitystä. Kuten Raik (2003, 212) huomauttaa, keskustelu itäisen Keski-Euroopan kansalaisjärjestöjen kehittämisestä pyörii usein rahallisen avun ympärillä; kansalaisjärjestöt ovat usein riippuvaisia ulkomaisesta rahoituksesta. Ulkomaiset rahoittajat ovat samalla muokanneet kansalaisjärjestösektorin kehitystä ja suosineet tiettyjä erityissektoreita ja toiminnan muotoja toisten kustannuksella. Riippuvuus ulkopuolisista rahoituslähteistä nostaa esiin kysymyksen siitä, miten järjestöjen ulkopuoliset tahot mahdollisesti vaikuttavat kansalaisjärjestöjen tavoitteenasetteluun, toimintaan ja identiteettiin. Missä määrin ulkomaisen rahoituksen ns. top down -luonne rajoittaa ja ehdollistaa järjestöjen toimintaa?

Useimmat liettualaisista kansalaisjärjestöistä, ympäristöjärjestöt mukaanlukien, eivät toimi taloudellisesti kovinkaan kestäväällä pohjalla (UNPAN 2003, 381; REC 2003). Tutkimushaastatteluihin osallistuneet ympäristöjärjestöjen edustajat kokivat useimmissa tapauksissa toiminnan rahoittamisen yhdeksi keskeisimmistä haasteistaan. Kuten kävi ilmi tarkasteltaessa ympäristöjärjestöjen suhdetta kansalliseen poliittiseen järjestelmään, järjestöjen on hyvin vaikea saada toimintaansa rahoitusta kotimaisista lähteistä, kuten Liettuan ympäristöministeriöltä, mikä ohjaa järjestöjä vaihtoehtoisten rakenteiden puoleen: ”Ympäristöministeriöltä ei ole helppoa saada apua [...] koska se on melko varaton, joten pääasiassa toivomme saavamme rahoitusta EU:lta” (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001).

Toisaalta ulkomaisen rahoituksen valta-asemaan vaikuttaa myös se, että järjestöjen parissa riippuvuutta ulkomaisesta avusta näytetään pitävän normina. Kun järjestöt, etenkin 1990-luvun aikana, ovat saaneet laajaa tukea ulkomaisista ohjelmista, kuten EU:n Phare-ohjelmasta, niiltä ei löydy motivaatiota lähestyä potentiaalisia kansallisia rahoittajia. Siten järjestöt ovat melko passiivisia suhteessa hallitukseen ja paikallishallintoon. Tämän vuoksi ulkomainen rahoitus, josta EU:n ohjelmiin liittyvät rahavirrat ovat keskeisessä asemassa, on erittäin merkittävä osa liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnallista perustaa.²⁰⁴ Tutkimusaineistoon perustuvan arvion mukaan noin 50-70 prosenttia liettualaisten ympäristöjärjestöjen rahoituksesta on peräisin Liettuan rajojen ulkopuolelta.²⁰⁵

Kun tarkastellaan tutkimuksen piiriin kuuluvien ympäristöjärjestöjen rahoituspohjaa, huomataan, että EU:n allokoima rahoitus muodostaa huomattavan osan useimpien, etenkin suurimpien ympäristöjärjestöjen kokonaisbudjetista: noin puolet suurimpien järjestöjen rahoituksesta on yhteydessä EU-lähteisiin.²⁰⁶ Useiden

²⁰⁴ Jää nähtäväksi, miten vuoden 2003 alusta voimaan tullut tuloverolaki vaikuttaa ympäristöjärjestöjen rahoituspohjaan. Uuden lain mukaan kansalaiset voivat suunnata tuloverostaan korkeintaan kaksi prosenttia valitsemalleen julkiselle organisaatiolle tai kansalaisjärjestölle. Selvitysten mukaan 60 prosenttia liettualaisista aikoo käyttää tätä mahdollisuutta, mutta suurimpia hyötyjiä tulevat olemaan lähinnä koulutuksen sekä sosiaali- ja terveydenhuollon alalla toimivat järjestöt, eivät niinkään ympäristöjärjestöt (UNPAN 2003, 381). Kansalaisjärjestöt lobbasivat vahvasti lain puolesta useita vuosia. Lain hyväksyminen voidaankin nähdä merkittävänä edistysaskeleena liettualaisen kansalaisjärjestötoiminnan kehityksessä. Uuden tuloverolain odotetaan johtavan läpimurtoon, joka kääntää kansalaisjärjestöjen rahoituspohjan kohti kotimaisia lähteitä.

²⁰⁵ Tosin kansallisen ja kansainvälisen rahoituksen erottaminen toisistaan on usein määritelmällisesti vaikeaa, sillä esimerkiksi osa kansallisten ministeriöiden allokoimista varoista on tavalla tai toisella kierrätettyä 'EU-rahaa'.

²⁰⁶ Tärkeimmät EU:n rahoitusvälineet, jotka koskevat tai ovat koskeneet liettualaisia ympäristöjärjestöjä, ovat Phare ja ISPA (ks. Euroopan komissio 2004a), sekä vähemmässä määrin

järjestöjen tavoitteenasettelu on mukailnut Liettuan EU-jäsenyyden valmisteluun liittyvien EU:n rahoitusohjelmien tavoitteita.

Järjestömme yrittää luoda ohjelmia, joilla olisi mahdollisuus saada EU-rahoitusta. Tämä on yksi keskeisimmistä tavoitteistamme. [...] Suuria rahamääriä allokoidaan Baltian maihin niiden EU-jäsenyyttä silmällä pitäen, ja olemme erittäin toiveikkaita näiden varojen suhteen. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001)

Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus selvittää, kuinka suuria rahasummia EU:n ja ympäristöjärjestöjen välillä liikkuu. Muodot, joiden mukaisesti järjestöt tulevat integroiduiksi EU-ohjelmiin, ovat ehkä analyttisesti tärkeämpiä kuin määrälliset muuttujat. Useat EU:n ohjelmat edellyttävät tai rohkaisevat kansalliset rajat ylittävää yhteistyötä. Tarkasteltaessa esimerkiksi Euroopan komission Liettuan delegaation allokoimaa Phare-rahoitusta liettualaisille kansalaisjärjestöille huomataan, että useimmissa hakujulistuksissa kansalliset rajat ylittävä yhteistyö on määritelty rahoituksen saamisen ennakkoehdoksi.²⁰⁷ Nämä institutionaaliset muodot ovat merkityksellisiä liettualaisten ympäristöjärjestöjen kannalta EU:n tarjotessa vakiintuneen toimintakehyksen yhteistyölle muiden organisaatioiden kanssa.

Kuten Raik (2003, 212) toteaa, ulkomaiset rahoittajat tuovat usein mukanaan omat käytäntönsä, norminsa ja mekanisminsa, mikä vaikuttaa kansalaisjärjestösektorin kehityksen suuntaan. Kun tarkastellaan esimerkiksi EU:n Phare-ohjelmaa, joka on viime vuosina ollut liettualaisen järjestösektorin kannalta tärkein EU-rahoitusohjelma, ohjelmien perustyyppi on ollut hakemuksiin perustuva projektirahoitus. 'Projekti' on vakiintunut ympäristöjärjestöjen toiminnan kulmakiveksi.

Hakuprosesseissa keskeisiä toimijoita ovat EU:n komission Liettuan delegaatio²⁰⁸ sekä komission aloitteesta perustetun alueellisen ympäristökeskuksen

---

yhteisön toimintaohjelma ensisijaisesti ympäristönsuojelun alalla toimivien valtiosta riippumattomien järjestöjen tukemiseksi. Pharen yleistavoite on rahoittaa talouskehitystä, hallinnonuudistusta, yhteiskunnallista muutosta ja lainsäädäntötyötä, jotta ehdokasmaat voivat täyttää EU-jäsenyyden ehdot. ISPA, eli liittymistä edeltävä rakennepoliittikan väline, on ollut toiminnassa vuoden 2000 alusta lähtien. Ohjelman tarkoitus on osarahoittaa investointihankkeita liikenteen ja ympäristönsuojelun alalla. Yhteisön toimintaohjelma ensisijaisesti ympäristönsuojelun alalla toimivien kansalaisjärjestöjen tukemiseksi puolestaan rahoittaa ympäristöjärjestöjen toimintaa yhteisön ympäristöpolitiikan ja -lainsäädännön toimeenpanemiseksi ja ajantasaistamiseksi. Ohjelman tarkoitus on myös edistää kansalaisjärjestöjen osallistumista yhteisön ympäristöpoliittiseen päätöksentekoon. (Euroopan komissio 2003b)

EU:n lisäksi keskeisiä Liettuan ulkopuolisia rahoituslähteitä ovat ympäristöalalla esimerkiksi DANCEE (ks. www.dancee.da) ja SIDA (Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete) sekä osana laajempia kansalaisyhteiskunnan kehittämisen tukiohjelmiä UNDP, UNESCO, Maailmanpankki, Soros Foundation ja USAID. DANCEE on tanskalainen ympäristöalan avustus- ja yhteistyöohjelma Itä-Euroopan alueella. Ruotsista hallinnoitu SIDA puolestaan rahoitti itäisen Keski-Euroopan ympäristöalan yhteistyöohjelmia vuonna 2002 1,4 miljardilla Ruotsin kruunulla. (ks. SIDA 2003; Euroopan komissio 2003a)

²⁰⁷ Esimerkiksi mikrotason projekteissa (kesto 12 kuukautta ja rahoitus vähintään 40 000 euroa) ehtona on ollut, että hakemuksen toimittaa vähintään kaksi yhteistyötahoa; johtavan organisaation on oltava liettualainen ja ainakin yhden osapuolen on toimittava jossakin toisessa Phare- tai EU-jäsenvaltiossa. Ajatus kansalliset rajat ylittävästä toiminnasta oli keskeinen myös mm. Phare Partnership -ohjelmassa, jonka tarkoitus oli tukea kansalaisyhteiskunnan kehitystä itäisessä Keski-Euroopassa. Yhteensä 18 liettualaista kansalaisjärjestöä osallistui tähän ohjelmaan vuosina 1995-1997. (Phare 2000, 12, 57)

²⁰⁸ Komission delegaatio Liettuassa on rahoittanut kansalaisjärjestöjen toimintaa vuodesta 1995 lähtien. Alkuvuosina merkittävin projekti oli ns. kansalaisyhteiskunnan kehittämisohjelma, jonka budjetti oli noin 700 000 euroa. Tämän ohjelman pääasiallinen tarkoitus oli tukea ruohonjuuritason organisaatioita.

(REC) Vilnan toimisto. EU:n määrittämien ympäristöpoliittisten suuntaviivojen siirtyminen perustavaksi osaksi liettualaisten ympäristöjärjestöjen agendaan rahoitusohjelmien kautta on näennäisen suoraviivainen prosessi: EU tarjoaa huomattavia rahoitusmahdollisuuksia, joihin järjestöt pääsevät käsiksi, mikäli niiden hakemuksissa toteutuvat EU:n ohjelmissa määritellyt suuntaviivat. Tästä näkökulmasta järjestöt voidaan siis nähdä EU:n toimintapolitiikan toteuttajina, eräänlaisina ympäristöpoliittisina aliurakoitsijoina.²⁰⁹

On samalla syytä huomata, että kaikki ympäristöjärjestötoimijat eivät suinkaan näe rahoitusehtojen sanelevan oman toimintansa suuntaa. Erään ympäristöjärjestön edustajan mukaan ”[järjestömme] toiminta perustuu enemmänkin omiin arvioihimme ympäristöongelmista kuin saatavilla olevaan projektirahoitukseen”, ja organisaatio pyrkii ”toimimaan proaktiivisesti agendanmuodostuksen tapahtuessa melko itsenäisesti suhteessa rahoittajiin” (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001). Kun kyseisen järjestön rahoituksesta noin puolet kuitenkin on peräisin EU-lähteistä, järjestön autonomisuus voidaan kyseenalaistaa.

Itäisen Keski-Euroopan kansalaisjärjestöjen yleiseksi heikkoudeksi on todettu, että länsimaat ovat ylläpitäneet niiden toimintaa ’demokratian rakentamisen’ nimissä. Jancar-Websterin (1998, 88) mukaan *empowermentin* tulee lähteä ruohonjuuritasolta, eikä sitä voida syöttää ylhäältä. Myös Raik (2003, 212-225) kiinnittää huomiota samaan kysymykseen. Mikäli järjestöt vain kopioivat ulkomaisia esikuviaan, ne kehittävät soveliaat keinot lobbaukseen ja mahdollisesti laajempaan yhteistyöhönkin, mutta tähän sisältyy kuitenkin riski, että ne vieraantuvat suuresta yleisöstä, eikä niitä enää nähdä kansalaisten edunvalvojina vaan osana valtahierarkiaa. Jancar-Websterin (1998) mukaan ainoastaan tavallisten kansalaisten tuki voi antaa ympäristöjärjestöille tarvittavan liikevoiman, jotta ne voisivat toimia todellisina ’ympäristön puolestapuhujina’ tai ’yhteiskunnallisen muutoksen airueina’.

Eräät ympäristöjärjestöjen edustajat suhtautuvat varauksellisesti EU-ohjelmien rahoitusehtoihin. Tutkimushaastattelussa nousi esiin tyytymättömyyttä koskien toimijoiden mahdollisuutta saada itse vaikuttaa tavoitteenasetteluunsa. Järjestöillä ei kuitenkaan ole usein valinnanvaraa; järjestöt, jotka eivät omaa kykyä, halua tai mahdollisuuksia kilpailla EU-rahoituksesta eivät myöskään usein pysty toimimaan relevantteina yhteiskunnallisina toimijoina. Järjestötoiminnan rahoittaminen vaatii tietoutta ja sen jatkuvaa päivittämistä. Näiden ”EU-realiteettien” vuoksi ”monet kansalaisjärjestöt tulevat olemaan vaikeuksissa, mutta uudet järjestöt korvaavat ne” (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001).

Raik (2003, 213) on kiinnittänyt huomiota EU:n Phare-ohjelmien vaatimaan erikoistietämykseen projektirahoituksen hakukäytännöistä: resursseiltaan heikoille ja perifeerisille järjestöille on osoittautunut vaikeaksi tuottaa menestyksekkäitä rahoitushakemuksia ja toteuttaa vaatimusten mukaisia ohjelmia. Tämä ongelma on vahvasti läsnä myös Liettuan tapauksessa. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen kompetenssi EU-rahoitusasioissa vaihtelee suuresti järjestöjen välillä. Useimmissa

---

Myöhemmin vietiin läpi useita samantapaisia ohjelmia. Vilnassa sijaitseva komission delegaatio vastasi mikrotason projekteista, kun taas makrotason ohjelmat hallinnoitiin suoraan Brysselistä. 1990-luvun lopulla projektirahoituksessa tapahtui katkos, koska EU:n vuoden 1998 budjetissa ei allokoitu varoja kansalaisjärjestöjen kehittämiseen. Vuonna 1999 Liettua vastaanotti ACCESS-ohjelman puiteissa 1 165 500 euroa kansalaisjärjestötyöhön. Delegaatio järjesti ensimmäisen projektihauksen syyskuussa 2000 saaden yli 150 hakemusta. Näistä noin 30 rahoitettiin. (Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001)

²⁰⁹ On syytä huomata, että EU-rahoitusohjelmien linjaukset eivät automaattisesti muutu hakuprosessien kautta järjestöjen käytännön linjauksiksi. On havaittavissa tiettyjä eroavaisuuksia hakemuksessa mainittujen tavoitteiden ja todellisuudessa toimeenpantujen projektien välillä.

aineistoon kuuluvissa järjestöissä EU-ohjelmarahoituksen hakeminen on yhden tai kahden henkilön vastuulla. Vain osalla järjestöistä on käytössään kylliksi alan tietotaitoa projektihakemusten laatimista varten.

Yritämme kovasti päästä mukaan näihin puiteohjelmiin, mikä on hyvin vaikeaa. Asia vie todella paljon aikaa ja joudumme tuottamaan runsaasti erilaisia papereita. [...] Teemme tätä nyt eräänlaisena jokapäiväisenä rutiinina. Tänäinkin sain kolme paperia täytettäväkseni. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Koska varat myönnetään usein erityisten projektihakujen kautta, tämä edellyttää totuttautumista hyvin erityislaatuiseen projektihakemuskulttuuriin. Järjestöjen sopeutuminen EU-kehukseen vaatii järjestötoimijoiden aktiivista osallistumista, sillä ”EU:n suhteen emme voi koskaan sanoa, että olemme oppineet, miten järjestelmä toimii. Olen varma, että muutaman vuoden päästä systeemi on jo aivan toisenlainen” (Liettualaisen kansalaisjärjestöjäsen, asiantuntija, Vilna 12.11.2001).

EU:lle tyypilliset rahoituskäytännöt integroivat järjestötoimijat institutionaaliin muotoihinsa hyvin konkreettisella tavalla. Osallistuminen EU:n rahoitusohjelmiin merkitsee tiettyjen hallinnollisten rutiinien opettelua ja omaksumista. Tarvittavien toimintakäytäntöjen ja rutiinien omaksuminen voidaan nähdä käytännöllisenä europeanisaation ilmentymänä. EU:n rahoitusohjelmat ovat osa institutionaalista järjestystä, jonka osaksi järjestöt yhä kiinteämmin liittyvät - osittain sen houkuttelevuuden vuoksi ja osittain siksi, että vaihtoehtoista järjestystä ei ole saatavilla.²¹⁰

EU-rahoitukseen liittyvien muotojen ja normien omaksuminen ei ole ongelmaton saati suoraviivainen prosessi. Eräät ympäristöjärjestöt pitävät EU:n projektirahoituksen hakemista turhan monimutkaisena menettelynä: ”EU:n viralliset rahastot ovat liian byrokraattisia. Joskus ajattelempa, että on helpompi lähestyä jotakin toista rahastoa hyvin byrokraattisten EU-rahastojen sijaan” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001).

Järjestöjen tottumattomuus EU:lle tyypillisiin projektihakemussääntöihin ilmenee esimerkiksi siten, että monille järjestöille on osoittautunut hyvin vaikeaksi valmistella projektihakemuksia, jotka olisivat asetettujen tavoitteiden täytäntöönpanon kannalta relevantteja. Koko liettualaista kansalaisjärjestökenttää koskevana esimerkkinä voidaan mainita eräs vuonna 2001 aloitettu Liettuan EU-jäsenyyttä valmisteleva, EU:n rahoittama projekti, jossa kansalaisjärjestöillä, ympäristöjärjestöt mukaan lukien, oli tarkoitus olla keskeinen rooli. Ongelmaksi muodostui järjestöjen toimittamien projektiehdotusten taso. Useimmat ehdotukset eivät olleet relevantteja EU-jäsenyyden valmistelun kannalta. Muutama kriteerit täyttänyt hakemus rahoitettiin, mutta tulokset eivät muodostuneet odotetuiksi. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä B, Vilna 24.10.2001)

Sama ilmiö voidaan havaita Euroopan komission Liettuan delegaation suorittamassa hakemusten kelpoisuutta arvioivassa prosessissa (administrative compliance and eligibility checking), jossa keskimäärin noin kolmannes kaikista

---

²¹⁰ Uudet normit, säännöt, käytännöt ja kulttuurit eivät suoraan syrjäytä olemassa olevia rakenteita, vaan muutos on yleensä vähittäistä. Muutos tapahtuu helpommin, mikäli uudet normit sopivat toimijoiden mahdollisiin kollektiivisiin merkitysrakenteisiin. (Börzel & Risse 2000, 10; Cowles *et al.* 2001)

hakemuksista hylätään. Hakijaorganisaatiot eivät usein osaa täyttää hakemuksen muodollisia kriteerejä, joihin kuuluvat esimerkiksi projektin kohderyhmän määrittely ja projektin arvioinnissa käytettävien mitattavien indikaattorien kuvailu (Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001). "Tämä osoittaa kansalaisjärjestöjen vähäisen kompetenssin Liettuan EU-jäsenyyttä koskevista kysymyksissä", kertoo useita ympäristöjärjestöjenkin projektihakemuksia arvioinut henkilö (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä B, Vilna 24.10.2001).

Itsenäistymisen jälkeen lukuiset rahastot tukivat kansalaisjärjestöjä demokraattisen yhteiskunnan välttämättömänä osana, mutta rahastot eivät olleet kiinnostuneita järjestöjen kompetenssin kehittämisestä. Siksi joissakin tapauksissa kansalaisjärjestöt ovat samalla tasolla kuin kymmenen vuotta sitten, eivätkä ne kehity eteenpäin. Tällaiset järjestöt eivät ole kiinnostuneita uusista suuntauksista, esimerkiksi EU:n toimintapolitiikoista tai Liettuan kansallisista strategioista. [...] Niillä on ambitioita, mutta ei tarvittavaa tietoa. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä B, Vilna 24.10.2001)

Ympäristöjärjestöjen koulutustarpeita koskevan selvityksen mukaan järjestöt kokevat projektien hallinnointiin ja projektihakemusten kirjoittamiseen liittyvän koulutuksen erityisen tarpeelliseksi (REC 2003). Kaiken kaikkiaan liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatio näyttyy prosessina, jonka ulkopuolelle järjestöillä ei ole varaa jättäytyä, mikäli ne haluavat turvata toimintansa jatkuvuuden. Ympäristöjärjestöjen piiristä lähinnä eräät ympäristötieteelliset järjestöt näyttävät olevan vaarassa pudota kehityksestä. Näissä järjestöissä esimerkiksi EU:n rahoitusohjelmien tarjoamat mahdollisuudet jäävät usein käyttämättä nimenomaan siksi, että järjestöillä ei ole käytössään tarvittavia ajallisia/materiaalisia resursseja tai hallinnollista kompetenssia.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatiossa on kyse EU:n normien ja muotojen siirtymisestä osaksi järjestöjen toiminnallista todellisuutta. Tämä prosessi ei kuitenkaan ole suoraviivainen. EU on vaikutusvaltainen institutionaalinen rakenne, joka kykenee määrittämään oman ympäristönsä, mutta sen muodot eivät automaattisesti siirry järjestöelämän tasolle. Kansallisen järjestelmän erityispiirteet vaikuttavat tähän prosessiin. On syytä huomata, että suurin osa liettualaisten ympäristöjärjestöjen kontakteista EU:iin tapahtuu enenevästi joko kansallisten hallintorakenteiden tai eurooppalaisten kansalaisjärjestöverkostojen kautta. Siten ympäristöjärjestöjen suorat kontaktit EU-viranomaisiin ovat vähäisiä.²¹¹

Tämä piirre korostuu tulevaisuudessa, kun EU:n rakenne- ja koheesiorahastoja, joista Liettua pääsee osalliseksi, aletaan hallinnoida kansallisella tasolla. Tätä kansallisen hallinnon tasoa ollaan paraikaa rakentamassa. Eräiden arvioiden mukaan kansalaisjärjestöjen ainoa mahdollisuus saada tulevaisuudessa EU-rahoitusta on edetä rakennerahastojen kautta, mikä tulee siirtämään hakuprosessin enenevästi kansalliselle tasolle. Tämä on aiheuttanut huolestuneisuutta europeanisoituvan järjestöelämän piirissä, sillä kansallisten viranomaisten ei uskota

---

²¹¹ Siten järjestöjen suhde EU:iin säilyy melko etäisenä: "En tunne paljonkaan sympatiaa EU:a kohtaan organisaationa, vaikka EU:n ajatus on okei" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001).

olevan valmiita tai kykeneviä toimimaan yhteistyössä kansalaisjärjestöjen kanssa. Kansallisen järjestelmän jäykkyys ja hierarkia nähdään eräänlaisena uhkana.²¹²

Olemme hieman huolissamme, sillä vaikka puhumme EU-rahastoista, emme enää olekaan tekemisissä komission kanssa, vaan meidän on toimittava kansallisten viranomaisten kanssa. Monessa tapauksessa heillä ei ole kokemusta toimimisesta kansalaisjärjestöjen kanssa. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

Huoli korostuu niiden järjestöjen piirissä, jotka kokevat toimivansa ristiriidassa kansallisen järjestelmän määrittämien etujen kanssa. Eräissä tapauksissa EU-rahoitus on nähty nimenomaan takeena siitä, että järjestö pystyy toimimaan itsenäisesti suhteessa valtiorakenteisiin: "EU-rahoitus on meille erittäin tärkeää, sillä silloin tällöin projektimme eivät ole kovin miellyttäviä hallituksen näkökulmasta", toisin sanoen "ulkomainen rahoitus auttaa meitä säilyttämään riippumattomuutemme" (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001).

Kysymys ulkopuolisen rahoituksen ja järjestöjen autonomian suhteesta ei siis ole yksiselitteinen; samalla kun rahoitusehdot sitovat järjestöt tiettyihin käytäntöihin, ne saattavat vapauttaa järjestöt kansallisen kehyksen rajoitteista. Kansallisen ja eurooppalaisen rahoituksen tarkka erottaminen toisistaan on kuitenkin vaikeaa, etenkin kun EU-jäsenyyden myötä rahavirtojen kontrollointi siirtyy yhä enevästi kansallisten viranomaisten vastuulle. Itäisen Keski-Euroopan ympäristöjärjestöjen piirissä onkin laajemminkin esitetty huolestuneisuutta kansallisten viranomaisten ja järjestösektorin välisen suhteen toimivuudesta. Kansallisen tason institutionaalisen kapasiteetin puute ja tehon hallinto nähdään uhkana järjestöjen mahdollisuuksille osallistua täysipainoisesti EU-ohjelmien toteuttamiseen. (Euroopan komissio 2001c)

EU-rahoituksen merkitys ympäristöjärjestöjen europeanisaation kannalta korostui etenkin järjestöelämän kehittymisen alkuvaiheessa. Tulevaisuudessa järjestöjen rahoituspohjan vähittäinen monipuolistuminen tuonee uusia ulottuvuuksia europeanisaatioprosessiin.

Uskon, että yhteistyö kansainvälisten ja eurooppalaisten verkostojen kanssa on tulevaisuudessa luonnollisempaa, eikä yhteistyö enää perustu eurooppalaisiin tai kansainvälisiin rahoituslähteisiin vaan yhteiseen käsitykseen siitä, että meidän täytyy tehdä yhteistyötä yhteisten kysymysten parissa. Tämä europeanisaatio ei tule tapahtumaan hetkessä, mutta kuitenkin lähitulevaisuudessa. Meidän on ymmärrettävä, että kansalaisyhteiskunnan kehittämiseen ei enää tulla tarjoamaan erityisrahoitusta. [...] Uusi, nuori sukupolvi on tässä avainasemassa. [...] Vähitellen, useiden vuosien kuluessa, osallistuminen kasvaa. Saamme uusia järjestöjohtajia, jotka eivät ajattele, että heidän ainoa tehtävänsä on etsiä EU-rahoitusta ja kuluttaa sitä. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

---

²¹² Vaikka tietyt neuvostohallinnosta periytyvät toimintatavat ja asenteet vaikuttavatkin edelleen eräissä hallintokäytännöissä, keskeisempinä ongelmina voidaan pitää ensinnäkin hallinnon ja kansalaisten sekä toiseksi pääkaupungin ja maakuntien välisen kontaktipinnan heikkoutta.

6.2.4. 'Eurooppalainen kansalaisyhteiskunta'

Kolmantena esimerkkinä EU:n institutionaalisen rakenteen vaikutuksesta voidaan tarkastella EU:n 'kansalaisyhteiskuntamallin'²¹³ vaikutusta liettualaisten ympäristöjärjestöjen itsekäsitykseen. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen identiteettipoliittinen europeanisaatio heijastuu esimerkiksi erään ympäristöjärjestön edustajan arviossa, jonka mukaan ”järjestömme on yhä enemmän kosmopoliittinen ja läntisiä organisaatioita muistuttava. Tunnumme olevamme osa eurooppalaista kansalaisjärjestöjen verkostoa” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003).

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen parissa näyttää muodostuneen melko vankka kollektiivinen käsitys järjestöjen toivottavasta yhteiskunnallisesta roolista. Yleisellä tasolla järjestöjen tavoitteena on tulla legitiimiksi osaksi yhteiskunnallista päätöksentekoa. Ne haluavat mahdollisuuden osallistua politiikan suunnitteluun ja toteutukseen niin paikallisella kuin kansallisellakin tasolla. Järjestöjen piirissä toivotaan vakiintuneita, institutionalisoituja suhteita poliittisiin päätöksentekijöihin. Samalla järjestöjen edustajat näkevät ympäristöjärjestösektorin oikeutetuksi yhteiskunnan rahalliseen ja rakenteelliseen tukeen.

Nämä käsitykset ovat sinänsä melko ilmeisiä ja heijastelevat länsimaisessa demokratiakeskustelussa usein ilmenevää ns. bottom-up -logiikkaa, jonka mukaan kansalaisjärjestöjen nähdään tuovat poliittiselle agendalle huomionarvoisia yhteiskunnallisia intressejä, jotka muutoin jäisivät artikuloimatta. Keskustelu kansalaisjärjestöjen yhteiskunnallisesta roolista voidaan perimmiltään nähdä keskusteluna demokratian määritelmästä. Kansalaisjärjestöjen käyttämää poliittista valtaa voidaan oikeuttaa tai kyseenalaistaa riippuen siitä, miten demokratian käsite tulkitaan. Tässä yhteydessä ei ole tarkoitus uppoutua demokratiateoreettiseen keskusteluun järjestöjen käyttämän tai itselleen vaatiman vallan oikeutuksesta. Sen sijaan kiinnostuksen kohteena on se, miten liettualaisten ympäristöjärjestöjen piirissä on omaksuttu tietyt käsitykset niille kuuluvasta yhteiskunnallisesta roolista.

Kun ympäristöjärjestöjä tarkastellaan poliittisina toimijoina, ei ole yllättävää, että ne haluavat mahdollisimman paljon vaikutusmahdollisuuksia eli valtaa. Kyse ei kuitenkaan ole yksioikoisesti siitä, että järjestöt pyrkisivät maksimoimaan valtaresurssina. Voidaan sen sijaan esittää, että ympäristöjärjestöjen parissa omaksutut käsitykset heijastavat laajemmassa institutionaalisisessa yhteydessä legitiimiksi noussutta tulkintaa eurooppalaisille kansalaisjärjestöille kuuluvasta yhteiskunnallisesta asemasta. Tarkemmin sanottuna liettualaisten ympäristö- ja muidenkin kansalaisjärjestöjen piirissä soveliaaksi nähty rooli on johdettu EU:n toimintapolitiikkojen puitteissa luodusta kansalaisyhteiskuntakäsityksestä.

EU ymmärtää ja hyväksyy [Liettuan kansallista järjestelmää] paremmin kansalaisjärjestöjen aseman yhteiskunnassa. EU:n puitteissa [julkisen ja 'kolmannen' sektorin] välinen yhteistyö on läheisempää ja virallistetumpaa. Tämän esimerkin pitäisi rohkaista hallituksemme samansuuntaiseen toimintaan. (Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001)

²¹³ EU:n toimielinten, erityisesti komission, käyttämä kansalaisyhteiskunnan määritelmä on hahmotettavissa mm. EU:n talous- ja sosiaalikomitean lausunnon "Kansalaisyhteiskunnan tehtävä ja panos Euroopan rakentamisessa" (Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitea 1999) sekä komission keskusteluasiakirjan "Komissio ja valtiosta riippumattomat järjestöt: kumppanuuden lujittaminen" (Euroopan komissio 2000b) kautta.

Voidaan yksinkertaistetusti esittää, että liettualaiset kansalaisjärjestöt kohtaavat kaksi erilaista poliittisen osallistamisen kulttuuria: EU:n ja Liettuan. Liettualaisten kansalaisjärjestöjen näkökulmasta EU:n poliittinen kulttuuri tarjoaa houkuttelevan itsekäsityksen ja merkityksen tunteen, toisin kuin Liettuan poliittinen kulttuuri, joka ei läheskään samalla tavalla rohkaise kansalaisjärjestötoimintaa. Kansalaisjärjestöjen tarkoitus ei ole sinänsä ohittaa kansallista järjestelmää, vaan pikemminkin toivotaan, että EU:n normatiivinen rakenne ja siihen sisältyvät pluralistiset painotukset omaksuttaisiin myös liettualaisessa politiikassa. Kuten edellä esitetystä haastattelulainauksesta käy ilmi, EU:n esimerkin toivotaan rohkaisevan Liettuan hallitusta hyväksymään kansalaisjärjestöjen osallistumisen päätöksentekoon.

Millainen siis tarkalleen ottaen on EU:n kansalaisyhteiskuntamalli, ja miten sen merkitys ilmenee liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnan ja itsekäsityksen muotoutumisessa? Eurooppalaista hallintotapaa käsittelevä vuoden 2001 valkoinen kirja oli Euroopan komissiolta yritys luoda selvyyttä mm. kansalaisjärjestöjen osallistumista koskeviin kysymyksiin, joskin tuloksena oli hyvin yleisluontoinen esitys. Valkoisessa kirjassaan komissio kutsui kansalaisjärjestöjä läheisempään vuorovaikutukseen EU:n instituutioiden kanssa (Euroopan komissio 2001b, 16-20) yrittäen näin hakea laajempaa legitimitettä unionin toiminnalle sekä tuoda jonkinlaista selvyyttä keskusteluun kansalaisjärjestöjen roolista EU:n poliittisessa päätöksenteossa. Kuten Magnette (2001) esittää, dokumentissa epäroidään ns. universalistisen ja funktionaalisen osallistumisen käsitteiden välillä. Yhtäältä valkoisessa kirjassa viitataan yleisesti ”kansalaisyhteiskuntaan”, mutta toisaalta komission konkreettiset ehdotukset koskevat organisoituja ryhmiä, kuten kansalaisjärjestöjä ja ammattiyhdistyksiä. Osallistumisen ytimenä nähdään unionin toimielinten ja niiden päätöksenteon vaikutuspiirissä toimivien stakeholder-tyyppisten järjestöjen suorat kontaktit. (Magnette 2001)

Sittemmin komissio on pyrkinyt selventämään näkemystään kansalaisyhteiskunnan käsitteestä mm. luomalla vähimmäisstandardit eri intressiryhmien konsultaatiota varten (Euroopan komissio 2002e). Edellä mainittujen dokumenttien²¹⁴ ja linjausten kautta on syntynyt melko distinktiivinen EU:n kansalaisyhteiskuntamalli, jossa komissio pyrkii edesauttamaan eurooppalaisten kansalaisjärjestöverkostojen luomista. Nämä verkostot voivat siten tuoda esiin eri erikoisalojen näkökohtia sekä ennen kaikkea osallistua erilaisten hankkeiden suunnitteluun ja hallinnointiin samalla edistäen Euroopan yhdentymiskehitystä (ks. esim. Euroopan komissio 2000a, 2-6). Kansalaisyhteiskunnan käsite näyttäytyy siten varsin ’funktionalistisena’.

Puhuttaessa erityisesti ympäristöjärjestöistä komission toimet Århusin yleissopimuksen täytäntöönpanemiseksi voidaan nähdä osana EU:n ja ympäristöalan kansalaisjärjestöjen vuorovaikutuksen lujittamista. Komission ja erityisesti ympäristöasioiden pääosaston piirissä ympäristöjärjestöille on annettu merkittävä rooli eräänlaisina ympäristöpoliittisina ’vahtikoirina’. Kuten aiempienkin esimerkkien (ks. edellä luku 6.2.2.) pohjalta voidaan odottaa, teoria ja käytäntö eivät tässä tapauksessa täysin kohtaa. Osallistamisen (empowerment) ideaali ei toteudu täysipainoisesti EU:n ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen välisissä suhteissa:

Useimmissa EU:n asiakirjoissa painotetaan kansalaisten osallistumisen tärkeyttä, mutta tällä hetkellä yhteiskunnassamme ei ole todellista

²¹⁴ Erityisesti Euroopan komissio 2000b; Euroopan komissio 2001a; Euroopan komissio 2002e; Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitea 1999.

osallistumista. Meidän tulisi työskennellä tämän asian parissa Liettuassa. [...] Viralliset kokoukset EU-viranomaisten kanssa, joihin kansalaisjärjestöt ovat voineet osallistua, eivät ole johtaneet todelliseen yhteistyöhön. Kenties EU:n instituutioissa tiedostetaan kansalaisten osallistumisen ja julkisen keskustelun vaatimukset, mutta nämä vaatimukset yritetään täyttää hyvin muodollisin keinoin. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä B, Vilna 24.10.2001)

Komission yleinen käsitys näyttää olevan, että kansalaisjärjestöjen tulisi luoda keskenään tarvittavat verkostot ja valita keskuudestaan johtohenkilöt, jotka siten olisivat asemassa edustaa kansalaisjärjestökenttää kontakteissa komissioon ja muihin viranomaisiin; toisin sanoen nämä järjestöjen edustajat erikoistuisivat systemaattiseen lobbaukseen. Tällä tavoin järjestöjen 'policy input' saataisiin koherentiksi ja säännölliseksi. Suuntaus näyttääkin ainakin ympäristösektorilla olevan kohti laajempia kansalaisjärjestöjen verkostoja ja niiden lähes ammattimaista vaikuttamista Brysselissä. Vaikutusmahdollisuuksien kannalta nousee keskeiseksi kysymys järjestöjen toiminnallisesta kompetenssista sekä taloudellisista ja poliittisista resursseista. Toisin sanoen, läsnäolo vallan lähteillä ja vaikutusmahdollisuuksien realisointi edellyttävät ammattimaisuutta, poliittista tietoutta ja rahaa. Mitä tämä siis tarkoittaa liettualaisten ympäristöjärjestöjen kannalta?

Tietyt liettualaiset ympäristöjärjestöt toimivat jo nyt osana laajempia eurooppalaisia ympäristölobbyja esimerkiksi Friends of the Earth Europe ja Birdlife Internationalin kaltaisten kansainvälisten verkostojen kautta. On huomionarvoista, että komissio jakaa vuosittain suoraa rahallista tukea näille ylikansallisille verkostoille.²¹⁵ Samoin komissiolla on ollut keskeinen aloitteentekijän rooli tärkeimpien keski- ja itäeurooppalaisten kansalaisjärjestöverkostojen perustamisessa. Erityisesti alueelliset ympäristökeskukset (REC) ovat tärkeässä asemassa projektirahoituksen allokointiossa ja koulutuksen järjestämisessä. Itäisen Keski-Euroopan REC:n päämaja sijaitsee Unkarissa, ja järjestö toimii erityisesti ruohonjuuritason organisaatioiden ja hallitusten välisenä yhteistyöfoorumina. Tällainen funktionaalinen yhteistyö on hyvin lähellä Euroopan komission käsitystä siitä, millaista aktiivisen kansalaisyhteiskunnan toiminnan tulee olla. Ignalinan ydinvoimalan sulkemiseksi käyty kampanjointi on tästä tyypiesimerkki.²¹⁶

Kun tarkastellaan lähemmin liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhdetta EU:n keskushallintoon, havaitaan, että useimmilla haastatteluihin osallistuneista järjestöistä ei ole ollut suoria kontakteja EU:n viranomaisten kanssa. Muutamilla järjestöillä on ollut satunnaisia suoria kontakteja komissioon ja parlamenttiin, kun taas ainoastaan yhden järjestön kohdalla voidaan puhua pysyvistä yhteyksistä EU:n toimielinten

²¹⁵ Vuonna 2003 EU allokoi suoraa rahallista avustusta liettualaisten ympäristöjärjestöjen kannalta keskeisille eurooppalaisille kattojärjestöille seuraavasti: Birdlife International 139 407 euroa, Coalition Clean Baltic 241 453 euroa, European Environmental Bureau 761 212 euroa, Friends of the Earth Europe 419 000 euroa. Vuoteen 1999 verrattuna em. järjestöille suunnattujen suorien avustusten kokonaismäärä on noussut noin 545 000 euroa. (Euroopan komissio 2003a)

²¹⁶ Ympäristöjärjestö LŽJ osallistui osana laajempaa eurooppalaista kansalaisjärjestöjen verkostoa itäisen Keski-Euroopan neuvostomallisten ydinvoimaloiden alasajoa vaatimaan kampanjaan. Liettualaisista ympäristöjärjestöistä aktiivisin eurooppalainen verkostoituja on ollut nimenomaan LŽJ. Vuodesta 1995 alkaen järjestö on kuulunut Friends of the Earth Europe -järjestöön, mikä on sitonut LŽJ:n kiinteästi eurooppalaiseen verkostoihin. LŽJ:n Kaunasissa sijaitseva päämaja vastaa suurelta osin järjestön toimintaohjelman sisällön suurista linjoista, kun taas eri puolilla Liettuaa toimivat osastot ovat erikoistuneet omiin erikoiskysymyksiinsä. Esimerkiksi Ignalinan ydinvoimalaa koskevat kysymykset ovat tiukasti Kaunasin päämajan vastuualuetta, ja käytännössä aiheen parissa työskentelee vakavasti vain muutama henkilö.

kanssa. Liettualaisten ympäristöjärjestöjen kapasiteetti osallistua EU-lobbaukseen on melko vähäinen, sillä järjestöjen jäsenpohja on kapea, ja jäsenistöllä on harvoin merkittävää kokemusta tai tietotaitoa edunvalvonnan alalta. Vaikka liettualaisten ympäristöjärjestöjen suorat kontaktit EU:n virkamiehiin ovat melko vähäisiä, useimmat liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat kuitenkin tavalla tai toisella yhteydessä eurooppalaisiin politiikkaverkostoihin tai kattojärjestöihin. ”Useimmilla, tai ainakin aktiivisimmilla, järjestöillä on toiminnassaan mukana jonkinlainen eurooppalainen agenda” (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001).

Toiminta eurooppalaisissa katto-organisaatioissa on kuitenkin aivan oma ’sarjansa’. Voimakkaimmat liettualaiset kansalaisjärjestöt ovat viimeisten muutaman vuoden aikana nostaneet vain joitakin kysymyksiä kansainvälisten ympäristöjärjestöjen agendalle. Kansallisen organisaation rooli kansainvälisessä sateenvarjossa ei ole päivittäistä osallistumista eurooppalaiseen päätöksentekoon vaan lähinnä informaation vastaanottoa ja asioiden yleistä seuraamista. Vain asiat, joiden koetaan olevan erityisen tärkeitä, viedään eteenpäin. Kysymys Ignalinan ydinvoimalasta on eräs näistä kysymyksistä. Resurssien puutteen takia useimmat ympäristöjärjestöt kuitenkin keskittyvät paikallisiin tai korkeintaan kansallisiin kysymyksiin, ja ”yhteydet laajempiin, eurooppalaisiin tai globaaleihin kampanjoihin ovat vähäiset” (Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003).

Jos tarkastellaan liettualaisten ympäristöjärjestöjen sulautumista osaksi ’eurooppalaista kansalaisyhteiskuntaa’ käytännölliseltä kannalta, europeanisaatio materialisoituu yhteisinä koulutustilaisuuksina, kampanjoina, strategioina ja seminaareina muiden alan järjestöjen kanssa. Organisaatiot kuten REC ja CCB²¹⁷ järjestävät usein yhteistilaisuuksia tarkoituksenaan edunvalvonnan ja organisaation tehostaminen. Takavuosien valtoimenaan vellone ympäristöliike on siis joutunut muuntumaan pysyväksi organisaatioksi. Tuloksena on toimintatapojen ja käsitteistön yhdenmukaistuminen.²¹⁸

On syytä huomata, että kaikki kansainvälinen yhteistyö ei tapahdu EU-kehityksessä. Monet erityisesti 2000-luvulla perustetuista järjestöistä ovat saaneet paljon vaikutteita suoraan esimerkiksi Ruotsista, Tanskasta, Isosta-Britanniasta ja Saksasta. Monissa tapauksissa ulkomaiset toimijat ovat tuoneet rakenteitaan liettualaisten järjestöjen saataville nimenomaan Liettuan EU-jäsenyyttä silmällä pitäen. Liettualaiset ympäristöjärjestöt tekevät merkittävää yhteistyötä muiden Itämeren alueen järjestöjen kanssa, mutta useimmissa tapauksissa kontakteja ei järjestöjen piirissä pidetä riittävän tiiviinä pitkän tähtäimen tavoitteiden saavuttamiseksi. Viime vuosina yhteistyö myös venäläisten organisaatioiden kanssa on lisääntynyt. Niille järjestöille, jotka osallistuvat eurooppalaiseen yhteistyöhön, laajemmat, esimerkiksi Friends of the Earth European kaltaiset verkostot ovat erittäin tärkeitä.

Jos halutaan nostaa esille jokin suuri kysymys eurooppalaisella tasolla, ainoa keino on työskennellä kattojärjestöjen kautta. Yksittäisellä järjestöllä ei ole mitään mahdollisuuksia. Greenpeace, World Wildlife Fund, Birdlife

²¹⁷ CCB (Coalition Clean Baltic) on Itämeren alueen ympäristöjärjestöjen yhteenliittymä, jolla on kaksi jäsenorganisaatiota Liettuaassa. CCB:n kautta saatu rahallinen apu on ikään kuin epäsuoraa EU-tukea, sillä EU rahoittaa CCB:n toimintaa (vuonna 2003 avustus oli 241 453 euroa). (CCB 2003; Euroopan komissio 2003a)

²¹⁸ Eräänä kiinnostavana lisäpiirteenä voidaan mainita, että ulkomainen rahoitus ja verkostoituminen johtavat englannin kielen dominanssiin (vrt. Snajdr 1998, 61): englannin kielen taito on perusedellytys kansainväliselle verkostoitumiselle, mikä osaltaan lisää menestyksekkäälle kansalaisjärjestölle asetettuja kompetenssivaatimuksia.

International tai Friends of the Earth Europe, jotka ovat itsessään kansainvälisiä kattojärjestöjä, voivat tehdä niin. Asia on sama kaikkien kansalaisjärjestöjen suhteen. On edettävä jonkin Euroopan tasolla toimivan järjestön, esimerkiksi European Environmental Bureauun kautta. (Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001)

[Järjestömme] ei voisi toimia yksin, verkoston olemassaolo on hyvin tärkeää. Eurooppalaisten verkostojen merkitys kasvaa tulevaisuudessa, koska ainoastaan verkoston ja sen tuottaman informaation puitteissa pystymme vaikuttamaan EU:n päätöksiin. (Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001)

6.2.5. EU:n määrittämät pelisäännöt

Edellä käsiteltyjen esimerkkien valossa voidaan todeta, että EU:n regulatiivinen kehys vaikuttaa monin tavoin liettualaisten ympäristöjärjestöjen itsekäsitykseen ja toimintaan. Voidaan sanoa, että EU:n institutionaalinen vaikutuspiiri ohjaa organisaatioita kohti funktionaalista toimintaa samalla, kun järjestöjen tavoitteenasettelu ohjautuu yhteensopivaksi muiden saman alan toimijoiden kanssa. Järjestöt pyrkivät täyttämään keskenään samankaltaisia kriteerejä ja legitimoimaan toimintansa vallitsevan normiston mukaisesti. Mikrotason tavoitteet sulautuvat osaksi laajempia, yhdenmukaisia lähestymistapoja, jotka kulkevat yleisesti hyväksytyjen regulatiivisten rakennelmien alla. Näitä toiminnan säännöt määrittäviä paradigmoja ja rakenteita ovat yleisellä tasolla em. kestävän kehityksen paradigma, yhteisöläinsäädännön tuottamat mahdollisuusrakenteet, rahoitusmekanismit sekä vallitsevat käsitykset kansalaisjärjestöille kuuluvasta yhteiskunnallisesta roolista. Voimakkaana institutionaalisen rakenteena EU tukee näitä soveliaan toiminnan muotoja rohkaisten suoraan ja välillisesti järjestöjä omaksumaan laajemmat paradigmat omiksi toimintaperiaatteikseen.

Edellä kuvaillun EU-kehysten erityispiirteiden ja järjestelmän kattavuuden täsmällinen määrittely on vaikeaa. Viittaukset pelkkään 'EU-areenaan' eivät kerro juuri mitään tämän institutionaalisen järjestyksen todellisesta merkityksestä, mutta edelliset esimerkit toivat omalta osaltaan esiin EU:n tärkeimmät merkitykset liettualaisten ympäristöjärjestöjen erityistapauksen suhteen. Esimerkkitapaukset ovat nähdäkseni yleistettävissä koskemaan myös muita aloja kuin ympäristöjärjestösektoria ja muita kansallisia konteksteja kuin Liettuaa. Esimerkiksi Raikin (2003) tutkimus tuo esiin samansuuntaisia kehityskulkuja Viron tapauksessa.

EU-kehysten regulatiivista vaikutusta ympäristöjärjestöihin voidaan ehkä parhaiten luonnehtia pelisääntöjen käsitteen valossa. Yksittäiset toimijat eivät voi vaikuttaa näihin pelisääntöihin. Poliittinen toiminta tapahtuu tietyn institutionaalisen kehysten sisällä, ja tämä kehys on määritelty toisaalla. Siten myös politiikan lähtökohdat ja tavoitteet sopeutuvat tähän ulkopuolelta tuotettuun malliin.

Kuten toisessa luvussa mainittiin, eräs tärkeistä uuden institutionalismin piirissä esitetyistä käsityksistä on, että institutionaalisten tai organisaationaalisten muotojen yhdenmukaistumisen tendenssiä ei voida selittää toiminnallisen tehokkuuden maksimoinnin valossa (vrt. Friedland & Alford 1991, 243; March & Olsen 1989, 22-23). Europeanisaatioissa on kyse normien ja toimintatapojen konvergenssista osin tehokkuuden, mutta ennen kaikkea soveliaisuuden vuoksi. EU:n institutionaaliset käytännöt ja käsitykset muodostuvat kansalaisjärjestöjen

normatiiviseksi sääntörakennelmaksi; muotoihin liittyvä legitimizeetti ei riipu niiden välittömästä toiminnallisesta tehokkuudesta. Sovelias institutionaalinen kehys ja 'pelisääntöjen' omaksuminen ovat ennakkoehtona organisaatioiden väliselle laajemmalle yhteistyölle. Siten EU:n mallin mukainen organisoituminen näyttää houkuttelevana kansalaisjärjestöille.

Kyseessä on hyvin moniulotteinen prosessi. Esimerkiksi keskustelu 'eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan' tulevaisuudesta vaatisi oman tutkimuksensa. Tässä yhteydessä voidaan kuitenkin tuoda esiin eräs erityisen relevantti yleisluontoinen näkökulma, jossa toistuu vallitsevalle EU-diskurssille tyypillinen funktionalismi. EU:n perustuslakiehdotusta vuosina 2002-2003 laatineen valmistelukunnan varapuheenjohtaja Jean-Luc Dehaene korosti valmistelukunnan ensimmäisessä täysistunnossa, että kansalaisyhteiskunta on ensisijaisesti organisoitava kansallisella tasolla; kansalliset areenat voitaisiin sitten yhdistää toisiinsa EU-järjestelmän ympärille rakentuvan verkoston avulla (Dehaene 2002).

Eurooppalainen kansalaisyhteiskunta voidaan Dehaenen tavoin yrittää nähdä kansallisesta areenasta erillisenä toimintakenttänä. Eriytyneenä demoksen osana eurooppalainen kansalaisyhteiskunta voisi yhdistää kansallisen järjestökentän ylikansalliseen päätöksentekoon. Siten esimerkiksi kansalaisjärjestöt voisivat tilanteen mukaan toimia osana joko kansallista tai ylikansallista demosta. Eurooppalainen kansalaisyhteiskunta muodostuisi ylikansallisista organisaatioista, jotka osallistuisivat EU-järjestelmän kehittämiseen (vrt. Armstrong 2001, 2-5).

Eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan kaltaisen politiikkaverkoston syntyminen edellyttää poliittista panostusta, sen kehittyminen ei ole luonnonlaki. Siksi voidaan ajatella, että ylikansallinen kansalaisjärjestöjen verkosto kehittyy nimenomaan EU:n institutionaalisen rakenteen ympärille. Tässä suhteessa EU:n instituutioilla, ja toimielimistä erityisesti komissiolla, on suuri merkitys sille, millaisia toiminnan muotoja ja vallankäytön tapoja kansalaisjärjestöt omaksuvat.²¹⁹

Tarkasteltaessa EU:n virallisia linjauksia on tietysti erotettava toisistaan komission julkisille dokumenteille ominainen diskurssi ja se, miten mainittuja tavoitteita käytännössä toteutetaan, mutta ainakin EU-koneiston systeemisen mallintamisen tasolla järjestelmä näyttää tarjoavan kansalaisjärjestöille suhteellisen helposti lähestyttävän vaikutusareenan. Komissio on esimerkiksi luonut pysyvät ja säännölliset suhteet Brysselissä toimivaan, tärkeimpien ympäristöjärjestöjen muodostamaan ns. G8-ryhmään ('Green 8'), jonka piirissä komission lakialoitteita ja linjauksia arvioidaan säännönmukaisesti.²²⁰ EU:n toimielimistä Euroopan parlamentti tarjoaa järjestöille toisen mahdollisuuden vaikuttaa unionin päätöksentekoon, erityisesti yhteispäätösmenettelyn piirin laajennuttua viimeisimpien sopimusudistusten yhteydessä.

Kaiken kaikkiaan voidaan Greenwoodin (2003) tavoin todeta, että EU on päätöksentekojärjestelmä, joka tarjoaa eturyhmille lukuisia mahdollisuuksia vaikuttaa politiikan tuotoksiin ilman, että mikään intressiryhmä pystyy monopolisoimaan päätöksentekoa. Tässä suhteessa Euroopan integraatio on luonut suotuisat olosuhteet ns. eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan syntymiselle. Uusfunktionalismin²²¹ ja 'spilloverin' hengessä voidaan ajatella, että eräänlainen sosiaalisen integraation

²¹⁹ Verkostonäkökulmasta EU-tutkimuksessa ks. esim. Rehn 1997.

²²⁰ Eurooppalaisten ympäristöjärjestöjen harjoittamasta yhteistyöstä Brysselissä ks. Webster 2000.

²²¹ Ks. esim. Haas 1964; Lindberg & Scheingold 1970.

prosessi seuraa systeemistä integraatiota, ja liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatio on tämän kehityksen eräs ilmentymä.²²²

Europeanisaatio ei tapahdu pelkästään 'Euroopan' identiteettipoliittisen houkuttelevuuden ehdoilla eikä myöskään ainoastaan ns. rationaalisten motiivien vuoksi. Tärkeä europeanisaation takana vaikuttava taustavoima on se, että EU tuottaa ainoan voimakkaan normatiivisen rakenteen, joka tarjoaa kansalaisjärjestöille rutiineja, jatkuvuutta ja rohkaisevia tulevaisuuden odotuksia; EU:lla ei ole tässä suhteessa merkittäviä kilpailijoita. Tämä ei tarkoita, että Liettuan jäsenyys EU:ssa olisi ongelmaton tai että liettualaiset kannattaisivat jäsenyyttä varauksetta. Kyse on pikemminkin siitä, että kansalaisjärjestöt hiljaisesti hyväksyvät ja omaksuvat EU:lle tyypilliset politiikkakäsitykset (joissa järjestöille on varattu oma roolinsa) ja pitävät niitä soveliaimpana saatavilla olevana vaihtoehtona. Toinen, rationaalinen, ulottuvuus on se, että järjestöt, jotka ovat valmiit omaksumaan EU-realiteetit, saavat huomattavan etumatkan EU-rahoituksen ja poliittisten vaikutusmahdollisuuksien suhteen: "[Liettuan EU-jäsenyys] merkitsee, että tietotaito, joka on potentiaalisesti saatavilla, saadaan Liettuaan aikaisempaa helpommin. [...] Tämä pätee sekä omaan organisaatioomme että Liettuaan laajemminkin" (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001).

Edellisten esimerkkien valossa voidaan huomata, että kansallisen ja eurooppalaisen tason erottaminen toisistaan on monimutkainen tehtävä. Voidaan kyseenalaistaa kahden erotettavissa olevan tason olemassaolo. On ensinnäkin ilmeistä, että kansallinen ja kansainvälinen politiikka ovat kiinteästi yhteydessä toisiinsa.²²³ Tämän lisäksi on erityisen kiinnostavaa huomata, kuinka 'eurooppalaiset' toiminnan muodot, agendat ja identiteetit tunkeutuvat osaksi kansallisen tason toimijoiden realiteetteja. Raja kansallisen ja kansainvälisen välillä hämärtyy, kun kansalliseksi tai paikalliseksi toimijaksi itsensä määrittelevä järjestö voi tosiasiasa olla riippuvainen kansainvälisistä malleista, rutiineista ja normeista. Mikä oikeastaan on enää puhtaasti kansallista? Kansainvälisyyden ja 'eurooppalaisuuden' aste vaihtelee yksilöstä ja järjestöstä toiseen, mutta kaikki tutkimuksen aineistossa edustetut ympäristöjärjestöt olivat enemmän tai vähemmän yhteydessä joko EU:n tai kansainvälisten katto- tai sisärjestöjen toimintaan.

Tässä yhteydessä ei voida puhua pelkästään 'ulkoisista' vaikutteista. Kyseessä ei ole pelkkä 'pakottavuus' tai 'houkuttelevuus', vaan eurooppalaisten ja

---

²²² On syytä mainita, että liettualainen kansalaisyhteiskunta ei rakennu pelkästään eurooppalaisen kontekstin ehdoilla. Voidaan huomata, että pohjoisamerikkalaisella arvopohjalla on vahva jalansija Liettuassa. Amerikanliettualaisten suuri vaikutusvalta valtionhallinnon ja politiikan korkeimmilla tasoilla on vaikuttanut kansalaisjärjestökentän kehityksen suuntaan; esimerkiksi maan presidentti Valdas Adamkus on tukenut vahvasti 'filantropian kulttuurin' kehittämisen ajatusta. Erityisesti hyväntekeväisyysjärjestöissä pohjoisamerikkalaisella rahoituksella ja aloitekyvyllä on usein ratkaiseva rooli.

Kaiken kaikkiaan on pidettävä mielessä, että Liettualla on vahva historiallinen yhteys Yhdysvaltoihin. Monilla johtavilla yhteiskunnallisilla vaikuttajilla on amerikanliettualainen tausta. Voidaan kuitenkin väittää, että Pohjois-Amerikasta tulleet 'paluumuuttajat' eivät edusta Liettuan tulevaisuutta vaan pikemminkin menneisyyttä. Heidät voidaan nähdä 'dinosauruksina', muistona menneestä (ensimmäisen tasavallan) ajasta, joka ei juurikaan tarjoa eväitä maan nykyisten haasteiden ratkaisuun. Liettuan ja Pohjois-Amerikan historiallisista suhteista ks. esim. Budreckis 1976; Vitas 1990.

²²³ Kansallisten ja kansainvälisten normien kiinteä yhteys käy ilmi myös tilanteessa, jossa kansainväliset normit ensinäkemältä näyttävät yksinkertaisesti syrjäyttävän kansalliset normit. Tarkemmin katsottuna voidaan kuitenkin usein havaita, että kansalliset toimijat ovat käyttäneet kansainvälisiä normeja vahvistaakseen asemiaan kansallisessa poliittisessa pelissä. (Finnemore & Sikkink 1998, 893)

kansainvälisten mallien mukainen toiminta ja siihen sopiva itsekäsitys ovat kiinteä osa useiden järjestöjen 'olemassaolon oikeutusta'. Samaan tapaan kestävän kehityksen paradigmaa käsittelevä esimerkki ilmentää, että eurooppalaisen ja kansallisen normatiivisen kehityksen erottaminen toisistaan on hyvin vaikeaa. Kestävä kehitys ei ole ainoastaan EU:lle tyypillinen paradigma, vaan se on omaksuttu myös monien kansallisten ja paikallisten poliittisten toimijoiden perustavaksi piirteeksi. Näennäisen ulkoiset mallit eivät olekaan ulkoisia vaan lähtökohtaisia. Voidaan siis todeta, että liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa europeanisaatio ei ole ainoastaan järjestökentän läpi työntyvä muutosvoima. Europeanisaatio vaikuttaa syvällisesti toiminnan ja identiteetin lähtökohtiin hämärtäen samalla kansallisen ja eurooppalaisen rajan.

6.3. Sopeutumisen problematiikasta

6.3.1. Europeanisaation tuottamat ongelmat

Kuten edellä on havainnollistettu, EU:n vaikutukset liettualaisten ympäristöjärjestöjen toiminnan ja identiteetin kannalta ovat moninaiset. Kyse on jokseenkin yksisuuntaisesta vaikutussuhteesta: EU:n institutionaalinen rakenne tuottaa sopeutumispaineita, eivätkä ympäristöjärjestöt voi itse juurikaan vaikuttaa institutionaalisen ympäristönsä luonteeseen. Sen sijaan järjestöjen piirissä tehdään valintoja erilaisten soveliaan toiminnan mallien välillä.

Tämä asetelma kertoo laajemmin europeanisaation ominaisluonteesta ja nostaa esiin kysymyksiä prosessiin liittyvistä mahdollisista poliittisista ristiriidoista. Tässä yhteydessä tarkastellaan erityisesti kahta europeanisaatioon liittyvää ongelmallista piirrettä: Ensinnäkin, merkitseekö EU:n institutionaalisen vaikutuspiirin hegemoninen luonne kansallisten ja paikallisten näkökohtien hämärtymistä, kuten esimerkiksi Jancar-Webster (1998, 69) esittää? Toiseksi, merkitseekö europeanisaatio vääjäämätöntä ristiriitaa kansallisen identiteettiprojektin ja eurooppalaisen ympäristöpoliittisen toimijuuden välillä, vai ovatko eurooppalainen ja kansallinen järjestöidentiteetti tavalla tai toisella yhdistettävissä?

1990-luvun lopulta lähtien Liettuan EU-jäsenyys on mielletty liettalaisessa keskustelussa lähinnä vääjäämättömänä tosiasiana, jokseenkin vaihtoehdottomana kehityssuuntana, mistä kertoo osaltaan se, että Liettuassa ei ole missään vaiheessa noussut varteenotettavaa EU-jäsenyyden vastaista poliittista liikehdintää. Samaan aikaan tämä poliittinen determinismi on vähentänyt eri osapuolten motivaatiota rakentaa syvällistä keskustelua EU-jäsenyyden perusteista ja tavoitteista. Kysymys EU-jäsenyydestä on nähty väistämättömänä kehityksenä, josta on päätetty politiikan korkeimmilla tasoilla. Kuten edellä (luku 5.1.7.) esitettiin, EU-jäsenyyden merkitys Liettualle kansakuntana, eli kansallisen identiteettiprojektin suhteuttaminen EU-jäsenyyteen, on jäänyt epäselväksi ja ristiriitaiseksi kysymykseksi. Siten kysymys Euroopan integraation suhteesta kansalliseen itsemääräämisoikeuteen on pulpahdellut pintaan tapauskohtaisesti, esimerkiksi Ignalinan ydinvoimalan sulkemissuunnitelmien kautta.

Jos puhumme Euroopan unionista, kysymys [kansallisesta suvereniteetista] on erittäin kiinnostava. On harmi, että tästä aiheesta ei ole juuri keskusteltu Liettuassa sen paremmin vihreän liikkeen kuin muidenkaan taholta. Olen hyvin pettynyt viranomaisiin, jotka eivät ole tiedottaneet EU-jäsenyyden merkityksestä tarpeeksi. Vasta Irlannin kansanäänestyksen jälkeen kansalliset ja EU:n viranomaiset alkoivat puhua kiinnostavista kysymyksistä, esimerkiksi siitä, voiko jäsenvaltio erota unionista. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Vähäinen keskustelu Liettuan EU-jäsenyyden merkityksestä on aiheuttanut ympäristöjärjestöjen piirissä epäselvyyttä soveliaista toimintamalleista. Kuten eräs vanhemman polven ympäristötieteilijä toteaa, ”[a]ikaisemmin meillä oli paljon kontakteja venäläisten kanssa. Nyt meillä on Euroopan unioni. Tulevaisuuden suhteen vallitsee melkoinen hämmennys” (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna

30.10.2001). Voidaankin Nørgaardin *et al.* (1999, 210) tapaan ajatella, että “yksi ulkoinen hegemonia on korvautunut toisella”. Neuvosto-Liettuassa Moskovon kontrolli oli ilmeisen dominoiva piirre kaikilla yhteiskunnallisen elämän aloilla. Nykyisin puolestaan lännestä peräisin olevat vaikutukset rajoittavat poliittisia toimintamahdollisuuksia. Kuten Waller (1998, 31) huomauttaa, itäisen Keski-Euroopan vapautuminen neuvostohegemoniasta ei suinkaan merkinnyt täyden autonomian saavuttamista vaan myös uuden hegemonian ilmaantumista.

Nimeomaan ympäristösektorilla, jolla ulkoiset vaikutteet ovat radikaalisti rajoittaneet tarjolla olevia toimintamahdollisuuksia, autonomian puute on silmiinpistävä. Ulkomaisen kokemuksen integroiminen paikallisiin toimintatapoihin antaakin Jancar-Websterin (1998, 86) mukaan aiheen kysyä, kuinka pitkälle sopeutuminen voi mennä, ennen kuin voidaan alkaa puhua ”kansainvälisestä vihreästä imperialismista”. Imperialismin käsite on tässä yhteydessä kenties liian vahva ilmaus kuvaamaan liettualaisen ympäristöjärjestösektorin ja yhteiskunnan sopeutumista europeanisaation paineisiin, mutta tietty ristiriita on yhtä kaikki olemassa. Tämä ilmenee esimerkiksi ympäristöjärjestöjen piirissä koettuna poliittisena voimattomuutena ulkoisten mallien edessä:

EU ei tahdo ymmärtää, että tilanne on erilainen idässä, lännessä ja keskellä. Liettua on keskellä. Emme ole poliittisessa mielessä yhtä hulluja kuin itäiset maat, kuten Venäjä, mutta rikas luontoympäristömme on samanlainen kuin idässä. Poliittisesti olemme kuitenkin lähempänä länttä, mutta EU haluaa tasapäistää kaiken. He eivät tahdo muuttaa kantoja, jotka he ovat kertaalleen muodostaneet. Ei ole helppoa edistää omaa asiaansa Brysselin koneistossa. He haluavat kaiken toimivan kuten ennenkin. EU ottaa lisää jäsenvaltioita ja asettaa ne vanhaan kehyykseen - kehyykseen, joka sopii länsimaille. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001)

Edellinen lainaus kertoo siitä, miten europeanisaation deterministinen luonne voidaan kokea kansallisella ja paikallisella tasolla. EU:n kaltainen voimakas institutionaalinen toimija, tai toimijakehys, määrittää oman ympäristönsä ilman, että sen välttämättä tarvitsee sopeutua siihen. Käytännön politiikan tasolla kyse ei kuitenkaan ole yksiselitteisestä ’sanelupolitiikasta’, sillä Euroopan komissio on esimerkiksi ottanut ympäristöalan laajentumisneuvotteluissa huomioon uusien jäsenmaiden erityislaatuiset luontoympäristöt ja lajistot (ks. esim. Euroopan komissio 2002c, 6). Edellisessä haastattelulainauksessa esitetty argumentti voidaan kuitenkin nähdä yleisemmässä valossa, jolloin se näyttyy varsin legitiiminä kritiikkinä EU:lle ominaista laajentumispolitiikkaa kohtaan. Kuten Maniokas (1998) esittää, EU:n toimintapolitiikat ovat määrittäneet unionin ja uusien jäsenmaiden suhdetta jäsenyysneuvottelujen alusta asti. Siten laajentumisprosessi on merkinnyt, että hakijamaat omaksuvat EU:n olemassaolevat käytännöt sen sijaan, että ne pystyisivät vaikuttamaan niihin (vrt. Grabbe 2003, 303).²²⁴

²²⁴ Tämä ei tullut yllätyksenä hakijamaiden hallituksille, jotka nimenomaan vakuuttivat halukkuuttaan liittyä EU:iin mahdollisimman nopealla aikataululla. Siinä missä nykyiset jäsenvaltiot voivat yrittää muokata yhteisöpolitiikkaa joko aktiivisen suunnannäyttäjäröolin tai vastahankaisen viivytysoikeuden kautta (vrt. Börzel 2002), hakijamaiden on tyydyttävä yksinkertaiseen olemassaolevien sääntöjen soveltamiseen; toiminta on mekaanista ja pakotettua seuraten muiden toimijoiden rakentamaan systeemiin kuuluvia käytäntöjä. EU:n laajentuminen on periaatteessa yksinkertainen prosessi: kun hakijavaltio täyttää jäsenyyden kriteerit (eli Euroopan unionin perussopimuksen artiklassa 49 mainitut kriteerit sekä ns. Kööpenhaminan kriteerit), se voidaan hyväksyä jäseneksi. Tällaisessa tapauksessa

Kyse on siis enemmänkin EU:n lainsäädännön ja normien omaksumisesta kuin niihin vaikuttamisesta.²²⁵ Hakijamaiden ympäristöjärjestöjen kannalta tällä europeanisaation ominaispiirteellä on sekä tervetulleet että haitalliseksi koetut puolensa. Yhtäältä Liettuan EU-jäsenyys merkitsee tiukempia ympäristöstandardeja, mutta toisaalta EU:n normit nähdään monissa tapauksissa ulkopuolelta tuotettuna kehyksenä, joka jättää paikalliset ja kansalliset erityispiirteet huomiotta. Europeanisaation logiikka merkitsee myös epätasapainoista kehitystä ympäristöjärjestöjen toiminnallisten resurssien kehityksen kannalta.²²⁶

Jancar-Webster (1998, 88) kiinnittää huomionsa siihen, että ne ympäristöjärjestöjen edustajat, joilla on mahdollisuus päästä käsiksi ulkomaiseen rahoitukseen ja soveliaan organisaation ja poliittisen käytöksen 'koulutukseen' pystyvät myös parhaiten verkostoitumaan. On siis olemassa vaara, että muodostuu kuilu ruohonjuuritaso ja kansainvälistä yhteistyötä tekevien järjestöjen välille. Liettuassa tällainen kuilu on jo osittain havaittavissa. Siinä missä osana laajempia eurooppalaisia kansalaisjärjestöverkostoja toimivat ympäristöjärjestöt pystyvät ajoittain hyvinkin tehokkaasti hyödyntämään kontaktejaan rahoituksen ja tehokkaiden toimintamallien saamiseksi, monet pienet ja/tai paikallistason järjestöt joutuvat jatkuvasti kamppailemaan toimintansa ylläpitämiseksi.

Toiminta, joka noudattelee hegemonisen institutionaalisen kehyksen piirteitä, on usein palkitsevampaa. Tämä kuilu ei kuitenkaan avaudu yksiselitteisesti pienten ja suurten ympäristöjärjestöjen välillä. Haastatteluaineisto osoittaa, että nimenomaan eräät uudet (2000-luvulla perustetut) järjestöt rakentuvat pienuudesta ja paikallisuudesta huolimatta vahvasti EU-normien varaan. Kyseiset järjestöt pyrkivät useimmiten EU:n ympäristölainsäädännön toimeenpanoon paikallistasolla. Usein ratkaiseva käytännöllinen tekijä järjestöjen 'EU-suuntautuneisuudessa' on yhden tai korkeintaan muutaman asiantuntevan henkilön aktiivinen panos järjestön toiminnassa.

Liettuolaisten ympäristöjärjestöjen parissa näyttää vallitsevan käsitys, jonka mukaan EU:sta johdettujen resurssien yhdistäminen paikallisiin tai kansallisiin lähtökohtiin ja ongelmanmäärittelyyn on vaikeaa. "Tarvitsemme enemmän tietoa siitä, miltä EU:n vaatimusten tulisi näyttää paikallisessa kontekstissamme. Ei riitä, että meillä on vain EU:n toimintapolitiikkaa koskevat asiakirjat" (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä A, Vilna 24.10.2001). Järjestöjen ongelmina ovat sekä EU-tietotaidon että henkilöresurssien vähäisyys. Osittain kyse on kuitenkin samalla järjestöjen kyvyttömyydestä soveltaa esimerkiksi EU:n yleisiä suuntaviivoja paikallisessa kontekstissa.

Paikallisen perspektiivin hämärtyminen johtuu osittain siitä, että liettuolaisten ympäristöjärjestöjen ja EU:n virallisen rakenteen välille ei ainakaan toistaiseksi ole

---

europenisatioprosessi esittäytyy yksinkertaisesti EU:n olemassa olevien normien territoriaalisen laajenemisena (vrt. Olsen 2002b, 927).

²²⁵ On olemassa joitakin esimerkkejä siitä, kuinka hakijamaissa toimivat kansalaisjärjestöt ovat onnistuneet vaikuttamaan EU:n ympäristölainsäädäntöön. Eräissä tapauksissa lainsäätäjät ovat ottaneet käyttöön kansalaisjärjestöjen käyttämän metodologian, esimerkiksi tiettyjen suojeltaviksi määrättävien (Natura 2000) alueiden kriteerien määrittelemiseksi. Tällaiset tapaukset ovat kuitenkin enemmänkin poikkeus kuin sääntö. (Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 8.11.2001)

²²⁶ Jos kysymystä tarkastellaan laajemmin Euroopan integraation ja EU:n näkökulmasta, institutionaaliseen sopeutumiseen liittyy potentiaalisia pitkän tähtäimen ongelmia. Kuten March ja Olsen (1989) viittaavat, voimakkaalle toimijalle on tyypillistä, että sen ei tarvitse tarkkailla ja oppia vaikutuspiirissään olevien toimijoiden kokemuksista. Samalla kyky institutionaaliseen oppimiseen heikentyy. Pitkällä aikavälillä tämä voi johtaa instituution tiettyyn jälkeensä jääneisyyteen ja loitontumiseen paikallisen tason realiteeteista.

onnistuttu luomaan toimivaa vuoropuhelua. Yhteydenpito on melko muodollista ja epäsäännöllistä. Kuten edellä todettiin (ks. luku 6.2.3.), vain harvoilla liettualaisilla ympäristöjärjestöillä on kokemuksia suorista kontakteista EU:n toimielinten kanssa. Järjestöjen ja EU:n välillä vaikuttava kansallinen hallinnon taso nähdään usein toimintaa haittaavana tekijänä, etenkin kun liettualaistenkin ulottuville tulevien rakenne- ja koheesiorahastojen hallintoa siirretään EU-jäsenyyden myötä enenevästi kansalliselle tasolle.

EU:n on ajateltava kansalaisjärjestöjä aikaisempaa enemmän. Näin voitaisiin välttää paljon byrokratiaa ja monet ihmiset alkaisivat nähdä EU:n myönteisemmässä valossa. Ymmärrän kyllä, että EU-byrokraatille paras toimintatapa on ottaa yhteyttä meidän byrokraatteihimme, mikäli he haluavat esimerkiksi ehdottaa jotakin projektia, mutta tätä kautta asia ei saavuta meitä. (Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001)

Kun kysymystä tarkastellaan yleisemmällä tasolla, voidaan Miszlivetzin (1997, 36-37) tapaan nähdä, että itäisen Keski-Euroopan entisissä sosialistimaissa vallitsee tietty jälkeenjääneisyyden perintö, josta alueen tulisi päästä irti. Kyse ei ole ainoastaan taloudesta tai infrastruktuurista vaan myös demokraattisten instituutioiden ja koko sivilisaation rakentamisprosessista.

Ehkä meillä ei ole kylliksi kokemusta itsenäisyydestä, olemme liian varovaisia. Meidän pitäisi saada ihmiset ajattelemaan, mutta ajattelu edellyttää informaatiota. Surullinen tosiasia on, että meillä ei tällä hetkellä ole täyttä informaatiota meitä koskevista tapahtumista. Tämä johtaa moniin väärinkäsityksiin ja pettymyksiin. (Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja, Vilna 28.11.2002)

Miszlivetzin mukaan tarvitaan uusia ajatuksia ja keinoja sen sijaan, että vain kopioitaisiin ulkoisia malleja, mikä vain ylläpitää rakenteellista jälkeenjääneisyyttä. Tästä näkökulmasta katsottuna esimerkiksi liettualaisessa yhteiskunnassa olisi siis saatava aikaan sisäsyntyisiä prosesseja tuottamaan institutionaalisia malleja, jotka estäisivät europeanisaatiota johtamasta kansallisten ja paikallisten näkökohtien hämärtymiseen. Poliittisen elämän lainalaisuudet eivät kuitenkaan suosi tällaista kehitystä. Kuten Nørgaard *et al.* (1999, 210) esittävät, “ajanjakso, jolloin pienet valtiot saattoivat vaikuttaa omaan kohtaloonsa, jäi vain historian mitättömäksi alaviitteeksi”.

6.3.2. Identiteettikriisi

On luonteenomaista, että organisaatio yrittää löytää *raison d'être*n, olemassaolon oikeutuksen ja legitiimin symbolisen aseman ympäröivässä poliittisessa kulttuurissa. Legitiimin toimijaroolin saavuttaminen on organisaatiolle tärkeä valtaresurssi, mutta se on samalla itseisarvo. Kun liettualaiset ympäristöjärjestöt määrittävät yhteiskunnallista rooliaan, ne joutuvat aivan uudentyyppisen tilanteen eteen. Useimmiten organisaatio pyrkii löytämään jonkin soveliaan rutiinitoimenpiteen, joka vastaa uudenlaisen tilanteen vaatimukseen (March & Olsen 1989, 34, 38), mutta liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa tällaisia rutiineja ei ole suoraan tarjolla.

Mistä organisaatio voi siis löytää sopivan toimintamallin; mikä on soveliasta toimintaa tässä transitiopolitiikan kontekstissa?

Kansainvälinen institutionaalinen järjestys, jossa EU ja sen rakenteellinen ympäristö ovat keskeisellä sijalla, on luonut omat sääntönsä ja identiteettinsä. Institutionaalinen monimuotoisuus ja monimutkaisuus ovat synnyttäneet useita institutionaalisia järjestyksiä, jotka koetaan kukin omassa ympäristössään legitimeiksi (vrt. March & Olsen 1998, 946-947). Liettuan tapauksessa ympäristöjärjestöt löytävät itsensä samanaikaisesti erilaisten institutionaalisten järjestysten vaikutuspiiristä. Järjestöt eivät pysty kuitenkaan samanaikaisesti täyttämään eri instituutioiden legitimoimisvaatimuksia, minkä seurauksena järjestötoimijoiden itsekäsitys joutuu koetukselle.

Tarkasteltaessa EU:n institutionaalista rakennetta, unionin toimitukset, normit ja rutiinit näyttävät suosivan niin sanottua funktionaalista toimintaa eli erityisryhmien sektorikohtaista, tarkasti määriteltyihin konkreettisiin kysymyksiin liittyvää edunvalvontaa. Esimerkiksi em. komission vuoden 2001 valkoisen kirjan perusteella voidaan päätellä, että komission kielessä kansalaisjärjestöjen 'osallistuminen' päätöksentekoon merkitsee ennen kaikkea organisoitua, päämäärätietoista lobbautusta, jossa järjestöillä ei ole varaa epävarmuuteen omasta yhteiskunnallisesta roolistaan (vrt. Magnette 2001). Siinä missä eräät liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat omaksuneet funktionaalisen roolin tiettyihin erityistavoitteisiin tähtäävinä painostusryhminä, suurin osa järjestöistä kuitenkin näyttää kamppailevan ristiriitaisten ajatusmallien välimaastossa.

Järjestöt eivät voi tehdä yksinkertaista valintaa 'kansallisen' ja 'eurooppalaisen' välillä, sillä kumpikin sfääri on osa niiden perustavaa luonnetta. 'Kansallinen' on tiettyä, suurelta osin historian tulkintoihin nojaavaa legitimeettää tuottava käsitteellinen kehys, kun taas 'eurooppalainen' on resursseihin, kapasiteettiin ja tulevaisuuden odotuksiin liittyvä tärkeä aspekti. Sekä 'kansallinen' että 'eurooppalainen' tuottavat omat legitimoivat sisältönsä. 'Kansallisessa' legitimaatiossa järjestö esittäytyy osana historiallista jatkumoa ja kansallista selviämishanketta, sekä poliittisessa että taloudellisessa mielessä. Tämä ilmenee siten, että taloudellisia kohtalonkysymyksiä, joista Ignalinan tapaus on tärkein esimerkki, ei mielellään haasteta. Kansalliseen legitimaatioon kuuluvat olennaisina piirteinä myös pyrkimys luontoympäristön kansallisten ominaispiirteiden säilyttämiseen sekä etnisen (paikoin panteistisen) kulttuurin korostaminen²²⁷. 'Eurooppalaiseen' legitimaatioon puolestaan kuuluvat eurooppalaisen agendan toteuttaminen, funktionaalinen toiminta painostusryhminä sekä tieteellisen maailmankuvan omaksuminen. Saavuttaakseen legitimoivan aseman järjestö on osallistuttava aktiivisesti 'eurooppalaisen kansalaisyhteiskunnan' luomiseen tai ainakin hyväksyttävä sen pelisäännöt.

Jancar-Webster (1998, 86) kirjoittaa ympäristöjärjestöjen autonomiasta, tai pikemminkin sen puutteesta: "Kansainvälisillä läntisillä ympäristöjärjestöillä on oma agendansa ja kansallisilla hallituksilla on omansa. Kun ne eivät kohtaa, ympäristöjärjestö joutuu tekemään valinnan." Voidaan huomata, että EU-kehityksessä toimivien ympäristöjärjestöjen globaali tai kosmopoliittinen lähestymistapa ei ole yhteensopiva kansallisen identiteettiprojektin odotusten kanssa. Esimerkiksi Donskis (2002, 29) näkee, että nykypäivän Liettuassa 'kosmopolitanismilla' on negatiivinen kaiku; jopa eksplisiittisesti länteen ja Eurooppaan suuntautuneet liettualaisen liberaalin demokratian puolestapuhujat - joista eräät olivat perustamassa ja johtamassa

²²⁷ Kuten edellä on todettu (ks. luku 3.2.2.), tästä suuntauksesta on hyvä esimerkki Šiauliaiain ympäristökerho Aukuras, joka toimii Liettuan vihreän liikkeen alajärjestönä.

Sajūdisia - ovat alkaneet nähdä kosmopolitanismin uhkana yhteiskunnan koheesiolle ja kansallisen kulttuurin perusrakenteelle. Rinkevičius (2000, 199) asettaa kysymyksen, voidaanko rationaalisuus ja toisaalta romanttinen idealismi sovittaa yhteen liettualaisen ympäristöaktiivisuuden kehityksessä. Rinkevičiusin mukaan näiden doktriinien välillä ei ole väistämätöntä ristiriitaa, mutta riippuen tapauksesta ja kontekstista jompikumpi suuntaus muodostuu vallitsevaksi.

Kysymys voidaan muotoilla myös näin: onnistutaanko eurooppalainen poliittinen toimijuus tuomaan osaksi kansallista identiteettiä, ja mitä ristiriitoja tästä seuraa? Pastoraalinen perinne ei sinänsä sulje pois 'Eurooppa-suuntautuneisuuden' mahdollisuutta. Keskeistä on perinteen tulkinta: miten ymmärretään muutokset institutionaalisessa ympäristössä, omaksutaanko vai torjutaanko ulkoiset vaikutteet? Tämä puolestaan riippuu kansallisen identiteetti-projektin tulkinnasta. Toisin kuin perestroikan poliittisen murroksen keskellä, ympäristökysymysten ja kansallisvaltioajattelun yhteys ei enää ole yksioikoinen ja instrumentaalinen vaan hyvin moniulotteinen. Soveltaen Schwartzin (1999, 115) näkökulmaa latvialaiseen kansalliseen identiteettiin (ks. luku 5.1.3.) myöskään liettualaisille kysymys ei ole enää pelkästään siitä, keitä he *eivät* ole vaan siitä, keitä he ovat.

Tämä moniulotteisuus tuottaa ristiriitaisia käsityksiä siitä, mikä oikeastaan on järjestöjen ensisijainen tehtävä. Identiteetikriisi, joka koskee läheisesti myös järjestöjen toiminnallista tasoa, konkretisoituu Ignalinan ydinvoimalan tapauksessa. EU esittäytyy samanaikaisesti sekä kansallisen suvereniteetin uhkaajana että tervetulleena korkeampien ympäristöstandardien asettajana ja resurssien lähteenä. Asetelma johtaa eräänlaiseen sisäiseen ristiriitaan ja kaksijakoiseen suhtautumiseen suhteessa europeanisaation asettamiin reunaehtoihin:

Kaikki valittavat, että EU:n [Ignalinan ydinvoimalaa koskevat] vaatimukset ovat hulluja, koska meillä ei ole tällä hetkellä vaihtoehtoja ydinenergialle. Mutta jos puhumme ympäristöpolitiikasta, koetaan yleisesti tervetulleeksi kehitykseksi, että lainsäädäntömme noudattelee pitkälti EU:n asettamia ehtoja. Näin on etenkin tapauksissa, joissa järjestöille tarjoutuu mahdollisuuksia saada EU-rahaa näiden vaatimusten toimeenpanoon. (Kansainvälisen ympäristöjärjestön Liettuan toimiston työntekijä B, Vilna 24.10.2001)

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen *raison d'être*n monimutkaisuus voidaan allaolevan taulukon tapaan hahmottaa sekä kansallisen että eurooppalaisen institutionaalisen järjestyksen perspektiivistä. Tässä teoreettisessa esityksessä järjestöjen yhteiskunnallinen rooli saa erilaisia muotoja riippuen siitä, nähdäänkö järjestö ensisijaisesti osana kansallista vai eurooppalaista kehystä.

Taulukko 3: Ympäristöjärjestöjen toiminta ja identiteetti kansallisen ja eurooppalaisen institutionaalisen järjestyksen perspektiivistä.

	Kansallinen identiteetti-projekti	Eurooppalainen yhdenmukaistuminen
Toiminta	Järjestö kansallisen tai paikallisen agendan ja normien toteuttajana	Järjestö eurooppalaisen agendan ja normien toteuttajana
Identiteetti	Järjestö kansallisen koheesion rakentajana, ei haastajana	Järjestö osana 'eurooppalaista kansalaisyhteiskuntaa'

Käytännön tasolla vain aniharva liettualainen ympäristöjärjestötoimija pystyy määrittämään asemansa ongelmattomasti 'kansallisen' ja 'eurooppalaisen' välimaastossa. Voidaan sanoa, että ainoastaan tietty osa tärkeimmästä ympäristöpoliittisesta järjestöstä, Liettuan vihreästä liikkeestä (LŽJ), pystyy välttämään tämän identiteetikriisin. Nykyisin useiden ympäristöjärjestöjen katto-organisaationa toimiva LŽJ on edelleen suurelta osin liettualaisen poliittisen ympäristöliikkeen organisatorinen ydin, mutta on syytä huomata, että sen asema on aivan erilainen kuin runsaat kymmenen vuotta sitten. Vaikka Liettuan vihreä liike onkin edelleen merkittävä ympäristöpoliittinen painostusryhmä, sen yhteiskunnallinen rooli on marginaalinen itsenäistymisen aikaan verrattuna. Liettuan itsenäistymisen jälkeen ympäristöliike menetti keskeisen asemansa, koska sille ei enää ollut poliittista tilausta neuvostovallan vastaisen kansallisen protestin artikuloijana. Nykyisin kyse on määrätietoisesti ja osittain hyvin keskusjohtoisesti organisoidusta järjestötoiminnasta eikä spontaanista kansalaisliikkeestä.

On syytä huomata, että Liettuan vihreä liike eroaa maan muusta ympäristöjärjestösektorista juuri siinä mielessä, että se ei näytä kärsivän identiteetikriisistä. Se toimii ensisijaisesti ja tinkimättömästi ympäristölobbyna. Tässä lienee myös osasy syy sen heikentyneeseen asemaan. Useimmista muista liettualaisista ympäristöjärjestöistä poiketen Liettuan vihreä liike on harjoittanut määrätietoista kampanjointia Ignalinan ydinvoimalan sulkemiseksi, ja osin tästä johtuen sen poliittinen vetoavuus on vähentynyt olennaisesti.

Tämänkaltaiselle funktionaaliselle toiminnalle on tyypillistä tavoitteiden ja identiteetin selkeys. Vaikka toiminta Ignalinan ydinvoimalan sulkemista vastaan vähentää tiettyjen järjestöjen poliittista vetoavuutta Liettuan sisäpolitiikassa, irtautuminen kansallisesta projektista avaa uusia mahdollisuuksia eurooppalaisella pelikentällä - mikäli vallitseva soveliaan toiminnan logiikka aiotaan haastaa, toiminnan on oltava eksplisiittisen epäsoveliaan (vrt. Finnemore & Sikkink 1998, 897).²²⁸

²²⁸ On samalla syytä huomata, että siinä missä osa LŽJ:n jäsenistöstä on tehnyt selkeän valinnan ja toimii kiinteänä osana 'eurooppalaista kansalaisyhteiskuntaa', osa järjestön piirissä toimivista

Mikä sitten on roolinsa suhteen epäroivien ympäristöjärjestöjen tulevaisuus? Onko niin, että niiden on ennemmin tai myöhemmin tehtävä valinta kansallisen ja eurooppalaisen välillä? Jossain määrin asianlaita on juuri näin, mutta käytännössä kyse ei ole pelkästä 'valinnasta' vaan pikemminkin järjestöidentiteetin kehitymisprosessista. Kuten Euroopan komission edustaja toteaa, "Liettuan EU-jäsenyyden jälkeen kestää varmasti pari vuotta, ennen kuin liettualaiset kansalaisjärjestöt todella saavuttavat itsevarmuuden mahdollisen Euroopan tason roolinsa suhteen" (Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001).

Liettuan vihreän liikkeen ydinryhmää lukuunottamatta ympäristöjärjestöille on ominaista epärointi erilaisten rooliodotusten välillä, ja useassa tapauksessa kansallinen selviämiprojekti näyttää lopulta ympäristöjärjestöidentiteettiä voimakkaammalta ajattelun ja toiminnan muokkaajalta. Tämän voidaan nähdä olevan tyypillistä yhteiskunnassa, jonka institutionaaliset muodot eivät ole vakiintuneet; järjestösektori elää muutosta, jossa järjestöt määrittävät identiteettinsä perusrakennetta. "Järjestöt ovat tällä hetkellä eräänlaisessa muutostilassa. Liettuan liittyessä EU:iin nämä muutokset eivät enää ole teoreettisia vaan hyvin käytännöllisiä" (Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001).

---

henkilöistä on silti edelleen vahvasti kiinnittynyt kansalliselle identiteettiprojektille tyypilliseen käsitteistöön.

7. Lopuksi

Tämän tutkimuksen alussa asetettiin tutkimusongelmaksi soveliaan poliittisen toiminnan logiikan selvittäminen liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa erityisesti neljän kysymyksen valossa: (1) Mikä on liettualaisen ympäristöliikkeen värikkään lähihistorian merkitys ympäristöjärjestöjen nykyisen poliittisen ominaislaadun kannalta? (2) Mitä erityistä kertoo Ignalinan tapaus, jossa vaihtuva institutionaalinen konteksti on tuottanut ydinvoimalalle hyvin erilaisia poliittisia merkityksiä? (3) Millainen tarkalleen ottaen on ympäristöjärjestöjen suhde Liettuan kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen? (4) Mikä on Euroopan unionin institutionaalisen rakenteen merkitys liettualaisille ympäristöjärjestöille? Tässä viimeisessä luvussa kootaan lyhyesti yhteen tutkimuksen keskeisimmät havainnot.

* * *

Liettualaisen ympäristöliikkeen lähihistorian merkitys ympäristöjärjestöjen nykyisen poliittisen ominaislaadun kannalta:

Nykyisen yhteiskunnallisen kontekstin sisällä tapahtuva historiallisten traditioiden tulkinta vaikuttaa tapaan, jolla ympäristöjärjestöjen piirissä määritetään järjestöjen toiminnan ja itsekäsityksen perusteet. Liettualainen ympäristöjärjestösektori on siten usean erilaisen, osin ristiriitaisenkin kehityskulun tuottama toimijakenttä, jonka luonteeseen ovat vaikuttaneet esimerkiksi etnokulttuurisen aktivismin pitkä perinne ja ympäristökysymysten keskeinen rooli 1980-luvun lopun itsenäisyysliikkeessä. Samaan tapaan maailmansotien välisen ajanjakson myöhemmät tulkinnat ja neuvostoaikana kehittyneet organisationaaliset käytännöt ovat leimanneet järjestösektorin myöhempää kehitystä.

Liettuan ympäristöliikkeen juuret ovat 1970- ja 1980-luvun ruohonjuuritason toiminnassa ja osittain jo 1960-luvun lopulla alkaneessa etnokulttuurisessa liikehdinnässä. Ns. 'kävelijät' tai 'matkustelijat' liittyivät kansallisen tietoisuuden etsimisen liettualaisen luontoympäristön varjeluun. Samaan aikaan hallinnollisilla tasoilla vaikutti 'piilevän aktivismin' piirre, jossa ympäristönäkökohdat yhdistyivät kiinteästi kansallisiin näkökohtiin.

Myöhemmin, perestroikan luomien mahdollisuusrakenteiden puitteissa, ympäristönäkökohtiin liittyvän poliittisen aktiivisuuden mobilisaatiopotentiaali kävi ilmeiseksi. Ympäristöön liittyneet protestit eivät olleet ainoastaan kansalaisten ympäristötietoisuuden ilmaisun keino, vaan kyseessä oli nimenomaan kansallista suvereniteettia tavoitteleva poliittinen liike. Protestointi ympäristöongelmia vastaan oli samanaikaisesti kritiikkiä vallitsevaa järjestelmää kohtaan, ja siten etnokulttuurinen liike, ympäristöliike ja itsenäisyysliike muodostuivat lopulta hyvin päällekkäisiksi käsitteiksi. Ympäristöaktivismi omaksuttiin yleiseksi strategiaksi, koska se mahdollisti kansallisen itsemääräämisoikeuden tavoitteen muotoilun konkreettisiksi poliittisiksi vaatimuksiksi.

Liettuan itsenäistyttyä ympäristöliikkeen suosio kuitenkin romahti. Tähän voidaan osoittaa erilaisia syitä: Ensinnäkin, jälkikommunistisen yhteiskunnallisen transition aikana huomio alkoi yhä enenevästi kiinnittyä taloudellisiin seikkoihin ja arkipäiväiseen selviämiseen. Toiseksi, ympäristöaktivismin kautta kanavoitunut protesti oli yhdistänyt sisälleen hyvin erilaisia poliittisia voimia, joiden tavoitteet

erkanivat välittömästi Liettuan itsenäistyttyä. Siten ympäristökysymysten instrumentaalisuus kävi ilmi. Voidaankin havaita, että vihreä ei ole yksiselitteisesti vain vihreä, vaan poliittinen todellisuus on huomattavasti kirjavampi.

Vaikka ympäristöliikkeen mobilisoivana voimana olikin neuvostovallan voimakas negaatio, liike ei kuitenkaan ollut tyhjästä luotu itsenäisyysliikkeen instrumentaalinen osa. Liettualainen ympäristöliike liittyi pidempään ekologisen ja etnokulttuurisen ajattelun kehitykseen. Vaikka ympäristöjärjestöjen asema nyky-Liettuassa onkin jokseenkin marginaalinen, on juuri etnokulttuurisen juonteen kautta havaittavissa tiettyä historiallista jatkuvuutta.

Ympäristö- ja itsenäisyysaktivismi yhdistyivät 1980-luvun lopulla kiinteästi toisiinsa, mutta suora jatkuvuus itsenäisyysliikkeen ja nykyisen ympäristöjärjestösektorin välillä on vähäistä. Ympäristöjärjestöjen kiinnittyminen liettualaisen kansallisen suvereniteettipolitiikan puolustamiseen voidaankin selittää pikemminkin pidempien historiallisten kehityskulkujen valossa. Kuten Rinkevičius (2000, 197) toteaa, liettualaisen ympäristöliikkeen ja -järjestöjen diskurssissa on korostunut läpi sen historian eräänlainen nostalginen, vanhaa agraariyhteiskuntaa ja luontoyhteyttä korostava piirre. Nämä kansallisromanttiset piirteet yhdistävät ympäristöjärjestöjä kansallisen identiteetin rakennusprojektiin.

Samalla voidaan huomata, että ympäristöjärjestöjen edustama liettualaisuus ei ole pelkästään 'idän uhkan' antiteesi, vaan siinä sisältyy myös epäluuloa läntisiä vaikutteita kohtaan. Järjestöjen piirissä korostuu huoli henkisten arvojen ja luontoyhteyden menettämisestä. Historian tulkintoihin sidonnainen kiinnittyminen idealisoituihin visioihin kansallisen kulttuurin ja identiteetin elpymisestä sekä kansallisen suvereniteetin puolustamisesta tuottavat liettualaisille ympäristöjärjestöille defensiivisiä soveliaan toiminnan malleja.

Edellisten näkökulmien valossa – liettualaisen ympäristöliikkeen kehitystä tarkasteltaessa – voidaan havaita, että sovelias poliittinen toiminta muotoutuu historiasidonnaisesti. Ympäristöjärjestöjen itsekäsitykseen sisältyvä kansallisen defensiivisyyden elementti asettuu pidempään historialliseen jatkumoon soveliaan toiminnan sääntöjä noudattaen.

Politiikan muodot ja tyylit eivät siis synny tyhjiössä. Historia, sen tuottamat tulkinnat sekä tekemisen ja ajattelun säännönmukaisuudet ovat läsnä poliittisessa elämässä, niin kansalaisjärjestötoiminnassa kuin muussakin yhteiskunnallisessa aktivismissa, kuten myös hallinnollisissa rutiineissa. Historiasidonnaisuus voi olla tietoista tai tiedostamatonta; se saattaa yhtäältä olla harkittua tai toisaalta perustua normeihin, jotka ovat muodostuneet itseisarvoiksi tai itsestäänselvyyksiksi.

Kun pohditaan historian tulkintojen merkitystä erityisesti itäisen Keski-Euroopan poliittisen kehityksen kannalta, voidaan väittää, että historiasidonnainen soveliaisuus vaikuttaa syvästi nykyisen poliittisen elämän perusteisiin. Tämän vuoksi nimenomaan kansallisen suvereniteetin käsite nousee tärkeäksi ja usein kyseenalaistamattomaksi käsitteeksi, sillä historiaan pohjautuvat sorretuksi tulemisen, alistumisen ja poliittisen marttyyriuden kokemukset tuottavat kansalliselle itsemääräämisoikeudelle voimakkaan sisällön. Kansallinen suvereniteettipolitiikka erilaisine ilmenemismuotoineen uusintaa tätä sisältöä.

* * *

Ignalinan tapaus ja ydinvoimalan erilaiset poliittiset merkitykset:

Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuudella oli keskeinen merkitys liettualaisen ympäristöliikkeen organisoitumisen kannalta. Tämä kriittinen tapahtuma oli tärkein liettualaisen ympäristöliikkeen järjestäytymiseen johtaneista yksittäisistä tekijöistä. Samalla onnettomuus toi Ignalinan ydinvoimalan tapauksen poliittiseen polttopisteeseen. Tšernobylin ja Ignalinan kysymykset olivat helposti rinnastettavissa, käyttiväthän molemmat voimalaitokset samaa RBMK-teknologiaa.

Ignalinan ydinvoimalan kysymyksen ympärille keskittynyt liikehdintä oli yksi keskeisimmistä neuvostovallan vastaisen protestin välineistä 1980-luvun lopun Liettuassa. Ignalinan ydinvoimalasta muodostui neuvostovallan poliittinen symboli, sillä protestointi ydinvoimalaa vastaan merkitsi samalla vastalauseita Neuvostoliiton keskushallintoa ja vallitsevaa yhteiskunnallista järjestystä kohtaan.

Liettuan itsenäisyysjulistuksen myötä Ignalinan ydinvoimalan poliittinen symboliasema kuitenkin muuttui radikaalisti. Moskovan julistaessa Liettuan energiantuontisaartoon voimala sai nopeasti aseman kansallisen suvereniteetin takaajana, sekä taloudellisessa että poliittisessa mielessä. Ignalinan tapaus tuo selvästi esiin ympäristöaktivismin instrumentaalisen roolin 1980-luvun lopulla: vaikka ydinvoimala koettiin Liettuan itsenäistymisen jälkeenkin jossain määrin neuvostoliittolaisena, Ignalina sai uuden aseman kansakunnan materiaalisen hyvinvoinnin ja poliittisen riippumattomuuden takaajana.

1990-luvun lopulla ydinvoimalan poliittisen symboliaseman muutos sai yhä vahvemman ilmentymän, kun EU:n taholta esitettiin vaatimus Ignalinan molempien reaktorien sulkemisesta ennen niiden lasketun käyttöiän umpeutumista. Koska tämä *ultimatum* esitettiin Liettuan EU-jäsenyyden ennakkoehdona, Ignalinan tapaus liitettiin hyvin kiinteästi kysymykseen kansallisesta suvereniteetista.

Eräät liettualaiset ympäristöjärjestöt kuitenkin toimivat aktiivisesti osana laajempia eurooppalaisia kansalaisjärjestöverkostoja vaatien itäisen Keski-Euroopan neuvostomallisten ydinvoimaloiden välitöntä sulkemista. Siten Ignalinan tapaus aiheuttaa monissa tapauksissa järjestöidentiteetin epävarmuutta: Yhtäältä eräänlainen ympäristöjärjestöidentiteetti vaatii kriittistä suhtautumista ydinvoimaan, erityisesti neuvostomallisiin RBMK-reaktoreihin. Toisaalta taas Ignalinan ydinvoimala koetaan maan taloudellisen ja poliittisen omavaraisuuden takaajaksi.

Edellä mainittujen näkökohtien perusteella voidaan todeta, että Ignalinan tapaus tuo esiin soveliaiden toimintamallien moniulotteisuuden, jonka pohjalta liettualaiset ympäristöjärjestöt määrittävät identiteettiään. Kun ympäristöjärjestöt tasapainoilevat ristiriitaisten institutionaalisten ympäristöjen välimaastossa, järjestöjen epävarmuus yhteiskunnallisesta roolistaan käy ilmeiseksi.

Ignalinan tapauksen ympärille rakentuva identiteettipoliittinen asetelma voidaan yksinkertaistaa tilanteeksi, jossa ympäristöjärjestöt hapuilevat kahden yhteensopimattoman toimintamallin välillä: yhtäältä järjestöt toivovat voivansa toteuttaa rooliaan ympäristöjärjestöinä, usein laajempien eurooppalaisten ympäristöjärjestöverkostojen mallin mukaisesti, mutta toisaalta kansallisen suvereniteettipolitiikan tuottamat mallit ovat vahvasti läsnä järjestöjen määrittäessä perusluonnettaan.

Ignalinan ydinvoimalan tapaus kertoo erilaisten soveliaan toiminnan mallien yhteensopimattomuudesta: samalla kun ympäristöjärjestöt sopeutuvat eurooppalaiseen konvergenssiin ne ovat silti kiinnittyneitä kansallisen suvereniteetin merkitystä korostavaan institutionaaliseen järjestykseen. Liettualaiset ympäristöjärjestöt ovat

siten kahden osin päällekkäisen järjestyksen puitteissa toimivia, ja niiden tuottamia, toimijoita.

Ympäristöjärjestöjen itsekäsitykseen sisältyvä ristiriitaisuus siis kertoo järjestöjen asemasta Euroopan integraation ja kansallisen suvereniteettipolitiikan ristipaineessa. Euroopan integraation ja 'uuden vanhan' suvereniteettiajattelun kohtaaminen synnyttää tilanteita, joissa erilaiset poliittiset toimintamallit ajautuvat keskenään konfliktiin.

* * *

Ympäristöjärjestöjen suhde Liettuan kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen:

Kansallisvaltiokeskeinen maailmankuva, johon liittyy tietty defensiivisyyden elementti, on vaikuttanut kansallista suvereniteettia korostavan normiston kehittymiseen Liettuassa. Tällä normistolla, jonka kehittymistä ja uusintamista voidaan kutsua kansalliseksi identiteettiprojektiksi on huomattava merkitys myös liettualaisten ympäristöjärjestöjen itsekäsityksen kannalta.

Kun neuvostovalta alkoi murentua Liettuassa, kansallista historiaa pyrittiin ikään kuin jatkamaan siitä, mihin se oli jäänyt ennen maan liittämistä Neuvostoliittoon. Tämä piirre koski myös kansalaisjärjestösektoria. Käytännössä jatkuvuus neuvostovaltaa edeltäneen ajanjakson järjestötoiminnan ja uusien tai elvytettyjen kansalaisjärjestöjen välillä on kuitenkin vähäistä. Kun institutionaalista jatkuvuutta sen sijaan lähestytään epävirallisena normien kokoelmana, historian tulkinnat muodostuvat keskeisiksi. Esimerkiksi ns. ensimmäisen tasavallan nykytulkinnat tuottavat kansallisen suvereniteetin käsitteelle kiinnostavan sisällön defensiivisenä, eristäytymishalusena ilmiönä.

Liettuan kansallinen, historiallis-kulttuurinen identiteetti- ja sen varaan rakentuva kansallinen identiteetti ovat moniulotteisia ilmiöitä, joiden analysointiin tämä tutkimus paneutui lähinnä ympäristöjärjestöjen näkökulmasta. Voidaan kuitenkin todeta yleisellä tasolla, että kansallisen identiteetin luomisessa on kautta aikain käytetty konkreettisia ja abstrakteja uhkakuvia. Venäjä ja siihen liitetty neuvostokommunismi ovat Liettuan tapauksessa olleet uhkakuvista keskeisimpiä, mutta samalla, ja erityisesti liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapauksessa, voidaan kiinnittää huomio myös toisenlaisiin uhkakuviin: 'läntinen maailmankuva', 'kulutusyhteiskunta' ja 'materialismi' uhkaavat kansalliselle identiteetti- ja yhteiskunnalle tyypillistä kansallisromanttista 'agraarista traditionalismia'.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen suhde kansallisiin normeihin tuottaa asetelman, jossa toimija näyttäytyy ensisijaisesti liettualaisena ja vasta toissijaisesti ympäristöjärjestötoimijana. Siten sovelias toimintamalli uusintaa kansallisen identiteetti- ja yhteiskunnallisen perusrakennetta, jonka keskeinen osa on kansallisen suvereniteetin käsite.

Näiden seikkojen perusteella voidaan sanoa, että ympäristöjärjestöt ovat monin tavoin kiinnittyneitä kansalliseen institutionaaliseen järjestykseen, mutta erityisesti käytännön tasolla vallitsevat kansallisen poliittisen järjestelmän puutteet altistavat järjestöt ulkoisille vaikutuksille. Erityisesti kansallisen poliittisen järjestelmän rakenteellinen jälkeenjääneisyys aiheuttaa sen, että Euroopan integraation tuottamat ja ylläpitämät normit, verkostot ja käytännöt tuovat mukanaan uudenlaista jatkuvuutta sekä toiminnallista legitimitettä ja resursseja. Nämä uudet mahdollisuudet ja rajoitteet ovat luonteeltaan sekä houkuttelevia että pakottavia.

Liettuan itsenäistyttyä ympäristöjärjestöjen institutionaalinen toimintaympäristö muuttui radikaalisti, mutta muutos ei koskenut politiikan syvällisiä perusteita: kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytysten kannalta muutos ei tuonut toimijoille autonomiaa vaan loi pikemminkin uuden institutionaalisen ympäristön omine rajoituksineen. Voidaan väittää, että yksi institutionaalinen vaikutuspiiri korvautui toisella. Uusi institutionaalinen järjestys ja siihen liittyvät soveliaisuuden säännöt määritetään siis edelleen liettualaisen kansalaisyhteiskunnan ja poliittisen järjestelmän ulkopuolelta. Tämä kertoo paitsi poliittisen elämän ominaisluonteesta myös kansallisen suveriniteettipolitiikan tietystä voimattomuudesta suhteessa laajempiin institutionaalisiin ympäristöihin.

* * *

Euroopan unionin institutionaalisen rakenteen merkitys liettualaisille ympäristöjärjestöille:

Europeanisaatiossa, eli Euroopan integraation kansallisella tasolla aiheuttamissa vaikutuksissa, ei ole kyse ainoastaan EU:n yhteisöläinsäädännön toimeenpanosta tai muodollisten sääntöjen noudattamisesta. Tässä tutkimuksessa kiinnitettiin huomio erityisesti EU:n institutionaaliseen järjestykseen tyypillisten epävirallisten normien merkitykseen.

Jälkikommunistisessa yhteiskunnassa toimivat kansalaisjärjestöt voidaan nähdä erityisen alttiina omaksumaan EU:n ylläpitämät toimintamallit ja käsitykset, sillä kansalaisjärjestöjen välitön, kansallinen poliittinen ympäristö ei tarjoa yhtä yleispäteviä rutiineja, legitimiä asemaa tai houkuttelevia tulevaisuuden näkymiä kuin EU:n järjestelmä. Erilaisten normien ja käytäntöjen omaksuminen haastaa kansallisen institutionaalisen järjestyksen, mutta liittää järjestöt samalla uuteen, potentiaalisesti palkitsevampaan institutionaaliseen kehykseen.

EU:n ylläpitämä kansalaisjärjestöjen osallistumista korostava poliittinen diskurssi ja unionin suhteellisen avoin päätöksentekoaareena samoin kuin sen luomat lukuisat rahoitusohjelmat ja verkostot näyttävät houkuttelevana monille järjestötoimijoille. Samalla nämä EU-järjestelmän piirteet myös määrittävät melko tiukasti kansalaisjärjestötoiminnan ehdot.

Liettualaisten ympäristöjärjestöjen toimiessa ympäristöpoliittisina toimijoina niiden agenda, argumentit ja keinovalikoima ovat vahvasti sidoksissa EU:n institutionaalisiin rakenteisiin. Tässä tutkimuksessa esimerkkeinä liettualaisten ympäristöjärjestöjen europeanisaatiosta mainittiin ensinnäkin kestävän kehityksen paradigman perustava rooli järjestöjen itsekäsityksen kannalta sekä kolme hieman käytännöllisempää europeanisaation ilmentymää: EU:n normit ympäristöjärjestöjen vaatimusten legitimoijina, EU:n tarjoama rahoitus houkuttelevana ja ehdollistavana resurssina sekä EU:n institutionaalisen rakenteen ympärille muodostuva 'eurooppalainen kansalaisyhteiskunta' ympäristöjärjestöjen toiminnan ja identiteetin määrittäjänä.

Sovelioiden pelisääntöjen omaksuminen on ennakkoehto organisaatioiden väliselle laajemmalle yhteistyölle, ja osin juuri tämän vuoksi EU:n mallin mukainen organisoituminen näyttää houkuttelevana kansalaisjärjestöjen näkökulmasta. Europeanisaatiossa on kyse normien ja toimintatapojen konvergenssista osin instrumentaalisista, mutta ennen kaikkea soveliaisuuteen liittyvistä syistä. EU:lle tyypillisiin muotoihin liittyvä legitimitetti ei siis välttämättä riipu toimintamallien välittömästä tehokkuudesta.

Kansallista ja eurooppalaista tasoa ei kuitenkaan voida selvästi erottaa toisistaan. 'Eurooppalaiset' toiminnan muodot ja paradigmat siirtyvät usein osaksi kansallisen tason toimijoiden lähtökohtia, jolloin kansalliseksi tai paikalliseksi toimijaksi itsensä määrittelevä järjestö onkin itse asiassa hyvin riippuvainen kansainvälisistä malleista. Europeanisaatio ei siis ole ainoastaan järjestökenttään vaikuttava ulkoinen muutosvoima vaan toiminnan ja identiteetin perustaviin lähtökohtiin vaikuttava piirre, joka hämärtää kansallisen ja eurooppalaisen rajan.

Edellisen perusteella voidaan esittää, että Euroopan integraatiossa on kyse paitsi lainsäädännön, poliittisen järjestelmän, tavoitteiden ja toimintatapojen yhdistämisestä myös yhteiskunnallisen elämän ja järjestäytymisen peruslähtökohtiin vaikuttavasta ilmiöstä. Euroopan integraatio on samalla ilmiö, joka toteutuu myös hyvin arkipäiväisissä asioissa. Euroopan integraatio ei tapahdu ainoastaan EU:n ministerineuvoston kabineteissa tai komission kokouksissa vaan se on läsnä myös monissa mikrotason käytännöissä vaikuttaen siis myös ympäristöjärjestöjen toimintaan.

Euroopan integraatio on luonut monitasoisen institutionaalisen järjestyksen, joka määrittää oman vaikutuspiirinsä säännöt. Euroopan integraatio on kehittynyt kokonaisvaltaiseksi ilmiöksi, jossa ei enää ole kyse vain kansallisen suvereniteetin jakamisesta ja yhdistämisestä. EU on erikoislaatuinen länsimaisen demokratian versio, jolle tyypilliset vallitsevat käsitykset muokkaavat poliittisten toimijoiden perusluonnetta.

Kylmän sodan jälkeisessä Euroopassa, jossa liettualaiset ympäristöjärjestöt muiden toimijoiden muassa siirtyvät yhden institutionaalisen järjestyksen vaikutuspiiristä toiseen, on syytä pitää mielessä kaikkien institutionaalisten järjestysten – niin kansallisten kuin ylikansallistenkin järjestysten – perimmiltään normatiivinen luonne. Muiden institutionaalisten järjestelmien tapaan EU:n versio länsimaisesta demokratiasta ja siihen sisältyvä kansalaisyhteiskunnan käsite ovat normatiivisia rakennelmia, ja sellaisina ne ovat myös jatkuvasti alttiina tulla kyseenalaistetuiksi.

* * *

Etsittäessä vastauksia edellä mainittuihin neljään tutkimuskysymykseen on voitu huomata soveliaan toiminnan käsitteen selittävä potentiaali. Lähestymistapa tarjoaa hedelmällisen näkökulman tulkita poliittista elämää siten, että poliittinen toiminta nähdään soveliaiden toimintamallien noudattamisena ja niiden puitteissa tehtävinä instrumentaalisina valintoina. Lähestymistapa sallii nähdä poliittiset toimijat moniulotteisina tutkimuskohteina, joiden toimintaan ja identiteettiin voi sisältyä myös ristiriitaisuuksia. Ignalinan tapaus tuo tämän ulottuvuuden erityisen selvästi ilmi. Soveliaan toiminnan logiikka haastaa politiikan rationalistiset tulkinnat – jos politiikka olisi rationaalista, se ei välttämättä olisi enää politiikkaa.

Uutta institutionalismia ja suurelta osin sen puitteissa kehitettyä europeanisaation käsitettä on aiemmin sovellettu selitysmallina lähinnä kansallisten tai eurooppalaisten hallintokäytäntöjen tutkimuksessa. Liettualaisiin ympäristöjärjestöihin keskittyvä näkökulmani kuitenkin osoittaa, että lähestymistapa soveltuu myös kansalaisyhteiskunnan toimintojen analysointiin.

Tutkimukseni kautta olen pyrkinyt tuomaan esiin uutta tietoa paitsi Ignalinan tapauksesta myös itäisen Keski-Euroopan järjestöelämän realiteeteista ja ominaispiirteistä, samoin kuin Euroopan integraation, europeanisaation ja kansallisen suvereniteettipolitiikan laajemmista sisällöistä. Tutkimuksessa painottuu olemassa

olevan teoreettisen käsitteistön soveltaminen liettualaisten ympäristöjärjestöjen tapaukseen, ja siten tutkimustulokset painottuvat uuden tiedon osalta empiirisiin havaintoihin. Siten käsillä oleva tutkimus jättääkin tilaa aiheen jatkokäsittelylle erityisesti teoreettisessa mielessä.

Ensinnäkin voidaan kysyä, miten uuden institutionalismin piiriin kuuluvia tulkinnallisia välineitä, kuten soveliaan toiminnan käsitettä, voitaisiin tarkentaa, jotta itäisen Keski-Euroopan institutionaalisia muutoksia olisi mahdollista ymmärtää entistä paremmin. Nähdäkseni hedelmällisin keino teoreettisten käsitteiden tarkentamiseksi on edetä erityiskysymyksiin ja -sektoreihin keskittyvien tapaustutkimusten pohjalta, sillä mitä yleisemmällä tasolla liikutaan, sitä hankalampaa on antaa esimerkiksi soveliaalle toiminnalle kouriintuntuvaa sisältöä. Tapaustutkimusten tuottaman tiedon perusteella on siten mahdollista kehittää lähestymistavan teoreettista käsitteistöä eteenpäin ja antaa esimerkiksi soveliaan toiminnan käsitteelle tarkempi sisältö nimenomaan europeanisoituvan itäisen Keski-Euroopan kontekstissa.

Toiseksi, voisi olla kiinnostavaa teoretisoida laajemmin erilaisten 'institutionaalisten järjestysten' mahdollisia sisältöjä ja merkityksiä EU:n uusissa jäsenmaissa, erityisesti viidennessä luvussa käsitellyn kansallisen identiteettiprojektin näkökulmasta – miten hegemoniset kansalliset normistot syntyvät ja uusintavat itseään jälkikommunistisen vakiintumisen ja europeanisaation värittämässä yhteiskunnallisessa kontekstissa; millaiseksi muotoutuu kansallisen suvereniteettipolitiikan ja Euroopan integraation välinen suhde?

* * *

Kuten liettualaisiin ympäristöjärjestöihin keskittyvä tutkimukseni on osoittanut, soveliaisuuden säännöt muuttuvat riippuen kulloisestakin yhteiskunnallisesta viitekehystä. Samalla yhteiskunnallisen kontekstin mahdollisesti tuottamat ristipaineet heijastuvat poliittisten toimijoiden itsekäsityksessä hapuiluna erilaisten, usein ristiriitaisten toiminta- ja ajattelumallien välillä.

Soveliaisuuden ohjaamassa toiminnassa keskeisen merkityksen saavat nimenomaan tilanteen tulkinnat. Siten on mahdollista, että yksi ja sama reaali maailman objekti saa mitä erilaisempia ilmenemismuotoja identiteettipolitiikan tasolla. Ignalinan tapaus osoittaa omalta osaltaan, että symboliikka ja tulkinta vaikuttavat poliittisen elämän ytimessä.

Liite 1: Kronologinen esitys liettualaisen ympäristöliikkeen ja Ignalinan ydinvoimalan vaiheista sekä keskeisimmistä poliittisista tapahtumista

- 1960-1970 -luku Etnokulttuurisia aktiviteetteja.
- 1977 Ignalinan ydinvoimalan rakennustyöt aloitetaan.
- Joulukuu 1983 Ignalinan ydinvoimalan ensimmäinen reaktori otetaan käyttöön.
- 26.4.1986 Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuus.
- 1986 Liettuan kirjailijaliitto tiedemiesten ja opiskelijoiden tukemana kerää adressin vastustaakseen Neuvostoliiton keskushallinnon suunnitelmia aloittaa öljynporaus Liettuan ja Kaliningradin välisellä merialueella. Joukko intellektuelleja julkaisee suunnitelmia vastaan protestoivan kirjelmän ensin Moskovassa ja hieman myöhemmin Liettuassa.
- Kesä 1987 Ensimmäinen uusi ympäristöjärjestö, Žemyna, perustetaan Vilnassa. Ensimmäisessä kokouksessaan järjestö käsittelee Tšernobylin onnettomuutta ja Ignalinan ydinvoimalaa koskevia kysymyksiä.
- Elokuu 1987 Ignalinan ydinvoimalan toinen reaktori otetaan käyttöön.
- Alkuvuosi 1988 Spontaaneja ympäristöongelmiin liittyviä protesteja. Vilnan, Kaunasin ja Klaipėdan ympäristöryhmät alkavat koordinoida toimintaansa.
- Maalis-huhtikuu 1988 Ympäristöjärjestö Žemyna järjestää kaksi Ignalinan ydinvoimalaa käsittelevää kokousta, joihin osallistuu yhteensä noin 400 ihmistä.
- 3.6.1988 Sajūdis-liikkeen aloiteryhmä perustetaan.
- 14.6.1988 Liettuan trikolori nähdään mielenosoituksessa Vilnan Gediminas-aukiolla.
- 23.6.1988 Liettuan kommunistisen puolueen keskuskomitean sihteeri Brazauskas ilmoittaa, että Liettua aikoo vaatia Moskovaa keskeyttämään suunnitelmat Ignalinan neljännen reaktorin rakentamiseksi.
- 24.6.1988 Sajūdisin Vilnassa organisoima mielenosoitus kerää 20 000-30 000 ihmistä lähettämään matkaan Liettuan delegaation Neuvostoliiton kommunistisen puolueen 19. yleiskokoukseen. Laajamittaisten mielenilmausten aalto alkaa.
- Kesä-heinäkuu 1988 'Ekologinen protestimarssi': Ympäristöryhmät organisoivat Liettuan tärkeimpien kaupunkien kautta kulkevan pyörämarssin, jonka osallistujat mittaavat matkan varrella saastumisarvoja. Marssi yhdistää Liettuan ympäristöryhmät, ja saman vuoden syksyllä Liettuan vihreä liike (*Lietuvos Žaliuju Judėjimas*) perustetaan löyhäksi katto-organisaatioksi.
- 9.7.1988 Noin 100 000 ihmistä kerääntyy Vilnan Vingis-puistoon vastaanottamaan kommunistisen puolueen yleiskokouksesta palaavat edustajat. Äänessä ovat lähinnä Sajūdisin johtohahmot; Sajūdis saa laajaa moraalista kannatusta. Osallistujat osoittavat tukeaan mm. vaatimukselle keskeyttää Ignalinan ydinvoimalan kolmannen reaktorin rakennustyöt.
- 15.7.1988 Sajūdis järjestää protestin Ignalinan ydinvoimalan kolmannen reaktorin rakentamista vastaan Vilnassa korkeimman neuvoston rakennuksen ulkopuolella.

- 3.8.1988 Mielenosoitus Jonavassa kerää 5000 osallistujaa protestoimaan ympäristöongelmia vastaan ja osoittamaan tukea Sajūdisille.
- 17.8.1988 Liettuan kansallinen lippu ja kansallishymni laillistetaan.
- 23.8.1988 Molotov-Ribbentropin sopimuksen tuomitseva mielenosoitus kerää 150 000-200 000 osanottajaa Vingis-puistoon. Tapahtumasta muodostuu itsenäisyysliikkeen kulminaatiopiste, tärkeä tapaus kansallisen tietoisuuden kehittymisessä. Eräs tilaisuuden puhujista ehdottaa yhteistyötä Latvian kansallisrintaman kanssa Ignalinan kolmannen reaktorin rakennustöiden pysäyttämiseksi.
- 27.8.1988 Suurelta osin liettualaisten tiedemiesten lobbauksen seurauksena Moskova julkistaa päätöksen keskeyttää Ignalinan ydinvoimalan kolmannen reaktorin rakennustyöt. Liettuassa päätöksen pitävyyttä epäillään yleisesti. Protestit jatkuvat.
- 3.9.1988 Ympäristöryhmät kolmessa Baltian maassa sekä Skandinaviassa ja Puolassa järjestävät 'piiri Baltian ympäri' -tapahtuman Itämeren saastumista vastaan. Osanotto on aktiivisinta Liettuassa, jossa eräiden arvioiden mukaan noin sata tuhatta ihmistä osallistuu tapahtumaan. Itämeren rannalle kokoontuneet mielenosoittajat tuovat mukanaan Liettuan lippuja ja laulavat liettualaisia kansanlauluja.
- 5.9.1988 Kerrotaan Ignalinan ydinvoimalassa tapahtuneesta tulipalosta. Radikaaliryhmä Liettuan vapausliitto vaatii kansainvälisiä asiantuntijoita selvittämään Ignalinan ydinvoimalan turvallisuuden. Sajūdis vastaa julkistamalla oman vetoamuksensa YK:n pääsihteerille ja kansainvälisen atomienergiailiiton (IAEA) puheenjohtajalle.
- 16.-18.9.1988 Sajūdis tukee 'elämän ringiksi' kutsuttua protestia, jossa tuhannet ihmiset muodostavat käsi kädessä ringin Ignalinan ydinvoimalan ympärille. Osallistujat vaativat kolmannen reaktorin rakennustöiden pysäyttämistä ja toiminnassa olevien reaktoreiden turvallisuustarkistusta. Viranomaiset syyttävät Sajūdisia kiihkoilusta ja nationalismista.
- 28.9.1988 Viranomaiset ja Liettuan vapausliiton koolle kutsumat mielenosoittajat ottavat yhteen Vilnan Gediminas-aukiolla. Tapaus käynnistää poliittisen keskustelun, joka johtaa lopulta Liettuan kommunistisen puolueen pääsihteerin Ringaudas Songailan ja tämän kakkosmiehen Nikolai Mitkinin syrjäyttämiseen 19.10.1988.
- 15.-16.10.1988 Liettuan vihreä liike (LŽJ), ympäristökerhojen löyhä katto-organisaatio, järjestää perustavan kokouksensa.
- 19.10.1988 Liettuan kommunistisen puolueen vanhoillinen johto syrjäytetään; Algirdas Brazauskas valitaan puolueen pääsihteeriksi.
- 22.-24.10.1988 Sajūdis seimas ja sen johtoryhmä valitaan perustavassa kokouksessa.
- 20.11.1988 Sajūdis mainitsee julkilausumassaan ensimmäisen kerran sanan 'itsenäisyys'.
- 10.12.1988 Sajūdis tukee ympäristöryhmien julistamaa maitotuotteiden boikottia, jonka syinä mainitaan tuotannon epähygieenisuus ja ympäristösaasteet.
- 16.3.1989 Sajūdis saa laillisen aseman.
- 26.3.1989 Sajūdis saa 39 ehdokkaastaan 31 läpi Neuvostoliiton kansalliskongressin vaalien ensimmäisellä kierroksella. Liettuasta valitaan kaikkiaan 42 edustajaa.
- 9.4.1989 Kansalliskongressin vaalien toisella kierroksella Sajūdis saa läpi viisi kahdeksasta ehdokkaastaan.
- 30.4.-1.5.1989 Liettuan vihreä liike järjestää kokouksen Rumšiskėsissa ja Kaunasissa.

- 13.-14.5.1989 'The Baltic Assembly' Tallinnassa: Sajūdis sekä Viron ja Latvian kansanrintamat vetoavat ETYK:iin, YK:hon ja Neuvostoliiton johtoon maiden itsenäisyyden palauttamiseksi.
- 17.6.1989 Ympäristöryhmät protestoivat Mažeikiain öljynjalostamon lähistöllä.
- 1.-2.7.1989 Liettuan vihreät kokoontuvat valmistelemaan puolueen perustamista ja osallistumista korkeimman neuvoston vaaleihin.
- 23.8.1989 Sajūdis sekä Viron ja Latvian kansanrintamat järjestävät kansainvälisesti ehkä kaikkein tunnetuimman protestin, jossa Baltian maiden asukkaat muodostavat käsi kädessä ihmisketjun Vilnasta Tallinnaan. Arviolta kaksi miljoonaa ihmistä, joista noin miljoona on liettualaisia, osallistuu tähän Molotovin-Ribbentropin sopimuksen tuomitsevaan protestiin.
- 3.9.1989 Ympäristöryhmät organisoivat Baltian maiden itsenäisyystapahtuman Itämeren rannalla.
- 26.11.1989 Noin 2000 ihmistä osallistuu Liettuan vihreän puolueen järjestämään tapahtumaan muistamaan Tšernobylin onnettomuuden uhreja.
- Tammi-
maaliskuu 1990 Vihreä puolue saa läpi seitsemän ehdokasta Liettuan korkeimman neuvoston vaaleissa.
- 11.3.1990 Liettua julistaa itsenäisyytensä palautetuksi. Moskova asettaa Liettuan taloussaartoon, joka päättyy neljä kuukautta myöhemmin, kun Liettua 'jäädyyttää' itsenäisyysjulistuksensa.
- 13.1.1991 Siviilejä kuolee neuvostojoukkojen yrittäessä vallata Vilnan televisiotornin.
- 27.8.1991 Liettuan uusi johto saa Ignalinan ydinvoimalan hallintaansa.
- 8.12.1995 Liettua jättää EU-jäsenyyshakemuksen.
- Kevät 1999 Euroopan komissio antaa ymmärtää, että Ignalinan ydinvoimalan alasajo on ennakkoehto Liettuan EU-jäsenyydelle.
- 15.2.2000 EU käynnistää liittymisneuvottelut Liettuan kanssa.
- Kevät 2002 Liettualaiset tiedemiehet julkistavat adressin, jossa vaaditaan Liettuan ydinvoimakapasiteetin säilyttämistä.
- 11.6.2002 Liettua ja EU saavat jäsenyysneuvottelujen energiakohdan suljettua. Liettua sitoutuu sulkemaan ensimmäisen reaktorin vuoteen 2005 ja toisen vuoteen 2009 mennessä.
- 10.-11.5.2003 Liettualaiset hyväksyvät EU-jäsenyyden kansanäänestyksessä.
- 22.5.2003 Liettuan vastavalittu presidentti Rolandas Paksas ilmoittaa, että Liettua ei luovu ydinenergian tuotannosta Ignalinan sulkemisen jälkeen.
- 29.3.2004 Liettua liittyy Natoon.
- 1.5.2004 Liettua liittyy EU:iin.

Lähteet: Ardžiūnas *et al.* 1990; Arnswald 2000; Dawson 1996; HS 2002; Liettuan ulkoministeriö 2002; Rinkevičius 2000; Senn 1990; Spurga 2001; Thomson 1992; tutkimushaastattelut 2001-2003.

Lähteet

Haastatteluaineisto:

Kansainvälisen ympäristöpoliittisen järjestön Liettuan toimiston työntekijät A ja B, Vilna 24.10.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 26.10.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 29.10.2001.

Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 30.10.2001. (Käännetty liettuan kielestä.)

Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 5.11.2001. (Käännetty liettuan kielestä.)

Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 5.11.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Vilna 6.11.2001.

Ympäristötieteellisen järjestön johtokunnan jäsen, Vilna 6.11.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Klaipėda 7.11.2001.

Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Vilna 8.11.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja, Trakai 9.11.2001. (Käännetty liettuan kielestä.)

Euroopan komission Liettuan edustuston liettualainen virkamies, Vilna 9.11.2001.

Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 12.11.2001.

Ympäristötieteellisen järjestön johtaja, Kaunas 13.11.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön varapuheenjohtaja, Kaunas 13.11.2001.

Liettualaisen kansalaisjärjestökentän asiantuntija, Vilna 14.11.2001.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtaja sekä johtokunnan jäsen, Utena 15.11.2001. (Osittain käännetty liettuan kielestä.)

Liettuan vihreän puolueen edustaja, Vilna 27.11.2002.

Sajūdis-liikkeen aloiteryhmään kuulunut kirjailija, Vilna 27.11.2002.

Ympäristöliikkeen ja Sajūdis-liikkeen keskeinen vaikuttaja (myöhemmin ministeri), Vilna 28.11.2002.

Nykyisin toimivan Sajūdis-organisaation johtohenkilö, Vilna 29.11.2002.

Ympäristöpoliittisen järjestön aktivisti, Klaipėda 8.8.2003.

Ympäristöpoliittisen järjestön johtokunnan jäsen, Klaipėda 20.8.2003.

Asiakirjalähteet:

Direktiivi 85/337/ETY.

Direktiivi 97/11/EY.

EBRD (1997) "Ignalina Safety Panel Recommendations on the Ignalina NPP Units 1 & 2. In-Depth Safety Assessment". *European Bank for Reconstruction and Development*. <<http://www.erbd.com/enviro/nuclear/idsf/ignal.htm>>. 22.5.2003.

Euroopan komissio (1998) *Regular Report on Lithuania's Progress Towards Accession*. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_98/pdf/en/lithuania_en.pdf>. 5.4.2004.

Euroopan komissio (1999) *Regular Report on Lithuania's Progress Towards Accession*. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_10_99/pdf/en/lithuania_en.pdf>. 5.4.2004.

Euroopan komissio (2000a) *Regular Report on Lithuania's Progress Towards Accession*. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report_11_00/pdf/en/lithuania_en.pdf>. 5.4.2004.

Euroopan komissio (2000b) *Komissio ja valtiosta riippumattomat järjestöt: kumppanuuden lujittaminen. Komission keskusteluasiakirja*. KOM(2000)11. <http://europa.eu.int/comm/employment_social/fundamental_rights/pdf/civsoc/communication_fi.pdf>. 6.11.2002.

Euroopan komissio (2001a) *Regular Report on Lithuania's Progress Towards Accession*. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2001/lt_en.pdf>. 5.4.2004.

Euroopan komissio (2001b) *Eurooppalainen hallintotapa: valkoinen kirja*. KOM(2001)428. Bryssel: Euroopan yhteisöjen komissio.

Euroopan komissio (2001c) *Pre-accession Funding. NGO position paper – EU-NGO Dialogue. DG Environment – NGO Dialogue*. <<http://europa.eu.int/comm/environment/enlarg/pdf/preaccessionfunding.pdf>>. 6.4.2004.

Euroopan komissio (2002a) *Regular Report on Lithuania's Progress Towards Accession*. COM(2002)700 final. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/report2002/lt_en.pdf>. 6.11.2002.

Euroopan komissio (2002b) *Komission kertomus. Liittymistä edeltävää rakennepolitiikan välinettä (ISPA) koskeva vuosikertomus 2001*. KOM(2002)596 lopullinen. Bryssel: Euroopan yhteisöjen komissio.

Euroopan komissio (2002c) *Enlargement and Environment: Questions and Answers*. DG Environment. May 2002. <<http://europa.eu.int/comm/environment/enlarg/pdf/qa.pdf>>. 10.11.2003.

Euroopan komissio (2002d) *Komission tiedonanto neuvostolle ja Euroopan parlamentille. Ydinturvallisuus Euroopan unionissa*. KOM(2002)605 lopullinen. Bryssel: Euroopan yhteisöjen komissio.

Euroopan komissio (2002e) *Communication from the Commission. Towards a reinforced culture of consultation and dialogue – General principles and minimum standards for consultation of interested parties by the Commission*. COM(2002)704 final. Brussels: Commission of the European Communities.

Euroopan komissio (2002f) *Communication from the Commission on the collection and use of expertise by the Commission: principles and guidelines – “Improving the knowledge base for better policies”*. COM(2002)713 final. Brussels: Commission of the European Communities.

Euroopan komissio (2003a) *Financial support for European environmental organisations*. <www.europa.eu.int/comm/environment/funding/finansup.htm>. 10.11.2003.

Euroopan komissio (2003b) “Tietoa tukimuodoista”. *Komission pääsihteeristö*. <http://europa.eu.int/comm/secretariat_general/sgc/aides/forms>. 10.11.2003.

Euroopan komissio (2003c) *2003 Environmental Policy Review. Consolidating the environmental pillar of sustainable development*. COM/2003/745 final/2. Brussels: European Commission.

Euroopan komissio (2004a) “ISPA, Phare and SAPARD”. *DG Regional Policy*. <http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/ispa/enlarge_en.htm>. 14.5.2004.

Euroopan komissio (2004b) *Infringement procedure*. <http://europa.eu.int/comm/secretariat_general/sgb/droit_com/index_en.htm>. 14.5.2004.

Euroopan parlamentti (2000) *Faktatietoa Euroopan unionista – 4.9.1. Ympäristöpolitiikan yleiset periaatteet*. <http://www.europarl.eu.int/factsheets/4_9_1_fi.htm>. 27.11.2003.

Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitea (1999) *Kansalaisyhteiskunnan tehtävä ja panos Euroopan rakentamisessa*. EYVL C 329, 17.11.1999. Bryssel: Euroopan yhteisöjen talous- ja sosiaalikomitea.

European Convention (2003) *Draft Treaty Establishing a Constitution for Europe*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

Liettuan ulkoministeriö (2002) “Co-operation between Lithuania and the European Union. Decommissioning of Ignalina Nuclear Power Plant”. *Liettuan ulkoministeriön*

lehdistöiedote 14.8.2002. <http://www.urm.lt/data/3/EF22613417_ignal.htm>. 22.5.2003.

Liettuan ulkoministeriö (2003) "Foreign Minister Welcomes Ratification of EU Accession Treaty in Lithuanian Parliament". *Liettuan ulkoministeriön postituslistan tiedote* 17.9.2003. <infos@urm.lt>.

Liettuan ympäristöministeriö / UNECE (2001) *Implementation of the Aarhus Convention in Lithuania*. Ministry of Environment of the Republic of Lithuania / United Nations Economic Commission for Europe. <<http://www.unece.org/env/pp/national/lithuania.2.pdf>>. 27.11.2003.

Official Journal (1993) "Towards Sustainability. A European Community programme of policy and action in relation to the environment and sustainable development". *Official Journal of the European Communities* C 138/5, 17.5.1993.

Official Journal (2002) "Decision No 1600/2002/EC of the European Parliament and of the Council of 22 July 2002 laying down the Sixth Community Environment Action Programme. *Official Journal of the European Communities* L 242/1, 10.9.2002.

Phare (2000) *Phare Partnership Success Stories*. Brussels: European Commission.

Phare (2002) *Project: Support to Non-Governmental Organisations - Task 18. Final Report*. <http://europa.eu.int/comm/environment/enlarg/pdf/reap/reap_report_annex3_mc_support_ngo_en.pdf>. 27.11.2003.

Seimas (1999) *National Energy Strategy*. Resolution No. VIII-1348. <<http://195.182.67.1/decom/maindocs/energystrategy.htm>>. 3.3.2003.

Kirjallisuus:

Aalto, P. *et al.* (eds.) (2003) "The Critical Geopolitics of Northern Europe: Identity Politics Unlimited". P. Aalto, V. Harle & S. Dalby. Special Issue of *Geopolitics* 8:1.

Akerlof, G. A. (1980) "The Economics of Social Customs, of which Unemployment may be one Consequence". *Quarterly Journal of Economics* 95, 749-775.

Alanen, I. (2003) "Postsosialistinen transitio ja sosiologia" teoksessa H. Melin & J. Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 219-232.

Alenius, K. (2000) *Viron, Latvian ja Liettuan historia*. Jyväskylä: Atena.

Anderson, B. (1991) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London & New York: Verso.

Antonov, P. P. & R. Atkinson (2002) "Green movement in CEE experiences growing pains". *The Bulletin* 11:1. Regional Environmental Centre. <http://bulletin.rec.org/Bull111/cover_history.html>. 27.11.2003.

Ardžiūnas, S. *et al.* (eds.) (1990) *Lithuanian Way I*. S. Ardžiūnas, I. Gruzdytė & O. Volungevičiūtė. Vilnius: Lithuanian Reform Movement Sajudis.

Arendt, H. (1994) *The Origins of Totalitarianism*. London: Harcourt.

Armstrong, K. (2001) "Civil Society and the White Paper – Bridging or Jumping the Gaps?" Symposium: Responses to the European Commission's White Paper on Governance. *Jean Monnet Working Paper* 16/01. New York: New York University School of Law. <<http://www.iue.it/RSC/Governance/Amstrong.pdf>>. 19.1.2002.

Arnsward, S. (2000) *EU Enlargement and the Baltic States. The Incremental Making of New Members*. Helsinki & Berlin: The Finnish Institute of International Affairs & Institut für Europäische Politik.

Ashbourne, A. (1999) *Lithuania. The Rebirth of a Nation, 1991-1994*. Lanham: Lexington Books.

Baker, S. & P. Jehlička (1998) "Dilemmas of Transition: The Environment, Democracy and Economic Reform in East Central Europe – An Introduction". Special Issue of *Environmental Politics* 7:1, 1-26.

Barnard, C. I. (1938) *The Functions of the Executive*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Barnes, P. N. & I. G. Barnes (1999) *Environmental Policy in the European Union*. Cheltenham: Edward Elgar.

Baškytė, R. & A. Kundrotas (2000) "Environmental Policy in Lithuania and the Acquis Communautaire" teoksessa K. Holzinger & P. Knoepfel (eds.) *Environmental Policy in a European Union of Variable Geometry. The Challenge of the Next Enlargement*. Basel: Helbing & Lichtenhahn, 249-284.

Bauman, Z. (1992) *Intimations of Postmodernity*. London: Routledge.

Billig, M. (1995) *Banal Nationalism*. London: Sage.

Bourdieu, P. (1988) *Homo Academicus*. Cambridge: Polity Press.

Brunsson, N. & J. P. Olsen (1993) *The Reforming Organization*. London: Routledge.

Budreckis, A. M. (ed.) (1976) *The Lithuanians in America 1651-1975. A Chronology & Fact Book*. New York: Oceana Publications.

Buller, J. & A. Gamble (2002) "Conceptualising Europeanisation". *Public Policy and Administration* 17:2, 4-24.

Burgess, M. (1989) *Federalism and European Union. Political Ideas, Influences and Strategies in the European Community, 1972-1987*. London: Routledge.

Börzel, T. A. (2002) "Pace-Setting, Foot-Dragging, and Fence-Sitting: Member State Responses to Europeanization". *Journal of Common Market Studies* 40:2, 193-214.

Börzel, T. A. & T. Risse (2000) "When Europe Hits Home: Europeanization and Domestic Change". *European Integration online Papers* (EIoP) 4:15. <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-015a.htm>>. 3.9.2003.

Börzel, T. A. & T. Risse (2003) "Conceptualizing the Domestic Impact of Europe" teoksessa K. Featherstone & C. M. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 57-80.

Camilleri, J. A. & J. Falk (1992) *The End of Sovereignty? The Politics of a Shrinking and Fragmenting World*. Aldershot: Edward Elgar.

Canovan, M. (1996) *Nationhood and Political Theory*. Cheltenham: Edward Elgar.

Caporaso, J. A. & A. Stone Sweet (2001) "Conclusions: Institutional Logics of European Integration" teoksessa A. Stone Sweet, W. Sandholtz & N. Fliegstein (eds.) *The Institutionalization of Europe*. Oxford: Oxford University Press, 221-236.

CCB (2003) *Coalition Clean Baltic*. <www.ccb.se>. 21.12.2003.

Checkel, J. T. (1999) "Norms, Institutions, and National Identity in Contemporary Europe". *International Studies Quarterly* 43:1, 83-114.

Checkel, J. T. (2001) "International Institutions and Socialization in the New Europe". *ARENA Working Papers* 01/11. <www.arena.uio.no>. 6.4.2004.

Chirot, D. (1999) "What Happened in Eastern Europe in 1989?" teoksessa V. Tismaneanu (ed.) *The Revolutions of 1989. Rewriting Histories*. London: Routledge, 19-40.

Christiansen, T. *et al.* (1999) "The Social Construction of Europe". T. Christiansen, K. E. Jørgensen & A. Wiener. Special Issue of *Journal of European Public Policy* 6:4, 528-544.

Cohen, M. *et al.* (1972) "A Garbage Can Model of Organizational Choice". M. Cohen, J. G. March & J. P. Olsen. *Administrative Science Quarterly* 17:1, 1-25.

Collier, U. (2002) "EU Energy Policy in a Changing Climate" teoksessa A. Lenschow (ed.) *Environmental Policy Integration. Greening Sectoral Policies in Europe*. London: Earthscan, 175-192.

Cowles, M. G. *et al.* (2001) "Europeanization and Domestic Change: Introduction" teoksessa M. G. Cowles, J. Caporaso & T. Risse (eds.) *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*. Ithaca: Cornell University Press, 1-20.

Curzon Price, V. & A. Landau (1999) "Introduction: The Enlargement of the European Union: Dealing with Complexity" teoksessa V. Curzon Price, A. Landau &

R. Whitman (eds.) *The Enlargement of the European Union: Issues and Strategies*. London: Routledge, 10-24.

Čepaitis, V. J. (1999) "Revival of Lithuania: Sąjūdis's Policy for Independence". *International Studies* Feb/1999, 1-22. (Julkaisija: Research Institute for International Studies, Chubu University, Japan.)

Dawson, J. I. (1996) *Eco-Nationalism. Anti-Nuclear Activism and National Identity in Russia, Lithuania, and Ukraine*. Durham and London: Duke University Press.

Dedman, M. J. (1996) *The Origins and Development of the European Union 1945-95. A history of European integration*. London: Routledge.

Dehaene, J.-L. (2002) *Puheenvuoro EU:n tulevaisuudesta keskustelevan valmistelukunnan istunnossa*. Bryssel 28.2.2002.

DiMaggio P. & W. W. Powell (1983) "The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality in Organizational Fields". *American Sociological Review* 48, 147-160.

Donskis, L. (2002) *Identity and Freedom. Mapping nationalism and social criticism in twentieth-century Lithuania*. London: Routledge.

Donskis, L. (2003) *Forms of Hatred. The Troubled Imagination in Modern Philosophy and Literature*. Amsterdam: Rodopi.

Edelman, M. (1964) *The Symbolic Uses of Politics*. Urbana: University of Illinois Press.

EUObserver (2004) "EU is not politically ready for enlargement, says Verheugen". *EUObserver* 2.2.2004. <www.euobserver.com/index.phtml?aid=14277>. 7.4.2004.

Featherstone, K. (2003) "Introduction: In the Name of 'Europe'" teoksessa K. Featherstone & C. M. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 3-26.

Finnemore, M. & K. Sikkink (1998) "International Norm Dynamics and Political Change". *International Organization* 52:4, 887-917.

Friedland, R. & R. R. Alford (1991) "Bringing Society Back In: Symbols, Practices, and Institutional Contradictions" teoksessa W. W. Powell & P. J. DiMaggio (eds.) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: The University of Chicago Press, 232-263.

Froggatt, A. (1999) *Nuclear Power and the Enlargement of the European Union*. Draft paper. <<http://www.eu-energy.com/feuenlarge.pdf>>. 22.5.2003.

Gellner, E. (1994) *Nations and Nationalism*. Ithaca: Cornell University Press.

Girnius, K. (1989) "Catholicism and Nationalism in Lithuania", teoksessa P. Ramet (ed.) *Religion and Nationalism in Soviet and East European Politics*. Durham: Duke University Press, 109-137.

Goldman, K. & K. Gilland (2001) *Nationality versus Europeanisation. The National View of the Nation in Four EU Countries*. Stockholm: Stockholm University.

Grabbe, H. (2003) "Europeanization Goes East: Power and Uncertainty in the EU Accession Process" teoksessa K. Featherstone & C. M. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 303-327.

Granovetter, M. (1985) "Economic Action and Social Structure: The Problem of Embeddedness". *American Journal of Sociology* 91:3, 481-510.

Gražulis, N. B. (ed.) (1989) *The Chronicle of the Catholic Church in Lithuania. Underground Journal of Human Rights Violations. Vol. 6, nos. 40-49, 1979-81*. Kingsport: Kingsport Press.

Greenwood, J. (2003) *Interest Representation in the European Union*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Grimond, J. (2001) "Civil Society". *The Economist*, The World in 2002 - erikoisnumero, 16.

Haas, E. (1964) *Beyond the Nation-State: Functionalism and International Organization*. Stanford: Stanford University Press.

Haas, P. M. (1992) "Introduction: Epistemic Communities and International Policy Coordination". *International Organization* 46:1, 1-36.

Hall, P. A. (1992) *Governing the Economy: The Politics of State Intervention in Britain and France*. New York: Oxford University Press.

Hall, P. A., & R. C. R. Taylor (1996) "Political Science and the Three New Institutionalisms". *Political Studies* 44:5, 936-957.

Hamilton, P. (2002) "The Greening of Nationalism: Nationalising Nature in Europe". *Environmental Politics* 11:2, 27-48.

Hanf, K. & B. Soetendorp (eds.) (1998) *Adapting to European Integration: Small States and the European Union*. London and New York: Longman.

Harle, V. (1991) *Hyvä, paha, ystävä, vihollinen*. Jyväskylä: Rauhankirjallisuuden edistämisseura & Rauhan- ja konfliktintutkimuslaitos.

Harle, V. & S. Moisio (2000) *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Tampere: Vastapaino.

Haverland, M. (2003) "The Impact of the European Union on Environmental Policies" teoksessa K. Featherstone & C. M. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 203-221.

Heikkala, J. (1998) *Ajolähtö turvattomiin kotipesiin: liikunnan järjestöelämän muutos 1990-luvun Suomessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Hey, C. (2002) "Why Does Environmental Policy Integration Fail? The Case of Environmental Taxation for Heavy Goods Vehicles" teoksessa A. Lenschow (ed.) *Environmental Policy Integration. Greening Sectoral Policies in Europe*. London: Earthscan, 127-152.

Hirsjärvi, S. & H. Hurme (2000) *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.

Hirst, P. & G. Thompson (1996) *Globalization in question: The international economy and the possibilities of governance*. Cambridge: Polity Press.

Hobsbawm, E. J. (1990) *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.

Holmes, L. (1997) *Post-Communism. An Introduction*. Cambridge: Polity Press.

HS (2003) "Liettuan presidentti: Ydinvoimasta ei luovuta". *Helsingin Sanomat*. 22.5.2003.

Huang, M. (2002) "Electricity in the Air: The Real Power Politics in the Baltics". *The Conflict Studies Research Centre of the Defence Academy of the United Kingdom*. Research Paper G115. <http://da.mod.uk/CSRC/Home/Central_and_Eastern_Europe/G115>. 7.10.2003.

Ilgius, V. (1997) "Expert Interview with Vaidotas Ilgius" teoksessa R. Blom (ed.) *Expert Interviews from the Baltic States*. Working Papers B:37, Department of Sociology and Social Psychology, University of Tampere. Tampere: Jäljennepalvelu, 143-149.

Jancar-Webster, B. (1998) "Environmental Movements and Social Change in the Transition Countries". Special Issue of *Environmental Politics* 7:1, 69-90.

Jehlička, P. (2002) "Environmental Implications of Eastern Enlargement of the EU: The End of Progressive Environmental Policy?" *European University Institute RSC* 2002/23. <http://www.iue.it/RSCAS/WP-Texts/02_23.pdf>. 1.9.2003.

Jokela, M. (1994) *Miten toteutan teemahaastattelun valtio-opin opinnäytteessä?* Turku: Turun yliopistopaino.

Juraitė, K. & E. Thelander (1999) "On environmental concern and the mass media: A comparative study of Swedish and Lithuanian societies". *Artium unitio* 3. <www.artium.lt/archive/trecias/journal.html>. 27.11.2003.

- Katzenstein, P. J. (ed.) (1978) *Between Power and Plenty: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Keane, J. (2003) *Global Civil Society?* Cambridge: Cambridge University Press.
- Kellow, A. (2000) "Norms, Interests and Environmental NGOs: The Limits of Cosmopolitanism". *Environmental Politics* 9:3, 1-22.
- Kivinen, M. (1998) *Sosiologia ja Venäjä*. Helsinki: Tammi.
- Krapauskas, V. (2000) *Nationalism and Historiography: The Case of Nineteenth-Century Lithuanian Historicism*. New York: Columbia University Press.
- Krasner, S. D. (1984) "Approaches to the State: Alternative Conceptions and Historical Dynamics". *Comparative Politics* 16:2, 223-246.
- Krasner, S. D. (1988) "Sovereignty: An Institutional Perspective". *Comparative Political Studies* 21:1, 66-94.
- Lagerspetz, M. (1999) "From 'Parallel Polis' to 'The Time of the Tribes': Post-Socialism, Social Self-Organization and Post-Modernity". *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 17:2, 1-18.
- Lahti, E. (2000) *Pietarilaiset ympäristöjärjestöt nyky-Venäjällä – tausta, toiminta, toimintaongelmat ja tulevaisuus*. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto: Aluetieteen ja ympäristötieteen laitos.
- Laine, M. & L. Peltonen (2003) *Ympäristökysymys ja aseveliaksi – Ympäristön politisoituminen Tampereella vuosina 1959-1995*. Tampere: Tampere University Press.
- Lenschow, A. (2002a) "Greening the European Union: An Introduction" teoksessa A. Lenschow (ed.) *Environmental Policy Integration. Greening Sectoral Policies in Europe*. London: Earthscan, 3-21.
- Lenschow, A. (2002b) "Conclusion: What are the Bottlenecks and Where are the Opportunities for Greening the EU?" teoksessa A. Lenschow (ed.) *Environmental Policy Integration. Greening Sectoral Policies in Europe*. London: Earthscan, 219-233.
- Liefferink, D. & A. Jordan (2002) "An 'Ever Closer Union' of National Policy? The Convergence of National Environmental Policy in the European Union". *Queen's Papers on Europeanisation*. <<http://www.qub.ac.uk/ies/onlinepapers/poe10-02.pdf>>. 1.9.2003.
- Lieven, A. (1993) *The Baltic Revolution. Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. New Haven and London: Yale University Press.
- Lindberg, L. N. & S. A. Scheingold (1970) *Europe's Would-Be Polity. Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

- Lithuania (2000) *Lithuania at the Turn of the Centuries. A Decade After Restoration of Its Independence*. Vilnius: Algimantas.
- Lowndes, V. (1996) "Varieties of New Institutionalism: A Critical Appraisal". *Public Administration* 47:2, 181-197.
- Lukša, J. (pseudonymi) (1975) *Fighters for Freedom. Lithuanian Partisans versus the U.S.S.R. (1944-1947)*. New York: Manyland Books.
- Magnette, P. (2001) "European Governance and Civic Participation: Can the European Union be Politicised?" *Symposium: Responses to the European Commission's White Paper on Governance*. Florence: European University Institute. <<http://www.iue.it/RSC/Governance/Magnette.pdf>>. 19.1.2002.
- Maniokas, K. (1998) "Methodology of the EU Enlargement: a Critical Appraisal". *Artium unitio* 5. <http://www.artium.lt/5/maniok_e.html>. 12.10.2003.
- Manning, N. (1998) "Patterns of Environmental Movements in Eastern Europe". *Environmental Politics* 7:2, 100-133.
- March, J. G. & J. P. Olsen (1984) "The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life". *American Political Science Review* 78:3, 738-749.
- March, J. G. & J. P. Olsen (1989) *Rediscovering Institutions*. New York: Free Press.
- March, J. G. & J. P. Olsen (1994) *Democratic Governance*. New York: Free Press.
- March, J. G. & J. P. Olsen (1996) "Institutional Perspectives on Political Institutions". *Governance* 9:3, 247-264.
- March, J. G. & J. P. Olsen (1998) "The Institutional Dynamics of International Political Orders". *International Organization* 52:4, 943-969.
- Marks, G. *et al.* (1996) "European Integration from the 1980s: State-Centric v. Multi-Level Governance". G. Marks, L. Hooghe & K. Blank. *Journal of Common Market Studies* 34:3, 341-378.
- Martikonis, R. (2002) "Lithuania: making its way to the EU". *Liettua EU-jäsenyyden kynnysellä -keskustelutilaisuus*. Helsinki 18.1.2002.
- Medvedev, G. (1991) *The Truth about Chernobyl*. London: I.B.Tauris & Co.
- Mény, Y. *et al.* (1996) *Adjusting to Europe: The Impact of the European Union on National Institutions and Policies*. Y. Mény, P. Muller & J.-L. Quermonne (eds.). London: Routledge.
- Meyer, J. & B. Rowan (1977) "Institutionalizing Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony". *American Journal of Sociology* 83:2, 340-363.

- Millward, A. S. (1992) *The European Rescue of the Nation State*. London: Routledge.
- Miszlivetz, F. (1997) "Participation and Transition: Can the Civil Society Project Survive in Hungary?" *Journal of Communist Studies and Transition Politics* 13:1, 27-40.
- Moisio, S. (2003) *Geopoliittinen kamppailu Suomen EU-jäsenyydestä*. Turku: Turun yliopisto.
- Moisio, S. & V. Harle (2002) *Karhu poliittis-maantieteellisenä naapurina: kansallinen identiteettiprojekti 2000-luvun Suomessa*. Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja, No. 166.
- Monnet, J. (1976) *Mémoires*. Paris: Fayard.
- Moravcsik, A. (1998) *The Choice for Europe: Social Purpose and State Power from Messina to Maastricht*. Ithaca: Cornell University Press.
- Nordlinger, E. (1981) *On the Autonomy of the Democratic State*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Nørgaard, O. et al. (1999) *The Baltic States after Independence*. Ole Nørgaard, Mette Skak & Lars Johannsen. Cheltenham: Edward Elgar.
- Olsen, J. P. (1988) "Administrative Reform and Theories of Organization" teoksessa C. E. Campbell & B. G. Peters (eds.) *Organizing Government, Government Organizations*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 233-254.
- Olsen, J. P. (1996) "Europeanization and Nation-State Dynamics" teoksessa S. Gustavsson & L. Lewin (eds.) *The Future of the Nation-State*. London: Routledge, 245-285.
- Olsen, J. P. (2001) "The Many Faces of Europeanization". *ARENA Working Papers* WP 01/2. <www.arena.uio.no>. 25.1.2003.
- Olsen, J. P. (2002a) "Towards a European Administrative Space?" *ARENA Working Papers* WP 02/26. <www.arena.uio.no>. 25.1.2003.
- Olsen, J. P. (2002b) "The Many Faces of Europeanisation". *Journal of Common Market Studies* 40:5, 921-952.
- Olsen, J. P. & B. G. Peters (eds.) (1996) *Lessons from Experience: Experiential Learning from Administrative Reform in Eight Democracies*. Oslo: Scandinavian University Press.
- Ó Tuathail, G. & S. Dalby (eds.) (1998) *Rethinking Geopolitics*. London: Routledge.
- Paasio, P. (2001) "Näkökulmia Euroopan unionin laajentumiseen" teoksessa O. Karesmaa et al. (toim.) *Suomi ja Euroopan unionin laajentuminen*. Helsinki: Edita, 48-55.

Paleckis, J. (vanhempi) (1981) *Kahdessa maailmassa. Elämästäni ja omasta itsestäni*. Moskova: Kustannusliike Progress.

Pavlovaite, I. (2000) "Paradise regained: the conceptualisation of Europe in the Lithuanian debate". *COPRI Working Papers* 24/2000. <www.copri.dk/publications/workingpapers.htm>. 6.4.2004.

Pedersen, O. K. (1991) "Nine Questions to a Neo-Institutional Theory in Political Science". *Scandinavian Political Studies* 14, 125-148.

Peters, B. G. (1999) *Institutional Theory in Political Science. The 'New Institutionalism'*. London/New York: Continuum.

Petersen, R. D. (2001) *Resistance and Rebellion. Lessons from Eastern Europe*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pfeffer, J. (1981) "Management as Symbolic Action: The Creation and Maintenance of Organizational Paradigms" teoksessa L. Cummings & B. M. Staw (eds.) *Research in Organizational Behavior*. Greenwich, Conn.: JAI Press, 1-52.

Pierson, P. (1996) "The Path to European Integration: A Historical Institutional Perspective". *Comparative Political Studies* 29:2, 123-163.

Ponnikas, J. (2003) *Gloaali käsite paikallisessa kontekstissa: Kestävän kehityksen paikallistuminen Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun EU:n aluepolitiikan toimijoiden mielipideilmastossa vuosina 1995-2002*. Kajaani: REDEC Kajaani, Research Reports 9.

Powell, W. W. & P. J. DiMaggio (eds.) (1991) *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. Chicago: University of Chicago Press.

Pravda (2002) "Closure of Nuclear Plant in Lithuania to cause many problems". *Pravda* 13.6.2002. <<http://english.pravda.ru/cis/2002/06/13/30238.html>>. 22.5.2003.

Radaelli, C. M. (2003) "The Europeanization of Public Policy" teoksessa K. Featherstone & C. M. Radaelli (eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press, 27-56.

Raik, K. (2002) "Bureaucratization or Strengthening of the Political? Estonian Institutions and Integration into the European Union". *Cooperation and Conflict* 37:2, 135-156.

Raik, K. (2003) *Democratic Politics or the Implementation of Inevitabilities? Estonia's Democracy and Integration into the European Union*. Tartu: Tartu University Press.

REC (2003) "NGO Directory: Lithuania – Overview". *Regional Environmental Center*. <www.rec.org/REC/Publications/NGODirIntros/Lithuania.html>. 27.11.2003.

Rehn, O. (1997) "Uusi institutionalismi EU-tutkimuksessa: suurista integraatioteorioista päätöksenteon ja verkostojen tutkimukseen". *Politiikka* 39:2, 132-145.

Remeikis, T. (1980) *Opposition to Soviet Rule in Lithuania*. Chicago: Institute of Lithuanian Studies Press.

Rinkevičius, L. (1992) "Environmental Responsibility in the Period of Transition to a Market Economy: a Case of Lithuania". *Extended Producer Responsibility as a Strategy to Promote Cleaner Production*. Asiantuntijaseminaari, Trolleholm 4.-5.5.1992. <www.lu.se/IIIIEE/research/products/epr/epr_seminar_1992/epr_1992_Rinkevičius.html>. 19.1.2002.

Rinkevičius, L. (2000) "Ecological Modernisation as Cultural Politics: Transformations of Civic Environmental Activism in Lithuania". *Environmental Politics* 9:1, 171-202.

Rinkevičius, L. (2001) "Attitudes and Values of the Lithuanian Green Movement in the Period of Transition". *Filosofija, sociologija* 1/2001, 72-79.

Ruutsoo, R. (2002) *Civil Society and Nation Building in Estonia and the Baltic States*. Rovaniemi: Lapin Yliopistopaino.

Ruutsoo, R. (2003) "Kansalaisyhteiskunta ja sen rooli Baltian maiden lähihistoriassa" teoksessa H. Melin & J. Nikula (toim.) *Yhteiskunnallinen muutos*. Tampere: Vastapaino, 245-251.

Saarikoski, V. (1994) "Väli-Eurooppa – geokulttuurinen ja historiallinen näkökulma Venäjän ja Saksan välisen Euroopan nykytilaan" teoksessa J. Käkönen (toim.) *Euroopan murroksia*. Tampere: Tammer-Paino, 97-140.

Scanlan, J. P. (1988) "Reforms and Civil Society in the USSR". *Problems of Communism* March-April 1988, 41-46.

Scharpf, F. W. (1997) *Games Real Actors Play. Actor-Centered Institutionalism in Policy Research*. Boulder, CO: Westview Press.

Schwartz, K. Z. S. (1999) "Nature, Development and National Identity: The Battle Over Sustainable Forestry in Latvia". *Environmental Politics* 8:3, 99-118.

Scott, W. R. (1987) "The Adolescence of Institutional Theory". *Administrative Science Quarterly* 32:4, 493-511.

Scott, W. R. (1995) *Institutions and Organizations*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sedelmeier, U. (2002) "Sectoral Dynamics of EU Enlargement: advocacy, access and alliances in a composite policy". *Journal of European Public Policy* 9:4, 627-649.

Seligman, A. (1995) "Animadversions upon Civil Society and Civic Virtue in the Last Decade of the Twentieth Century" teoksessa J. Hall (ed.) *Civil Society. Theory, History, Comparison*. Cambridge: Polity Press, 200-223.

Selznick, P. (1957) *Leadership in Administration*. New York: Harper and Row.

Senn, A. E. (1990) *Lithuania Awakening*. Berkeley: Kalifornia University Press.

SIDA (2003) *Styrelsen för internationellt utvecklingssamarbete*. <www.sida.se>. 21.12.2003.

Skocpol, T. (1980) "Political Response to Capitalist Crisis: Neo-Marxist Theories of the State and the Case of the New Deal". *Politics and Society* 10, 155-201.

Sliavaite, K. (2002) "'Us' and 'Them'. Ethnic boundaries and social processes in multi-ethnic Ignalina nuclear power plant community in Lithuania". *Paper presented at the Fourth Nordic Conference on the Anthropology of Post-Socialism*. April 2002. <http://www.anthrobase.com/Txt/S/Sliavaite_K_02.htm>. 1.9.2003.

Snajdr, E. K. (1998) "The Children of the Greens. New Ecological Activism in Post-Socialist Slovakia". *Problems of Post-Communism* 45:1, 54-62.

Spurga, S. (ed.) (2001) *Svarbiausių Lietuvos įvykių žinynas: 1990-2001*. Vilnius: Vaga.

Steinmo, S. et al. (eds.) (1992) *Structuring Politics: Historical Institutionalism in Comparative Analysis*. S. Steinmo, K. Thelen & F. Longstreth. Cambridge: Cambridge University Press.

Stone Sweet, A. & W. Sandholtz (1997) "European Integration and Supranational Governance". *Journal of European Public Policy* 4:3, 297-317.

Strange, S. (1988) *States and Markets*. London: Pinter.

Stubb, A. (1999) *Flexible Integration and the Amsterdam Treaty: Negotiation Differentiation in the 1996 IGC*. London: Ph.D. Thesis 1999 LSE.

Taljunaite, M. et al. (1998) M. Taljunaite, E. Krukauskiene, G. Maniukaite & N. Kasatkina. "A Social Crisis: The Conditions and Possibilities For a Reform Development" teoksessa I. Alanen (ed.) *The Baltic States at a Crossroads. Preliminary Methodological Analyses*. Publications of the Department of Sociology, University of Jyväskylä, 117-126.

Thomson, C. (1992) *The Singing Revolution. A Political Journey Through the Baltic States*. London: Michael Joseph.

Tolbert, P. S. & L. G. Zucker (1996) "The Institutionalization of Institutional Theory" teoksessa S. Glegg, C. Hardy & W. R. Nord (eds.), *Handbook of Organization Studies*. London: Sage, 175-190.

Touraine, A. (1981) *The Voice and the Eye: An Analysis of Social Movements*. New York: Cambridge University Press.

Touraine, A. (1997) *What is Democracy?* Boulder, CO: Westview Press,

Trondal, J. (1999) "Unpacking Social Mechanisms. Comparing Social Constructivism and Organization Theory Perspectives". *ARENA Working Papers* 99/31. <www.arena.uio.no>. 25.1.2002.

Trondal, J. (2002) "Why Europeanisation Happens – The Transformative Power of EU Committees". *ARENA Working Papers* 02/3. <www.arena.uio.no>. 27.11.2003.

Turnbull, M. (1991) *Soviet Environmental Policies and Practices. The Most Critical Investment*. Aldershot: Dartmouth.

UNPAN (2003) "Lithuania". *United Nations Online Network in Public Administration and Finance*. <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/nispacee/unpan012425.pdf>>. 27.11.2003.

Vardys, V. S. (1963) "The Partisan Movement in Postwar Lithuania". *Slavic Review* 22, 499-522.

Vardys, V. S. (1978) *The Catholic Church, Dissent and Nationality in Soviet Lithuania*. New York: Columbia University Press.

Vardys, V. S. (1989) "Lithuanian National Politics". *Problems of Communism*, July-August 1989, 53-76.

Vardys, V. S. & J. B. Sedaitis (1997) *Lithuania. The Rebel Nation*. Boulder, Colorado: Westview Press.

Vareikis, V. (2003) *Keskustelu apulaisprofessori Vygantas Vareikisin kanssa 8.8.2003*. Klaipėdan yliopisto, Länsi-Liettuan ja Preussin historian tutkimuskeskus.

VILMORUS (2002a) *Opinion of Lithuanian population about Lithuania's EU membership, 1997-2002*. Market and Opinion Research Center VILMORUS. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/opinion/lithuania_1997-2002_a.pdf>. 5.4.2004.

VILMORUS (2002b) *Opinion of Lithuanian population on the European Union. Representative survey of the population (N = 2523) 2 – 19 May, 2002*. Market and Opinion Research Center VILMORUS. <http://europa.eu.int/comm/enlargement/opinion/Attitude_of_Lithuanian_population_in_EU.doc>. 5.4.2004.

Vitas, R. A. (1990) *The United States and Lithuania – The Stimson Doctrine of Nonrecognition*. New York: Praeger.

Vähä-Sipilä, M. (2001) "Euroopan integraation teknokraattista perintöä etsimässä: Jean Monnet'n moderni institutionalismi". *Politiikka* 43:1, 12-25.

Waller, M. (1998) "Geopolitics and the Environment in Eastern Europe". Special Issue of *Environmental Politics* 7:1, 29-53.

Walzer, M. (1998) "The Concept of Civil Society" teoksessa M. Walzer (ed.) *Toward a Global Civil Society*, Oxford: Berghahn Books, 7-28.

Webster, R. (2000) "What drives interest group collaboration at the EU level? Evidence from the European environmental interest groups". *European Integration online Papers* (EIoP) 4:17. <<http://eiop.or.at/eiop/texte/2000-017a.htm>>. 3.9.2003.

White, S. (2003) "Rethinking Postcommunist Transition". *Government and Opposition* 38:4, 417-435.

Wiener, A. (1998) "The embedded *acquis communautaire*. Transmission belt and prism of new governance". *European Law Journal* 4:3, 294-315.

Wildavsky, A. (1987) "Choosing Preferences by Constructing Institutions: A Cultural Theory of Preference Formation". *American Political Science Review* 81:1, 3-22.

Williamson, O. E. (1975) *Markets and Hierarchies: Analysis and Antitrust Implications*. New York: Free Press.

Yläjärvi, E. (2003) "Doing First, Thinking Afterwards? Ignalina nuclear power plant and the Europeanisation of the Lithuanian energy sector". *Julkaisematon seminaaripaperi*. Brugge: College of Europe.

Zaslavskaya, T. (1990) *The Second Socialist Revolution. An Alternative Soviet Strategy*. London: I. B. Tauris & Co.

Žeruolis, D. (1998) "Lithuania" teoksessa S. Berglund, T. Hellén & F. H. Aarebrot (eds.) *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 121-156.

Åslund, A. (1991) *Gorbachev's Struggle for Economic Reform*. Ithaca: Cornell University Press.

Summary

The Case of Ignalina. Lithuanian Environmental NGOs in between European Integration and Politics of National Sovereignty

The colourful, sometimes even dramatic, history of Lithuanian environmental non-governmental organisations (NGOs) makes them an interesting subject of political science research. During the past fifteen years the role of the Lithuanian environmental movement has changed quite radically. The environmental movement had a central political role at the time of the Lithuanian independence activism in the late 1980s, but the movement later lost its mobilising potential and was marginalised by the beginning of the 1990s. Since then the environmental NGOs have been strongly affected by the process of European integration.

Environmental NGOs have served both as agents and indicators of the institutional change taking place in Lithuania. The dynamics of this change can be analysed through the case of Ignalina – in the course of the past couple of decades the nuclear power plant of Ignalina in the north-east corner of Lithuania has been a reference point for a number of political discussions and processes.

During the Lithuanian independence movement the nuclear power plant became a symbol of Soviet rule. As Ignalina was strongly associated with the hegemony of Moscow over Lithuania the plant occupied a central role in the fight towards national sovereignty. Independence activism took the form of environmental protests, especially in the early stages of the Lithuanian reform movement, and a large number of environmental organisations were established all over Lithuania. The political context provided an opportunity to address sensitive political questions through environmental activism. For instance, in September 1988 thousands of protesters formed a human chain – ‘the ring of life’ – around the two units of Ignalina as a manifestation of Lithuanian national sovereignty and identity.

The symbolic position of Ignalina changed radically after Lithuania’s independence declaration in March 1990. As Moscow imposed an energy embargo on Lithuania it soon became clear that the country was dependent on its own sources of energy, of which the nuclear power plant of Ignalina was the most important one. Although Ignalina had only recently served as the symbol of Soviet oppression, the plant suddenly proved indispensable in the reconstruction of the nation and its material well-being.

In 1995 the Lithuanian government tabled a EU membership application. Towards the end of the decade Ignalina was brought on the political agenda of the EU – it soon became evident to Lithuanians that the closure of the nuclear power plant would be considered a *de facto* prerequisite for EU membership. As a result, the question of Ignalina was highly politicised – the setting gave Ignalina a positions as the symbol of national sovereignty. There had been a radical shift in the political symbolism surrounding the plant.

Meanwhile, the environmental NGOs faced a dilemma: Some of the environmental activists were closely linked to European anti-nuclear NGO networks and were strongly in favour of the decommissioning of Ignalina. However, many of the environmental NGOs also carried with them a long tradition of ethno-cultural thinking thus connecting the organisations closely to the notion of Lithuanian national sovereignty. Against this background it proved difficult for many organisations to define their role in view with the question of Ignalina – what would be appropriate

political action? As a result, there remained a great deal of indecisiveness and confusion among the environmental NGOs as to the decommissioning plans of Ignalina, and more generally as to the role of the environmental organisations in the Lithuanian society.

The case of Ignalina provides a framework within which it is possible to analyse certain dimensions of national sovereignty in an integrating, post-Cold War Europe. The integration of Central and Eastern Europe into the EU has produced a situation in which many of the expectations attached to national sovereignty are being challenged. The research also brings forward a topic that has received only limited attention in the past, namely the effects of European integration on non-governmental organisations in Central and Eastern Europe. By focusing on a specific sector of Lithuanian NGO activity it is possible to analyse the dynamics of europeanisation on a very concrete level.

The case of Ignalina suggests that the activists of Lithuanian environmental NGOs are forced to ponder the *raison d'être* of their organisations in the face of different, often conflicting institutional pressures. The expectations drawn from fresh national sovereignty are not always compatible with the models of action produced by the European integration process. The case evidences a conflict between post-Communist nation-building and the institutional limitations brought about by EU membership. Simply put, the idea of national sovereignty on the one hand and European integration on the other offer environmental NGOs distinctive, often conflicting, models of appropriate political action. The models of action created by the institutional framework of the EU are not easily compatible with the norms typical of a newly independent state.

This identity political conflict is especially pronounced whenever 'national' and 'European' norms are placed in direct opposition with each other. However, it should be noted that the national and European levels of politics cannot be completely distinguished from each other. It is interesting to notice how models of action drawn from the EU system often form the very basis of national or local political action. Therefore it can be stated that the separation between 'European' and 'national' models of appropriate action is not always feasible.

It is possible to approach most political questions, including the encounter of Lithuanian environmental NGOs and the EU, from an institutional perspective. The theoretical framework of the study is based on 'new institutionalism', and the notion of 'logic of appropriateness' is central to the study – political institutions are analysed as collections of norms that define the rules of appropriate political action in different situations. In essence, politics is about appropriate action.

The research seeks to explain the logic of appropriateness being followed by Lithuanian environmental NGOs. The research problem is approached through a set of questions: (1) How does the colourful history of the Lithuanian environmental movement affect the political characteristics of today's environmental NGOs? (2) What does the specific case of Ignalina tell us about the institutional contexts in which the Lithuanian environmental NGOs operate? (3) How to define the relationship between Lithuanian environmental NGOs and the politics of national sovereignty? (4) What is the relevance of the institutional framework of the EU to Lithuanian environmental NGOs?

The study suggests that the rules of appropriateness change depending on the political context. At the same time, the conflicts produced by differing, overlapping institutional environments are reflected in the inner dynamics of political actors, resulting to indecisiveness and confusion. Since political action is first and foremost

directed by the logic of appropriateness, the interpretations of political contexts are of central relevance. Therefore it is possible that a single object, such as a nuclear power plant, can be given a variety of interpretations in the realm of identity politics. The case of Ignalina evidences that symbolism and interpretation form the core of political life.